

Серія II — "ЗАПИСКИ ЧСВВ" — Секція I
Series II — "ANALECTA OSBM" — Sectio I

о. Іриней І. Назарко. ЧСВВ

КИЇВСЬКІ І ГАЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ

БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ

(1590 - 1960)

РИМ 1962

ОО. Василяни — Via Icilio 40 — PP. Basiliani

“ЗАПИСКИ ЧСВВ” — “ANALECTA OSBM”

Секція I Sectio

СЕКЦІЯ I SECTIO

П РА Ц І — О П Е РА

ТОМ XIII

о. Іриней І. Назарко, ЧСВВ

КИЇВСЬКІ І ГАЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ

VOL. XIII

P. Irenaeus J. Nazarko, OSBM

METROPOLITAE KIOVIENSES ET HALICIENSES

РИМ — ROMAЕ

Серія II — "ЗАПИСКИ ЧСВВ" — Секція I
Series II — "ANALESTA OSBM" — Sectio I

о. Іриней І. Назарко, ЧСВВ

КИЇВСЬКІ І ГАЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ

БІОГРАФІЧНІ НАРИСИ

(1590 - 1960)

РИМ 1962

ОО. Василяни — Via Icilio 40 — PP. Basiliani

Можна друкувати.

Рим, із Генеральної Курії ОО. Василян, дня 28. II. 1962.

о. Павло П. Миськів, ЧСВВ
Протоархимандрит

Дозволяється друкувати.

Рим, від Вікаріяту Міста, дня 2. III. 1962.

Альойсій Кард., Про-Вікарій

ПЕРЕДМОВА

Ця книжка не має претенсій на суто науковий твір, бо вона постала зі щомісячних статей. Редакція василіяньського місячника "Світло", в Торонті, просила мене написати до кожного числа короткий життєпис одного з митрополитів, зачавши від Берестейської Унії по сьогоднішній день. Тим самим автор був обмежений щодо об'єму, бо ніякий журнал не любить продовження статті в наступному числі й тільки виїмково, для життєписів найбільших митрополитів, удалось вибороти продовження в наступних числах. Автор був обмежений і щодо часу, бо що місяця треба було написати чергову статтю, а щоденні обов'язки не завжди дозволяли зайти до архівів чи наукових бібліотек. Справді, при останній редакції пощастило доповнити джерела й бібліографію, але не було можливості поширити самі біографії. Однак й у таких умовах авторові пощастило дати дещо нове, чого не мали досьогочасні історики (Пелеш, Амманн, Чубатий і ін.), в першу ж чергу дані з молодости поодиноких митрополитів.

Тому не тільки друзі, але й фахові історики (нпр. проф. О. Оглоблин) заохочували автора видати життєписи всіх митрополитів одною книжкою, щоб вони не розгубилися в журналах. І саме виданням тієї книжки автор іде назустріч такому бажанню. Самозрозуміло, що сам характер історично-біографічних нарисів та їх печатання в журналах визначили неминучість деяких повторень.

На цьому місці автор дякує Настоятелям свого Чину за те, що фінансово допомогли йому видати друком цю книжку. За деякі джерела, матеріали, вказівки і за коректу автор щиро дякує о. ред. Атанасієві Великому ЧСВВ.

Нехай ці, може й неповні, життєписи наших наравду великих митрополитів пригадають нам те, скільки праці, жертв, терпінь а навіть крові вклали ці люди у велику ідею з'єдинення Української Церкви з Вселенською та нехай заохотять і нас молитися, працювати і терпіти для здійснення тієї невмірущої ідеї, від якої у великій мірі залежатиме майбутність нашої Батьківщини.

А В Т О Р

ВСТУП

Історіографія української католицької Церкви яка має за собою вже понад три століття існування, починаючись чи не з самих перших днів існування українського католицизму берестейської формули, має ще багато дещо сказати. Перед нею ще цілий ряд проблем до вирішення. Головніші групи цих проблем можна визначити такими назвами: 1) проблема фактів історії української Церкви, 2) проблема постатей, та 3) проблема історичного середовища, в якому церковно-історичні факти відбувалися та в якому діяли українські церковні постаті. Поява біографічних нарисів Київських і Галицьких Митрополитів заторкає одну з цих груп церковно-історичних проблем: постаті української церковної історії, причиняючися помітно до їх історичного визначення, характеристики їх діяльності та їх оцінки в цілості української церковної й політичної історії.

1. — Проблема фактів української церковної історії

Розглядаючи історію української Церкви взагалі, спостерігаємо в ній деякі зумисні чи випадкові прогалини, деяку кількість ясно невизначених фактів, а вкінці і деяку кількість подвійно пояснюваних фактів, що самі собою історично добре визначені. Ось і обсяг проблеми. Поминаючи проблему зумисних чи випадкових прогалин в українській церковній історіографії, пригляньмося, для ілюстрації, деяким ясно невизначеним фактам.

Ми знаємо, наприклад, що остаточний церковний розділ між Сходом і Заходом треба ставити в добі між Фотієм та Керуларієм (860-1057); у цьому часі в неофіційному характері та в неорганізованих формах, а згодом і в одному і в другому характері, в українській землі жили християни: хто вони були? Православні? Католики?

Св. Володимир прийняв християнство в зовнішній візантійській обрядовій шаті, плекаючи рівночасно інтенсивні зв'язки з Заходом: руководився св. Володимир у своїх церковних ділах раціями догматично-церковними, коли давав обрядове першенство Візантії?

Або, далі, проблема оформлення київської митрополії та персональної її обсади: хто був перший митрополит? І коли властиво

Вступ

постала митрополія? Яка була історична роля митроп. Іларіона та його особиста "кончина"? І то в найбільш гострому періоді боротьби між Сходом і Заходом (1054 р.).

Немає ясности щодо постави українського народу до непорозуміння Візантія-Рим, починаючи з місцевої ерархії, аж до звичайних вірних: чи деякі ворожі прояви митрополитів греків можна справді вважати за поставу українських християн?

Який характер мав київський собор 1147 року і поставлення Кліма Смолятича та ціле те десятиліття (1147-1157), що має своє джерело в цьому соборі: чи справді йшлося про звичайний епізод міжусобної боротьби за владу, чи стояла тут у центрі справа усамотійнення київської митрополії від Візантії і на якій саме базі? Автокефальній чи католицькій?

Який був церковно-історичний характер переговорів Романовичів Галицьких (1199-1264) із Римом: обряд чи догми?

А далі такі знані факти: Українська Церква і Ліонська унія (1274)? — Галицька митрополія: її початки та її упадок (1303-1347), її обновлення і поновний занепад? Яку ролю в цій історії відіграла справа: православ'я чи католицизм? — Або церковна постава митрополитів Кипріяна, Григорія Цамвлака? Константиський Собор і українська справа на ньому та зв'язок із політичними подіями? — Або: доля Фльорентійської Унії у 1458-1525 рр.? — Постава українського населення до католицизму в польсько-литовській дійсності в XVI ст.? — Роля Москви в житті української Церкви у першій половині XVII ст.? — Роля козаччини в історії української Церкви (1648-1710)? — Гайдамаччина як знаряддя Москви в боротьбі з українським католицизмом? — Справжні причини упадку української католицької Церкви в московській займанщині (1772-1875): внутрішній занепад чи зовнішнє насилля? і т. д.

Це тільки декілька загальніших проблем. У подробицях їх багато. Доки ці речеві, фактичні проблеми не будуть роз'яснені, тяжко дати задовільну історію української Церкви взагалі, а католицької зокрема.

Та крім самої проблеми фактів, існує ще друга, тісно пов'язана з першою, проблема пояснювання деяких історичних фактів і явищ. Як певний сьогодні факт мусимо прийняти, що існує подвійна українська церковна історіографія, в залежності саме від отой історіографічної інтерпретації української церковної минувшини: історіографія православна та католицька. Це факт, що віроіспвідна приналежність історика, свого чи чужого, визначає багато дечого

Вступ

в писанні української церковної історії. І тут саме лежить проблема: як дійти до об'єктивної історичної правди?

На нашу гадку, найважливішою передумовиною до розв'язки цієї проблеми — це приступати до розгляду фактів зо становища доби, яку досліджуємо, оперуючи заложеннями, обставинами, світоглядом даної доби, а не наскільки в історичній перспективі вони оправдались та оскільки відповідають нашим сьгоднішнім обставинам, поглядам, змаганням, тощо.

Тому, наприклад, факт Берестейської Унії (1595-6) мусимо розглядати з ситуації української землі на переломі XVI-XVII століть, а не з дальшої історичної долі тієї унії. Не по кількясот-літньому досвіді повинні ми ставити питання: чи Берестейська Унія була правильною чи ні, була позитивним та конструктивним явищем, чи ні? Це питання треба ставити з заложень саме отого кінця XVI-го століття, з його політичних обставин, з його аспірацій, тощо. Не з отого прикрого розчарування, що український католицизм не досяг рівноправности в польсько-литовській державній дійсності, але з отих щирих плянів та програм, що їх поставили собі саме тоді українські люди. Не сьгоднішніми міжвіроісповідними відносинами треба судити про характер отієї релігійної боротьби за позиції в перших десятиліттях XVII століття, але отими силовими відносинами XVII століття та його правопорядку, політичними, національними та соціальними обставинами. Не в сьгоднішній літературній апотеозі треба розглядати ролю козацтва в українській дійсності, але в конкретних та строго об'єктивних і фактичних обставинах отого XVII століття. Не сьгоднішніми також тенденціями треба мірити, наприклад, і значення та характер Замойського Собору (1720), але заложеннями та потребами українського католицизму на переломі XVII-XVIII століття, вчисляючи сюди не тільки східно-європейську дійсність, але і загально європейську. На Гайдмаччину треба дивитися не тільки під кутом соціальним, але також і під оглядом політичних та церковних обставин того часу в Україні і не в Україні. Також ліквідаційні факти українського католицизму в московській займанщині мусимо розглядати не тільки з погляду й перспектив національної політики (Москва-Україна), але також і з церковно-догматичного становища: католицизм і православ'я, у своїй черговій зустрічі в світі, а в українській землі зокрема.

Таких можливостей подвійної інтерпретації фактів можна вичисляти багато, а в подробицях їх не зчислити, головно коли не підходимо до розгляду історії з основних джерел, але з певною

Вступ

наперед виготовленою схемою, за якою, згодом, підбираються односторонні і факти і джерела. Тоді й історія стає якоюсь поезією та інструментом на службі програм чи ідеологій, що так наглядно показують наші тривожні дні.

2. Проблема постатей української церковної історії

Рушійною силою історії — це постаті, історичні постаті. Теорія маси, демократії, не виключає постатей, а тільки розглядає їх у тіснішому зв'язку до свого середовища, до народу. Деякі підручники історії майже виключно побудовані на більш чи менш багатій серії історичних постатей та їх особистих дій. Народні маси та їх життя розглядається радше маргінально та як об'єкт дії. У найновіших часах відносини між цими двома величинами в історіографії дещо змінилися, між іншим не тільки з принципіальних залогень, але й із самого процесу поглиблення історичного дослідження. Не треба і згадувати, що й у цьому правильний підхід лежить у золотій середині. Перенаголошення одного чи другого фактора буває зо шкодою для самої історичної правди.

Історія українського народу, хоч одноціла та простолінійна за своїм етнічним реалітетом, незвичайно складна за своїм політичним та культурним, а з цим і релігійним змістом. Ця складність ніяк не впливає з якихось внутрішніх ускладнень чи проблем, але з суттєвого вмішання в український історичний процес зовнішніх чинників, політичного, культурного та церковного характеру. Ці чинники хоч і не порушили цілості й сукупності української етнічної субстанції, порушили однак природний і нормальний зв'язок та відносини національної верхівки чи проводу до народної маси, доводячи навіть до такої соціально-політичної аномалії, яка виражується словами: "хлоп і поп" чи "мужик і батюшка". Це просто затримає проблему постатей української історії. На цьому місці можна пригадати такі явища: варязька боярсько-княжа верхівка Київської Княжої Держави, литовсько-польська шляхетчина XIV-XVII століть, козаччина і Гетьманщина, поміщиччина і дворянщина, чиновництво. Усі ці явища, що за нормальним внутрішнім національним розвитком є природним підґрунтям поставання й росту історичних постатей даного народу, за ненормальних обставин займанщини та втручання чужих чинників у політичне, культурне й соціальне життя українського народу, стали бездонним та незаситним крутижем затрати української верхівки, а з цим і українських історичних постатей, які так рясно поповнили схеми політичної й куль-

Вступ

турної історії Польщі й Московії. Саме задля отого, варязства, шляхетства, козацтва, дворянства, чиновництва політичні займанці української землі старалися абсорбувати визначніші українські історичні постаті, без більшого чи жодного спротиву українського народу, та при вимушеній мовчанці української історіографії. Тому й українська княжа доба сьогодні служить продовженням історії Московії, українська шляхта й боярство стоять в анналах історії Польщі й Литви, українське дворянство й чиновництво виповняє суттєво прогаліни історії Росії, у політичному, культурному, мистецькому секторі. Вистачить згадати тільки для прикладу Рюриковичів, Олельковичів, Сапіг, Тишкевичів, Сангушків, Четвертинських, Острозьких, Барановичів, Тупталенка, Прокоповича, Яворського, Розумовських, Безбородьків, і т. д.

У майже тисячелітній історичній перспективі можна сказати, що тільки одна непереривна серія українських постатей історичних розмірів залишилася нетknięною за українським народом, незалежно від його політичної долі. Це серія українських церковних мужів, єрархів, зокрема ж ряд митрополитів київських та галицьких, верства на якій можна без перебоїв та прогалін нанизувати історію і української Церкви і українського народу. Навіть найбільш несприятливі для України і її народу історичні схеми не поважилися до сьогодні піднести руку на цей світлий каталог. Щобільше, навіть люди неукраїнського походження, з причини свого єрархічного положення в українській церковній дійсності, поповнюють каталог українських історичних постатей, і ніхто з наших сусідів не ставить поважних претенсій до їх вилучення з української історичної схеми та залучення до чужих пантеонів. Коли українські сфери за своєю приналежністю до деяких політичних чи культурних дійсностей працювали нероз на збагачення займанських потуг, то, навпаки, багато чужих визначних одиниць, за своєю приналежністю до української Церкви працювали на користь українського історичного процесу.

Завданням української історіографії під сучасну пору було би перевести основну перевірку історичних постатей східної Європи та розподілити їх також відповідно до української історичної схеми. У цій перевірці й переоцінці митрополитам київським і галицьким треба би присвятити цілий ряд окремих та відповідних монографій. Біографічні нариси, що їх подаємо, це немов тимчасові силуетки, що, сподіємося, зацікавлять українських істориків.

Вступ

3. Історичне церковно-політичне тло

Життя і діяльність київських і галицьких митрополитів має свою історичну вагу і значення само в собі; але це значення здвоюється, коли розглядати їх діяльність на тлі церковно - політичних обставин свого часу. Очевидно, змалювати таке тло для якої тридцятки цих постатей не можна у рамках короткого вступу. Ціла українська історія, політична, культурна, церковна творить для них це тло та визначає середовище їх життя й діяльності. Тут однак не без хісна буде пригадати деякі основні лінії цього історичного образу.

Протягом тисячолітньої історії кілька разів переривається тяглість державности українського народу, а нитка політичної думки кілька разів загублюється в лябіринті різних міжнародних інтересів. Змінюються особи, інституції, політичні напрямки та державні формули на українській землі. І серед тієї політичної нерозберихи золоту ниткою тягнеться непереривно українська християнська церковна думка, розмотуючи в тисячолітньому процесі цей клубок ідей та завдань, що їх вложила княжа Україна в цю дійсність, якій імення: Київська Митрополія.

Можна сьогодні безпечно сказати, що одиноким об'єднуючим центром української землі була першзавсе таки Церква та її видиме єрархічне втілення у Київській Митрополії. Княжа державна концепція та формула дуже скоро були розбиті відосередочними силами індивідуального, національного та міжнародного порядку, а мілітарна поразка від кочового степу, зокрема в татарському лихолітті, перетяла остаточно ці об'єднювальні вузли, що ще були залишилися. Був це саме митрополит київський та концепція однієї київської митрополії тим, що успішно протиставився цьому процесові, даючи в свою чергу моральну піддержку київському великокняжому столові. Серед княжих міжусобиць та крамоли виразно виринає, понад удільний та земельний принцип, авторитет київських митрополитів.

Щойно з хвилиною остаточного впадку Києва як політичного центру, починається хитання київської митрополії між двома новими політичними центрами: галицько - волинським та московським. Остаточно, під кінець володіння Романовичів, вагання київських митрополитів перехиляються на бік Півночі та московських земель, знову ж таки в надії скріпити один політичний об'єднювальний центр для цілого сходу Європи, кудюю розтягалася неоспірна церковна влада київських митрополитів. Саме в цих обставинах та з свідомістю такого завдання київські митрополити, з осідком у Во-

Вступ

лудимирі чи Москві, поборювали в XIV столітті змагання до утворення митрополії галицької та литовської, що постали на пересічній національних інтересів українського та білоруського народів у їх зустрічі з польською й литовською окупаціями. Але з хвилиною втрати української державности, об'єднуючий митрополітальний чинник утратив своє первісне позитивне значення та з корисного явища міг легко обернутися в знаряддя окупаційної політики.

Ні одній із двох окупаційних потуг української землі не вдалося здобути для себе київський митрополітальний центр; змагання та боротьба тривала майже ціле століття (1347-1448). Остаточно ж, за принципом усякої окупаційної політики, прийшло до розділу. Із 1448 роком одинокий і безконкурентний східньо-європейський центр — Київська Митрополія, у клясичному своєму значенні була зліквідована. Між скріплюю ягайлонською польсько-литовською державною унією та висвободженою остаточно з-під татарського ярма Московією не могло бути іншої розв'язки, як тільки розмежування спадщини Київської Княжої Держави. Жодна з обох держав не була в силі посягнути по цілість. Москва на два сторіччя замикається в своїх кордонах, щоб спокійно перевести консолідаційний політичний процес підбитих земель і племен. У цьому процесі замітну участь бере московська митрополія, зразу автокефальна, а згодом патріархальна. І щойно в половині XVII століття Московія і політично і церковно посягає по київську спадщину Рюриковичів.

Під проводом митрополитів Ісидора та Григорія II, із фльорентійською церковною візією, обкросена до українсько-білоруських етнічних кордонів та обмежена до польсько-литовської державної системи, київська митрополія починає нову добу свого існування, з новим важливим завданням: оборонця національної субстанції та самобутности в денаціоналізаційному процесі польської великодержавної політики. Непідготована до такої ролі, позбавлена піддержки національної верхівки, яка через Городельську а згодом Люблинську політичну унію ввійшла була в круг інтересів великодержавної польсько-литовської політики, українська Церква під проводом київських митрополитів програла перший змаг, підпадаючи вповні, у своїй значній частині, в руки польсько-литовської державної влади й адміністрації, що привело до повної дезорганізації в церковному, а то й у релігійному житті народу. Цю добу символізує та визначає так зване патрональне право, з усіма його негативними проявами, здвосними ще в пристосуванні до інакоплеменної та інаковіруючої меншини. Вистачить читати аннали історії XVI століття, щоби побачити безвиглядність становища. Оглядання на поміч ззовні, із

Вступ

Константинополя та з Москви, не мало реальних підстав. Одиноким виходом із ситуації було сягнути до власних внутрішніх сил народу і Церкви, через глибоке культурне та релігійне відродження, використовуючи до цього всі засоби, що їх давала в руки державна й суспільна система, у якій приходилося жити і діяти. Ця свідомість обхопила досить широкі круги народу, що в тодішній суспільній системі мали спромогу діяти. Міщанство, дрібна шляхта, духовенство приступає до конкретної щоденної роботи: братства, школи, книга, просвіта стають програмою ширших сфер. Тісно зв'язана з народом та його інтересами Церква, у своїх головних представниках, починає шукати основніших, загальніших засобів. Острозький, Тишкевич, Потій, Терлецький, Балабан та інші починають продумувати про заложення сильних основ під розбудову української справи в польсько-литовській дійсності. Створення політичного центру покищо було неможливе. Треба було піднести престиж давнього загально визнаного центру церковного: Київської Митрополії. Виникає і здійснюється думка про відв'язання долі української Церкви і народу від остаточно занепакої церковної Візантії та протиставитися посяганням Москви, скріпленої престижем нового патріархату (1589). Були плани перенести константинопільський з'єдинений патріархат до Києва (за Єремії), або й взагалі скріпити позиції Східної Церкви з'єдиненням із Римом. Коли всі ці плани завели, українська єрархія вирішила не ждати на здійснення нездійснених загальних плянів, але діяти на власну руку та для добра українського й білоруського народів. Так виринула і здійснилася думка та ідея Берестейської Унії (1590-96).

За даними цієї Унії Київська Митрополія, з'єдинена з Римським Первоєрархом стає визначним у вселенських та загальнодержавних розмірах церковним центром. За здійснення цього правового стану в практичному житті береться зразу цілий ряд визначних митрополитів, починаючи з колишнього берестейського каштеляна й державного сенатора — Іпатія Потія. Постає київського митрополита, вийнята зо свавільних рук державної адміністрації, поставлена на загальноцерковних правових основах, із конкретною піддержкою й опорою тодішнього Апостольського Римського Престолу — стає осередком церковного, культурного й національного відродження та тією визнаною силою, яка могла успішно протиставитися денационалізаційним посяганням Польщі та анексійним плянуванням Москві. І треба сказати з сьогоднішньої історичної перспективи, що це завдання київська католицька митрополія успішно виконала під проводом своїх митрополитів.

Вступ

Залишалась інша, внутрішня справа й завдання: здобути для цього центру цілість українського народу, щоб могли поставити всі сили на досягнення намічених цілей. На жаль, уже з вищих сфер починаючи, щобільше, від самого Костянтина Острозького, що стояв при постанові цієї ідеї, у різні часи різні круги народу не піддержали свого неоспірного та самотнього тоді визнаного проводу: київських митрополитів. Спершу це було нижче духовенство, дезорієнтоване візантійською й московською пропагандою, якому не було, очевидно, понутру існування твердої та незалежної від нікого руки на київському престолі. Звідси і постає конкуренція: православна митрополія. Згодом тодішня бойова сила українського народу — козацтво, що замість змагатися з Польщею й Москвою за конкретні політичні цілі, поставило на свої прапори в першу чергу повалення отого самотнього авторитету — київської католицької митрополії. Звідси майже ціле XVII століття приходить до київським митрополитам вести затяжну боротьбу з внутрішньою опозицією й незрозумінням, зі шкодою для головних завдань, що стояли перед ними. Що ця внутрішня українська антикатолицька опозиція не мала власних конструктивних цілей, а була вислідом умілої політичної розгри сусідів, можна наглядно бачити хоч би з того, що, наприклад, рід Острозьких не втримався для української справи ні десятки років від смерті кн. Костянтина, що козащина вигоріла палким але безплідним вогнем, не створивши нічого тривкого, що українське духовенство, яке протиставилося цій концепції, за яких 80 літ опинилося в цілковитій залежності від московського патріархату. А тимчасом Польща до самого кінця свого існування не потрапила обернути цієї сили, що нею була Київська Митрополія, на свою службу та для цілей денационалізаційної політики, а навпаки: київський митрополит, тільки завдяки власним силам, у 1791-му році ввійшов тріумфально в польську сенатську державну палату, щоби бути немов свідком капітуляції цілої польської невдачної політики і то також у відношенні до українського народу і Церкви. Та й Московія у цілому ряді касат українського самостійного життя могла приступити до церковної касати католицизму тільки засобами насилля та й то по столітній завзятій боротьбі (1772-1875). Тільки підкоривши собі всі інші українські політичні й суспільні верстви, могла приступити Катерина II, а згодом Микола I до ліквідації київської митрополії. Навіть скасувавши митрополію, Москва ще 40 літ мусіла числитися з історичною постаттю київських митрополитів (1805-1839), зробивши з них своєрідних митрополитів "ізгоїв".

Можна коротко сказати, що між Вислою і Дніпром на протязі

Вступ

XVII-XVIII століть київські митрополити були самотнім безспірним авторитетом у всіх ділянках життя українського й білоруського народів. В імені українського й білоруського народів київська митрополія між Балтикою і Карпатами, між Вислою і Дніпром, була тією третьою силою, що грала самостійну роль в бої між Москвою та Польщею за гегемонію в цьому східно-європейському просторі, та саме тому її митрополити творять нерозривну й суцільну частину загальної історії українського народу цих століть.

Коли ж по впадку Польщі прийшло до перегрупування східно-європейських політичних відносин та про постання української незалежної політичної сили й центру не було можна покищо й думати, знову виринає ідея церковної Митрополії, тимразом Галицької, для тієї частини західно-українських земель, що опинилися в правовій австрійській державі, при сильнім однак конкуренційнім впливі бувшої польської державної й суспільної верхівки.

Поважаючи неоспірний центр, що ним була Київська Митрополія, як також об'єднуюючий її характер для цілого українського народу, західно-українські землі понад тридцять літ не вважали за вказане підкопувати цей авторитет творенням другої митрополії, що, силою окупаційної дійсности й силою самого свого значення, була б стала конкуренційною силою на українській землі. І в тому знайшли піддержку Апостольського Престолу, хоч це й не було понутру австрійській окупаційній політиці. Щойно по смерті митрополита Ростоцького (1805) та скасуванні Київської Митрополії й її титулу царем Олександром I, Апостольський Престіл дав свою згоду та мандат воздвигнути її на зміну Митрополію Галицьку, даючи їй тотожний і повний правовий статус давнього київського митрополитального центру (1807).

Із цією хвилиною Галичина стає справжнім заборолом українства й інтересів українського народу до сьогодні. Цілий ряд визначних постатей, серед яких начисляємо дві пурпури галицьких кардиналів, з усіма висновками загальноцерковного характеру, львівський св. Юр стає на місце київської св. Софії, з цими самими завданнями, питомими київській митрополії XVII-XVIII століть. Вистачить тут тільки пригадати яке незатерте знам'я на цілому українському житті витиснуло митрополитування Андрія Шептицького, що виповнює собою першу половину нашого сторіччя, а в якому вже виразно відновилася самостійна державницька політична думка та визначила своє обличчя українська культура.

І коли здавалося, що Галицькі Митрополити могли вже сказати спокійно своє "нині отпущаєши", найновіші події в цьому про-

Вступ

сторі вложили на них ще додаткове завдання: оборонити духову субстанцію українського народу перед агресією матеріалістичного атеїзму; завдання, що його сьогодні виповняє на очах цілого світу останній митрополит галицький — Йосиф Сліпий.

Таке в найзагальніших рисах політично-церковне тло Київської і Галицької Митрополії за минуле тисячоліття їх існування. На такому тлі біографічні силуети поодиноких митрополитів набирають свого властивого значення, а їх діяльність стає складовою й невід'ємною частиною цілого історичного процесу українського народу. З цією свідомістю і візією треба приступати до читання й розважання життя і діянь цих великих постатей української історії взагалі та, кому це дано, піднятися дальших трудів для поглиблення й виповнення живим тілом цих силует. Сподіємося, що ясне поставлення проблем та синтеза проробленого досі стане поштовхом до дальших історіографічних зусиль українських передовсім істориків. І з тією свідомістю подаємо читачам оці біографічні нариси київських та галицьких митрополитів.

о. Атанасій Г. Великий, ЧСВВ

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ



Власноручний підпис і печать Митрополита М. Рагози

МИХАЙЛО РАГОЗА

(1588 - 1599)

1. — Молодість. 2. — На митрополичому престолі. 3. — Берестейська Унія. 4. — Тернистим шляхом церковної одности. 5. — Характеристика постаті та діяльності.

1. Про молоді літа Михайла Рагози знаємо дуже мало. Знаємо тільки, що він народився на Волині після 1540 р. Дехто (нпр. польський історик Лукашевіч), допускає, що Рагоза вчився в єзуїтській Колегії у Вильні. Одначе на це немає доказів. У році 1576 бачимо Рагозу на становищі писаря виленського воеводи князя Богуша Корецького. Відтак вступив він до монастиря в Минську, а вже три роки пізніше став архимандритом цього ж монастиря.¹ Був він зразковим ченцем, жив у тісній дружбі з новгородським воеводою — Теодором Скумином-Тишкевичем, тоді людиною справді визначною, а також добре знався з князем К. Острозьким, який вставлявся за ним та поручав його патріярхові, як кандидата на митрополита.² Коли царгородський патріярх Єремія II, в часі свого побуту на Русі 1588 р., зложив з уряду митрополита Онисифора Дівочку, король Жигмонт III, дня 27 липня ц. р., іменував митрополитом Михайла Рагозу, а патріярх висвятив його 1 серпня, але досить не радо. Російські історики пояснюють цю неохоту патріярха передчуттям, що Рагоза відступить від грецької Церкви.

2. Як тільки патріярх висвятив Рагозу на митрополита, зажадав від нього за висвячення данини 10.000 золотих польських, на той час величезну суму, тим більше, що наша Церква обідніла через загарбання церковного майна польською шляхтою. Владики теж не були багаті, а митрополит щойно перейняв владу. У висліді цього патріяршого домагання, митрополит скликав єпископів на нараду до Берестя 1590 р. і на цьому синоді, замість данини, порішено зірвати зв'язки з Царгородом, а розпочати унійні пертрактації з Римом. Хоч сам митрополит Рагоза скликав цю нараду в справі данини для патріярха, проте під рішенням нарад у справі з'єднання не підписався. З цього дехто заключає, що митрополит Ра-

¹ Архивъ юго-западной Россіи, Кіевъ 1883, т. I, ч. 17, с. 23.

² М. КОЯЛОВИЧЪ, Литовская Церковная Унія, Спб. 1859, т. I, с. 60.

Митрополит Михайло Рагоза

гоза був хиткий і нерішений. Однак пізніші потягнення митрополита виявили, що його мнимо нерішучість була тільки тактичним підходом до справи, бо пізніше він виявив таки багато рішучості.³ Керівником унійної акції, за волею Божого Провидіння, стає той, що його патріарх призначив своїм намісником і екзархом, "своїм оком і вухом", луцько-острозький єпископ Кирило Терлецький. Крім Терлецького, рішення в справі з'єдинення підписали ще такі єпископи: Леонтій Пельчицький — єпископ пинський і турівський, Гедеон Балабан — єпископ львівський і Діонисій Збіруйський — єпископ холмський, а згодом (1593) Іпатій Потій — єпископ володимирський. Рішення нарад у Бересті пропонується з деякими вимогами королеві, що затвердив їх аж два роки пізніше, 1592 року.⁴

Митрополит Рагоза ще перед прийняттям з'єдинення тішився великою симпатією українського громадянства. 1591 р. митрополит посвячував у Львові каплицю Трьох Святителів при Братській Успенській Церкві. Міщани щиро вітали митрополита, а учні Ставропігійської школи виголосили на його честь "Просфонеї", які доводять, що митрополит мав великі симпатії у своїх вірних.⁵

3. Унійні наради наших Владик відбулися ще в грудні 1594 р., а головні й остаточні в червні 1595 р. На тих нарадах Владика сформулювали свої умови, на яких вони приступають до єдності.⁶ В тому часі дотеперішній прихильник з'єдинення, князь Костянтин Острозький, довідався, що справа церковної єдності вже майже довершена і то без його участі, тому написав листа до єпископа Потія і до інших Владик, домагаючись вияснення справи. Князеві відповів теж митрополит Рагоза двома листами, з 12 серпня і 28 вересня 1595 р., в яких заперечив свою співпрацю в унійних пертрактаціях.⁷ Може в цей спосіб митрополит хотів успокоїти князя, бо знав, що виступ такого потентата, як Острозький, може багато пошкодити справі з'єдинення. Може така тактика оправдує спразу, однак не можна заперечити, що така тактика дуже непевної вартості й коротка на успіх.⁸ Одне певне; що митрополит власною рукою підписав наради в справі з'єдинення 1594 р. і цього підпису ніколи не відкликав, ані не заперечив, хоч львівський єпископ Гедеон Балабан пізніше заперечував свій підпис під першими нарадами в Бересті 1590 року. В серпні 1595 р. митрополит і інші єпископи видали до

³ С. СЕМЧУК, *Митрополит Михайло Рагоза*, Мондер 1947, с. 14 і 15.

⁴ Див. J. PELESZ, *Geschichte der Union*, t. I, Wien 1878, S. 515-519.

⁵ *Архів югозап. Росції*, Київ 1883, ч. 1, т. IV, Предисловіє, с. 10.

⁶ Е. ЛІКОВСЬКИЙ, *Берестейська Унія (1596)*, Жовква 1916, с. 96-105.

⁷ *Архів югозап. Росції*, IV, 87.

⁸ С. СЕМЧУК, *твір цит.*, с. 14.

Митрополит Михайло Рагоза

своїх вірних пастирські листи, в яких подали до відома, що весь українсько-білоруський єпископат, із київським митрополитом на чолі, рішив з'єднатися з Апостольською Столицею. У вересні цього ж року митрополит Рагоза вислав до Риму, з метою унійних переговорів, єпископів-делегатів Терлецького й Потія.⁹) Коли єпископи-делегати вернулися з Риму після довершення з'єдинення, привезли між іншими теж листа до митрополита Рагози, в якому Папа надає право київському митрополитові іменувати й висвячувати єпископів, без порозуміння з Апостольською Столицею і заявляє, що затверджує весь грецький обряд, якщо в ньому нема нічого противного праздам католицької віри.¹⁰ Одночасно Папа наложив на митрополита обов'язок скликати синод і на ньому торжественно проголосити єдність з Апостольською Столицею. "Коли Цезар перейшов Рубікон, сказав: "Жереб кинено" (алея акта ест) — значить: нема повороту назад. Коли в імені всіх Владик і митрополита Іпатій Потій і Кирило Терлецький зложили заяву повороту до церковної єдності іменем нашої Церкви й народу — тоді жереб кинено. І тоді митрополит Рагоза оказується дуже рішучим."¹¹

Рагоза вислав іще єпископів Потія і Терлецького до короля Жигмонта III і через них виеднав маніфест, яким король похвалив заходи українського єпископату про св. Єдність і наказав усім урядам респектувати її. Через цей королівський маніфест т. зв. Унія стала віроісповіданням признаним у державі. На 6-10 жовтня 1596 митрополит Рагоза скликав собор у Бересті, під час нього відслужив торжественну Службу Божу в оточенні єпископів, папських делегатів і священників. Під час Служби Божої полоцький архієпископ Гермоген відчитав в імені приявних Владик заяву приступлення до св. Єдності. Цю заяву підписав митрополит, чотири єпископи й чотири архимандрити. Відтак на знак єдності і рівноправності грецької і латинської Церков митрополит правив богослуження в латинській катедрі, де латинські єпископи відспівали гимн подяки: "Тебе, Бога хвалим". Дня 9 жовтня, вичерпавши всі можливі засоби до замирення з князем Острозьким, але без успіху, митрополит викляв усіх бунтівників, князя і його владик: Балабана та Копистенського. Дня 10 жовтня того року митрополит Рагоза за своїм власноручним підписом і всього єпископату видав окреме послання до вірних у справі з'єдинення.¹²

⁹ Див. М. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, p. 192-220.

¹⁰ А. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Rom.*, v. I, Romae 1953, p. 266-269.

¹¹ С. СЕМЧУК, *твір цит.*, с. 15.

¹² Е. ЛІКОВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 128-135.

Митрополит Михайло Рагоза

4. Митрополит Рагоза силою свого становища був особою найбільш зненавидженою збоку нез'єдинених. І перший напад із цього боку був теж на митрополита. Коли зараз же після проголошення Берестейського З'єдинення митрополит почав об'їжджати свою єпархію, братства в Слуцьку, Вильні, у Львові, а навіть у маленькому Крехові, збунтувалися проти нього. Коли митрополит переходив площею в Слуцьку, зворохоблена юрба кинулася на нього з камінням і якщо б з'єдинені на крик роз'юшеної юрби не вибігли були зі своїх домів і не оточили свого Владику, юрба була б його вкаменувала. Грозило, що вб'ють старця, але вірні заслонили собою його. Ось так митрополитові першому прийшлося потерпіти за єдність. Це був перший напад збоку нез'єдинених і то збоку церковного братства.¹³ Пізніше таких нападів буде більше. Виленське братство св. Духа повторить подібний напад на митрополита Потія. У міжчасі було чимало менших нападів на ігуменів та священників. Дехто, нпр. ігумен видубицького монастиря, назіть стратив життя. Без уваги на це митрополит Рагоза й далі не запереставав візитацій своєї митрополії, під час яких виголошував проповіді про те, які духовні й дочасні користі дає св. З'єдинення українцям і білорусинам. Своім особистим впливом і поученням духовенства митрополит усував упередження і ревно працював над закріпленням церковної єдності.

Противники з'єдинення мали сильну опору в монастирях узагалі, а в Печерській Лаврі зокрема. Її архимандритом був тоді Никифор Тур — великий ворог Унії. Він не тільки не признавав з'єдиненого митрополита, якому Печерська Лавра була завжди підчинена, але ще й загорнув митрополичі добра в Київщині. Митрополит Рагоза виточив Турові судовий процес, церковні добра відібрав, привернув собі Печерську Лазру і сам став її архимандритом. Никифора Тура зложено з уряду декретом короля. Однак дух протівний Унії остався в Печерській Лаврі й надалі.¹⁴

Нез'єдинені, маючи за собою авторитет і допомогу князя Острозького, кинулися збройно на митрополичі добра і їх захопили, а решту розграбили збунтовані духовні так, що наступник митрополита Рагози — Іпатій Потій не мав просто з чого жити, тому залишено йому його володимирське єпископство. Щойно 1614 р., після смерті Потія, володимирсько-берестейським єпископом став Йоаким Мороховський.¹⁵

¹³ M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 304.

¹⁴ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, t. II, Wien 1880, S. 25-26.

¹⁵ A. WELUKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, v. I, p. 360-362.

Митрополит Михайло Рагоза

5. Митрополит Рагоза прожив тільки три роки після проголошення Берестейського З'єдинення. Але й цих трьох літ було досить, щоб надрушити здоров'я і придати сивизни першому митрополитові з'єдиненої Церкви.

Рагоза був митрополитом одинадцять літ і в тому часі зробив чимало. Перейняв митрополію в дуже важких, навіть рішальних часах, коли кожний необережний чин міг стати гробом З'єдинення. Тому митрополит був дуже обережний, може аж за обережний. Ця обережність виглядала деколи на хиткість, хоч митрополит не був боязкої вдачі. Одначе, коли вже раз на щось рішився, був непохитний і неуступчивий. Його найбільшою заслугою є те, що він перший дав почин нарадам 1590 р., які розвинулися в унійні змагання і завершилися з'єдиненням з Католицькою Церквою. Митрополит Рагоза стояв у тіні таких велетнів духа, як єпископи Кирило Терлецький і Іпатій Потій, тому його силвета, затінена й стушована, не виступила так виразно. Одначе його тиху й постійну діяльність найліпше оцінили вороги своїм нападом у Слуцьку. Цим нападом вони доказали, кого вважають своїм найбільшим ворогом і тихою, скритою пружиною З'єдинення. У наших часах високо оцінив і так сказати б — реабілітував Рагозу польський історик Унії проф. О. Галецькі.¹⁶

"Між тінями великих предків наших, митрополит Михайло Рагоза на завжди остане зразком тихої плідної праці для великої ідеї, сталости в рішучій хвилині й витривалости до кінця, мимо всіх напастей і прикростей зі сторони сильних і можних цього світу."¹⁷

¹⁶ O. HALECKI, "Unia brzeska w świetle współczesnych świadectw greckich", "Sacrum Poloniae Millenium", Rzym 1954, s. 91-92.

¹⁷ С. СЕМЧУК, твір цит., с. 19.



HYPATIUS POTIJ

Episcopus Volodimirien. (1593-1613) Metropolita Kiovien. (1600-1613)

ІПАТІЙ ПОТІЙ

(1600-1613)

1. — Юність і виховання. 2. — Потій суддею, каштеляном і сенатором. 3. — Володимирсько-берестейський єпископ. 4. — На митрополитчому престолі. 5. — Діяльність Потія. 6. — Напад на митрополита Іпатія. 7. — Успіхи Потія. 8. — Смерть і характеристика митрополита.

Після Рагози на престіл київських митрополитів вступив володимирсько-берестейський єпископ Іпатій Потій.

Славної пам'яті єпископ Йосиф Боцян в одному докладі сказав про Потія таке: "Потій розумів Унію і переводив її як справу Божу й спасіння українського народу. Не скомпромітував її ні власною користю, ні політичним вирахуванням. Трудом, жертвою й молитвою врятував її, виборов їй признання й свободу і заціпив її в серцях свого клиру й монашества, поклав тривкі основи для католицького виховання й культурного підйому всього українського народу. Історія його митрополитування — це живий образ нашого католицького оновлення. Особа Потія — це явний протест на закиди, що унія — це діло Польщі на загибель України".¹ Митрополит Іпатій Потій своєю діяльністю для Унії придбав собі в історії української Церкви почесне ім'я "Батька Унії".

1. Адам (хресне ім'я) Потій народився 12 серпня 1541 року в селі Рожанка біля Володави. Батько його Лев походив із шляхетського роду, був королівським дворянином і писарем короля Жигмонта I в Кракові, куди перенісся з Рожанки 1546 р. Отже Адам перевів свої дитячі роки на королівському дворі, де й дістав гарну освіту та виховання. Мати Адама називалася Ганна й походила з роду Лощан. Початкову науку побирав Адам у кальвінській школі виленького воєводи й литовського канцлера, князя Радивиля Чорного.² На дев'ятому році життя відумер йому батько (1550), а мати подружилася вдруге зі смоленським каштеляном Домініком Пацом, і мабуть виїхала з Кракова, а молодим Адамом заопікувався король

¹ Й. БОЦЯН, Митрополит Потій, апостол Унії, в збірнику "Ювілейна Книга в 300-літні роковини митроп. І. Потія", Львів 1914, с. 141.

² І. САВИЦЬКИЙ, Іпатій Потій, у згаданому збірнику, Львів 1913, с. 32.

Митрополит Іпатій Потій

Жигмонт Август. Найстарший життєписець Потія — пізніший київський митрополит Лев Кішка (1668-1728 р.) каже, що король віддає молодого Адама на науку до краківської академії.³ Після студій Адам вернувся на двір князя Радивиля і там підпав під вплив кальвінізму, в якому пережив до 33-го року життя. Однак 1574 р. знову вернувся до православної Церкви. Відтак перейшов на службу короля Жигмонта Августа й був королівський секретарем, як його батько, аж до смерти короля 1572 року. В цей час, мабуть, одружився з донькою волинського православного князя Теодора Головні-Острожецького і тут треба шукати причин його повороту до православ'я.⁴ Дехто змішує прізвище Острожецьких з Острозькими й уважає Потія посвояченим із родом князів Острозьких, однак це не вірне.

2. Після смерти короля Жигмонта (1572 р.), Потій покинув Краків і 1580 р. бачимо його на становищі земського судді в Бересті над Бугом. Вернувшись на Русь-Україну, Потій побачив зблизка жахливий стан української Церкви. У Бересті Потій стояв у близьких зв'язках із Яном Замойським, Левом Сапігою, єзуїтами, а передовсім із луцьким латинським єпископом, Б. Мацейовським. У домі цього єпископа укладалися перші пляни з'єдинення, в яких брали участь Скарга, Гербест, Аркудій і ін. Тут Адам Потій брав участь у дискусіях на тему з'єдинення й дав себе пізнати як мудрий, широкоочитаний і ревний за добро своєї Церкви. Так представляє Потія сам єпископ Мацейовський у своєму листі до Нунція Аннібалі.⁵ Єп. Мацейовський утверджував Потія в його поглядах та піддержував його запал у справі З'єдинення. А Потій радив використати приїзд патріарха Єремії II на Україну і визвати його на прилюдну диспуту. Однак з цього ніщо не вийшло. Побут Єремії використала тільки Москва для створення московського патріархату 1589 року.⁶ Року 1588 король Жигмонт III заіменував Потія берестейським каштеляном, себто заступником воєводи, а тимсамим і сенатором, бо каштелянство — це була гідність створена для побільшення числа сенаторів. Ставши сенатором Потій зискав ще більшу повагу і через те міг ще успішніше діяти в користь з'єдинення.

Саме в той час, у цьому ж Бересті, де жив Потій, українські Владики переводили свої перші наради в справі Унії (1590 р.). Не-

³ L. KISZKA, *Kazania i homilie meża Bożego H. Pocięcia*, Supraśl 1714, Вступ.

⁴ Ор. ЛЕВИЦЬКИЙ, *Ипатій Потій Киев. митрополитъ, "Памятники русс. старини"*, VIII, Спб. 1885, с. 342-374.

⁵ THEINER A., *Vetera Monumenta*, III, 46.

⁶ *Собрание государственныхъ грамотъ*, Москва 1813, т. II, с. 95.

Митрополит Іпатій Потій

ма сумніву, що берестейський каштелян брав участь у тих нарадах і стояв по боці Владик за з'єдинення. Року 1591 відбулися другі унійні наради і в них уже певно брав участь Потій.⁷ При кінці 1592 р. померла дружина Адама Потія, княжна Ганна Острожецька, оставивши йому кількоро дітей. Знаємо певно про двох синів: Івана й Петра. Дехто (нпр. Сярчинський) твердить, що Потій мав ще сина Христофора і три дочки. У січні 1593 р. помер єпископ володимирсько-берестейський, Мелетій Хребтович Богуринський (1576-1593). Адам Потій тішився великою симпатією православних, бо причинився до заснування братства в Бересті, як теж до будови школи і звільнення її від податків. Тому князь Острозький став намовляти Потія, щоб він постригся в ченці і вступив на єпископський престіл. Потій спершу відпрошувався, але згодом дав намовитися Острозькому і 31 березня 1593 р. єпископ Терлецький постриг Адама Потія в ченці, надаючи йому ім'я Іпатія,⁸ а кілька тижнів пізніше висвячено його на володимирсько-берестейського єпископа. Як єпископ, Потій займав друге місце після митрополита, а по своєму попередникові унаслідив титул прототронія (первопрестольника).

3. Ревний за Божу славу ще в світському стані, Потій став ще ревніший у духовному стані, як єпископ. Давно вже не було в Україні такого єпископа. Навіть вороги, як Іван Вишенський, мусіли його хвалити. Потій дуже бажав об'єднання Церков, але, обережний, оглядно підготовлявся до цього діла. Аж князь Острозький занепокоївся тією оглядністю і несповна три місяці після висвяти Потія вислав до Потія обширне письмо, щоб не зволікав зі справою Унії. В цьому письмі Острозький подав свої умовини евентуального об'єднання з Римом. З цього письма Потій переконався, що Острозький поступає нещиро і, заражений кальвінізмом, хотів би дещо змінити навіть у св. Тайнах.⁹ Від тоді охолола приязнь Потія з Острозьким. У міжчасі ревний Владика об'їздив свою єпархію та обучував вірних, у чому полягає св. з'єдинення з Католицькою Церквою. Року 1594 відбулися ще одні наради в справі Унії, єпископ Терлецький виготовив деліберацийний декрет і на ньому вже бачимо підпис єпископа Іпатія Потія. До кн. Острозького доходили неясні вістки про якісь приготування до з'єдинення, тому він написав два листи до Потія, домагаючись вияснення. Потій відповів першим письмом винаючає, а в другому письмі признався, що є прихильником поро-

⁷ П. ЖУКОВИЧ, *Брестейський Соборъ 1591 г.*, ИОРЯС, 1907, с. 49.

⁸ L. KISZKA, *op. cit.*, p. 6.

⁹ M. HARASIEWICZ, *Annales*, p. 166-170.

Митрополит Іпатій Потій

зуміння з Римом, а водночас у гострій формі дорікав Острозькому за його дружбу з протестантами та перестерігав князя перед "тими вовками в овечій шкірі".¹⁰ Року 1595, на соборі в Бересті, Владики вислали Потія і Терлецького до Риму як своїх відпоручників і там вони перед Христовим Намісником приступили зі своїми єпархіями до єдності з Католицькою Церквою,¹¹ склавши 23 грудня перед цілим папським двором торжественне визнання віри. Потій знав латинську мову і як прототроній стояв на чолі цього посольства. В Римі Потій з Терлецьким побули від листопада 1595 р. до березня 1596 р. У Римі Потій залишив свого сина Петра, з яким приїхав. Петро студював у Римі майже вісім літ.

Вернувшись із Риму Потій застав у краю завзяту боротьбу проти Унії. Кн. Острозький об'єднався з протестантами до боротьби проти Унії. Поле бою щораз більше поширювалося, боротьба перекинулася і на літературну ділянку, тому в цей час незвичайно розвинулася полемічна література. У цій боротьбі єп. Потій брав теж чинну участь, бо видав твір "Унія", в якому боронив догм Католицької Церкви і опрокидував поширену нісенітницю, що Римський Папа — це антихрист. Року 1596 Потій видав брошуру в обороні григоріянського календаря, а 1599 р. обширний твір "Антирриси́с", що був відповіддю на православний твір п. н. "Апокризіс".¹² Дехто заперечує Потієві авторства твору "Антирриси́с", а приписує його Аркудієві, або їм обидвом спільно.

Після собору в Бересті 1596 р., єп. Потій трудився для з'єднання з іще більшим пожертвуванням, хоч православні обвинуватили його перед соймом і хоч кн. Острозький відібрав йому кілька сіл, що належали до його єпископства. Потій визначився тоді, як знаменитий проповідник із широкою ерудицією й сильним почуттям. Його проповіді вийшли друком аж після його смерті, в 1674 році.

У другій половині 1599 р. помер митрополит Михайло Рагоза. Король звернувся до Папи Климента VIII в справі обсади київської митрополії, а в вересні цього року єп. Потій дістав уже королівську грамоту на митрополію. Папська булля появилася щойно 15. XI. 1600 р.¹³ бо митрополічі добра були розграблені, і Папа мусів дозволити Потієві задержати й володимирське єпископство. Крім цього Потій був першим митрополитом, що мав бути потверджений Апостольським Престолом після Берестейського з'єднання, вже на

¹⁰ Акти Западної Руси, т. IV, 68, с. 88-90.

¹¹ А. WELUKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, t. I, p. 236-243.

¹² К. СТУДИНСЬКИЙ, В тристалиття смерті митроп. І. Потія, в "Ювілейна Книга", Львів 1914, с. 158-167.

¹³ А. WELUKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 295-298.

Митрополит Іпатій Потій

основі папських буль із 1595 р. В Римі ще не було прецеденсу в такій апробаті, там бракувало докладніших даних про митрополичу єпархію, про засоби утримання митрополита тощо. Врешті в листопаді 1600 р. консисторія потвердила номінацію Потія. Таким чином Потій став митрополитом, щоб з іще більшою ревністю працювати для з'єдинення.

4. Потій мав уже тоді 59 літ, однак був іще позній енергії й одушевлення для справи з'єдинення Церков. Усі свої сили і всю митрополичу діяльність посвятив на зміцнення Унії серед українського народу. Всіми силами старався вибороти її празне становище, одушевити для неї світське й монаше духовенство та знешкідливити затії ворогів. Але й противники з'єдинення стазляли йому різні перешкоди, користуючись у боротьбі навіть неправдою, клеветою і насильством. Вони вже успіли зорієнтуватися в положенні, отрястися з першого враження, підтягнути й перегрупувати свої сили та виступити до легальної й нелегальної боротьби з українським католицтвом. Олександрійський патріярх Мелетій Пігас прислав через Кирила Лукаріса письмо до Потія та закликав його залишити з'єдинення з Римом. Потій відповів патріярхові гідно й достойно.¹⁴ Уже в першому році його митрополитування (1600 р.) нез'єдинені обвинуватили Потія і з'єдинених владик перед соймом, що вони занечистили грецький обряд латинськими додатками. І хоч на соймі не змогли доказати якоїсь більшої зміни обряду, проте в широким масах скріпили упередження до Унії — мовляв — Унія це місток до латинства.¹⁵

Другу бурю проти Потія і його єпископів викликав кн. Острозький на соймі 1603 р., домагаючись усунення з'єдиненого митрополита і владик. Із тієї причини навіть розв'язано сойм, а нез'єдинені внесли свої домагання до литовського трибуналу, в якому засідало багато протестантів. Не диво, що цей трибунал видав присуд 1605 р.: усунути митрополита і єпископів; але король не затвердив цього присуду.¹⁶ Подібне повторилося 1607 р. Та тоді король почав поступатись і дав нез'єдиненим обіцянку, що греко-католицьких владик полишить тільки до їх смерті, а на майбутнє українські єпископства обсаджуватиме тільки шляхтичами "чисто грецької релігії".¹⁷

Внаслідок цього нез'єдинені стали щораз сміливіше наступати на з'єдинених. Духовенство зачувши, що Унія вдержиться тільки

¹⁴ L. KISZKA, *op. cit.*, p. 485 і дальше.

¹⁵ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 37-39.

¹⁶ Е. ЛІКОВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 168.

¹⁷ THEINER, *op. cit.*, III, 58.

Митрополит Іпатій Потій

до смерти владик, почало переходити до православної Церкви. Відступників очолював виленський декан Вартоломій Зашківський і архимандрит виленського монастиря св. Тройці, Самуїл Сінчило. Багато турбот і клопотів мав митрополит Потій із цими відступниками. Року 1608 зачिनено перед митрополитом усі виленські церкви, крім катедри й монастиря св. Тройці, що його зберегли для з'єдинення св. Йосафат і Рутський.¹⁸

Року 1608 помер кн. Острозький, проживши понад 100 літ. Унії він не знищив, але свій рід запропастив для української нації, бо на очах князя його рід спольщився і розпався. Причиною непримиримости князя супроти з'єдинення була ображена гордість, а також протестантсько-кальвіністичні впливи вчителів Острозької Академії. Ще один наступ учинили православні на з'єдинених на соймі 1609 р. і перефорсували рішення, щоб церковні добра залишити при тогочасних посідачах. Це рішення було дуже кривдливе для Унії, бо 1607 р. православні загарбали багато майна і кількадесят церков від з'єдинених.¹⁹

5. Діяльність митрополита Потія не обмежувалася тільки до відпирання наступів збоку нез'єдинених. Він доклав також усіх зусиль, щоб Берестейське порозуміння з Римом скріпити внутрішньо. Розуміючи, що одною з головних причин лиха є брак освіти, митрополит поклав головну вагу на освіту, поширюючи її оснóвуванням шкіл, особистими поученнями під час звідувань та друкованими творами. Вже 1600 р. митрополит оснував у Вильні семінарію для монахів, а ректором тієї семінарії іменував Петра Федоровича-Сумеретниковича, а пізніше Йосифа Веляміна-Рутського.²⁰ Кілька років раніше Потій оснував католицьку школу теж у Бересті.²¹ Митрополит Потій пильнував також канонічних звідувань, під час них запізнавався з настроями в митрополії, з місця усував усякі надужиття, а як знаменитий проповідник вливав у слухачів правдиво християнського духа і запал до церковного з'єдинення. Крім творів, що їх написав іще як володимирський єпископ, Потій видав у часі свого митрополитування цілу низку полемічних творів, хоч був перетяжений іншою працею. Багатий полемічний матеріал містять його листи до Лева Сапіги, писані в роках 1600-1605. До цього часу належить його *"Відповідь на листа олександрійського*

¹⁸ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 40-45.

¹⁹ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Сводная галицко-русская лѣтопись с 1600 по 1700 годъ*, Львовъ 1874, с. 42.

²⁰ І. САВИЦЬКИЙ, *твір цит.*, с. 649.

²¹ К. ХАРЛАМПОВИЧЪ, *Западнорусскія православнія школи XVI и нач. XVII вѣка*, Казань 1898, с. 18.

Митрополит Іпатій Потій

патріярха *Мелетія Пігаса*".²² Вислідом його пошукувань по архівах була брошура п. н. "Оборона святого загального собору Фльорентійського". Крім цього митр. Потій видав іще кілька брошур по польськи та деякі переклади з польського на українське, нпр. твору Скарги про Берестейський собор і б. ін.²³

Потій старався теж вибороти з'єдиненим владикам місце в сенаті, та хоч Римські Папи Климент VIII, а згодом Павло V налягали на цю справу перед королем і польським урядом кілька разів, усі заходи Папів і митрополита були даремні.²⁴

Потій боронив також церковних дібр перед сенатом і різними трибуналами як словом, так і пером. Для того видав теж окрему брошуру про привілеї надані королями.

6. Трибунал т. зв. зложеного суду засудив з'єдинених на вигнання з Вільна. Митрополит заапелював до короля, а король зніс цей присуд 8 липня 1609 р. Ця касація ударемнила вже четвертий наступ нез'єдинених. Це так їх розлютило, що постановили вбити митрополита, як головного справника їх невдачі. До виконання вбивства вибрано виленського міщанина Івана Тупеку. В три дні після касації згаданого присуду 11 липня 1609 р., митрополит ішов у товаристві Василянина о. Рутського до церкви св. Трійці. На вулиці приступив до них Тупека і вихопивши меч, схований під плащем, хотів ним ударити митрополита в голову. Митрополит заклонився палицею, але удар був такий сильний, що відтяв митрополитові два пальці й половину третього, перетяв на грудях ланцюг, рясу і сорочку. Майже сімдесятлітній старець-митрополит упав непритомний і залитий кров'ю. Збіглися прохожі й занесли раненого до поблизького дому, а злочинець утік. Відтяті пальці митрополита Рутський заніс до церкви св. Трійці й поклав на престолі, як першу жертву крови, пролітої за злуку української Церкви з Апостольською Столицею. Згодом велів митрополит вмурувати в стіну цієї церкви таблицю з написом: "Наказуя наказа мя, смерти же не предаде мя", що мала пригадувати цей атентат. Насильство над митрополитом трохи усмирило нез'єдинених бодай у Вільні; вони дали спокій з'єдиненим, що залишилися у Вільні й надалі.²⁵

7. Акція митрополита Потія в закріплюванні з'єдинення серед української суспільности невдовзі вінчалася успіхами. Ще як воло-

²² И. МАЛЬШЕВСКИЙ, Александрійскій патріархъ М. Пігасъ и его участіе в ділахъ русской Церкви, Кіевъ 1872.

²³ Див. О. МАКАРУШКА, Огляд літературної діяльности митр. І. Потія, в збірнику "Ювілейна Книга", Львів 1914, с. 142-150.

²⁴ Див. А. WELUKYJ, *op. cit.*, I, p. 236-265.

²⁵ М. КОЯЛОВИЧЪ, Литовская Церковная Унія, Спб. 1859, т. II, с. 303.

Митрополит Іпатій Потій

димирсько-берестейський єпископ Потій з'єднав для Унії князя Станислава Радивиля, князя Юрія Чарторийського і ін. Дня 13 травня 1603 р. 59 родів волинської шляхти зложили королеві заяви переходу на Унію.²⁶ Року 1610 митрополит приєднав для З'єдинення перемиську єпархію, бо після смерти М. Копистенського виклопотав для цієї єпархії з'єдиненого єпископа, Атанасія Крупецького, якого й висвятив 20 червня 1610 р. в Бересті.²⁷ Ці успіхи митрополита насторожили в першу чергу польський клир, який побачив, що Унія звертається проти нього, спинюючи польонізаційний похід латинської Церкви. Польський клир у З'єдинення не вірив, не вірила й Москва, яка одночасно й боялася Унії, добачуючи в ній загин московського православ'я. В Унію вірив Апостольський Престіл і українські владики. І ця віра перемогла.

8. Ось так серед безнастанних трудів і терпінв знемігся цей борець за Божу справу. Відчуваючи, що упадає на силах, два роки перед своєю смертю 1611 р. митрополит Потій випросив собі єпископа-помічника в особі Рутського. Щоби після своєї смерти забезпечити долю Унії, митрополит призначив Рутського одночасно своїм наслідником.²⁸ Знеможений митрополит передав заряд митрополії Рутському, а невдовзі сам помер, в opinii святости, 18 липня 1613 р. на 73 році свого трудящого життя. Пізніший митрополит Лев Кішка, на основі якихось сучасних записок очевидців, точно описав останні хвилини туземного життя Потія, його завіщання, його зворушливе прощання з усіми, його останні заохоти до згоди і єдності, його прийняття останніх св. Тайн, останні молитви і його справді святу смерть.²⁹

Митрополит Іпатій Потій був людиною непересічною теж і своїми природними даруваннями, характером та святістю життя. Походив із магнатського роду, здобув на той час високу освіту, займав високі державні становища, як берестейський староста, каштелян і сенатор. Усіх тих почестей зрікся для добра української Церкви. Як берестейсько-володимирський єпископ разом із єпископом Терлецьким найбільше натрудився для справи заключення Унії. Як митрополит виявив подиву гідну діяльність, яка охоплювала дослівно всі ділянки життя. Ширив З'єдинення освітою, школами, могутнім словом, як натхнений проповідник, і вправним пером, як знаменитий письменник-полеміст. Потій належав до людей, що їх

²⁶ С. ŻOCHOWSKI, *Colloquium Lubelskie*, Lwów 1680, s. 36-39.

²⁷ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 120-123. — Інші (Суша) твердять, що Крупецького святав уже митроп. Рутський.

²⁸ *Акти Западної Русі*, т. IV, ч. 185.

²⁹ L. KISZKA, *op. cit.*, вступ.

Митрополит Іпатій Потій

труднощі не знеохочують, а сталять новим завзяттям. Митрополит багатократно виявив це завзяття і свій сильний, крицевий характер, а навіть свій героїзм включно до проливу крові за Унію. Головна заслуга Потія не так у матеріальному поширенні Унії, не в закріпленні її серед суспільства, але в тому, що він виборов їй на соймах і трибуналах правне становище й існування в краю.³⁰ Тому слушно заслужив собі на ім'я "батька Унії".

Ось на таких людях стояла, стоїть і стоятиме велика ідея св. Унії. Тому ця ідея невміруща.

³⁰ А. GUEPIN, *Saint Josaphat...*, Poitiers 1874, t. II, p. 61.



JOSEPHUS VELAMIN RUTSKYJ,
METROP. KIOVIENSIS, HALICIENSIS TOTIUSQUE RUSSIAE
(1613-1637)

ИОСИФ ВЕЛЯМИН РУТСЬКИЙ

(1613-1637)

1. — Юність і надзвичайне покликання.
2. — Чернець-Василіянин і єпископ-помічник.
3. — Реформа Чину св. Василя Великого.
4. — Дбалість про світське духовенство і внутрішнє життя Церкви.
5. — Боротьба з нез'єдиненими.
6. — Останні роки, заповіт і смерть.
7. — Характеристика Рутського.
8. — Вискази про Рутського.

По смерті митрополита І. Потія (1613 р.) прийшла зміна людей по обидвох сторонах: серед нез'єдинених і з'єдинених. Нез'єдинені зискали Мелетія Смотрицького, Йова Борецького й Петра Могилу. Були це люди непересічні, ідейні і, хоч пішли манівцями, проте шукали правди. Це треба сказати передовсім про Смотрицького й Могилу. З'єдинення зискало теж двох високо ідейних провідників, а саме Йосафата Кунцевича та Йосифа Веляміна Рутського. Після І. Потія на престіл київських митрополитів вступив Рутський,¹ дотепер єпископ галицький.

І. Іван Велямин (таке було його світське ім'я) народився в селі Рута, недалеко Новгородка, на Білій Русі, в 1574 році.² Його батько, Фелікс Велямин, походив, як дехто думає, з Московщини, звідки перед переслідуванням царя Івана Грізного втік на Білорусь і там дістав хутір Рута від польського короля Жигмонта-Августа. Від цього хутора родина Веляминів почала додавати собі до давнього прізвища, нове: Рутські. У тих часах серед українсько-білоруської шляхти ширився кальвінізм і Фелікс Рутський з іншими шляхтичами перейшов на кальвінізм. Але обставини якось так зложилися, що їх найстаршого сина охрестив не кальвіністський пастор, а таки місцевий парох, за східнім обрядом, надаючи йому ім'я Іван.³ Коли Іван підріс, батьки віддали його на науку до кальвіністської школи у Вільні. Там почав він заходити до церкви ОО. Єзуїтів на проповіді, що йому подобалися, але вчителі-кальвіністи строго

¹ WELYKYJ A., *Documenta Pontificum Rom.*, t. I, p. 350-353.

² HALUŠČYNSKYJ T. — WELYKYJ A., *Epistolae Josephi Velamin Rut-skyj*, Romae 1956, p. IX, *Introductio*.

³ ГАЛУЩИНСЬКИЙ Т., Митрополит Йосиф Йоан Велямин Рутський, "Добрый Пастир", річн. VII (1937), с. 256.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

йому це забороняли. Мабуть уже тоді Божа ласка ворушила серце благородного юнака, що шукав правди. Іван почав сумніватися про правдивість кальвінської науки.⁴

1590 року батьки післали свого сина Івана на дальші студії до чеської столиці Праги, де він студіював, мабуть, на Карловім університеті. Там молодий Рутський стрінув доволі студентів українців, білорусинів і поляків, що в більшості були під впливом гуситства. Одначе Боже Провидіння так покерувало Рутським, що він скоро покинув тих еретиків та знову звернувся до ОО. Єзуїтів. Під проводом визначного Єзуїта, о. Крісляка, р. 1592 Рутський прийняв католицьку віру в латинському обряді.⁵ У Празі познайомився теж із о. Боксою, пізнішим провінціалом литовської провінції ОО. Єзуїтів. Уже в Празі Рутський хотів вступити до Єзуїтів, але якась дивна недуга внеможливила це йому. За порадою Єзуїтів 1593 р. Рутський виїхав до Бюрцбурга, в західній Німеччині, де повних три роки студіював філософію й закінчив її науковим ступнем 1596 р.⁶

Саме в тому часі помер його батько, а мати довідавшись про навернення сина до католицизму, завізвала його назад додому, під загрозою відмови дальшого утримання. Хоч Рутський знайшовся в прикрому матеріальному положенні, додому не вернувся, бо о. Бокса порадив йому виїхати до Риму, де зможе студіювати богослов'я в колегії св. Атанасія. Рутський дуже радо послухав поради о. Бокси, а маючи від нього поручаючі письма, пішки вибрався до Вічного Міста.

Завдяки письмам о. Бокси без труда дістався до грецької колегії. Цю колегію оснував Папа Григорій XIII. 1577 р. для виховання клиру східнього обряду в католицькому дусі. Тут стрінула Рутського нова прикрість: він довідався, що питомці тієї колегії складають присягу витривати в східньому обряді аж до смерті. Рутський знав із власного досвіду про сумний стан української Церкви і не мав охоти переходити на східній обряд, тим більше, що щойно перед кількома роками перейшов з кальвінізму на католицизм у латинському обряді. Тому Рутський залишився в колегії, але присяги не склав. У тому часі Рутський студіював богослов'я з блискучими успіхами на вдовілля професорів, між якими був і знаменитий Генерал Єзуїтів, Муцій Віттелескі.⁷ Рутський віддавався

⁴ PELESZ J., *Geschichte der Union*, t. II, Wien 1880, S. 125.

⁵ ЛІКОВСЬКИЙ Є., *Берестейська Унія* (1596), Жовква 1916, с. 233.

⁶ HALUŠČYNSKYJ — WELYKYJ, *op. cit.*, Introductio.

⁷ PELESZ J., *op. cit.*, S. 126.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

науці з такою пильністю, що виховники мусли його аж здержувати. Залюбки розчитувався передовсім у письмах східніх Отців Церкви. Студював, поглиблював і кував зброю до зтяжної боротьби за Божу справу.⁸ Кількалітній побут у Римі — серці католицького світу, де майже кожна п'ядь землі зрошена мученичою кров'ю, скріпив його сильно в католицькій вірі і насталив його душу надприродним гартом. Саме тоді до Риму приїхав опікун Рутського — о. Бокса. Рутський признався йому, що не має охоти складати присяги і, хоч як о. Бокса його переконував, Рутський стояв при своєму рішенні. Тоді о. Бокса взяв Рутського зі собою на послухання до Папи Климента VIII, що недавно прийняв був українську Церкву до єдності з католицькою. Папа своєю повагою наказав Рутському під послухом, прийняти грецький обряд. Тоді Рутський підкорився волі Христового Намісника й склав присягу.⁹ Митрополит Р. Корсак, наступник Рутського на митрополичому престолі, описав нам точно це важне послухання Рутського у Папи Климента VIII.¹⁰

2. Рутський закінчив богословські студії 1603 р. і з волі Папи зараз поїхав на Білорусь, щоб там працювати над закріпленням щойно довершеної Унії. У Вильні Рутський представився митрополитові Іпатієві Потієві й висказав своє бажання працювати під його проводом. Яке ж гірке було розчарування Рутського, коли митрополит прийняв його не тільки холодно й з недовір'ям, але просто відкинув його прохання про висвячення на священника. Знаючи минулість Рутського, його кальвінське виховання і його перехід на латинський обряд, митрополит не міг мати певности, чи крок Рутського подиктований дійсно щирим бажанням служити українській Церкві, і тому так холодно прийняв Рутського.¹¹ Одначе це не тільки не знеохотило ідейного юнака, але спонукало шукати інших способів, якими можна б прислужитися з'єдиненій Церкві. Життєписець Рутського запевняє нас, що Рутський заснував у Вильні школу для хлопців, яких не тільки навчав, але й харчував та одягав на власний кошт і тим викликував подив серед сенаторів і шляхти

⁸ Archiv. Coll. Graeci in Urbe, vol. I, Cronica, fol. 200 etc.

⁹ WELYKYJ A., *Joannes Velamin Rutskyj in "exitu viarum" (1603-1608)*, "Analecta OSBM", S. II, vol. I, fas. 1, p. 9.

¹⁰ KORSACK R., *Vita Rutschii*. Рукопис находився в бібліотеці монастиря ОО. Василіян у Львові. Де находиться тепер — не знаємо. Життєписець св. Йосафата А. Guerin зробив копію цього рукопису й ця копія находиться сьогодні в Польській Національній Бібліотеці в Парижі. Молодості Рутського Корсак посвятив сім (XI-XVII) розділів. Крім цього цінні дані до біографії Рутського подав П. Жуковичь: *Жизнеописание митр. И. Рутскаго, составленное митр. Рафаилом Корсакомъ*, "Христ. Чтение", 1909, с. 1094 і дальше.

¹¹ HALUŠČYNSKYJ T. — WELYKYJ A., *op. cit.*, p. X.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

(1604-1605). І ще один момент з того часу підкреслює згаданий життєписець. Він каже, що Рутський тоді часто виступав публично в прилюдних дискусіях і так вимовно боронив з'єдинення і Христового Намісника, що навертав багато людей.¹² Розрадою Рутського в той час було знайомство з побожним купецьким помічником у Вильні, — Іваном Кунцевичем. Це знайомство перемінилося невдовзі в сердечну й святу приязнь. Вже тоді Іван Рутський, ще як світський юнак, продумував над засобами реформи нашої Церкви і в тій цілі пропонував Генералові Кармелітів Босих заснувати на Литві східню вітку цього Чину. Тією справою зацікавився литовський канцлер Л. Сапіга і митрополит Потій, а генеральна капітула Кармелітів Босих видала в цьому напрямі відповідні зарядження (1605 р.). Цього ж року кармелітський місіонар, о. Павло Симеон, їхав, як папський легат, до Персії через Москву й узяв із собою Рутського до Москви.¹³ У Москві Рутський перебув від листопада 1605 р. до кінця березня 1606 р., а в квітні приїхав до Риму, щоб Христовому Намісникові вручити програму з'єдинення Церков, начеркнену ще в Москві, а випрацьовану вже в Римі. З тієї оригінальної програми бачимо, який широкий погляд мав Рутський, ще як світський юнак, на справу єдності і які влучні та конкретні поради він подавав.¹⁴ Крім східніх віток латинських Чинів, Рутський запропонував у Римі ще й реформу тодішніх Василян. І цього останнього він дійсно довершив. Після повороту Рутський застав уже свого приятеля Кунцевича в святотроїцькому монастирі у Вильні, як монаха Йосафата. Святість молодого ченця захоплювала Рутського. Він зрозумів, що коли виховається молоде покоління таких Василян, то стан української Церкви скоро й наглядно попразиться. Ще в Римі Рутський думав про можливість реформи василянського Чину. І мабуть ця надія потягнула його до Чину ОО. Василян, хоч може не відбулося воно без чудесної Божої інтервенції, як оповідає Корсак.

Сьомого вересня 1607 р. Рутський вступив у монастир Пресвятої Тройці у Вильні, а наступного дня прийняв чернечу рясу з рук митрополита Потія, при чому змінив своє ім'я на Йосиф. Після короткого новіціату зложив чернечі обіти в празник св. Василя Великого, 1 січня 1608 р. Від тоді в його душі запанував надзвичайний спокій, він понехав раз на завжди думку про поворот

¹² *Brevis vita Josephi Velamin Rutskyj*, in "Archiv. Coll. Graecorum de Urbe" P. I, fol. 117-133.

¹³ WELYKYJ A., *J. V. Rutskyj in "exitu viarum"*, p. 13-20.

¹⁴ Див. HALUŠČYNSKYJ — WELYKYJ, *Epistolae*, p. 23-27.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

до латинського обряду. Грецький обряд та українська Церква стали йому рідні.¹⁵

У монастирі, разом із Йосафатом, Рутський віддався всеціло аскетичному життю. Дві святі душі прилягли до себе в святій приязні. Йосафат відносився до Рутського з пошаною, як до старшого й ученішого, а Рутський любив Йосафата за його святість.¹⁶ Вкоротці Рутського висвячено на священника. Зчерги обидва ці мужі взяли до привернення карности й ладу в монастирі Пресвятої Трійці. Найперше відновили монастир. Рутський жертвував на це весь свій спадок по батькові. Коли ж уже можна було прийняти більше новиків, тоді зайнялися їх вихованням. Рутський став учителем молодих новиків, що в більшості походили зі школи, що її він вів у 1603-1607 роках, поясняв молодим ченцям засади віри та монаших чеснот, учив їх латинської мови, яка була тоді мовою вчених, а Йосафат учив їх обрядів, співу та подавав практичні життєві вказівки. Коли 1609 р. архимандрит святотроїцького монастиря Сінчило пристав до нез'єдиненої Церкви, митрополит Потій іменував Рутського архимандритом цього монастиря і своїм генеральним вікарієм для цілої литовської частини своєї архієпархії.¹⁷ Рутський із запалом узявся до нової праці, але цією працею стягнув на себе ненависть нез'єдинених, що їх очолював Сінчило.

Митрополит Потій, знеможений трудами й старістю, прочував свій недалекий кінець. Доля з'єдинення лежала йому дуже на серці й тому зачав розглядатися за помічником у заряді митрополією, який водночас став би його наслідником. Відповіднішого помічника й наслідника від Рутського митрополит не міг найти. Великі природні дарування Рутського, його наука, його неустрашимість і ревність за добро Церкви спонукали Потія прибрати собі Рутського за єпископа-помічника. Тому в червні 1611 р. митрополит Потій висвятив Рутського на свого єпископа-помічника, з титулом галицького єпископа й правом наслідства.¹⁸ Рік пізніше, 1612 р., митрополит передав Рутському заряд усїєї митрополії. Визнання віри й присягу Рутський зложив 1613 р. на руки Апостольського Нунція Лелія Руїні.¹⁹ Після смерти Потія Рутський вступив на митрополичий престіл 1614 р.²⁰ Потвердження Апостольського Пре-

¹⁵ KORSACK R., *op. cit.*, XII.

¹⁶ SUSZA J., *Cursus vitae et certamen martyrii B. J. Kuncewicz, Romae 1665*, p. 28.

¹⁷ PELESZ J., *op. cit.*, II, p. 128.

¹⁸ ПЕТРУШЕВИЧЪ А., Сводная галицко-русская лѣтопись съ 1600 по 1700 годъ, Львовъ 1874, с. 42.

¹⁹ Cfr. HALUŠCYNKYJ — WELYKYJ, *Epistolae*, p. 27, 28.

²⁰ Cfr. WELYKYJ A., *Documenta...*, I, p. 350-353.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

столу Рутський дістав буллею з 5 квітня 1614 р. Осінню 1615 р. митрополит Рутський виїхав до Риму, з особистою чолобитнею Христовому Намісникові Папі Павлові V. Дня 30 жовтня 1615 р. на вечірні, перед празником Усіх Святих, Папа підніс Рутського до гідности Асистента папського трону. Крім цього в час свого побуту в Римі Рутський осягнув багато привілеїв для своєї митрополії. Найперше Рутський одержав від Папи Павла V багато стипендій по різних папських колегіях Європи для своїх студентів, головню ж чотири місця в грецькій колегії в Римі. Рутський дістав папський привілей закладати школи в Русі-Україні та надав тим школам привілеї вже тоді широко відомих езуїтських шкіл. Рутський постарався про заборону зміни обряду для українців, що було тоді одним з найбільших лих для української Церкви, дістав апостольську апробату на пенсію, наложену на багату єпархію володимирську й берестейську. Про те все говорять папські письма з грудня 1615 року.²¹ Деся із початком 1616 року Рутський хотів уже вертатися додому, але важко занедужав і цілу зиму та весну пролежав на "ложі болісти", оточений опікою Папи Павла V та його рідні, зокрема кардинала Сціпіона Боргезе. Одначе побут Рутського в Римі, навіть у характері недужого, мав велике значення для з'єдиненої Церкви, бо Рутський виведнав майже 30 папських письм в обороні прав своєї Церкви перед посяганнями нез'єдинених.²² Мабуть у липні 1616 р. митрополит Рутський виїхав із Риму в поворотну дорогу, хоч недуга товаришила йому аж до батьківщини. Повернувшись, митрополит узявся до плянового здійснювання своїх задумів.

Ми спинимо свою увагу тільки на важніших ділянках його широкої діяльності.

3. Життя ченців-Василіян в Україні спиралося досі на правилах св. Теодосія Печерського. За п'ять сторіч змінилися обставини, змінилося значно і внутрішнє життя ченців. Манастирі не були централізовані, кожний був для себе, незалежний один від одного. У церковних справах манастирі підлягали єпископам, а в економічних справах залежали частинно й від фундаторів чи ктиторів. Деякі манастирі були митрополичими ставропігіями, а інші підлягали просто патріярхові. Життя в манастирях було в занепаді і тому ченці не відиграли майже ніякої ролі в заключенні унії. Розуміючи значення Чинів, митрополит Рутський основно зреформував Чин ОО. Василіян. Ми вже згадували про те, як Рутський, ще як світська

²¹ Сfr. WELYKYJ A., *Documenta...*, I, p. 356-362.

²² Сfr. WELYKYJ A., *ibidem*, p. 362-369.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

людина, переговорював у Римі 1606 року про справу реформи василіянського чернецтва; відтак, після вступлення до цього ж Чину 1607 р., почав здійснювати цю реформу найперше щоденною працею та прикладом життя, як зразковий чернець, а згодом як архимандрит виленського святотроїцького монастиря. Як митрополит, вернувшись з Риму в вересні 1617 р., він писав до кардинала Боргезе таке: "Як тільки я видужав, цілий посвятився тому, щоб Чин св. Василя Великого, від якого залежить слава Божа та все добро в грецькому обряді, привести до тієї форми, що була б найліпша, а водночас не чужа установам святого Отця нашого Василя".²³ А зачав він від тривких основ під майбутній розвиток. Ще 1616 р. оснував новіціят для Білоруси в Битені, бо досі новіціяту не було, а вступників давалося на виховання старшим отцям. На вчителів новіціяту запросив двох добрих Єзуїтів і до Битеня під їх провід післав старших і охотних отців на один рік, щоб воли під їх проводом перейшли курс унутрішнього життя. По році з тією ж метою вислав другу половину ченців до Битеня, а з них міг уже вибрати своїх учителів для новіціяту.²⁴ Сам же Рутський у цьому часі зібрав правила св. Василя в один устав і уложив правильник для різних чернечих урядовців.²⁵ 1617 р. Рутський скликав виленського архимандрита св. Йосафата, ігуменів, деяких отців із п'ятох монастирів своєї дієцезії і двох єзуїтських богословів до своїх родинних дібр у Новгородовичах. Це була перша капітула, себто Собор Василіянського Чину.²⁶ На цій капітулі, за нормою Тридентського Собору, переведено централізацію монастирів, себто з тих п'ятох монастирів створено одне Згромадження під назвою Конгрегація св. Трійці. Відтак створено спільний заряд Чину. Митрополитові задержано деяку владу, а монахи склали заяву підчинитися йому. А над усіма монастирями поставлено Протоархимандрита з осідком у Вильні. Йому мали підлягати всі монастирі, він мав їх щороку звідувати і дбати про їх спільне добро. Що чотири роки ченці мали скликувати подібну капітулу й на ній обговорювати справи Чину. Ігумена вибирали монахи даного монастиря на обмежений час. Наразі в нову Конгрегацію ввійшло тільки 5 монастирів.²⁷ У міжчасі св. Йосафат, ставши Полоцьким архієпископом, приєднав до Конгрегації ще й монастирі своєї єпархії. Апостольський Престіл за-

²³ *Epistolae*, p. 31-33.

²⁴ WOJNAR M., *De regimine Basilianorum Ruthenorum*, vol. I, Romae 1949, p. 63.

²⁵ *Epistolae*, p. 32.

²⁶ WOJNAR M., *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 8.

²⁷ WOJNAR M., *De regimine Basilianorum Ruthenorum*, p. 62-65.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

твердив таку організацію Чину в 1624 році.²⁸ Року 1621 Рутський проголосив для ченців нові правила (Конституції), що докладно нормували все життя монахів. Ті правила — це найважливіший твір Рутського. Вони стали основою чернечого життя більш як на два сторіччя. Реформа монастирів поступала вперед, бо 1624 р. вже було 20 монастирів, які підчинилися реформі й новим правилам.²⁹ Коли ж у 1636 році Рутський скликав капітулу до Вильна, то на неї зібралось вже понад сто монахів. З-поміж тих ченців вийшли гарячі апостоли З'єдинення, вийшло багато визначних владик і святий священномученик Йосафат Кунцевич. Чин ОО. Василиян став відтепер живчиком і серцем українсько-білоруської Церкви та йшов в авангарді боротьби за св. Католицьку Церкву. Це признали навіть противники З'єдинення.

4. Про моральний і освітній стан світського духовенства перед заключенням Унії ми вже говорили. Він тепер майже не змінився, бо люди осталися ті самі. Боротьбу з темнотою духовенства, що її провадив митрополит Потій, тепер продовжував митрополит Рутський. Він уже виеднав був у Римі аж 22 місця на західніх папських університетах для наших молодих ченців. Тепер Рутський постановив і молоде покоління світського духовенства виховати до високих завдань, а старе — по змозі — направити.³⁰ Зачав від Гедеона Брільницького (1601-1618), єпископа полоцького, який не дбав про свою єпархію, що було дуже на руку нез'єдиненим. Щоб цьому зарадити, Рутський дав Брільницькому єпископа-помічника, з правом наслідства, в особі Йосафата Кунцевича, якого майже примусив на капітулі 1617 р. прийняти цей високий уряд. Вибір був якнайкращий, бо від тепер Полоцьк став твердиною З'єдинення і держався його найдовше.

Відтак Рутський взявся до того, щоб "розірвати ті пута темноти й невіжества, в які заковане було духовенство і перетворити тих бідних священників-неуків, котрі не знали навіть добре, в що вірили, у католицьких священників, бодай з найнеобхіднішим теологічним формуванням. А те все можна було досягнути тільки через освіту духовенства".³¹ В тій цілі 1613 р. виеднав у короля дозвіл на оснування потрібних шкіл, що їх вели Василияни. Крім віднови

²⁸ ARCHIV. PROP. FID., *Memoriali* 1624, v. 384, f. 503.

²⁹ HARASIEWICZ M., *Annales Eccl. Ruth.*, p. 295.

³⁰ ЧУБАТИЙ М., *Історія Української Церкви* (на циклостилї), Гіршберг 1946, II, 5.

³¹ ХОМИН П., *Митроп. Йосиф Велямин Рутський і його освітні змагання*, "Богословія", I (1923), 3-4, с. 263-264.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

ледве животіючих шкіл у Бересті й Володимирі Вол.,³² Рутський оснував власним коштом школу в Новгородку, яку Ліковський називає колегією.³³ Дещо пізніше (1617 р.) заложив школу в Минську. Обі ці школи були призначені для кандидатів світського духовного стану. Пелеш подає, що ще засновано школу в Полоцьку,³⁴ відтак при монастирі в Красноборі, а згодом у Жировицях, Боруні і т. д. Дня 3. XII. 1615 р. Рутський дістав окреме письмо Папи Павла V, яким школи з'єдинених дістали ті самі привілеї, що їх мали школи єзуїтські.³⁵ Одначе тих кілька шкіл було рішуче замало. Рутський розумів, що до того, щоб мати подостатком священиків — гарячих оборонців З'єдинення в Україні, треба конечно відкрити духовну семінарію. Це було одною з цілей скликання Кобринського синоду 1626 р.

Єпархіяльні синоди, особливо в митрополичій архієпархії і в полоцькій за св. Йосафата, відбувалися досить часто. Але провінційальний синод вдалося Рутському скликати щойно на вересень 1626 р. до Кобриня.³⁶ Тому, що йшлося про справи великої ваги, митрополит хотів мати згоду Апостольського Престолу і завчасу повідомив Рим про синод, а Папа Урбан VIII ще 12. III. 1625 р. видав окреме брєве, яким дозволяє митрополитові що чотири роки скликувати Синод, а найближчий найдалі до року. Місце і час Синоду має визначувати митрополит, Синод не має тривати коротше, як тиждень, митрополит може карати єпископів, які без причини не прибули б на Синод.³⁷ Одержавши це брєве, Рутський скликав Синод до Кобриня на 6 вересня 1626 р. Крім митрополита на собор прибули: Яким Мороховський — єпископ володимирський, Єремія Почапівський — єпископ луцький, Антоній Селява — архієпископ полоцький, Григорій Михалович — єпископ пинський, Лев Кревза — єпископ смоленський, Рафаїл Корсак — протоархимандрит Чину св. Василя Великого, деякі адміністратори, генеральні вікарії, архимандрити, протопресвітери, ігумени і т. д. Всіх разом було около сто учасників. Головною ціллю Кобринського Синоду було те, щоб він стався увертюрою до переговорів між католиками і православними на базі спільного синоду, для обговорення способу з'єдинення, так званого загального. Тому митрополит вислав запрошення до

³² ХАРЛАМПОВИЧЪ К., *Западно-русскія православныя школы XVI и нач. VII вѣка*, Казань 1898, с. 495.

³³ ЛІКОВСЬКИЙ Є., *твір цит.*, с. 237.

³⁴ PELESZ J., *op. cit.*, II, 141.

³⁵ Див. WELYKYJ A., *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 357-358.

³⁶ Ширше про це диви РУДОВИЧ І., *Кобринський Синод 1626*, "Богословія", II (1924), 1-2, с. 1-27 і 3-4, с. 196-212.

³⁷ WELYKYJ A., *Documenta Pont. Rom.*, I, p. 458-459.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

всіх православних єпископів і до виленського братства, а король окремим письмом запевнив обом сторонам безпеку приїзду й від'їзду; однак з протилежної сторони ніхто не приїхав, бо це було недовго після вбивства св. Йосафата, яке роз'ярило всіх проти нез'єдинених, що почувалися безпечніші під опікою козацтва в Київщині. Тому католицькі єпископи приступили до нарад над іншими справами Церкви. Порішено оснувати генеральну духовну семінарію для виховання світського духовенства. На семінарію віддано монастир у Минську, владики оподаткували себе на ту ціль, митрополит призначив більшу суму зі своїх приходів, а Папа теж жертвував більшу суму. Цю семінарію введено в життя десь около 1635 року в Минську. Вона існувала вісім літ,³⁸ а потім прийшли бурхливі часи Хмельниччини, семінарія згоріла, пізніше її відбудовано. На синоді в Кобрині ухвалено ще, що синоди мають відбуватися щотири роки і в такому ж реченні єпископи мають здавати митрополитові звіт про стан своїх єпархій. У всіх єпархіях мають постанати архіви, де можна б зберегти грамоти маєтків. Осуджено гостро всяку симонію та рішено усунути тертя між чорним і білим духовенством. Із Кобриня виїжджав митрополит уже в асисті нового свого помічника Рафаїла Корсака — єпископа галицького, якого висвятив по Сесборі. Ухвали Кобринського Синоду Папа Урбан VIII підтвердив окремим письмом із 1629 року.³⁹

Рутський дуже дбав про чистоту східного обряду. Він рішуче боровся з переходами на латинство, бо це ослаблювало нашу Церкву й давало в руки нез'єдинених зброю, мозляв, Унія — це тільки місток до латинщення й ополячення. Цей нездоровий об'яз був тоді навіть серед Василіян. А ректор київської академії, Касіян Сакович, родом із Галичини, перейшов на Унію, згодом прийняв латинський обряд і в ньому остався проти заборони Риму й митрополита.⁴⁰ Польські Єзуїти почали тоді масово перетягати на латинство українську шляхту, якій імпонували своєю освітою. На латинство переходила в першу чергу молодь, що вчилася в єзуїтських колегіях, служила при війську, чи на дворі короля. Рутський звертався до Риму і продумував навіть заборонити українським дітям ходити до єзуїтських шкіл, якщо не поставиться гаті перетяганню на латинство.⁴¹

Із початком 1624 р. Рутський вислав до Риму чи не найбіль-

³⁸ Див. ГОЛОВАЦЬКИЙ Р., Митрополіча Семінарія Рутського, "Analecta OSBM", Ser. II., v. III, fasc. 3-4, Romae 1960.

³⁹ WELUKYJ A., *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 471-476.

⁴⁰ PELESZ J., *op. cit.*, II, p. 182.

⁴¹ ЧУБАТИЙ М., *твір цит.*, II, 18.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

ший меморіал, у якому виловив п'ять головних перешкод у закріпленні й поширенні св. З'єдинення в Україні й Білорусі. На гадку митрополита ті перешкоди такі: 1) опозиція нез'єдинених і протестантів, 2) байдужість католиків до оборони українського католицизму та замала допомога з їхньої сторони, 3) перехід із грецького обряду на латинський, 4) підозріння щодо щирости намірів латинників супроти людей східного обряду та 5) брак засобів для оборони з'єдинення.⁴² З усіх цих п'ятьох перешкод Рутський найповніше опрацювала третю: про небезпеку й шкоду з переходу українців на латинський обряд (від сторони 141-151), та зажадав рішучих розпорядків Апостольського Престолу в цій справі, щоб зарадити злу. Апостольський Престіл поставився дуже уважно до меморіялу Рутського і вже 7. II. 1624 р. Конгрегація Поширення Віри видала строгий декрет, яким без дозволу Апостольського Престолу заборонялося комунібудь, з якоїнебудь причини переходити на латинський обряд, а латинським сярхам під загрозою кар заборонено приймати когонебудь на латинський обряд.⁴³ Це зарядження Апост. Престолу викликало в польських кругах справжню бурю, а король Жигмонт III категорично спротивився проголошенню такого декрету. Щоб не доводити до розриву, Апостольський Престіл дещо злагіднив цей декрет, обмежуючи його тільки до духовних осіб.⁴⁴ Відповіддю на інші чотири точки меморіялу Рутського був цілий понтифікат Папи Урбана VIII. Цей великий Папа призначив українському народові і його Церкві бути посередником з'єдинення цілого Християнського Сходу.

Поляки побачивши, що Унія ніяк не сталася засобом їх політичних цілей, змінили своє відношення до неї. Їх відношення до Унії стало вже явно неприхильним. Конгрегація Поширення Віри зверталася через Нунція Лянцельотті до латинських єпископів, щоб вони висказали свою думку про Унію. Між іншими краківський єпископ писав, що Унія шкідлива, а львівський єпископ радив Унію зліквідувати, а ширити "чистий католицизм". У 1625 р. Апостольський Нунцій писав до Риму дослівно таке: "Як у Римі жидів, так тут трактують поляки Унію, а їх церкви трактують нарівні з біжницями".⁴⁵ Латинські єпископи виносили себе понад уніятського митрополита, а латинський виленський єпископ-помічник А. Война навіть домагався для себе місця перед митрополитом Рутським. Холм-

⁴² *Epistolae J. Rutskyj*, p. 130-160.

⁴³ WELYKYJ A., *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. I (1622-1670), Romae 1954, p. 13.

⁴⁴ WELYKYJ A., *ibidem*, p. 20.

⁴⁵ HARASIEWICZ M., *Annales Eccl. Ruth.*, p. 353.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

ський латинський єпископ домагався, щоб уніятські єпископи здавали йому звіт із діяльності і щоб наші парохі платили йому податок.⁴⁶ Проти того всього Рутський боровся з подиву гідною мужністю й витривалістю. Він писав до Риму скарги на польське духовенство, боронив Унії і її права пером, їздив до Варшави на сойми і там ставав в обороні Унії перед сенаторами й королем. Рутський боровся як герой за природне існування нашої Церкви, що найшлася між молотом польських латино-католиків, а ковалом нез'єдинених. Єдиним, хто піддержував Унію, був Рим — Апостольська Столиця, що змагала до зрівняння обидвох Церков, але безуспішно. Папа Урбан VIII своїм письмом до гнєзненського архієпископа з 1628 р. просить його, щоб він боронив Унію "перед кривдливою сваволею".⁴⁷ Подібне письмо написав цей же Папа до короля Жигмонта III, просячи його, щоб заступався і боронив з'єдинених та щоб улегшив з'єдиненим єпископам доступ до сенату.⁴⁸

5. Найбільше труду й жертви коштувала Рутського оборона Унії, zagrożеної нез'єдиненими. Противники з'єдинення, що зі смертю князя Острозького втратили провідника, почали оглядатися за іншими помічниками в боротьбі з Унією. Вдалося їм приєднати козаків. Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, родом із Галичини, вступив із усім козацтвом до богоявленського братства в Києві і тимсамим зробив козаків протекторами нез'єдиненої Церкви. Сагайдачний робив це дуже зручно: супроти Польщі він був лояльний, а навіть допомагав їй, а одночасно поборював Унію. Через Сагайдачного з'єдинені втратили в Києві всі монастирі, крім Видубицького монастиря, в якому проживав генеральний вікарій Рутського — о. Антін Грекович.⁴⁹ Нез'єдинені відчували брак єпархії, бо по їхньому боці був тільки один львівський владика Є. Тессаровський. Щоб цьому запобігти, Сагайдачний узявся за підступ. Весною 1620 р. вертався з Москви через Україну єрусалимський патріарх Теофан IV. На домагання Сагайдачного й козаків, але без порозуміння з королем, Теофан висвятив православного митрополита Йова Борецького і шістьох єпископів на єпархії, що їх уже займали з'єдинені єпископи. Це відразу спричинило великий заколот і суматоху, бо кожний єпископ, висвячений Теофаном, підбурював вірних проти свого законного єпископа. Особливо метким виявив себе

⁴⁶ Конгрегація Поширення Віри веліла Нунцієві запротестувати проти цього перед королем. Див. WELYKYJ A., *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. I, p. 45-46.

⁴⁷ WELYKYJ A., *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 468.

⁴⁸ WELYKYJ A., *ibidem*, I, p. 465.

⁴⁹ PELESZ J., *Geschichte der Union*, II, S. 144-146.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

Мелетій Смотрицький, якого Теофан призначив до Полоцька, на місце св. Йосафата. Крім цього Теофан зорганізував заговор на життя митрополита Рутського й вислав 70 заговорників, що мали його вбити. Вправді, король не признав неправно висвячених єрархів, але Польща приготовлялася до війни з турками й потребувала помочі 40 тисячної армії козаків. Одначе козаки заявили, що стануть по боці Польщі тільки тоді, коли король затвердить нову православну єрархію. Це мав вирішити найближчий сойм. Митрополит Рутський у товаристві св. Йосафата поїхав до Варшави на сойм. Здавалося, що справа Унії пропаща, бо проти неї були не тільки православні й протестантські послы, але навіть і деякі католики. Рутський виголосив в обороні Унії блискучу промову, в якій опрокинув закиди ворогів, виказав, що нова православна єрархія викликала неспокій у державі, вичислив усі вбивства священиків і монахів, довершені нез'єдиненими, ствердив, що й на його життя чигає 70 заговорників і закінчив такими словами: "У католицькій державі і під католицьким королем загрожене наше життя тому, що ми католики".⁵⁰ Під впливом тієї знаменитої промови й за стараннями Папського Нунція, король не згодився на скасування Унії, як цього домагалися її противники, але й залишив у спокою ворохобних єпископів, що дальше ширили заколот.

Сойм 1623 р. був іще більш бурхливий, аніж попередній. Він майже весь звернувся проти Унії, Рутський боровся по геройськи, хоч комісія для полагодження тих справ була Унії неприхильна. Порішено скликати мішаний синод з'єдинених і нез'єдинених єпископів. Цього налякалися Борецький і Смотрицький та потайки виїхали з Варшави. Справа осталася нерішеною.⁵¹

При кінці 1623 р. нез'єдинені, підбурювані довший час через Смотрицького, вбили у Витебську св. Йосафата Кунцевича — архієпископа полоцького. Ця вістка блискавкою пролетіла цілу державу. Найболючішим відгомонам відбилася вона в серці Рутського, бо ж Йосафат був його найщирішим другом і найревнішим співробітником. Про мученицьку смерть Йосафата, Рутський повідомив Папу Урбана VIII і Префекта Пропаганди Кард. Бандіні.⁵² Король покарав гостро вбивників, провідників огорнув страх і вони скрилися та, на якийсь час, настав спокій.

Смерть Йосафата ободрила Рутського й додала відваги іншим з'єдиненим єпископам, бо всі вони повірили, що Унія — це діло

⁵⁰ ЛІКОВСЬКИЙ Є., *Берестейська Унія*, с. 240.

⁵¹ HARASIEWICZ M., *Annales*, p. 261, 262.

⁵² *Epistolae J. Rutskyi*, p. 97-99.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

Боже, якщо Бог дає їй мученика і святого. Кров Йосафата потрясла серцями навіть найзавзятіших ворогів Унії і привела їх у її обійми. На Унію, не без впливу Рутського, на вернувся вождь нез'єдинених — Мелетій Смотрицький, передова людина і пробоевик тодішнього православ'я, автор славнозвісного "Треносу"; він склав ісповідання віри на руки Рутського 1627 р. Те все сильно захитало рядами православ'я та скерувало його представників на шлях порозуміння зі з'єдиненими українцями. Всі признавали, що треба якось погодитися, щоб "Русь не нищила Руси". Це вміло використав Рутський і йому вдалося так настроїти нез'єдинених, що вони почали поважно думати про можливості замирення внутрі української Церкви та про об'єднання з Римом на спільній основі створення київського католицького патріархату. Перехід Смотрицького на католицизм залишився покищо тайним, бо як Рутський, так і Смотрицький хотіли саме довести до загального з'єдинення та почали діяти в цьому напрямі.⁵³ Смотрицький старався тимчасом ослабити вплив царгородського патріарха на Україну й Білорусь. В тій цілі, після свого повороту зо Сходу, видав свою "Апологию"⁵⁴ подорожі на Схід та написав листа до патріарха Кирила, якого зміст поширив серед православних. У цьому листі прохав помочі для українського православ'я, але відповіді не одержав. Тому Смотрицький піддав думку православної єрархії: самим подбати про себе та шукати способів направи лиха. Передовсім його стараннями 8 вересня 1627 р. відбувся в Києві православний синод, а згодом другий у Городку на Волині.⁵⁵ Тут уже виразно говорилося про з'єдинення. Смотрицький предложив синодові свій трактат про шість головних ріжниць між католиками й православними, які — на його гадку — можна погодити. З цим погоджувалися всі православні владики й печерський архимандрит Петро Могила. Одначе остаточне вирішення відложено на синод 1628 р., що мав відбутися в Києві. Але цей синод не оправдав сподівань, бо на ньому взяли верх миряни, що осудили й спалили "Апологию" Смотрицького, а сам Смотрицький зі страху перед смертю відступив від католицизму.⁵⁶ Одначе, як тільки Смотрицький освободився з рук товпи та виїхав із Києва, в розкаянні осудив своє заломання та відкликав усе в новій книжці п. н. "Паренезіс". А й православні владики, як тільки почувлися свобідними від натиску мирян, головно ж козацтва, на державному соймі 1629 р.

⁵³ Див. SUSZA J., *Saulus et Paulus Ruthenae Unionis seu Meletius Smotriscius*, Bruxellis 1864; GUEPIN A., *S. Josaphat...*, II, p. 157-181.

⁵⁴ *Apologia Peregrinathey do krajow wschodnich*, 1628.

⁵⁵ КОЯЛОВИЧЬ М., *Литовская Церковная Унія*, II, с. 139-150.

⁵⁶ ЛІКОВСЬКИЙ Є., *Берестейська Унія*, с. 305.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

запропонували з'єдиненим спільний синод для передискутування ріжниць. З'єдинені прийняли цю пропозицію та почали робити заходи, щоб Рим дав згоду на такий синод. Здавалося обом сторонам, що спільною базою порозуміння міг бути окремих київський патріархат. Рутський переслав до Риму відповідні письма, а Нунцієві у Варшаві виловив цілу проблему, настоюючи на спразі патріархату та пропонуючи на київського патріарха Петра Могилу.⁵⁷ Ішлося, розуміється, про патріарха, який зложив би визнання католицької віри та послуху Римському Архирееві. Цей загальний і спільний синод мали ще попередити окремі синоди: православних у Києві, а католиків у Володимирі Вол. і це одного й того самого дня 9 липня 1629 р.

І дійсно обі сторони скликали свої синоди до Володимира і до Києва. В католицькому синоді взяли участь чотири єпископи і заступники інших єпископів і там вибрано відповідних людей на спільний синод. — Православний синод у Києві (9. VII. 1629 р.) мав виразні унійні тенденції. Одначе відпоручники козаків поставилися проти всякого з'єдинення і загрозили смертю митрополитові Борецькому та іншим єпископам, якщо б вони поважилися на якесь порозуміння зі з'єдиненими. По кількох днях сваріз цей синод розійшовся ні з чим. Не помогли ні Могила, ні Борецький, ні Кисіль — представник короля. Отже, коли з католицького боку йшли поважні приготування до спільного синоду, то православна сторона не вийшла поза звичайні труднощі політичного характеру. Тому вже в липні можна було предвиджувати, що спільний синод, заповіджений на жовтень до Львова, не матиме успіху. Одначе Рутський робив усі старання перед Апостольським Престолом, щоб на цей час мати всі потрібні повновласті й документи. Та Апостольський Престіл був противний такому соборові, як противному церковному праву. В цьому сенсі була дана відповідь Рутському.⁵⁸ Хоч Рутський працював майже десять літ над тим, щоб дійшло до т. з. загальної Унії і хоч його коштувало це багато жертви, проте він послушно підкорився приказові Риму. Десь із дороги до Львова писав він Апостольському Нунцієві: "Приказ Святішого Отця та Священної Конгрегації Поширення Віри приймаю з належною пошаною та хочу його за Божою поміччю вірно й скоро виконати".⁵⁹ Відповідь Конгрегації прийшла запізно, деякі владика вже прибули до Львова, а інші були в дорозі. Тому прибувши до Львова, наші владика від-

⁵⁷ *Epistolae J. Rutskyj*, p. 229, 231-239.

⁵⁸ *WELUKYJ A., Litterae S. C. de Propaganda Fide*, p. 89-93.

⁵⁹ *Epistolae J. Rutskyj*, p. 233.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

були тільки конференцію, тим більше, що з православного боку не прибув ніхто. — Ось так розвіялися великі унійні сподівання великого митрополита Рутського.

Король Жигмонт III помер 1632 р., а після нього на престіл вступив Володислав IV, що вже не був такий прихильний Унії. Вже на передвборчому соймі Володислав уложив т. зв. "пункти замирення" в користь православ'я, а з кривдою для Унії. Ці пункти признавали православним свободу віровизнання, хоч не забезпечували такої свободи з'єдиненням у Галичині, на Волині та в Київщині. Ці пункти відбирали з'єдиненням три єпархії: перемиську, львівську й луцьку, а єпархію полоцьку ділили на двоє, основуючи православну єпархію моголівську, признавали подвійну єпархію (король затвердив митрополитом для нез'єдинених Петра Могилу), віддавали всі церкви в Києві, разом із св. Софією, православним, чотири церкви у Вильні, чотири у Мстиславі, кілька монастирів і т. п.⁶⁰ Король установив теж комісію, що мала визначити, які церкви й монастирі припадуть з'єдиненням, а які нез'єдиненням. У склад комісії входило двох нез'єдинених і двох латинників, байдужих для Унії. Дійшло до цього, що Рутський мусів в архиєрейських ризах ставати на порозі церков і так боронити їх перед загарбниками. Нововибраний король підписав цей "уклад" 1. XI. 1632 р. Сім днів згодом Рутський і його єпископи заложили торжественний протест проти цих пунктів, передаючи його на руки Володислава, та відкликалися до Апостольського Престолу.⁶¹ Але кілька днів пізніше король заприсяг цей уклад. Зі страху перед козаками й претенсіями Москви Польща вступила на шлях замирення з православними за всяку ціну, навіть не зважаючи на осуд Риму. А в Римі прийняли ці пункти з обуренням, як противні Божим і людським законам. Папа Урбан VIII упінув за це Володислава і Примаса Польщі, а Рутському доручив при допомозі Нунція боронитися.⁶² Тоді король передав справу богословам, щоб вони вирішили: чи він може з чистим сумлінням уводити ці пункти в життя та заприсягти їх на коронації 1633 р. На жаль, більшість польських богословів притакнула королеві і король почав переводити пункти в життя, а до Риму з чолобитнею післав свого посла Юрія Оссолінського та капуцина о. Валеріяна, що навіть публічними доповідями боронив "укладу" короля. Однак Рутський теж не приспав справи і ще скоріше вислав до Риму свого помічника єпископа Р. Корсака, що повних два

⁶⁰ PELESZ J., *op. cit.*, II, p. 194-199.

⁶¹ *Epistolae J. Rutskij*, p. 264.

⁶² WELYKYJ A., *Documenta Pontif. Rom.* I, p. 488-491.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

роки вірно інформував Апостольський Престол про події в Польщі.⁶³ Ще довго згодом король не міг цього забути ні Рутському, ні Корсакові та не прийняв його на авдієнцію, аж після смерти Рутського, коли виринула справа наслідства на митрополії. Так зачалося маленьке володіння сина великого батька.

В часі неприявности Корсака, митрополит управляв ще і його єпархією. Корсак вернувся з Риму щойно 1635 р.

6. Рутський дуже бажав дожити хвилини беатифікації Йосафата. Та процес, хоч уже був зачався, але надто довго протягнувся і Рутський не діждався бажаного вислідку. Тепер тієї справи пильнував у Римі єпископ Корсак.

Ще 1623 р., серед лютої зими, їдучи на сойм до Варшави, Рутський дістав паралічу лівого боку і з цього він уже ніколи не вилікувався. Крім цього терпів тяжко на жовчеве каміння. Однак ті всі терпіння не зменшили його енергії, гостроти його життя і важкої праці. Ніколи не їв м'яса, спав дуже мало і на твердій постелі, часто постив цілими днями. Сильна воля тримала його слабке тіло, немов у залізному ярмі. Майже безустанно подорожував по розлогих просторах своєї єпархії, картав і напоминав священників, проповідав, закріплював у вірі, єдності й любові своїх вірних. 1630 р. ще заснував монастир Сестер Василянок і надав їм правила св. Василя Великого.⁶⁴

Рік перед смертю в 1636 р., скликав до Вильна згальну капітулу Василянського Чину. "Як вождь, що передає провід в інші руки, хотів іще справдити стан своєї армії, що її 30 літ провадив до боротьби".⁶⁵ На цій капітулі з усіх монастирів київської митрополії основано один Чин Св. Тройці, проголошено правила для єпископів і т. п. Уже на цій капітулі митрополит розпрощався з учасниками, предсказуючи свою близьку смерть. Після капітули виїхав із Вильна, та подорозі дуже занепав на силах, затримався в Дермані і там 28 січня 1637 р. написав свій прекрасний заповіт, у якому відновив визнання св. віри, послуху й любови Христовому Намісникові, простив усім, що його переслідували, владикам доручав єдність, любов і згоду між собою, дав останні вказівки духовенству й вірним, а своєму наслідникові доручив дбати про помноження духовних і матеріальних дїбр єпархії.⁶⁶ Дня 5 лютого 1637 р. митрополит Рутський відійшов у вічність. Святе було його життя, свята

⁶³ *Epistolae J. Rutskyj*, p. 279-282.

⁶⁴ *Epistolae J. Rutskyj*, p. 247-249.

⁶⁵ МАРИСЮК М., Митрополит Йосиф Велямин Рутський, Жовква 1937, с. 54.

⁶⁶ *Epistolae J. Rutskyj*, p. 284-286.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

була теж і його смерть. До весни його тіло спочивало в дерманському монастирі, а раною весною в тріумфальному поході спроваджено тіло до Вильна. Воно спочивало у Вильні до 1655 р., коли ж москалі зайняли Вильно, вивезли тіло Рутського в невідомому напрямі.

7. Нема сумніву, що Рутський був найбільшим з усіх наших митрополитів. Тільки на тлі його бурхливої доби можна належно зрозуміти й оцінити велич духа й незвичайної чесноти Рутського, зокрема ж його велику посвяту для з'єдиненої Церкви та його палку апостольську ревність. Наче якийсь широкий помах дужих крил поривав його самого й надавав його вчинкам нестримного гону. Безперечно велику роль відігравали тут його великі природні дарування. Широкий овид думки, що охоплював усі потреби Церкви й нації, залізна енергія волі, непохитна відвага, негасимий ентузіазм, невтомна активність, організаторський хист, реторичні й письменницькі спосібності, а в першу чергу його глибоке аскетичне життя й надприродні чесноти двинули Рутського на ті недосяжні верхи, на яких він стояв. "Читаючи його листи, відчуваємо в них якусь безмежну тугу та надмірно глибоку ностальгію за Богом. Рутський знав цей дивний секрет нерозривної злуки контемплятивного життя з активним. Скувати ці два чинники в одне — дуже трудно. Треба вогню високої температури, щоб із ковала вийшла така синтеза. А одначе тільки вона має моторичну силу в історії, тільки вона дає справжню велич людині. Саме з такими багатствами душі Рутський вийшов на арену своєї широкої діяльності. І в цій діяльності Рутського подивляємо передовсім велич його духової експанзії та всебічність його зацікавлень".⁶⁷ Ще як чернець він негайно стає помітною особою, як учений та зразковий організатор. Згодом стається він центральною особою на протязі доброї четвртини віку. Вся велика й мала політика тодішніх бурхливих часів ведеться з ним та за його відомістю. Найяркіший прозяв тодішнього життя, а саме літературна полеміка, скупчується біля нього, а він раз автор, то знов інспіратор, чи накладчик твору".⁶⁸ Як митрополит, Рутський не жаліє своєї праці для національного освідомлення української етнографічної маси. "Заздяки організаційному хистові й рухливості Рутського минається раз на завжди мрячна спільнота трьох слов'янських Русей, натомість виступає окрема Русь-Україна, що

⁶⁷ НАЗАРКО І., Митрополит Рутський, "Добрий Пастир", VIII, Станіславів 1938, с. 95.

⁶⁸ СКРУТЕНЬ Й., Йосиф Велямин Рутський, "Альманах Нового Часу" на рік 1938, с. 140-144.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

постепенно виборює для себе право громадянства не тільки в церквах, урядах, у Римі, але й у розговірній мові та в усьому комплексі національностей. В устах Рутського, в його творах, актах, а передовсім у його листах, ми заєдно названі своєю історичною назвою. Наш нарід — це окрема одиниця під кожним оглядом рівнорядна з народом польським та московським".⁶⁹ Одначе вся конденсація його трудів зосередилася передовсім і надівсе на великому ділі з'єдинення Церков. Поруч з'єдинення нашої Церкви, Рутський робив старання про з'єдинення на Закарпатті, мав вплив на з'єдинення на Балканах серед хорватів, а навіть серед ченців на острові Атос. Недаром історія назвала його Атлантом Унії. Він же ж її фактичний і правний організатор. Умер, як сам сказав у своєму заповіті, як "віл у ярмі". Ось таким велетнем духа станув на арені нашої історії Рутський.

8. Папа Урбан VIII назвав Рутського "Колюмною Церкви, Атлантом Унії, Атанасієм Руси",⁷⁰ а Папа Григорій XV хвалив Рутського за "непохитність побожности та світлий ум, що посвятив себе і всі свої сили за гідність католицької релігії".⁷¹ Папський Нунцій Вісконті писав до кард. Барберіні про Рутського таке: "Второпність і резність митрополита Йосифа Рутського значі вже Вашій Світлості звідки інде, але в цих важких умовинах вони гідні безсмертної пам'яті. Він трудився, як другий Ілля, не тільки, щоб відперти ворожі напади, але також, щоб піддержати духа у менш відважних супроти напастей ворогів. Щоб видержати такі переслідування, потрібна була велика чеснота; потрібне було теж і велике переслідування, щоб пізнати таку чесноту. В поважному віці, втомлений трудами, не відтягався він від оборони справи, а спішив туди, де була найбільша небезпека. Його мужність є ознакою, яка велика віра праясного. Постійність його будувала мене й тому з правдивою радістю я лучив свої намагання з його трудами".⁷² Наслідник Рутського — митрополит Р. Корсак і митрополит Г. Коленда називали Рутського законодавцем Унії.⁷³ Обидва теж із найвищим признанням висказувалися про особисту святість Рутського. Холмський єпископ Я. Суша писав: "Ревність Рутського і його поширення св. Унії доказують його письма до короля, його поїздки

⁶⁹ СКРУТЕНЬ Й., *Справжня причина Рутськівських торжеств, "Вістник Марійських Товариств"*, IV, 4, Львів 1937, с. 16.

⁷⁰ WELYKYJ A., *Documenta Pontif. Rom.*, I, 461 і ін.

⁷¹ WELYKYJ A., *ibidem*, p. 441, 442.

⁷² WELYKYJ A. — HALUSCYNISKYJ T., *Epistolae J. V. Rutykyj*, p. XVII.

⁷³ WELYKYJ A., *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Cathol.*, R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda, Romae 1956, p. 8.

Митрополит Йосиф Велямин Рутський

до сенаторів, його заступництва перед трибуналами, добра церковні знов правно відібрані, церкви ново побудовані, новіціят ченців... Він трудився, бо він був найліпший Пастир".⁷⁴ У 300-ліття смерти Рутського, митрополит А. Шептицький казав: "Могутня постать Рутського заслугоує на те, щоб її всесторонно пізнати і щоб від неї вчитися жертвенної праці для того незвичайного й великого діла, над яким і ми працюємо, для діла св. з'єдинення — святої Унії".⁷⁵ На закінчення слова бл. п. о. Й. Скрутеня ЧСВВ: "Що сьогодні українці на всіх сторонах світу творять одну духову спільноту — це заслуга Рутського. Що одна назва нас єднає — це заслуга Рутського. Що віра в краще завтра нас оживляє — це заслуга Рутського. Що фатальна доля нас не ламає — це заслуга геніяльного митрополита Рутського."⁷⁶ Ім'я Рутського перейшло в пантеон нашого національного відродження.

⁷⁴ SUSZA J., *op. cit.*, p. 39.

⁷⁵ Унійний зїзд у Львові (зібрав В. Кучабський), Львів 1938, с. 15.

⁷⁶ СКРУТЕНЬ Й., Йосиф Велямин Рутський, с. 144.



RAPHAEL KORSAK, EP. HALICIEN., PINSCEN., METROP.
KIOVIENSIS (1626-1640)

РАФАЇЛ КОРСАК

(1637-1640)

1. — Юність Корсака. 2. — Корсак архимандритом і єпископом-помічником. 3. — На київській митрополії. 4. — Коротка характеристика Корсака.

Наслідником великого митрополита Й. В. Рутського на митрополичому престолі став його єпископ-помічник із правом наслідства, Рафаїл Корсак.

1. Хресне ім'я Корсака було: Микола. Микола Корсак народився около 1600-го року (між 1598 а 1601 роком) у власних родинних добрах Корсаків, у Великому Князівстві Литовському. В хроніці питомців (архів грецької Колегії св. Атанасія в Римі),¹ записано, що в грудні 1621-го року прийнято до згаданої Колегії Рафаїла Корсака в двадцятomu році життя, що вже був висвячений на диякона і розпочав свої студії третім роком богослов'я. Коли ж Корсак у 1621 році мав 20 літ життя, значить народився 1601-го або 1600-го року. Одначе хроніка Брунсберзької Папської Колегії пише, що 1618 р. Корсак мав 19 літ. Отже народився 1599 р.² Його батьки: Симеон і Катерина Кісілева походили з полоцького воєвідства та були тоді протестантами чи кальвіністами. Тому пізніше, при своїй номінації на митрополичого помічника, Корсак мусів одержати окрему диспензу.³ Його шляхетське походження стверджує надгробна плита у василіянській церкві свв. мучеників Сергія й Вахха в Римі, на якій написано: "Рафаїлові із шляхтичів Корсакові (Raphaeli ex Comitibus Korsak), Архиепископові Київському й Галицькому, Митрополитові всієї Руси і т. д."

Ще малим хлопцем Микола служив якось митрополитові Рутському до Служби Божої. Побачивши велику побожність митрополита при відправі Служби Божої, хлопчина прив'язався до нього всім своїм серцем, а митрополит заопікувався хлопцем і післав його до шкіл. Із цього заключаємо, що батьки Миколи скоро відумерли.

¹ Archivium Coll. Graecorum, Cronica di tutti i scolari, v. I, f3v-4.

² G. LÜHR, Matrikel des päpstlichen Seminars zu Braunsberg, Braunsberg 1952, S. 74, Nr. 494.

³ A. WELYKYJ, Epistolae Metropolitanarum Kioviensium Catholicorum R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda (1637-1674), Romae 1956, p. 6.

Митрополит Рафаїл Корсак

Микола вчився в Колегії Єзуїтів у Замості, а потім у Несвіжі на Литві, де перейшов на католицтво.⁴ Пізніше — як стверджує сам Корсак у своєму тестаменті — митрополит Рутський вислав його на студії філософії до Папської Колегії у Брунсберзі — Східня Прусія. Із Брунсбергу він поїхав іще на студії до Праги. Після тих студій митрополит Рутський прийняв Корсака до Чину св. Василя Вел.⁵ Новіціят переводив у Битені, мабуть під проводом ОО. Єзуїтів. При облечинах змінив своє світське ім'я: Микола, на чернече: Рафаїл. Після новіціату студіював богослов'я і був висвячений на диякона. 1621 року, вже як диякон, Корсак виїхав на дальші студії богослов'я до Риму з другим молодим ченцем, Адріяном Подбереським, і замешкав у грецькій Колегії св. Атанасія. Уже як студент богослов'я Корсак написав два знаменні меморіяли до Апостольської Столиці. Перший п. н. "Реляцію де Московія" з'ясовував способи унійної праці в Московщині, а в другому меморіялі Корсак радив, щоб ОО. Кармеліти прийняли наш обряд та допомогли українсько-білоруським священикам і монахам виховати нове покоління молоді в католицькому дусі.⁶ Перебуваючи в Римі Корсак полагджував багато справ для митрополита Рутського й українсько-білоруської Церкви. Він увійшов майже у дружні зв'язки з секретарем новозаснованої Конгрегації Поширення Віри — Франціском Інголі, що вчинив багато добра з'єдиненій Церкві. Тут у Римі Корсак був і висвячений на священика. 1624 р. Корсак закінчив свої студії в Римі, одначе з чернечого смирення не завершив їх докторатом і на початку 1625 р. вернувся до краю.

2. Уже в наступному 1625 році Корсак став виленським архимандритом, до якого то уряду було прив'язане найвище настоятельство в Чині св. Василя Вел. У цьому характері брав участь у перенесенні мощів св. Йосафата. На акті перенесення тих св. мощів 1625 р. Корсак підписався "виленський настоятель" ("Суперіор Вільнензіс"). У половині 1626 р. відбувся Кобринський Синод. На цьому Синоді митрополит Рутський висвятив Корсака на єпископа галицького і призначив його своїм помічником. На актах Кобринського Синоду Корсак підписаний: Єпископ Галицький.⁷ Одначе польський король Жигмонт III не хотів затвердити Корсака коад'ютором митрополита, мотивуючи свою відмову тим, що Корсак за молодий на те становище. В тій справі відбувся окремий процес, із свідчень

⁴ А. WELYKYJ, *Ibidem*, p. 12-18 (свідчення з апостольського процесу про особу Р. Корсака).

⁵ Завіщання Корсака з 18. 8. 1640 р.: А. WELYKYJ, *Ibidem*, p. 159.

⁶ Диви А. WELYKYJ, *Epistolae R. Korsak*, *ibid.*, p. 19-22 і 23-28.

⁷ Диви *Epistolae J. Rutskyj*, p. 188-190.

Митрополит Рафаїл Корсак

якого довідуємося про деякі дані з життя й діяльності Корсака. Пахомій Оранський, пізніший єпископ пинський, як свідок зізнав на цьому процесі, що був прихильний на свяченнях Корсака в Кобрині, що Корсак був глибоко освіченою людиною і знаменитим проповідником, широко відомим у Вільні.⁸ Папська булля про коад'юторію Корсака вийшла аж 1631 року,⁹ а в наступному 1632 році помер король Жигмонт III. У цьому ж році помер пинський єпископ Григорій Михайлович і Корсак став єпископом пинським. На королівський престіл вступив Володислав IV, що не був для З'єдинення такий прихильний, як його попередник Жигмонт III. Щоб дійти до згоди "між людьми грецької віри", уложено т. зв. "Пакта Конвента", які признавали розподіл єпархій, монастирів і церковних дібр дуже корисно для нез'єдинених. Митрополит Рутський і інші католицькі єрархи написали протест проти тих кривдливих пунктів. У цьому протесті Корсак підписаний уже, як єпископ пинський і помічник митрополита.¹⁰ Ці пункти мала затвердити Апостольська Столиця. Щоб її попередити й заздалегідь добре поінформувати, митроп. Рутський вислав Корсака до Риму, як ми вже згадали в життєписі Рутського. Корсак вив'язався добре зі свого завдання, інформуючи Апостольську Столицю про кривду, що її мали заподіяти згадані пункти Українській Католицькій Церкві. Коли ж у цій справі приїхав до Риму відпоручник короля, Юрій Оссолінський, Рим не затвердив тих пунктів. Король, довідавшись про дійсного справника цього, загнувся на Корсака, але Корсак іще не вертався до краю, бо мав теж рушити з мертвої точки справу беатифікації Йосафата Кунцевича, а також перекладав на латину деякі твори Мелетія Смотрицького. Щойно при кінці 1634 р. вирушив у дорогу до краю і в грудні був уже в Кракові, а відтак поїхав до Варшави, де загнуваний король не хотів навіть прийняти Корсака на авдієнцію. Року 1636 бачимо Корсака на виленській капітулі Чину св. Василя В., де він резигнує з уряду протоархимандрита, але капітульні Отці просять його, щоб він ще хоч на короткий час задержав цей уряд.¹¹ Корсак годиться. В 1637 р. помер митрополит Рутський і Корсак, як помічник із правом наслідства, вступає на митрополичий престіл. Він найперше супроводив тіло Рутського з Дерманя до Пинська, а звідтам до Вільна до митрополичої гробниці при монастирі св. Тройці. Відтак Корсак поспішив до Варшави, щоб поладнати справу свого наслідства на митрополії.

⁸ A. WELYKYJ, *Epistolae R. Korsak*, *ibid.*, p. 14 i 15.

⁹ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom. I*, 478-481.

¹⁰ A. WELYKYJ, *Epistolae J. Rutskyj*, p. 264.

¹¹ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 330.

Митрополит Рафаїл Корсак

3. Так склалося, що після похоронів митрополита Рутського, в перших днях березня 1637 р. всі українські Владики з'їхались у Варшаві і звернулися зо спільним проханням до Кардинала — префекта Пропаганди Віри, щоб він виеднав у Свт. Отця затвердження Корсака на митрополію.¹² І дійсно вже 23. V. 1637 р. з Риму наспіло затвердження і побажання для нового митрополита Корсака.¹³ Був у Варшаві й новоіменований митрополит Рафаїл Корсак, представитися королеві. Король тепер радо погодився на нового митрополита й митрополит увійшов у своє урядування: відбув торжественний в'їзд до Вильна й перейняв митрополічі добра. Корсак зарядив по всіх церквах і монастирях митрополії відправити дев'ятницю заупокійних молитов і богослужень за душу свого великого попередника Рутського. А відтак зачав візитації розлогої митрополії. Апостольська Столиця кілька разів закликувала нового митрополита до Риму, але різні небезпеки збоку нез'єдинених та інші невідкладні заняття не дозволяли довший іще час Корсакові опускати ново перебрану митрополію.¹⁴ Щойно 1639 р. вдалося йому виїхати до Риму. В Римі замешкав він у домі тодішнього прокуратора Чину св. Василя В. при церкві свв. муч. Сергія й Вакха. Тому, що Корсак приїхав у товаристві багатьох осіб, для його причоту винайнято сусідні дімки. Корсак мав замір мерщій вертатися до краю, поладнавши в Римі найважливі справи.

Дві важні справи поклав Корсакові на серце ще митроп. Рутський перед своєю смертю. Перша з них — це створення *українсько-білоруського патріархату*,¹⁵ що — на гадку Рутського — був би великим кроком вперед у справі об'єднання Церков. Рутський розумів те, як нез'єдиненим імпонує окремий патріархат і тому старався всіми силами виклопотати в Римі створення такого патріархату. До цієї ідеї окремого патріархату з-поміж нез'єдинених одушевилися: найперше нез'єдинений митрополит Петро Могила, що мав стати патріархом, луцький нез'єдинений єпископ Атанасій Пузина, що був у душі католиком, і пізніший київський воевода Адам Кисіль. Також і король Володислав IV заохочував з'єдинених і нез'єдинених до обопільного порозуміння в справі патріархату і в тій цілі видав окрему відозву 1636 р.¹⁶ Король пробував навіть скликати в тій справі окремий синод з'єдинених і нез'єдинених, але Апо-

¹² J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, S. 207.

¹³ Диви А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, p. 134.

¹⁴ А. WELYKYJ, *ibidem*, p. 154.

¹⁵ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 16.

¹⁶ М. ANDRUSIAK, *Sprawa patriarchatu Kijowskiego za Władysława IV*, Lwów 1934.

Митрополит Рафаїл Корсак

стольська Столиця приказала з'єдиненим триматися в резерві, а з нез'єдиненими бажала сама безпосередньо переговорювати в цій справі. Також не хотіла дозволити на спільний синод, бо справ віри не можна було вирішувати на національному синоді, а обіцяла погодитися на синод щойно тоді, коли нез'єдинені приймуть декрет Фльорентійського Собору.¹⁷

Та найзавзятіше виступали проти патріярхату церковні стазропигійні братства. Вони боялися, що новий патріярх покасує їх привілеї і права, надані царгородським і єрусалимським патріярхами. Митрополит Могила був явний ворог братств і старався зламати їх силу, за що дістав догану від патріярха Партенія 1640 р.¹⁸ Саме тому, щоб визволитися від нагляду братств, український нез'єдинений єпископат змагав до з'єдинення, а покищо митрополит Могила й інші єпископи старалися бодай ослабити братства й обмежити їх претенсії. Під цим оглядом, поруч Могили, визначився теж львівський нез'єдинений єпископ Арсен Желиборський (1641-1658). Корсак розумів і доцінював належно вагу окремого українсько-білоруського патріярхату з'єдиненого з Римом, і старався поширити цю ідею в Римі та здобути їй тут якнайбільше прихильників; на жаль, не вдалося йому добитися більших успіхів, з уваги на передчасну смерть.

Друга справа, що її Рутський доручив Корсакові, була *беатифікація св. Йосафата*.¹⁹ З'єдиненій Церкві дуже залежало на цій беатифікації. Єпископат розумів, що через таке проголошення святим Мученика за Єдність сильно зросте авторитет з'єдиненої Церкви, а ідея з'єдинення зискає на популярності. Через культ св. Йосафата, через набоженства й проповіді в Його честь, серед духовенства й народу поглибиться католицька свідомість, прив'язання й посвята для з'єдинення. Смерть святого Мученика за єдність буде безспірним доказом, що З'єдинення — це діло Боже, якому Бог видимо благословить, бо дає йому мученика і святого. Через це також з'єдинення української Церкви з Римом перестане бути вузько льокальною справою українців у польсько-литовській державі, а вийде на міжнародню арену й станеться загальною справою всього католицького світу. Врешті й нарід домагався канонізації тому, що на гробі Йосафата діялися чуда. І Корсак узявся до тієї справи з повною посвятою та справжнім пієтизмом до Йосафата.

¹⁷ А. WELYKYJ, *Litterae S. C. Propag. Fide*, p. 146-151.

¹⁸ М. КОЯЛОВИЧЪ, *Чтенія о церковнихъ западно-русскихъ братствахъ*, Петербургъ 1862, с. 47.

¹⁹ I. KULCZYNSKI, *Specimen Ecclesiae Ruthenae, Romae 1733*, p. 42.

Митрополит Рафаїл Корсак

Треба признати, що беатифікація Йосафата це найбільший осяг Корсака. Корсак став промотором і душею цієї св. справи, добився віднови процесу в Римі, що його через недостачі формальностей відложено.²⁰ Під час переслухань свідків, перед суддями й комісіями, Корсак був представником Апостольської Столиці і вів з нею часту переписку в цій справі. Коли Корсак приїхав до Риму втретє, вже як митрополит 1639-1640 — то справа вже була на нормальній дорозі до успішного закінчення. Одначе, як Рутському — найближчому співробітникові Йосафата, так і Корсакові — тому, що був душею цієї справи не довелося побачити св. Йосафата на престололах,²¹ бо літом 1640 р. Корсак під час свого побуту в Римі важко розхворівся, написав зворушливий тестамент і помер. Дослідник архівів, о. А. Великий ЧСВВ, ствердив на основі римських документів, що митрополит Р. Корсак помер правдоподібно 28 серпня 1640 року, в сороковому році життя.²² Його тлінні останки по сьогодні спочивають у церкві Свв. Сергія й Вакха в Римі.

4. Р. Корсак — це була людина безперечно великого формату. Глибоко освічений, зокрема ж визначний проповідник, як ствердили його сучасники, та надзвичайно працьовитий. Знаменитий чернець і аскет, твердий для себе. Під час своїх студій у Римі ніколи не їв м'яса, хоч у грецькій Колегії було це дозволене. Був із природи людиною доброю, тихої вдачі, покірний. Визначався великою любов'ю, майже синівською, до Рутського, справжнім пієтизмом до св. Йосафата, а Апостольській Столиці був вірний, сказати б, до крові. На жаль, передчасна смерть не дозволила йому розвинути своїх прикмет на митрополичому престолі. На свого наслідника поручив полоцького архієпископа, Антонія Селяву.²³

²⁰ А. WELYKYJ, *Epistolae R. Korsak*, p. 153-157.

²¹ HUMBOLT Z POŁOCKA, *Rafał Korsak, Metropolita Rusi*, "Przegląd Historyczny", v. III (1906), p. 351-374 i v. IV (1907), p. 37-62.

²² А. WELYKYJ, *Annus et dies mortis Metrop. Korsak*, "Analecta OSBM", S. II, v. 1, fas. 1, p. 154.

²³ Диви завіщання Корсака в "Epistolae R. Korsak", p. 162.



Собор св. Софії в Полоцьку — катедра митрополита А. Селяви

АНТОНІЙ СЕЛЯВА

(1640-1655)

1. — Перед вступленням на митрополичий престіл. 2. — На митрополичому престолі. 3. — Останні переслідування і смерть митрополита. 4. — Характеристика.

З доручення митрополита Рафаїла Корсака, його наслідником на митрополичому престолі став Полоцький архієпископ Антоній Селява.

1. Про походження і юнацькі літа Селяви маємо дуже скупі відомості. Знаємо тільки те, що він народився около 1583 року, бо 1640 р. свідки, що підчас процесу складали свідчення про життя й обичаї Селяви, приписують йому 57 літ життя.¹ Одначе місця його народження не знаємо. Походив він із полоцьких шляхтичів, бо старі його життєписці називають його шляхтичем ("нобіліс").² На світі називався мабуть Анастасій, бо в хроніці грецької Колегії в Римі записано, що деякі документи називають Селяву Анастасієм.³ Як сам Селява свідчить, 1612 р. вступив він до монастиря св. Тройці у Вильні та дістав на духовника й провідника св. Йосафата, з яким цілий рік новіціату прожив в одній келії.⁴ Тому пізніше, як полоцький архієпископ, Селява був фактичним промотором беатифікації св. Йосафата, а в його беатифікаційному процесі був одним із головних свідків. Середню школу й філософію закінчив у краю, а на теологічні студії приїхав до Риму, де замешкав у грецькій Колегії св. Атанасія. Хроніка грецької Колегії в Римі висказується про Селяву, як про студента, з великими похвалами, стверджуючи, що він закінчив свої студії "з вислідом гідним подиву".⁵ Невдовзі після повороту з Риму, Селява став архимандритом Свято-Троїцького монастиря у Вильні.⁶ Як архимандрит Селява написав два твори: 1) *Антиеленхос* 1622 р. проти "Еленхос"

¹ ARCHIV. SECRET. VATIC., *Processus Consist.*, vol. 42, fol. 366-374.

² I. KULCZYNSKI, *Specimen Ecclesiae Ruth.*, Romae 1733, p. 132.

³ ARCH. COLL. GRAECORUM, *Cronica di tutti scolari*, v. I, f. 48.

⁴ Диви А. WELYKYJ, *S. Josaphat — Hieromartyr*, Romae 1952, v. I, p. 161.

⁵ ARCH. COLL. GRAECORUM, *ibidem*.

⁶ А. САПУНОВЪ, *Историческія судьби Полоцкой Епархіи съ древнѣйшихъ временъ до половины XIX в.*, Витебскъ 1889, с. 68.

Митрополит Антоній Селява

Мелетія Смотрицького. Крім цього дехто приписує Селяві "Життя Слуги Божого Йосафата", що вийшло 1625 р. Взагалі Селяву за-раховують до письменників XVII століття.⁷

Дня 23 грудня 1623 р., після смерти св. Йосафата, Селяву іменовано полоцько-витебським архієпископом а 1624 митрополит Рутський висвятив його на єпископа. Полоцька архієпархія вважала тоді за першу і під моральним, і під матеріальним оглядом. На архієпископському престолі Селява виявив надзвичайну апостольську ревність, усіми способами працював над наверненням нез'єдинених так, що по якомось часі Полоцьк майже не мав нез'єдинених, хоч найбільше з усіх єпархій був виставлений на московську пропаганду. Мабуть найсвітлішим моментом архіпастирства Селяви була та торжественна хвилина, коли громадяни Витебська під проводом витебського містовеоди прийшли при кінці процесу св. Йосафата 1628 р. до архієпископської палати й упавши до стіп архієпископа, визнали свій гріх убивства Святого та просили по-кути за нього.⁸ Відтоді Витебськ — місто вбивства св. Йосафата — сталося найбільш католицьким містом між усіма білоруськими містами. Селява був ревним почитателем св. Йосафата, переслухував свідків, списував чуда, які саме тоді діялися за заступництвом св. Йосафата і доносив про це Апостольській Столиці. Виїжджаючи до Риму 1639 р. митрополит Корсак іменував Селяву своїм Вікарієм на Київську митрополію, а перед своєю смертю поручив його королеві і Папі римському на свого наслідника. Король іменував його митрополитом, а Папа Урбан VIII, після переведеного процесу,⁹ затвердив його 1641 р., залишаючи за ним архієпископство полоцьке.¹⁰ На наступній генеральній Капітулі Чину у Вільні 1642 р. Селяву вибрано теж Протоархимандритом Чину, з запевненням, що після його смерті Капітула зможе вибрати звичайного ченця найвищим Настоятелем Чину.¹¹

2. Селява, як митрополит, розгорнув широку діяльність. Відбудував своїм коштом митрополіччі спалені катедри у Вільні й Новгородку та збудував монастир сестер Василиянок у Минську. Крім цього Селява виявив посунену до героїства постійність і вірність для ідеї св. з'єдинення. А мусів він боронити цієї ідеї не тільки

⁷ A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitaram Kioviensium: R. Korsak, A. Sielava, G. Kolenda...*, Epistolae A. Sielava, Bibliographia, p. 174.

⁸ A. WELYKYJ, *S. Josaphat — Hieromartyr...*, I, 217-218.

⁹ Диви А. WELYKYJ, *Epistolae A. Sielava...* Excerpta ex Processu apost., p. 177-181.

¹⁰ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 519-521.

¹¹ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum, Romae* 1954, p. 10.

Митрополит Антоній Селява

перед нез'єдиненими, але також перед латинниками. У 1644 р. митрополит вислав до Риму меморіал, у якому жалівся на постанови провінційального синоду польського єпископату з 1643 р. Цей синод наказував з'єдиненим єпископам носити фіолетну одягу, нагрудний ланцюг, домагався від наших вірних десятини для латинських священників, а тим, що провинилися б проти цих постанов, грозив судом. У цьому ж меморіалі митрополит Селява жалівся на постанови Красноставського синоду з 1644 р., що був скликаний і переведений холмським латинським єпископом П. П'ясецьким. Цей ганебний синод характеристичний своєю крайньою нетерпимістю. Він ствердив ні менше ні більше тільки те, що з'єдинені — це гірша язва ніж нез'єдинені, що вони псують римо-католицьку молодь, бо перетягають її на свій обряд. Він домагався від наших вірних десятини для латинських священників, заборонив латинникам відбувати св. Сповідь перед з'єдиненим священником і твердив, що таке розршення неважне. Він забороняв східнім католицьким священникам служити Службу Божу в латинських костелах, а латинським священникам у церквах, що їх назвав "синагогами" і т. п. Митр. Селява післав відписи обох синодів до Риму, зо своїми замітками й жалюми, прохаючи уневажнення цих ухвал.¹² Рим дійсно уневажнив ці постанови, які доказують ясно, яким завзятим ворогом Унії було латинсько-польське духовенство.

У 1645 році митрополит Селява почав переговори з православною стороною про церковне з'єдинення всієї України й Білоруси. Митрополит П. Могила виявив свою прихильність для тієї пропозиції, в Римі розглянено окремих проект у цій справі і його засадничо схвалено.¹³ Однак цим разом смерть П. Могили (1647 р.) перервала переговори. Ще болючіших ран з'єдиненій Церкві і її митрополитові завдала Хмельниччина, що саме припадає на час митрополитування Селяви. Богдан Хмельницький організував повстання проти польського гніту. На весні 1648 р. Хмельницький виграв перші бої з поляками на Жовтих Водах і під Корсунем. Козацькі перемоги дали гасло до всенароднього повстання, що охопило всю Наддніпрянщину. З ново організованою армією Хмельницький розбив поляків під Пилявцями. Вогонь повстання охопив Волинь і Галичину. Епопею воєнних успіхів Хмельницький закінчив тріумфальним в'їздом до Києва. 1649 р. Хмельницький загнав поляків під Збарж, відтак рушив назустріч польському королеві під Зборів, де король був примушений просити перемир'я і 18 серпня

¹² А. WELYKYJ, *Epistolae A. Sielava*, p. 192-195.

¹³ Диви А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, I, 181-183.

Митрополит Антоній Селява

1649 р. підписано Зборівський трактат. Третя точка зборівського трактату домагалася ліквідації св. з'єдинення на козацьких землях, п'ята точка домагалася звороту церков і церковних маєтків, а сімнадцята точка домагалася місця в сенаті для православного митрополита і двох владик.¹⁴ Списаний у Зборові трактат потребував іще затвердження сойму, що його скликано в цій же році. На вістку про це старенький і хворий митрополит Селява поспішив до Варшави. Там при допомозі Ап. Нунція де Торреса старався не допустити до затвердження Зборівського трактату. Селява ходив не тільки до всіх визначніших сенаторів-католиків, але й до самого короля Івана Казимира та доказував йому яким несправедливим насильством для Унії є деякі точки трактату. Селява передав теж королеві письмо від Папи Іннокентія X в цій же справі.¹⁵ Одначе без уваги на просьби знемоцілого старця-митрополита, Нунція, а навіть Папи Римського, сенат ратифікував Зборівський трактат у цілості, а король Іван Казимир затвердив його 19. I. 1650 р.¹⁶

Проти цього договору внесли протести Нунцій і митрополит, але без успіху. З'єдинені найшлися в дуже критичному положенні. Крім цього митрополит був знемоцілий старець, хворовитий, каліка і був майже осліп. Жидичинський архимандрит Никифор Лосовський, що його Селява хотів прибрати собі за помічника, втік перед козаками й під час утечі помер. Тоді Селява іменував Гавриїла Коленду своїм помічником у заряді полоцької архиепархії. Одночасно до помочі в заряді Митрополією Селява прибрав собі пинського єпископа Пахомія Оранського. Одначе в Пинську лютували козаки й переслідували Оранського. Він не міг перенести тих переслідувань і помер 1653 р. Велику втрату понесли з'єдинені через смерть здібного й ревного холмського єпископа, Методія Терлецького, що мав велике значення в Римі і тримав майже цілу Холмщину при з'єдиненні. Він помер 1649 р.¹⁷

В 1652 р. Зборівську угоду змінила Білоцерківська, яка про Унію вже не говорила нічого. Тому, що Польща заключила мир із кримським ханом, Хмельницький був змушений заключити сумної пам'яті Переяславський мир із московським царем 1654 р.¹⁸ Москва виповіла війну Польщі. Переяславська угода потягнула за собою нові й тяжкі терпіння для з'єдиненої Церкви. Московські війська

¹⁴ Оригінальний текст Зборівського трактату міститься в М. ГРУШЕВСЬКОГО, *Історія України-Руси*, Нью-Йорк 1956, т. VIII, с. 212 і 213.

¹⁵ Диви А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 543-544.

¹⁶ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, там же, с. 264.

¹⁷ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 226.

¹⁸ Д. ДОРОШЕНКО, *Нарис історії України*, Варшава 1933, т. II, с. 37-40.

Митрополит Антоній Селява

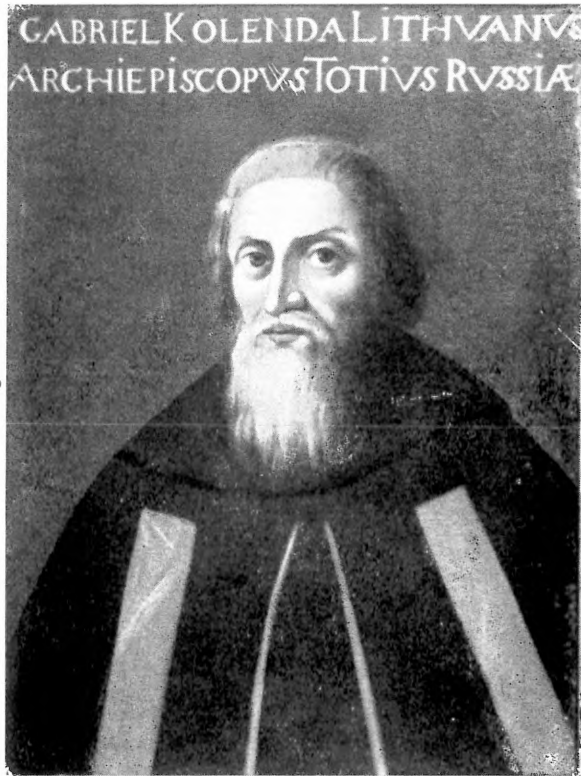
з північного сходу, а козаки Хмельницького з південного сходу заливали області, замешкувані з'єдиненими, та руйнували церкви, монастирі, школи, розганяли, а то й убивали з'єдинених священників і монахів. Де станула московська нога, там пропадало з'єдинення. Смоленську з'єдинену єпархію перемінсно 1654 р. на нез'єдинену. Така сама доля грозила полоцькій єпархії.¹⁹

3. Митрополічі добра загарбали нез'єдинені, а сам митрополит мусів утікати перед наступом москалів на Полоцьк і як бездомний скитатися по своїй митрополії. На місце Оранського до помочі в управі Митрополією прибрав собі прогнаний Селява також прогнаного полоцького архієпископа Гавриїла Коленду. Знемощений і майже сліпий митрополит-скиталець, над яким і татарин милосердився, не збуджував милосердя для себе ні в козаків, ні в москалів, ні в поляків. А був такий бідний, що навіть не мав де голови приклонити. Москалі спалили йому катедру й митрополічу палату в Вильні й Новгородку, до Полоцька не міг вертатися, бо там лютували москалі. Так митрополит Селява блукався з місця на місце, поки не вмер у Тикотині, на Підляшші, 1655 р. Звідси його тлінні останки перенесено до монастиря ОО. Василян у Супраслі.

4. Митрополит Селява своїми природними даруваннями мабуть не досяг рівня своїх великих попередників на митрополічому престолі. Одначе в тих бурхливих часах виявив подиву гідну обережність і второпність. Нераз здавалося, що він не доріс до тих важких завдань, що на нього вложило Боже Провидіння. Одначе, хоч був хворовитий, виказував багато постійности, вірности й геройської терпеливости. Зрештою, супроти фізичної сили й міжнародньої політики і найсильніший не може нічого протиставити. Особисто був дуже ощадний, а навіть строгий для себе, добрий економ, двигнув Митрополією фінансово, сплатив довги після Рутського, відбудував митрополічі катедри, записав поважні суми на новіціят ОО. Василян у Вильні, на монастир СС. Василянок у Минську і створив кілька стипендій. Був сильно прив'язаний до Риму і щиро відданий справі Унії. Був великим почитателем св. Йосафата, якого Папа Урбан VIII проголосив Блаженним 1643 р.²⁰

¹⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 234-238.

²⁰ Бреве про беатифікацію диви А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom. I.*, p. 521-523.



GABRIEL KOLENDA - ARCHIEPISCOPVS POLOCENSIS
(1655 - 1674)

ГАВРИЇЛ КОЛЕНДА

(1655-1674)

1. — *Життєписні дані.*
2. — *На владичому престолі.*
3. — *Київським митрополитом.*
4. — *Коротка характеристика Колєнди.*

Да найсумніших періодів української історії належить період "Руїни",¹ що почався зі смертю великого Гетьмана Богдана Хмельницького (1657 р.). Україна стала тереном безнастанних війн і предметом торгів між Московщиною та Польщею. Вислідом того був поділ України на лівобережну (під Москвою) і правобережну (під Польщею), що довершився договором в Андрусові (1667 р.).

Політичні події тих сумних часів фатально відбилися зокрема на долі української з'єдиненої Церкви. Саме в тих бурхливих часах прийшлося кермувати нею митрополитові Гавриїлові Колєнді.

1. Гавриїл Колєнда народився около 1606 р., бо в хроніці Грецької Колегії в Римі записано, що 1636 р. він мав уже 30 літ життя.² Народився він у виленській окрузі, мабуть у родинних добрах, бо його батьки: Іван і Марина, були білоруськими шляхтичами.³ Пізніше батько Гавриїла був виленським писарем.⁴ Уже зрілим юнаком Гавриїл вступив до Чину св. Василя В. і в Битені відбув новіціат (1625-1626). Нижчі студії закінчив у Брунсберзі (Східня Прусія) в роках 1627-1630,⁵ а філософію у Відні, в роках 1633-1634.⁶ У грудні 1636 р., вже як священник, Колєнда приїхав до Риму на дальші студії св. богослов'я. За час студій у Римі перебував у Грецькій Колегії св. Атанасія, а з Риму виїхав 24 листопада 1636 р.⁷

За якийсь час після повороту з Риму Колєнда став архимандритом у Березвечі. На цьому становищі виявив небуденний адміністративний хист. Він відібрав монастирське майно від шляхтичів,

¹ Д. ДОРОШЕНКО, *Нарис Історії України*, т. II, Варшава 1933, стор. 55-77.

² ARCHIVIUM COLLEGII GRAECORUM, *Cronica...*, vol. I, fol. 14 v - 15.

³ I. KULCZYŃSKI, *Specimen Ecclesiae Ruthenicae*, Parisiis 1859, p. 132.

⁴ А. САПУНОВЪ, *Историческія судьби Полоцкой Епархіи съ древнѣйшихъ временъ до половины XIX вѣка*, Витебскъ 1889, стор. 168.

⁵ G. LÜHR, *Die Matrikel des Päpstl. Seminars zu Braunsberg*, S. 82, n. 604.

⁶ *Acta Congr. de Propaganda Fide*, vol. 12, fol. 20 (Coll. Viennense, an. 1633-1634).

⁷ ARCHIVIUM COLLEGII GRAECORUM, *Cronica*, vol. I, fol. 14 v. 15.

Митрополит Гавриїл Коленда

що його загарбали, розбудував монастирі, збудував церкву та щедро її вивінував. У цей же час Коленда виявив гарячу ревність в апостольській праці над скріпленням св. з'єдинення.⁸ Тому в 1652 році митрополит Селява, який управляв одночасно архієпархією полоцькою, іменував Коленду своїм коад'ютором у тій же архієпархії.⁹

2. Однак Коленда не мав змоги розвинути ширшу пастирську діяльність у Полоцьку, бо московська навала залляла всю полоцьку архієпархію і Коленда, забравши з собою мощі св. Йосафата, пішов на довгу скитальщину. Року 1655 помер митрополит Селява. Ще перед своєю смертю він хотів назначити Коленду своїм наступником на митрополичому престолі, але через безустанні війни не міг скликати синоду.¹⁰ У висліді цього митрополія не була одинадцять років обсаджена, а Чин св. Василя В. не мав властивого протоархимандрита, що ним досі був кожночасний митрополит.

Тому зараз після смерті митрополита Селяви, Коленда став уживати всіх засобів, щоб і король і Рим признали за ним митрополичу гідність. За тодішнім звичаєм признання митрополичої гідності залежало від вибору єпископів, які вибирали кандидата і представляли його королеві, а король просив у Вселенського Архiereя потвердження номіната. Однак не завжди придержувалися цього звичаю. Що більше, від часів Іпатія Потія був такий звичай, що митрополити назначували собі коад'ютора з правом наслідства, щоб через опорожнення митрополії з'єдинена Церква не понесла якоїсь шкоди збоку нез'єдинених. І так майже завжди відпадав вибір номіната збоку єпископів.¹¹ Король Іван Казимир (1648-1668), з уваги на умову з козаками, не хотів іменувати Коленду дійсним митрополитом, тільки 1656 р. замінував його завідателем митрополичих дібр.¹² Однак всі з'єдинені владики вважали Коленду за митрополита і, як тільки після довшого скитання Коленда осів у Супраслі, весь з'єдинений єпископат з'їхався сюди на раду, що далі робити. Що більше, сам Ап. Нунцій П. Відоні, а навіть Конгрегація Поширення Віри зверталася в різних справах до Коленди, як до митрополита, хоч титулувала його тільки "адміністратором Київської митрополії і всієї Русі".¹³ Нпр., коли 1659 р. польський сойм

⁸ TABULARIUM COLLEGII GRAECORUM ROMAE, vol. 10: Historia Coll. P. I, fol. 151-154.

⁹ A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitanarum Kiovien.*, Gabrielis Kolenda, p. 311.

¹⁰ I. PRASZKO, *De Ecclesia Ruthena Catholica sede Metropolitana vacante 1655-1665*, Romae 1944, p. 155.

¹¹ Там же.

¹² J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 249.

¹³ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. Prop. Fide*, I, p. 220-223.

Митрополит Гавриїл Коленда

затвердив Гадяцький трактат, Конгрегація приказала Коленді, як адміністраторові митрополії, скласти протест проти цього трактату. І справді весь з'єдинений єпископат, на чолі з Колендою, написав протеста з цього приводу.¹⁴

В тому часі й латинники старалися спонукати Апост. Престіл, щоб він зліквідував з'єдинену єрархію, а вірних підчинив латинським єпископам. Із тією метою латинники очорнювали з'єдинених владик перед Апостольським Престолом, представляючи їх як людей лінивих, неробів і нещирих католиків. Латинники приписували з'єдиненим владикам вину за те, що з'єдинення серед українського народу не чинить ніякого поступу, а одночасно самі латинники, на чолі зі своїми єпископами, шляхтою й королем, робили з'єдиненим усякі перешкоди.

У цих важних справах, а головню, щоб опрокинути перед Апост. Престолом наклепи латинників та щоб зліквідувати нещасний двоподіл у Чині св. Василя В., що витворився через брак одного Протоархимандрита, Коленда вислав до Риму талановитого холмського єпископа Якова Сушу, з яким рахувався король, і який мав велике значення в Римській Курії. Єпископ Суша написав у Римі 1664 р. свій твір п. н. "*Про труди з'єдинених*",¹⁵ у якому з'ясував історію з'єдиненої Церкви аж до своїх часів, працю митрополитів, єпископів і Василян, мучеництва, переслідування й перепони з'єдинення, але теж і його успіхи. Суша нараховує около сотні світських священників і 40 Василян, що потерпіли смерть за з'єдинення, описує всі ограблення з'єдинених церков та загарбання церковних маєтків. Суша підкреслює сильно факт, що в часах, таких прикрих для з'єдинення, ніхто зі з'єдинених владик не відпав, і навпаки виказує, що деякі римо-католицькі каноніки, монахи й священники під напором москалів і козаків перейшли до нез'єдиненої Церкви, хоч не терпіли таких переслідувань, як з'єдинені. Цей знаменитий твір Суші зробив у Римі велике враження, опрокинув кривдливі закиди латинського єпископату і прихильніше настроїв Римську Курію до з'єдинених владик та самої ідеї з'єдинення. Під час свого побуту в Римі єпископ Суша написав ще широку "*Інформацію про Митрополію*".¹⁶ Ця інформація ділиться на дві частини. В першій частині Суша з'ясовує шкоди для Церкви, що випливають із необсадження митрополії, а

¹⁴ Гадяцький трактат з 1658 р. (хоч пізніше завдяки Тетері його злагіднено) домагався знов ліквідації Унії (HARASIEWICZ, *Annales*, p. 425 і далі).

¹⁵ J. SUSZA, *De laboribus Unitorum, promotione, propagatione, et protectione Divina Unionis, ab initio eius, usque in haec tempora, Romae 1664.*

¹⁶ J. SUSZA, *Informatio de Metropolia*, Arch. Congr. Propag. vol. 2, f. 248-252 v.

Митрополит Гавриіл Колєнда

в другій частині доказує, що найліпшим кандидатом на митрополита є Колєнда. Свщ. Конгрегація Поширення Віри відбула окреме засідання над справами з'єдиненої Церкви, Папа Олександр VII потвердив Колєнду митрополитом,¹⁷ а новоіменований митрополит 13 вересня 1665 р. зложив ісповідання віри на руки Нунція Пінятеллі і перейняв митрополію з повними правами після майже одинадцятилітньої ваканції.

3. Колєнда доручив Суші рушити щєраз із мертвої точки справу канонізації блаженного Йосафата. Суша поробив потрібні заходи в Конгрегаціях і порушив цю справу на окремій аздієнції в Папи Олександра VII. Папа обіцяв проголосити Йосафата святим, але в міжчасі помер 22 травня 1667 р. і справа канонізації знову відтягнулася.¹⁸

Хоч Апостольський Престіл був тієї гадки, що Протсархимандритом Чину св. Василя В. не повинен бути митрополит, а звичайний чернець, проте капітула Василян, що відбулася в Бересті Литовському в березні 1667 р., з уваги на особливіші умовини, вибрала Протоархимандритом митрополита Колєнду, а він доклав усіх зусиль, щоб знов завести лад у монастирях.¹⁹

Через Андрусівський договір 1667 р. стратила з'єдинена Церква раз на завжди смоленську єпархію. Вп'равді єпископів для цієї єпархії іменовано й дальше, але вони тільки носили титул смоленських архієпископів, одначе в своїй єпархії не резидували. За те з'єдинені відзискали архієпархію полоцьку і митрополит Колєнда міг осінню 1667 р. в тріумфальному поході ввезти моці блаженного Йосафата у Полоцьк та примістити їх у катедрі, що її сам відновив.²⁰ Це перенесення моців бл. Йосафата було немов зверхнім знаком тріумфального повороту з'єдиненої Церкви на ті землі, що продовж сорока років були заняті москалями.²¹ У той же час, головно заходами митрополита Колєнди й через його широкі зв'язки з сенаторами, соймова конституція з 1667 р. звільнила духовні добра з'єдинених від усяких тягарів і постоїв війська.

Політика короля Івана Казимира принесла великі шкоди з'єдиненню. По якімось часі зрозумів це сам король і, бажаючи направити кривду з'єдиненій Церкві, 1668 р. видав диплом, силою якого з'єдинені могли собі ревіндукувати загарбані церкви, монастирі й добра їм приналежні. Одначе ця направа кривд прийшла запізно,

¹⁷ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, 578-580.

¹⁸ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 265.

¹⁹ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum, Romae* 1954, p. 15.

²⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 265 і 266.

²¹ A. WELYKYJ, *Epistolae G. Kolenda*, p. 267.

Митрополит Гавриїл Коленда

бо король зараз після цього абдикував і не було кому постояти за тим, щоб цей розпорядок увійшов у життя.²²

Після абдикації Івана Казимира настав час безкоролів'я. Митрополит дуже побоювався за справи з'єдинення, бо попереднє безкоролів'я принесло великі шкоди. Вправді сойм 1668 р. ухвалив признати з'єдиненим усі права й привілеї надані їм попередніми королями, звернути з'єдиненим усі церкви, монастирі й приналежні добра, а надто звернути з'єдиненим перемиську єпархію й ліщинську архимандрію.²³ Однак 1669 р. збирався елекційний сойм і ніхто не міг заздалегідь знати, що він вирішить у справі з'єдинення. Тому митрополит Коленда ходив із своїм єпископом-помічником Кипріяном Жоховським²⁴ і Нунцієм Маріскотті від сенатора до сенатора і благав їх, щоб не голосували за внесками, шкідливими Унії.²⁵ Сенатори показалися прихильніші з'єдиненню, ніж передше, і з'єдинення добилося більших успіхів, ніж сподівалося, бо сойм затвердив усі домагання з'єдинених.

На елекційному соймі 1669 р. вибрано королем Михайла Вишневецького (1669-1673), в якого ще залишилися симпатії до Східної Церкви, бо його батько перейшов із православ'я на римо-католицизм, а мати залишилася ще нез'єдищеною. Він був спроздливіший і прихильніший для з'єдинення, ніж обидва його попередники Вази: Володислав і Іван Казимир. За старанням митрополита Коленди король Михайло затвердив 1669 р. всі вище згадані привілеї з'єдищеної Церкви, зрівняв з'єдинене духовенство з латинським, монастиреві бл. Йосафата в Полоцьку надав два хутори і т. п. Король Михайло ще й тим виявив свої симпатії для з'єдинення, що на його бажання коронацію назначено на день св. Йосафата 12. XI. і, що не латинський єпископ, але митрополит Коленда відправив у цей день торжественну Службу Божу в східньому обряді у латинській катедрі в Кракові, у прияві короля, Нунція, єпископів обидвох обрядів, і численної шляхти. Митрополичий помічник, Кипріян Жоховський, виголосив проповідь у честь св. Йосафата, взявши за мотто слова св. Євангелії: "Я пастир добрий".²⁶

Однак й нез'єдинені не присипляли своїх справ. На елекційний сойм вони внесли прохання, в якому не бажали нічого меншого, тільки цілковитої ліквідації з'єдинення. Але, завдяки заходам

²² IGN. STEBELSKI, *Chronologia*, Vilnae 1782, p. 127.

²³ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, II, с. 23.

²⁴ А. WELYKYJ, *ibidem*, p. 285.

²⁵ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 268.

²⁶ Про те все оповідає сам митроп. Коленда в своїй обширній реляції до Риму, з 8. XII. 1671. Див. А. WELYKYJ, *Epistolae G. Kolenda*, p. 302-324.

Митрополит Гавриїл Коленда

Колсиди, маршал Фелікс Потоцький не допустив до нарад над цим проханням. На наступному соймі 1670 р. нез'єдинені при допомозі козаків зажадали задовільнення їх прохання. Сойм назначив окрему комісію з шістьох членів, що на соймі 1671 р. відкинула прохання нез'єдинених, а з'єдинених порішила оставити в спокої. Надіючись на підмогу козаків, львівський нез'єдинений єпископ Єремія Свистельницький відважився захопити полоцьку архієпархію, в якій нез'єдинених майже не було, а з'єдинених було там найбільше з усіх єпархій. На сором, у цій справі Свистельницькому помагав один із латинських єпископів. Коленда чим скоріше повідомив про це Апостольського Нунція Нерлі, а цей своєю второпністю й повагою ударемнив зусилля Свистельницького.²⁷

Заохочений цими осягами Коленда попробував знов порушити справу допущення з'єдинених владик до сенату і Папа Климент IX (1667-1669) вставлявся за цим у короля.²⁸ Цим разом старання Коленди увінчалися успіхом, хоч, правда, не повним. Король признав місце в сенаті тільки з'єдиненому митрополитові, але з застереженням, що Коленда покищо не користатиме з цього, щоб не дразнити нез'єдинених. Пізніше цей привілей таки не ввійшов у життя.

Пелеш, а за ним інші історики, пишуть, що Коленда старався теж поновити справу українського патріярхату,²⁹ що після смерти Могили була затихла. Своїм наслідником Коленда назначив свого помічника й витебського єпископа Кипріяна Жоховського, а Папа Климент X (1670-1676) затвердив його на цьому становищі окремою буллею з 1. VI. 1671 р.³⁰ Сам Коленда помер 1674 р. в Суспраслі. Пізніше його тіло перевезено до Полоцька й похоронено в катедрі.

4. Коленда не був без закидів. Була це вдача рвучка, легко запальна й неопанована. Нунцій у своїй реляції схарактеризував його коротким словом: "вогненна натура" (*ignis naturae*).³¹ Із цього виникали його часті спори з владиками, навіть із таким ідейним єпископом, як Суша. Крім цього для успішности справ з'єдинення Коленда вживав часто людських і невідповідних засобів, що йому закидає теж єпископ Суша.³² Одначе не слід забувати, що Коленда мусів поборювати дуже великі труднощі, бо вступив на престіл

²⁷ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 269.

²⁸ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 601.

²⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 270.

³⁰ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 616-620.

³¹ A. WELYKYJ, *Epistolae G. Kolenda... Biographia*, p. 312.

³² J. SUSZA, *De laboribus Unitorum*, p. 336.

Митрополит Гавриїл Коленда

після Переяславської угоди, коли з'єдинена Церква лежала майже в руїнах, а його самого навіть не признавано митрополитом. Може на вид цих труднощів він піддався спокусі, попри довір'я в Боже Провидіння, вжити теж чисто людських засобів. Одначе цього митрополита зовсім неслухно оцінюється за строго, бо мав він безперечно більше гарних прикмет. На першому місці слід підкреслити його гарячу ревність для справ з'єдиненої Церкви, відтак його рішучість і неуступчивість в обороні її прав. Коленда був теж непохитно вірний Апостольській Столиці. В одному листі писав: "Єдиним нашим прибіжищем і зацитою є Апостольська Столиця". Також відзначався глибоким почитанням св. Йосафата. Своїми впливами він підніс з'єдинену Церкву з руїн і виборов їй правне становище за короля Михайла Вишневецького. Тому гідний він стати поруч митрополита Іпатія Потія.



CYPRIANUS ZOCHOVSKYJ, METROPOLITA KIOVIENSIS
(1674-1693)

КИПРІЯН ЖОХОВСЬКИЙ

(1674-1693)

1. — Юні літа і студії. 2. — Блискучий бесідник і адміністратор.
3. — Один із великих митрополитів. 4. — Митрополит і його духовенство. 5. — Митрополит і релігійне життя народу. 6. — Унійна акція митрополита. 7. — Характеристика Жоховського.

1. Кипріян Жоховський походив із шляхетського роду, що мав свої родинні добра в Полоцькій окрузі.¹ Батько його називався Олександр, а мати Анна з роду Могильницьких.² Кипріян народився мабуть 1635 р., бо в хроніці Грецької Колегії в Римі записано, що 1658 р., коли Кипріян приїхав на студії до Риму, мав 23 роки життя.³ Молодий Кипріян відзначався надзвичайними здібностями й усі студії кінчав з особливими похвалами. У вчасній юності вступив до Чину св. Василя В. та відбув новіціят у Битені.⁴ Року 1658 Кипріян приїхав на студії філософії до Риму та їх похвально закінчив докторатом філософії. Відтак посвятився студіям богослов'я та закінчив їх теж докторатом. Згадана хроніка Грецької Колегії в Римі занотовує, що Жоховський був визначним доктором філософії й богослов'я (*Philosophiae et Sacrae Theologiae Doctor insignis*).⁵ Дня 29 квітня 1663 р. його рукоположено на священника, а відтак замешкав у Прокуратурі ОО. Василян у Римі при церкві св. муч. Сергія та Вакха та помагав холмському єпископу Я. Суші, який із доручення єпископату, перебував саме тоді в Римі в справі затвердження Коленди митрополитом і в справі канонізації блаж. Йосафата. Мабуть разом із Сушею Жоховський вернувся на батьківщину.

2. Зараз наступного року по своїм повороті з Риму 1665 р., Жоховський став архимандритом у Дермані, згодом у Дубні, а 1668 р. перейняв лещинську архимандрію.⁶ Молодий архимандрит

¹ J. KULCZYNSKI, *Specimen Ecclesiae Ruth.*, Romae 1733, p. 135.

² ARCHIV. COLL. GRAEC., *Cronica...*, vol. I, fol. 25v-26.

³ *Ibidem*.

⁴ A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitanum Kioviensium: C. Zochovskyj, L. Zalenskyj, G. Vynnyckyj*. Epistolae C. Zochovskyj. Biographia, Romae 1958, p. 5.

⁵ ARCHIV. COLL. GRAEC., *ibidem*.

⁶ А. САПУНОВЪ, *Историческія судьби Полоцкой Епархіи*, Витебск 1889, с. 168.

Митрополит Кипріян Жоховський

відразу проявив себе як знаменитий адміністратор: він відібрав від шляхти загарбані монастирські добра, впорядкував їх, відновив церкви й монастирі. Згодом засяяв надзвичайний бесідницький хист Жоховського. "Він належав до тих небагатьох проповідників із ласки Божої, що не тільки поривають народні маси, але й переконують освічених людей. Жоховський часто промовляв з успіхом до шляхти, а навіть король любив слухати цього пориваючого бесідника.⁷ Жоховський видав свої бесіди друком, але — на жаль — вони не збереглися до наших часів.

Своїми надзвичайними прикметами й талантами Жоховський звернув на себе увагу митрополита Коленди, а цей іменував Жоховського своїм аудитором, а також генеральним вікарієм Полоцької архієпархії.⁸

На елекційному соймі у Варшаві 1669 р. Жоховський мало що не згинув мученичою смертю. На нього напав нез'єдинений шляхтич Яворський і вимірив до нього спису, щоб його проколоти. Однак напасника вчас розброєно, а цей напад вплинув дуже на настрої сойму і звернув його симпатії до з'єдинених.⁹

Уже від 1670 р. митрополит Коленда почав оглядатися за гідним наступником. Його увага спинилася на молодому Жоховському. За згодою короля митрополит прибрав собі Жоховського за єпископа помічника в полоцькій архієпархії і, хоч деякі єпископи були противні тому, бо Жоховський був за молодий, однак митрополит висвятив Жоховського на єпископа витебського й мстиславського. Відтак Коленда перевів канонічний процес і переслав його до Риму, прохаючи затвердження Жоховського коад'ютором митрополії з правом наслідства.¹⁰ Однак внаслідок деяких закидів з боку єпископів: пинського й володимирського, потвердження прийшло щойно в травні 1673 р. немов в останньому моменті, бо Жоховський, утомлений труднощами, хотів уже резигнувати з коад'юторії, а митрополит Коленда по сімох місяцях помер (11. II. 1674 р.).¹¹

3. Після смерти Коленди 1674 р. Жоховський вступив на митрополичий престіл без ніякої труднощі й одержав затвердження Апостольської Столиці.¹² Зараз по вступленні на трон польського короля Івана III Собіського (1674-1696), Жоховський вистарався

⁷ ARCHIV. COLL. GRAEC., *Historia Collegii*, P. I-a, fol. 155 r-156v.

⁸ A. WELYKYJ, *Epistolae C. Zochovskyj*, Biographia, p. 5.

⁹ S. OLGEBRAND, *Encyklopedya Powszechna*, t. XXVIII, s. 1000.

¹⁰ A. WELYKYJ, *Epistolae G. Kolenda*, p. 285.

¹¹ A. WELYKYJ, *Epistolae C. Zochovskyj*, p. 6.

¹² A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, Romae 1955, vol. II, (1670-1710), p. 95.

Митрополит Кипрія Жоховський

від нього затвердження всіх прав і привілеїв з'єдиненої Церкви. Часи, в яких Жоховський управляв Митрополією, були сприятливіші для з'єдиненої Церкви. Жоховський не потребував зводити важких боїв із нез'єдиненими, бо козаки поділилися на різні партії, часто змінювалися гетьмани (Дорошенко, Ханенко, Многогрішний, Самойлович і кількома наворотами Юрій Хмельницький). Тому сила козаків підупала, вони гризлися між собою і так перестали бути страшні для з'єдиненої Церкви.¹³

Також польські королі, від Андрусівського договору 1667 р., стали прихильніші для з'єдиненої Церкви. Їм залежало на тому, щоби підчинені їм українці й білорусини не мали ніяких, навіть релігійно-церковних зв'язків із Москвою й Царгородом. А що з'єдинені в церковних справах не були залежні ні від Москви, ні від Царгороду, тому польські королі старалися бути прихильні для з'єдинення. Натомість нез'єдинені утримували зв'язки з Москвою й Царгородом, а московського царя вважали своїм покровителем і оборонцем. Крім цього царгородські патріархи посилали в Україну своїх висланців, що часто були турецькими шпіонами, а ті, що з України виїжджали до царгородських патріархів, часто подавали туркам інформації про положення в Польщі. Тому під карсю смерти або конфіскації майна заборонено нез'єдиненим їздити до царгородського патріарха.¹⁴ Слід пригадати, що в той час московські царі змагають до підкорення київської нез'єдиненої митрополії московському патріархові. І це їм удається за гетьмана Самойловича, на якому цар вимусив, що київський нез'єдинений митрополит Гедеон Четвертинський 1685 р. признав московського патріарха. Тоді починають із Москви сунути впливи на Україну.¹⁵ Досі українська нез'єдинена Церква дуже різнилася від московської, бо була схильна до католицизму. Петро Могила — київський нез'єдинений митрополит, київські нез'єдинені богослови й Могилянська Академія були під сильним католицьким впливом.¹⁶ Тепер українська нез'єдинена Церква пішла під московську схизму. То й не диво, що деякі зі свідоміших нез'єдинених українців звертають свої очі на з'єдинення. Вислідною ревної акції Жоховського над поширенням унії між нез'єдиненими було те, що нез'єдинені єпархії: Перемишль, Львів і Луцьк приступили до з'єдиненої Церкви ще за життя Жоховського, або зараз після його смерти.

¹³ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 274.

¹⁴ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Сводная галицко-русская летопись съ 1600 по 1700 годъ*, Львовъ 1874, с. 631 і 640.

¹⁵ А. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 345.

¹⁶ С. Т. ГОЛУБЕВЪ, *Петръ Могила*, Київъ 1883, т. I, с. 117.

Митрополит Кипріян Жоховський

4. Щоби привести уздоровлення *внутрішнього життя* нашої Церкви, митрополит Жоховський зробив ще одне второпне потягнення. Досі протоархимандритами Чину св. Василя В. були митрополити. Василяни домагалися, щоб могли собі вибрати протоархимандритом звичайного ченця, а не митрополита чи єпископа. Ця справа була вирішена на користь монашества вже за митроп. Г. Коленди, але тоді Василяни через різні обставини поступились ще своїм правом.¹⁷ Щойно митрополит Жоховський скликав у 1675 році капітулу Василян до Жировиць, зрезигнував із гідности протоархимандрита, бо розумів, що звичайний монах на цьому становищі може більше посвятитися справам Чину, як митрополит. Василяни вибрали протоархимандритом о. Пахомія Огілевича, що значно причинилося до скріплення внутрішньої організації і зверхньої діяльності Чину.¹⁸ Коли ж пізніше знов дійшло до непорозумінь між митрополитом і Чиним, тоді з доручення Апост. Престолу Нунцій Паллявічіні скликав нову капітулу до Новгородка 1686 р., де вирішено, що від тепер протоархимандричий уряд належатиме виключно до звичайних ченців і уложено декрет т. зв. "зв'язок" (Nexus), що нормував відносини між митрополитом і Чиним. Там теж зревідовано конституції Чину.¹⁹

Тому, що під впливом польської шляхти, яка вступала до мастирів, проявлялися деякі обяви латинізації, митрополит Жоховський разом із усіма єпископами написали збірного листа до Риму в цій справі, а Рим заборонив усяку латинізацію східного обряду.²⁰ Цій латинізації митрополит протиставився також видаванням літургійних книжок. У тій цілі митрополит Жоховський заснував друкарню в Вильні, що почала друкувати служебники й інші літургійні книги.²¹ Видаванням своїх літургійних книг Жоховський робив подвійно корисну роботу: найперше спиняв наплив літургійних книг із Москви, а з другого боку перепиняв процес латинізації. Ця друкарня сповнила велику місію, бо в ній, крім літургійних книг, видано теж багато релігійних книжок і проповідей, що були конечні для світського духовенства.

Розуміючи значення освіченого духовенства для поширення з'єдинення, митрополит Жоховський звернувся до Папи Інокентія XI (1676-1689) із проханням відновити духовну семінарію в Минську, засновану ще митрополитом Рутським. Папа прихилився до про-

¹⁷ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, 582-584.

¹⁸ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 16.

¹⁹ M. WOJNAR, *op. cit.*, p. 17 i 18.

²⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 275.

²¹ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, II, 123-124.

Митрополит Кипріян Жоховський

ханья Жоховського, а цей відновив згадану семінарію.²² Вона гарно розвивалася, бо 1682 р. митрополит Жоховський у своєму письмі до Апостольської Столиці звідомляв, що ця семінарія дуже причинюється до поступу з'єдинення.²³ Жоховський бачив, скільки хісна з'єдиненню принесли ті, що студіювали в Римі, тому робив старання, щоб заснувати в Римі українську національну колегію. Одначе через недостачу коштів цей проєкт здійснено щойно значно пізніше (1897).

Митрополит Жоховський старався не тільки виховати своє духовенство в правдиво церковному дусі, але також боронив його перед усякими кривдами. У тих часах нераз бували випадки фізичного побиття наших священників. Митрополит Жоховський виднав у Римі декрет, 1676 р., яким Ап. Столиця проголосила, що з'єдиненому духовенству прислугують усі без винятку привілеї, що їх має латинське духовенство — отже й т. зв. "привілей канону", що ним II Лятеранський собор 1139 р. загрозив клятвою за побиття священника.²⁴

5. Митрополит Жоховський дуже ревно працював над поглибленням побожності й релігійності як серед духовенства, так і серед народніх мас. Тоді зросло передовсім набоженство до Непорочно Зачатої Преч. Діви. Майже на 200 літ перед проголошенням догми Непорочного Зачаття митрополит Жоховський у письмі до Апостольського Нунція доносив, що набоженство до Непорочно Зачатої Пресв. Діви глибоко закорінене, особливо в василіянських монастирях. У жирівницькому монастирі була навіть окрема фундація на відправу щоденного богослуження в честь Непорочного Зачаття Пречистої Діви.²⁵ Крім цього народні маси плекали культ бл. Йосафата. У 1683 р. з'єдинена Церква святкувала 60-ті роковини його мученичої смерті. Від тієї пори культ Йосафата дуже зріс і поглибився в народі. До гробу Мученика за з'єдинення спішили великі маси народу. Гріб Блаженного був у Полоцьку, а пам'ять його припадала на 12-те листопада. В тих окслицях у листопаді майже безнастанні дощі, непогоди, а деколи й мороз. Тому митрополит Жоховський — сам великий почитатель бл. Йосафата — постарався в Римі, щоб свято його перенесено на 16 вересня.²⁶

Як полоцький архієпископ, заснував Жоховський при катедральному храмі в Полоцьку Братство Покрову Матері Божої, що було

²² *Ibidem*, p. 149-151.

²³ *Epistolae C. Zochovskyj*, p. 70-72.

²⁴ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Prop. Fide*, II, 105.

²⁵ *Epistolae C. Zochovskyj*, p. 46-47.

²⁶ *Ibidem*, p. 49.

Митрополит Кипрія Жоховський

діяльне ще довго після смерти Жоховського. — Митрополит Жоховський боронив теж з'єдинену Церкву перед перетяганням її вірних на латинство, чим уже віддавна відзначалося латинське духовенство. Ще на кілька місяців перед своєю смертю в 1693 р. Жоховський скаржився Апостольській Столиці на латинське духовенство, що воно перетягає нашу молодь, виховану в єпископських школах, на свій обряд і просив заборонити це латинському духовенству.²⁷ Апостольська Столиця мабуть видала таку заборону, але вона, як подібні попередні заборони, осталася тільки на папері, бо польське правительство не дозволяло навіть проголошувати таких декретів Апостольської Столиці.

Митрополит Жоховський дуже дбав про належний розвиток єпископських шкіл та про їх науковий рівень, що за нього значно піднісся. У висліді цього багато української шляхти стали посилати своїх дітей до наших, а не чужих шкіл.

Крім цього митрополит дуже пильнував візитації своєї розлогої митрополії і як пориваючий бесідник виголошував під час візитацій палкі проповіді, що скріпляли серед мас вірних віру і прив'язання до Католицької Церкви.

Оце були б важніші відтинки широкої праці Жоховського над уздоровленням унутрішнього життя української Церкви.

6. Ще на початку 1670-их років українці католики, приступаючи черговий раз до переговорів з українцями православними, приступали з новим точним пляном та докладними пропозиціями. Можна догадуватися, що автором цього унійного пляну був Василянин — тоді вже кандидат на помічника київської митрополії — о. Кипрія Жоховський. Цей плян носить наголовок: "Засоби загального з'єдинення грецької і римської Церкви".²⁸ У ньому зібрано в одне всі давніші проекти, головно в справах віри й обряду. В дев'яточ точках зібрано науку про св. Духа, про чистилище, про збереження грецького обряду, про св. Тайни, молитви, пости, свята, про евентуальну ісповідь віри царгородського патріярха і т. д. З тим проектом Жоховський вибрався на Волинь, на т. зв. острозьку конференцію 1671 р., щоб на маргінесі політичних переговорів поставити противній стороні основну церковно-релігійну розв'язку цього спору. На жаль, тоді ні одні ні другі заходи не мали успіхів. Коли ж Жоховський став митрополитом, то повів ще ширшу працю над поширенням унії між нез'єдиненими. Жоховський застав нез'єдиненими єпархії: львівську, перемиську й луцьку. Тому забрався до праці

²⁷ *Ibidem*, p. 165-166.

²⁸ APF, *Congregazioni particolari*, vol. 14 (1670), fol. 115-116v.

Митрополит Кипріян Жоховський

над тими єпархіями. Постарався, щоб на чолі тих єпархій поставити людей прихильних з'єдиненню. На львівську опорожнену катедру прийшов Йосиф Шумлянський (1667-1708). Згодом Шумлянський став коад'ютором нез'єдиненого митрополита Нелюбовича-Тукальського, а після його смерті (1676 р.) сам заряджував київською нез'єдиненою митрополією в Польщі.²⁹ В році 1677, під впливом митрополита Жоховського, Шумлянський зложив на руки Нунція визнання віри, але просив покищо заховати це в тайні. Прилюдно проголосив це щойно 1700 р.³⁰

Перемиським нез'єдиненим єпископом був тоді Інокентій Винницький. Він був більше схильний до з'єдинення, ніж Шумлянський. Року 1681 він теж прийняв з'єдинення, але скривався з тим до 1692 р. Сам митрополит Жоховський звідомив Апостольську Столицю, що йому вдалося намовити перемиського єпископа Винницького до переходу на з'єдинення.³¹ Після тайної ісповіді віри Й. Шумлянського 1677 р. державний сойм виніс постанову про скликання синоду, чи конференції для поладнання релігійних спорів між католиками й православними. Для тієї цілі була назначена окрема сенатська комісія. Жоховський запевнив Апост. Престіл, що на цій конференції не будуть торкані справи віри. Нунцій поводився здержливо.

Під впливом Жоховського і Суші король Іван Собіський скликав на січень 1680 р. до Люблина т. зв. кольоквію люблинське, з метою порозуміння обох Церков. Прибули важніші представники з обох сторін, з'їзд відкрито богослуженнями, окремо для з'єдинених, а окремо для нез'єдинених. Відтак мали відбутися спільні диспути. Та знов, як давніше, прийшло письмо від Нунція Мартеллі, який перестерігав перед дискусіями з нез'єдиненими. З другого боку православні заявили, що без згоди царгородського патріарха вони не ввійдуть у жадні переговори. Нагло прийшов лист від короля, що з політичних причин (король тоді потребував козаків і Москви до протитурецької відборони) пересував з'їзд на липень. Одначе до кольоквію у другому реченці не прийшло, бо нез'єдинені не прибули. Хоч люблинське кольоквію не досягнуло своєї мети, проте мало деякі добрі наслідки, бо настроїло нез'єдинених єрархів прихильніше до з'єдинення і виявило, що вище нез'єдинене духовенство клонилося до з'єдинення з тої причини, що у з'єдиненій Церкві світські люди і братства не мали такого сильного голосу.³²

²⁹ А. ПЕТРУШЕВИЧ, *цит. твір.*, с. 180.

³⁰ *Epistolae C. Zochovskyj*, р. 42-44.

³¹ *Ibidem*, р. 67-70.

³² Маємо докладний опис цього з'їзду пера самого митроп. Жоховського, який не знаючи політичних плянів короля, приписує вину негативному настав-

Митрополит Кипріян Жоховський

Майже повних двадцять літ управляв Жоховський успішно київською митрополією та полоцькою архієпархією. Увесь цей час був виповнений подіями історичного значення. Ісповідь віри Шумлянського, відтак Винницького, торжественне об'єднання перемиської єпархії з Римом, поладнання справ із Чином св. Василя, potwierдження його Конституцій — це головні успіхи Жоховського. Крім цього він видав окремих Літургікон 1692 р., щоб довести до однообразності св. Літургії. Останнім його особистим успіхом було одержання номінації на архимандрію в Супраслі, що завжди трималася незалежно від цілоти чернецтва.³³

Цей дуже заслужений для нашої Церкви митрополит виснажений працею помер нагло, не залишивши по собі помічника з правом наслідства. Ця обставина стала причиною великого замішання в київській митрополії. Митроп. Кипріян Жоховський помер 26 жовтня 1693 р. Його тлінні останки спочили в Полоцьку.³⁴

7. Якщо діяльність митрополита Коленди подібна до діяльності митрополита І. Потія, — то діяльність, а навіть деякі особисті прикмети митрополита К. Жоховського пригадують нам Атланта з'єднання — митрополита Й. Рутського. Бо Жоховський, подібно як Рутський, відзначався непересічними здібностями, великим бесідницьким хистом і вмів володіти пером. Крім проповідей і промов, Жоховський видав науковий опис люблинського кольоквіюм. Подібно як Рутський, Жоховський старався ревно під час свого митрополитування поглибити побожність і релігійність серед духовенства й народу. Як Рутський заснував духовну семінарію в Мінську, так Жоховський її відновив. Як Рутський старався приєднати нез'єдинених синодом у Львові 1629 р., так Жоховський також старався про це синодом у Люблині. Як Рутський переговорював у справі з'єднання з нез'єдиненим митрополитом Могилою, так Жоховський переговорював із нез'єдиненим адміністратором митрополії — Шумлянським, якого й навернув на з'єднання. Одна тільки різниця між Рутським і Жоховським: Жоховський у своїй митрополічій діяльності не зазнав стільки труднощів, терпінь і переслідувань, що Рутський. У тому Жоховський поступається Рутському, бо ні слаза, ні геній, ані чеснота не роблять людини такою великою, як страждання для великої ідеї. Одначе Жоховський вивів з'єдинену Церкву з розстрою й розбиття, в яке вона попала через козацькі війни. Жо-

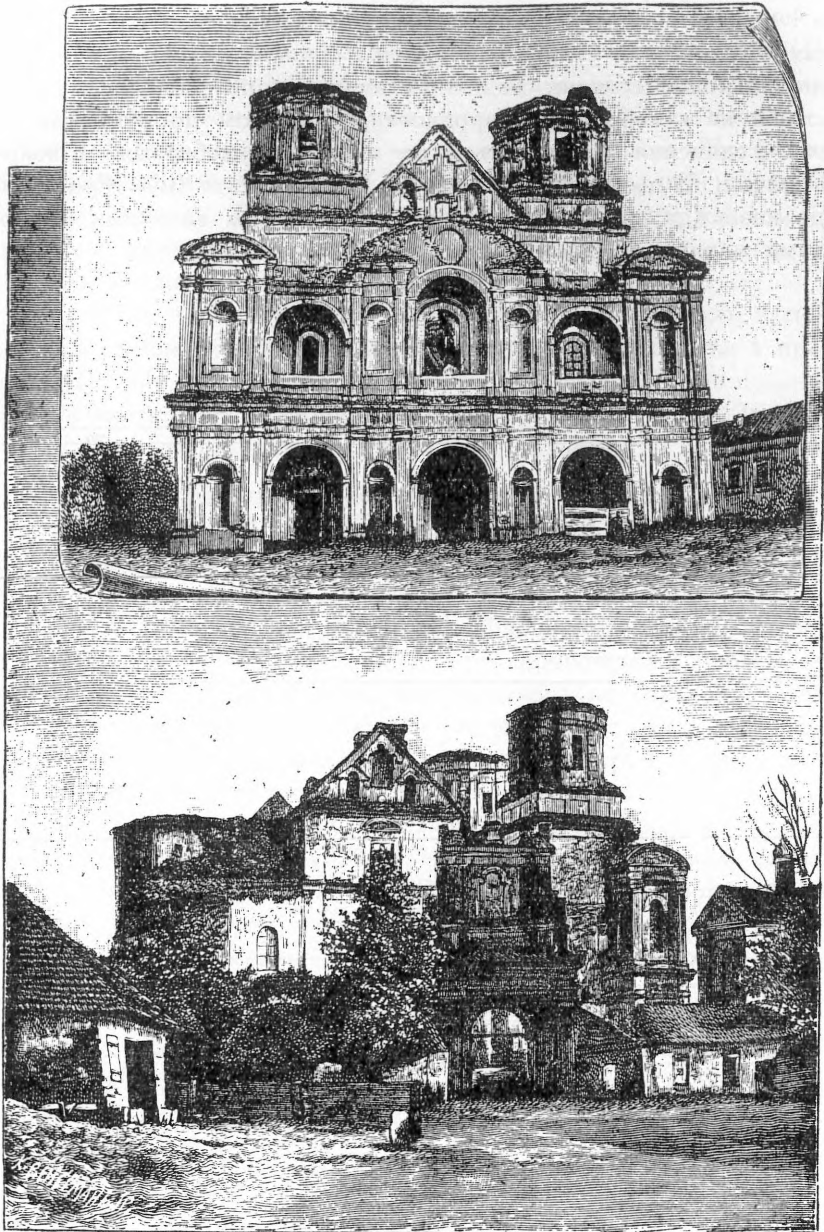
леньню православних. Див. CYPRIAN ZOCHOWSKI, *Colloquium Lublinense*, Wilno 1752.

³³ А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Prop. Fide*, II, p. 196 і 198.

³⁴ А. САПУНОВЪ, *цит. твір.*, с. 168.

Митрополит Кипріян Жоховський

ховський спостеріг манівці, що на них могла зійти українська Церква і рішуче виступив проти латинізації, завернувши на правильний шлях. Жоховський старався вчинити з'єдинену Церкву українською національною Церквою. Тоді в Гетьманщині переконалися, що православ'я не є заборолом народности, а містком до обмосковлення. Тому з'єдинення поширюється на цілому правобережжі і зокрема в Галичині. В цьому велика заслуга Жоховського. Ім'я Жоховського буде назавжди записане золотими буквами між великими митрополитами українсько-білоруської Церкви.



**Собор у Володимирі Волинськiм (руїни).
Катедра Митрополита Лева Заленського (1634-1708)**

ЛЕВ ЗАЛЕНСЬКИЙ

(1694-1708)

1. — Юність. 2. — Володимирський єпископ. 3. — Київський митрополит.

1. Лев Заленський походив із волинської шляхти, що її власністю було село Любичі, в луцькій єпархії.¹ Звідси й постало друге прізвище Шлюбич (з Любич). Батько Лева Франц був підляським хорунжим, а мати Ганна походила з роду Глинських, бо Венедикт Корчак-Глинський, володимирський владика, був дядьком Лева.² Лев Заленський народився коло 1648 р., бо в хроніці архіву Грецької Колегії в Римі, де він студіював, записано, що 1673 р. Лев мав уже 25 років життя.³ Лев, як кільканадцятилітній юнак, під впливом свого дядька, володимирського єпископа, вступив до Чину св. Василя В. Новіціят відбув у Битені, а чернечу рясу приоблік у Супраслі. Нижчі студії закінчив у Оломунці на Моравії та у Вільні.⁴ Року 1673 приїхав на студії до Риму й замешкав у Грецькій Колегії св. Атанасія. Тоді вже був священником. Один рік студіював філософію, а відтак богословію, на протязі двох років.⁵ У травні 1676 р. важко занедужав і настоятелі відкликали його до батьківщини. Проживав у Жировицях, а пізніше був мабуть жировицьким архимандритом.⁶ В. Корчак-Глинський — володимирський єпископ приїхав перед своєю смертю до Жировиць і просив, щоб ченці предложили йому гідного наслідника на владичий престіл у Володимирі Вол. Ченці предложили йому його сестрінка, Лева Заленського, а Глинський радо його прийняв. Сам Глинський помер у Жировицях 1677 р., а Заленський зайняв престіл свого дядька і вже 1678 р. бачимо його на Гродненському соймі, де він відважно боронить з'єдинених церков, що їх загарбали нез'єдинені.⁷

¹ A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitaram Kioviensium Cathol. C. Zochovskyj, L. Slubicz Zalenskyj, G. Vynnyckyj, Romae* 1958, p. 177 (Biographia).

² S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja Powszechna*, t. XXVII, s. 232. Warszawa 1868.

³ *Archiv. Coll. Graecorum de Urbe*, vol. 14, fol. 33v-34.

⁴ A. WELYKYJ, *ibidem*.

⁵ ARCH. COLL. GRAEC., *ibidem*.

⁶ A. WELYKYJ, *ibidem*.

⁷ S. OLGEBRAND, *там же*.

Митрополит Лев Заленський

2. Підчас цього сойму, мабуть, митрополит Жоховський висвятив Заленського на володимирського єпископа і прототронія, при кінці 1678 або з початком 1679 р. Життя на владичому престолі пливло йому спокійно, бо люті бурі вже прошуміли, а над з'єдненою Церквою чував енергійний митрополит Жоховський, що виручав майже всіх своїх єпископів. Одначе митрополит Жоховський помер 1693 р., не лишаючи наслідника по собі. Тому Апостольський Нунцій А. Сантакроче призначив адміністратором митрополії володимирського єпископа Заленського. Цей вибрався зараз на візитацію митрополії, а головно митрополичих маєтків, що їх по смерті Жоховського розграбили магнати, а передовсім виленський воевода. Виготовивши звіт про оплаканий стан митрополичих дібр, Заленський переслав його до Риму і просив призначити сталого митрополита.⁸ Тимчасом 1694 р. Владики на своєму з'їзді у Варшаві вибрали єпископа Заленського митрополитом. Папа Інокентій XII (1691-1700) потвердив Заленського, а задля недостачі належного вивінування митрополита дозволив йому задержати володимирську єпархію.⁹ Заленський міг перейти на полоцьку архієпархію, що нею управляли вже три його попередники-митрополити: Селява, Коленда і Жоховський. Одначе Заленський так полюбив Волинь і володимирську єпархію, що волів бути митрополитом на давній катедрі. Таким чином Заленський започаткував новий звичай, що митрополит уже не переходив до Полоцька, а залишався на своїй давній єпархії.

3. За час митрополитування Заленського дальше кріпшало й ширилося св. з'єдинення. За Заленського з'єдинена Церква побільшилася на три єпархії. Року 1699 з'єдинені позискали подільську єпархію, яка давніше належала до львівських єпископів, але тепер віддано її під управу перемиського єпископа. Року 1700 львівський владика Йосиф Шумлянський проголосив з'єдинення у своїй єпархії. Року 1702 приступила до з'єдинення луцька єпархія — остання нез'єдинена єпархія в Польщі.¹⁰ Але після тих світлих осягів скоро знов зачалось мучеництво з'єдинення. Ще 1700 р. Києво-Печерська Лавра зачала широку агітацію проти з'єдинення. Там вийшла книжка п. н. "Розмова про походження св. Духа". Ця єретична книжка мала немалий успіх передовсім у Галичині, серед новонавернених до з'єдинення.

Між апостатами, що в цей час відпали від з'єдинення, чільне місце займав Теофан Прокопович, що був префектом василіянської

⁸ A. WELYKYJ, *ibidem*.

⁹ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, I, p. 666-668.

¹⁰ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 288-290.

Митрополит Лев Заленський

Колегії у Володимирі, потім студював у Римі, а вернувшись із Риму вступив до нез'єдиненого монастиря в Почаєві. Згодом Прокопович покинув Польщу зовсім і переселився під владу Московщини, до Києва, де 1705 р. став професором Могиллянської Академії. Від 1716 р. став він помічником московського царя Петра I, у реформах московської Церкви, на протестантський зразок.¹¹

У той час вибухла шведська війна. Московський цар Петро I (1689-1725) увійшов із своїм військом у границі Польщі, як союзник польського короля Августа II, щоб його боронити перед шведами і Ст. Ліщинським — другим претендентом до польського престолу. Свій побут у Польщі Петро і його армія позначили кривавими слідами в історії з'єдиненої Церкви. Московське військо знущалося над з'єдиненими в жорстокий спосіб. У Витебську багато потерпіли Сестри Василянки. Але найбільше потерпіли ОО. Василяни в Полоцьку. В липні 1705 р. цар Петро I осів у Полоцьку. Одного вечора вибрався він на вечірню до з'єдиненої катедрі св. Софії. Там Василяни служили молебень до бл. Йосафата. Подразнений цим молебнем, а також образом Йосафата, цар зачав пошукувати мощів Блаженного, що їх Василяни задалегідь були вивезли. Розлючений цар відчинив кивот, розсипав на землю Найсв. Тайни, а Василянина, о. Теофана Кобилчинського, що кинувся їх збирати, цар проколов мечем. Інших трьох Василян: Якова Книшевича, Костя Заячківського і Якова Кизиківського мучив і тортурував цілу ніч, бажаючи довідатися від них, де скрито мощі бл. Йосафата. Коли ж не видобув із ченців цього визнання, казав усіх трьох повісити, а тіла їх спалити, щоб з'єдинені не почитали їх, як мучеників.¹² Відомості про цей погром Василян у Полоцьку подав брат-Василянин, Йосиф Анкудович, що його царська солдатеска збила до зімління і залишила, як мертвого. Він прийшов до свідомости, скрився в сусідів, а відтак усе зізнав перед ігуменом монастиря у Витебську, о. Іваном Ольшевським. Коли Папа Климент XI довідався про це, написав окреме письмо до польського короля Августа II і просив його кращої опіки над з'єдиненими.¹³ Август II просив Петра I, щоб не переслідував з'єдинених, але це мало помогло.

Цар Петро був дуже лютий на луцького єпископа Дениса Жабокрицького за те, що він недавнощо (1702 р.) перейшов на з'єдинення і потягнув за собою цілу єпархію. Єпископ укривався перед царем, але зрадив його власний братанок, передавши єпископа в ру-

¹¹ А. AMMANN, *Ostslawische Kirchen Geschichte*, Wien 1950, S. 380 і далі.

¹² А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 7-9; І. НАЗАРКО, *Полоцька трагедія*, "Календар Свігла" на 1956 р., с. 109-112.

¹³ А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, p. 14.

Митрополит Лев Заленський

ки москалів. Цар казав Жабокрицького закувати в кайдани і змуцязся над ним у нелюдський спосіб. Року 1709 вивіз його до Москви, там уживав його до найнижчих послуг, то знову посилав його до різних монастирів і наказав ігуменам жорстоко з ним поводитися. Коли це все не зламало мужнього Владика, цар взявся до іншого способу: обіцявав Жабокрицькому привернення на владичий престіл, якщо він тільки покине з'єдинення. Одначе Жабокрицький не захитався, а мужньо терпів і помер як мученик за св. з'єдинення 1715 р.¹⁴

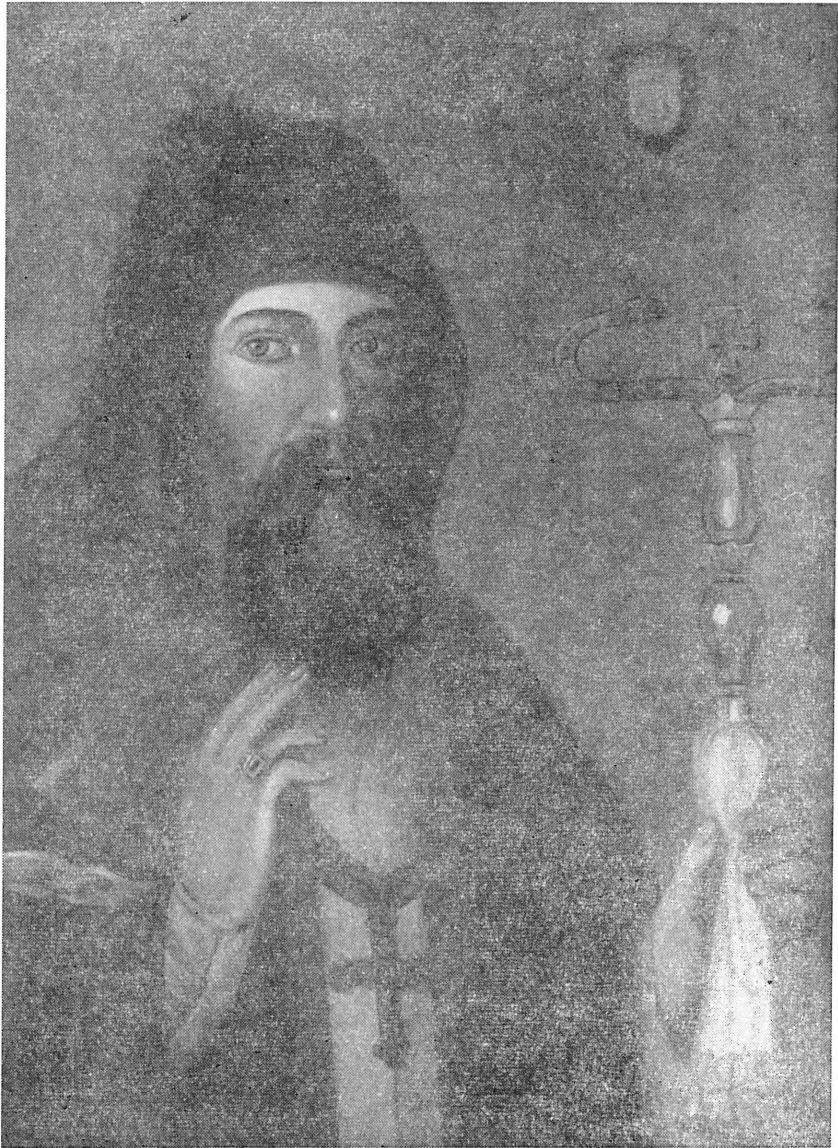
Цар Петро був особливо вороже настроений до митрополита Заленського і часто відгрожувався йому словами: "Йй Богу, я не цар, якщо його не повішу". Тому митрополит утік аж до Саксонії, звідки вернувся щойно після уступлення московської армії з Польщі. Небаром після повороту митрополит помер у Володимирі Вол. 1708 р. і там його похоронено.¹⁵

Після такого велетня духа, яким був Жоховський, Заленський виявив себе рішуче за малим і за слабим. Йому не доставало ширини поглядів і відваги чинів. Був тихої й лагідної вдачі, щедрий для бідних, дуже дбав про прикрасу церков та щедро їх вивіновував.¹⁶ Любив Василянський Чин і називав його своєю матір'ю. За його часів з'єдинення вже сильно закорінилося і зросло прив'язання до Апостольської Столиці. В часі постою московських військ у Польщі без уваги на жорстокі переслідування не тільки не було ніяких відступств від з'єдинення, але й мучеництво потерпіли Василяни в Полоцьку і луцький Владика Д. Жабокрицький.

¹⁴ A. AMMANN, *op. cit.*, p. 374.

¹⁵ I. STEBELSKI, *Dwa wielkie światła*, Lwów 1867, II, s. 267.

¹⁶ J. KULCZYNSKI, *Specimen Ecclesiae Ruth.*, Romae 1733, p. 137.



GEORGIUS VYNNYCKYJ, METROPOLITA KIOVIENSIS
(1708-1713)

ЮРІЙ ВИННИЦЬКИЙ

(1708-1713)

1. — На перемиському престолі. 2. — Винницький Київським митрополитом. 3. — Спроба характеристики.

1. Про молоді літа Юрія Сас-Винницького не маємо майже ніяких відомостей перед 1700 р., заки він став перемиським Владикою. Він походив із родини, що в Західній Україні мала свої добра і втішалася загальною пошаною передовсім у Перемиській Землі. Вже від 1650 р. член тієї родини, Антоній Винницький, був нез'єдиненим владикою перемиської єпархії, яку вирвав із рук з'єдиненого єпископа Атанасія Крупецького. Після Антонія на перемиський престіл вступив сестрінок Антонія Інокентій-Іван Винницький, який 1692 р. проголосив унію всієї перемиської єпархії з Римською Церквою.¹ Другий брат Інокентія Мартиніян був тоді суперінтендентом усіх монастирів перемиської єпархії, а третій (мабуть наймолодший) був ще світською людиною, але після смерти Інокентія, 14. II. 1700 р., найшовся між кандидатами на перемиського владика. Тому в квітні 1700 р. вступив він на новіціат у Лаврові, змінив світське ім'я Гавриїла на Юрія й одержав єрейські свячення так, що вже в травні 1700 р. король Август II поручав його шляхті і клирові на перемиського владика, а Папа Климент XI потвердив його.²

До 1707 року його архипастирська праця не натрапляла на більші труднощі, хоч часи були важкі. 1707 р., після смерти мукачівського єпископа Йосифа де Каміліс, Винницькому, як найближчому сусідові приділено адміністрацію мукачівської єпархії.³ Занятий своєю єпархією Винницький призначив для Мукачева генерального вікарія в особі о. Петронія Камінського, щоб цей протиставився кандидатові князя Ракочія.

Як перемиський Владика, Винницький виявив палку ревність у поширенню унії в своїй недавно з'єдиненій єпархії. Його головною заслугою було передовсім те, що він притягнув до з'єдинення нижчу шляхту, яка досі була нез'єдиненою.

¹ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, II, p. 187.

² A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitanum Kiev., Epistolae G. Vynnyckyj...*, *Biographia*, p. 221.

³ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 9.

Митрополит Юрій Винницький

Після смерти львівського владика Йосифа Шумлянського 1708 р., Винницький продовж двох років заряджував теж розлогою єпархією львівською.⁴ Але вже цього самого року єпископи вибрали Винницького київським митрополитом, до чого ще долучено адміністрацію володимирської єпархії. Звідомивши про свій вибір Папу Климента XI, Винницький просив його потвердження.⁵ Через нелад у Польщі довший час не міг отримати від короля презентаційного декрету і до 1710 р. був тільки адміністратором митрополії. Пізніше не міг зложити ісповідання віри, аж щойно 30. X. переслав присягу вірности до Риму⁶ і розгорнув митрополичу діяльність.

2. Ще як адміністратор митрополії, в липні 1710 р. висвятив на львівського єпископа унівського архимандрита Варлаама Шептицького, за окремим дозволом Апост. Престолу,⁷ домагаючись одночасно для себе єпархії галицької, бо митрополити вже від Берестейської Унії носили титул митрополитів галицьких. Однак ця справа ще не була дозріла. Варлаам Шептицький (1710-1715) зачав ряд трьох Шептицьких на львівській столиці.⁸ Варлаам Шептицький приступив до з'єдинення тайно ще 1681 р. після люблинського колюв'я, а року 1700 приступив явно, разом із Шумлянським.

Зараз після присяги вірности Винницький висвятив 1710 р. о. Сильвестра Пішкевича на архієпископа полоцького.⁹

Тому, що цар Петро I вивіз насильно луцького єпископа Д. Жабокрицького до Москви, митрополит Винницький назначив на його місце адміністратором Кирила Шумлянського, що показався негідним того довір'я, яким його дарив митрополит, бо перейшов до табору нез'єдинених. Заходила небезпека, що Луцьк відпаде від Унії. Тоді Папа Климент XI і митрополит виступили гостро проти Шумлянського перед королем Августом II, а король видав універсал, яким заборонив усім католикам якінебудь зв'язки з К. Шумлянським,¹⁰ у висліді чого Шумлянський виїхав до Московщини і став переяславським єпископом, а Луцька вже не обсаджувано аж до смерті Жабокрицького 1715 р.¹¹ Щойно 1716 р. поставлено там єпископом Йосифа графа Виговського (1716-1730).

⁴ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, Дополненія ко Сводной Галицко-Русской Лѣтописи съ 1700-1742, ч. I, Львовъ 1896, с. 74.

⁵ *Epistolae G. Vynnyckyj*, p. 232-233.

⁶ *Ibidem*, p. 248-250.

⁷ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 299.

⁸ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 21.

⁹ А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, II, p. 300-301.

¹⁰ А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 26 і 27.

¹¹ А. THEINER, *Monumenta Poloniae Hist.*, III, p. 30.

Митрополит Юрій Винницький

Пізніше, 1711 р., митрополит Винницький висвятив у Самборі майбутнього митрополита Лева Кішку на єпископа володимирсько-берестейського, а Йосифа Левицького на єпископа холмського.¹²

Однак в той час цар Петро I завзявся за всяку ціну знищити з'єдинення. Шкодив він з'єдиненню не тільки насиллям і погромами, але й своїми договорами. Такий шкідливий договір заключив цар Петро I із польським королем Августом II 1710 р., силою якого Москва стала протектором православ'я в Польщі. Нез'єдиненим признано звільнення від усяких тягарів, свободу взаємин із Москвою, свободу їзди до Києва й одержування свячень. Тепер зачалася справжня боротьба з Унією.¹³ Крім цієї боротьби митрополит Винницький мусів ще вести боротьбу з латинниками. 1710 р. він заскаржив до Апостольської Столиці латинське духовенство за перетягання на латинський обряд. Конгрегація Поширення Віри видала письмо 11. XI. 1710 р., яким наказала латинському духовенству придержуватися буквально декрету Папи Урбана VIII з 1624 р. і всі латинські єпископи одержали від Нунція цей декрет, бо декотрі викручувалися тим, що не знають змісту цього декрету. Тепер принаймні деякі латинські єпископи, як нпр. виленський Казимир Тимковський, львівський Іван Скарбек і луцький Степан Рупневський проголосили і придержувалися цього декрету.¹⁴

У час митрополитування Винницького до з'єдиненої Церкви на вернулося львівське Ставропігійське Братство, 1708 р. Однак Братство перейшло до з'єдинення під цєю умовою, що воно не буде підлягати львівським єпископам, а безпосередньо Римському Папі. Перехід львівської Ставропігії сильно скріпив з'єдинення в Галичині, бо Ставропігія не тільки перестала шкодити з'єдиненню, але своїми впливами, повагою і працею ще значно Унію підпомагала.¹⁵

Митрополит Винницький дуже дбав про те, щоб з'єдинена Церква мала високо освічене духовенство. З тією метою зробив значну фундацію на освіту українських кандидатів духовного стану в Папській Колегії ОО. Театинів у Львові і посилав туди на студії своїх кандидатів. Він теж перший, після Рутського, старався оснувати єпархіяльну семінарію в Перемишлі.¹⁶ Досі ще ні один греко-католицький Владика не мав єпархіяльної семінарії для виховання кандидатів духовного стану. Нижче духовенство побирало освіту в ма-

¹² J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 299.

¹³ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 298.

¹⁴ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. III (1710-1730), Romae 1956, p. 30 і 31.

¹⁵ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, p. 327.

¹⁶ I. KULCZYNSKI, *Specimen Ecclesiae Ruth.*, 1733, p. 138.

Митрополит Юрій Винницький

настирських школах. Митрополит Винницький зробив фундацію з 40 тисяч пол. золотих на єпархіальну семінарію в Перемишлі. На жаль — пізніше австрійський уряд ужив цієї фундації на вивінування вірменського архієпископства у Львові, а кандидатів перемиської єпархії послав до львівської семінарії.

Під проводом митрополита Винницького відбулася ще 1713 р. Генеральна Капітула Чину св. Василя В. у Вильні.¹⁷ На жаль зараз після повороту з Вильна митрополит важко захворів і помер у Страшевичах під Самбором, 22 вересня 1713 р. Тіло його перенесено до монастиря в Лаврові.¹⁸

3. Митрополит Юрій Винницький уявляє собою інший тип з'єдиненого єрарха. Це вже не борець за з'єдинення, але тихий, розважний, ревний робітник у Христовій винниці, з пляном праці і систематикою. Своєю тихою й ревною працею наvertsає до з'єдинення шляхту і львівське Ставропігійське Братство. Винницький заслуговує на окрему згадку в історії нашої Церкви, як справжній піонер, дбайливий за виховання й освіту духовенства. Та за коротко кермував він митрополією, щоб у всій повноті могли виявити свою ревність за добро св. Церкви.

¹⁷ М. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum, Romae* 1954, p. 21.

¹⁸ А. ПЕТРУШЕВИЧ, *цит. твір*, с. 76.



LEO KISZKA, METROPOLITA KIOVIENSIS

ЛЕВ КІШКА

(1714-1728)

1. — *Молодість Кішки.*
2. — *На володимирському престолі.*
3. — *На митрополичому престолі.*
4. — *Ініціатор і організатор Замойського Собору.*
5. — *Постанови Замойського Собору.*
6. — *Значення Собору для українсько-білоруської Церкви.*
7. — *Смерть Кішки.*
8. — *Коротка характеристика.*

1. Лев Лука (світське ім'я) Кішка народився 1663 р. в Ковлі.¹ Батько його називався Юрій, а мати Христина. Обидвоє походили зі шляхетського роду й мали на Холмщині свої добра. Молодим юнаком Лука вступив до Чину св. Василя В., мабуть у Битені зробив новіціят і закінчив монастирські студії. У 1687 році, вже як священик, виїхав на дальші студії до Риму, де студіював в університеті Поширення Віри. З Риму виїхав 1691 р.² Спершу займав різні становища в різних монастирях (був проповідником у Жировицях і Вильні), пізніше був настоятелем монастиря в Полоцьку, а 1698 р., на Капітулі в Битені, Кішку вибрано секретарем Чину при Протоархимандритові Й. Кушеличеві. Як настоятель у Полоцьку і секретар Чину, багато натрудився для оборони церков у Полоцьку.³ Згодом Кішка був теж консультором Чину, а 1703 р., на Капітулі в Новгородовичах, вибрано його протоархимандритом Чину.⁴ Це були тяжкі часи для нашої Церкви, бо цар Петро I переслідував з'єднання й не вагався власною рукою вбивати Василян (1705 р. в Полоцьку). Як протоархимандрит, Кішка став тимсамим настоятелем монастиря у Березвечі, де тоді містився осідок протоархимандритів. Року 1708 він став іще й архимандритом у Супраслі, де відновив і по новітньому влаштував друкарню.⁵ Через його заслуги, ревність і здібності вибрано його протоархимандритом на друге чотироліття, на Капітулі в Білій, 1709 р.⁶

¹ Й. СКРУТЕНЬ, *Життєписи Василян, "Записки ЧСВВ"*, т. I, вип. I, Жовква 1924, с. 115.

² *Tabularium Collegii Urbani de Propaganda Fide*, vol. I, fol. 171.

³ A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitanorum Kioviensium Cathol.*, L. Kiška, A. Szeptyckyj, F. Hrebnyckyj. *Epistolae L. Kiška, Biographia, Romae* 1959, p. 5.

⁴ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 19.

⁵ M. WOJNAR, *De Protoarchimandrita Basilianorum*, Romae 1958, p. 273.

⁶ M. WOJNAR, *De Capitulis Bas.*, p. 21.

Митрополит Лев Кішка

2. Митрополит Ю. Винницький, бачивши велике прив'язання й посвяту Кішки для справ церковної єдності, поставив Кішку 1711 р. володимирсько-берестейським єпископом і висвятив його в Самборі.⁷ При цьому Кішка затримав теж уряд Протоархимандрита аж до кінця чотиролітньої каденції. А на капітулі у Вильні 1713 р. зложив уряд Протоархимандрита, щоб усеціло посвятитися своїй єпархії.⁸

Як володимирський єпископ, Кішка виявив широку діяльність, ревність та організаційно-адміністративний хист. Головну свою увагу він звернув на виховання молоді. Він основував вселюдні школи і в них заводив старослов'янську мову, як викладову, а з тих шкіл, що вже існували, усував мову латинську і вводив старослов'янську.⁹ Кішка дуже дбав про освіту свого духовенства, наслідуючи при тому свого наставника й святителя митрополита Ю. Винницького. Л. Кішка зложив значні фундації на освіту духовенства й оснував духовну семінарію у Володимирі Вол., що її пізніші єпископи розбудували й вона перетривала до 1795 р.,¹⁰ себто доки Катерина II не скасувала володимирського єпископства, а з ним і семінарії. Кішка виявився теж як добрий письменник, оригінальний і добрий перекладач. Ще 1697 р. видав він у Полоцьку книжку про св. Тайни. Року 1714 написав досить обширну книжку про Пречисту Діву Марію, п. н. "*Море ласк — про Преч. Діву Марію в Борунях*". Цього ж року переклав на польську мову й видав друком проповіді й промови митрополита Іпатія Потія. Року 1722 видав він Інструкцію для парохів і Катехизм для народу.¹¹ Йому теж приписують манускрипт, що містить різні історичні відомості та життя Василіян.¹² Своєю ревністю й діяльністю в володимирській єпархії, Кішка звернув на себе увагу всього єпископату, що після смерті митрополита Винницького (1713 р.) вибрав Кішку одногосно митрополитом київським, хоч Кішка був одним із наймолодших єпископів. Рим потвердив його на те становище 1714 р.¹³

Митрополит Лев Кішка стоїть на переломі двох періодів історії української з'єдиненої Церкви. А цей перелім становить Замоїський Синод 1720 р., що відіграв першорядну ролю в історії нашої Церкви.

⁷ A. WELUKYJ, *Litterae S. C. Propaganda Fide*, vol. III, p. 34; *Encyklopedya Powszechna*, t. XIV, Warszawa 1863, p. 715.

⁸ M. WOJNAR, *De Protoarchimandrita Bas.*, p. 274.

⁹ M. ВОЗНЯК, *Історія української літератури*, т. III, Львів 1921, с. 271.

¹⁰ С. НЕДІЛЬСКИЙ, *Уніятський митрополит Лев Кішка и его значеніе в исторіи Унії*, Вильна 1894, с. 88.

¹¹ A. WELUKYJ, *Congregationes particulares, Romae* 1956, vol. I, p. 232.

¹² Й. СКРУТЕНЬ, *цит. твір*, с. 105.

¹³ A. WELUKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 31-33.

Митрополит Лев Кішка

3. Ставши митрополитом київським і "всієї Руси", Кішка виявив іще гарячішу ревність та розгорнув іще ширшу діяльність для Церкви й народу. А ця його діяльність — це насправду подвиг дужого велетня, що не знає спочинку. Кішка їздить по безмежних просторах своєї митрополії, оживляє віру, піддержує духа, відбирає церковні добра, загарбані латинською шляхтою, боронить з'єдинення своїм вправленим пером, скріплює єпископів, духовенство й вірних у прив'язанні до церковного з'єдинення. Митрополит бачив, що хоч з'єдинення існує вже понад сотку літ (від 1596 р.), все ж таки ще досі не дійшло до належного впорядкування церковно-релігійних справ. У XVII столітті дійшло до страшних переслідувань з'єдиненої Церкви під час козацьких і польсько-московських воєн. Без уваги на те все з'єдинення не тільки вдержалося, але ще й поширилося, бо 1692 р. до з'єдинення приступила перемиська єпархія, 1700 р. львівська єпархія, а 1702 р. луцька. З'єдинена Церква охоплювала вісім єпархій. З початком XVIII століття з'єдинена Церква перейшла ще один болочий досвід. Тоді вибухла т. зв. "Північна війна", в яку замоталася й Польща. Значну частину Польщі зайняли шведи, а зо сходу в границі Польщі увійшов завзятий ворог з'єдинення московський цар Петро I, який 1705 р. в Полоцьку замучив кількох Василіян, а луцького єпископа Д. Жабокрицького вислав на заслання, де він і помер 1715 р. Москалі скрізь переслідували українських католицьких священників, грабували й опечатували церкви з'єдинених, як напр. катедру св. Софії в Полоцьку, 1705 р.

Але й відношення польської суспільности до з'єдинення мало чим різнилося. Доказом цього був між іншими злочасний "Проект на зніщене Русі", якого автор у 13-ти точках подає способи до знищення "забобонних" грецьких обрядів та введення на їхнє місце латинського обряду. Обґрунтовує ж конечність виконання своїх планів тим, що польська держава може бути тільки тоді сильною, коли буде єдність, згода й любов між її громадянами... Тому він вкладає на кожного поляка обов'язок, для спасіння й забезпечення своєї вітчизни, нищити грецький обряд, як суперечний латинському, будьто погордою, будьто переслідуванням і гнобленням ісповідників цього обряду, будьто іншими найуспішнішими засобами, які він власне подає.¹⁴ Митрополит бачив, як услід за тим принижене й прибите було духовенство. На добавок цього не забракло й агітації різних сектантів, особливо московських пилипіянів.¹⁵

¹⁴ М. АНДРУСЯК, Проект знесення нашого обряду, "Записки ЧСВВ", т. III, вип. 3-4 (Львів 1930), с. 574 і далі.

¹⁵ А. WELYKYJ, *Litterae L. Kiska*, p. 41 і 42.

Митрополит Лев Кішка

Цей невідрадний стан Церкви дуже гнітив митрополита Кішку. Тому, щоб хоч частинно зарадити лиху, він рішився чим скоріше скликати провінційальний Собор цілої тодішньої з'єдиненої Церкви в Польщі. В цій справі ще 1715 р., зараз після вступлення на митрополитий престіл, Л. Кішка звернувся до Папського Нунція у Варшаві, Єроніма Грімальді, а разом із цим до Папи Климента XI (1700-1721).¹⁶ Папа дуже втішився майбутнім собором, а Свщ. Конгрегація Поширення Віри дала згоду на собор, що мав відбутися у Львові, з уваги на галичан щойно привернених до з'єдинення.¹⁷ Одначе у Львові вибухла пошесть, а крім цього в Польщі зачалися нові заворушення, що тривали аж до т. зв. "німого пацифікаційного сойму" 1717 р., який відбувся під терором московського амбасадора. Тому Собор відбувся аж 1720 р. в Замості.

4. Митрополит Лев Кішка, що був ініціатором Собору, був теж і його організатором.¹⁸ Щоб Соборові надати більшої поваги, Папа заіменував своїм легатом і предсідником Собору Нунція Є. Грімальді, що було дуже влучним рішенням.

Митрополит завізвав Отців Собору на 26 серпня 1720 р. до Замостя. На означений час, крім Нунція й митрополита, з'їхалися до Замостя владики: Флоріан Гребницький — архієпископ полоцький (1720-1762), Йосиф граф Виговський — єпископ луцько-острозький (1716-1730), Атанасій Шептицький — єпископ львівсько-галицький (1715-1746), Йосиф Левицький — єпископ холмсько-белзький (1711-1730), Єронім Устрицький — єпископ перемиський (1715-1746), Теофіл Годабський — єпископ-номінат пинсько-турівський, висвячений у Замості (1720-1730). На останнє засідання приїхав теж архієпископ смоленський Лаврентій Друцький-Соколинський (1718-1727). На Собор прибув теж Протоархимандрит Чину св. Василя В. о. Антін Завадський, вісьмох архимандритів і 129 священників та еромонахів. Львівське Ставропігійське Братство мало теж на Соборі своїх двох представників. Синод вів працю в секціях, а торжественні засідання, яких було три, відбувалися в церкві Покрову Матері Божої. На Соборі були теж сім латинських священників, мабуть дорадників Собору. Постанови Собору підписали всі Отці Собору.

Перше торжественне засідання відбулося на відкриття Собору, 26 серпня 1720 р. Митрополит Кішка відслужив Архиерейську Служ-

¹⁶ *Ibidem*, p. 40-41.

¹⁷ A. WELŲKYJ, *Litterae S. C. de Propag. Fide*, III, p. 104.

¹⁸ І. ЛУБ, *Значіння Замойського Собору в історії Унії*, "Добрий Пастир", р. II, Станиславів 1934, с. 111, 184, 273.

Митрополит Лев Кішка

бу Богу і провів приписані молитви, а Нунцій Грімальді виголосив довшу промову, в якій з'ясував ціль Собору і візвав передовсім до викорінення симонії. Відтак прочитано римські декрети в справі Собору, а накінець всі учасники зложили усну й письмєнну ісповідь віри, приписану для східних католиків Папою Урбаном VIII.

Друге засідання відбулося в неділю 1 вересня. Після приписаних молитов, проголошено проступки, застережені Апостольській Столиці, конституцію Григорія XIV і буллію Климента XI, що нею Папа осудив єресі Пасхазія Кеснелля.

Третє, найважливіше і заключне засідання відбулося 17 вересня. Архирейську Службу Богу відслужив холмський єпископ Йосиф Левицький, відтак прочитано всі постанови Собору, митрополит і єпископи зложили на руки Нунція присягу, що після затвердження постанов у Римі, будуть самі тих постанов придержуватися і дбати, щоб і другі їх виконували. Відтак відслужено благодарне богослуження. Нунцій у заключному слові попросив єпископів, митрополит подякував Нунцієві й усім учасникам. Учасники підписали постанови Собору і роз'їхалися.¹⁹

5. Постанови Собору, що їх головним азтором був митрополит, охоплюють усі важніші точки церковно-релігійного життя: правди віри, уділювання св. Тайн і приписи церковної карности. Постанови обіймають 19 глав, а до них доданий квестіонар канонічної візитації і висота оплат за різні функції.

Про віру видано такі важніші постанови. Щоб зазначити ріжницю між з'єдиненою і нез'єдиненою Церквами — Собор сильно підкреслює примат Папи Римського й зобов'язує духовних осіб складати католицьку ісповідь віри, що її проголосив Папа Урбан VIII для східних католиків. Щоб назверх показати вірність української Церкви Апостольській Столиці, Собор приказує єпископам і священникам ясно й виразно споминати Вселенського Архирея в часі богослужб, а в першу чергу на Службі Божій під час великого входу. Собор рішуче забороняє брати участь у богослуженнях нез'єдинених і звертатися в релігійних потребах до нез'єдинених духовників. Дальше, Собор виразно приказує до символу віри додавати слово "і Сина". У початках XVIII століття в Польщі почали ширитися єресі московської "безпоповської секти", що її заложив якийсь Филип. Собор осуджує одинадцять блудів тієї секти, її приклонникам грозить тяжкими церковними карами, а духовенству доручає вважати на

¹⁹ *Synodus Provincialis Ruthenorum, habita in civitate Zamosciae anno MDCCXX, Romae 1883.* — J. BILANYCH, *Synodus Zamostiana an. 1720, Romae 1960, p. 35-44.*

Митрополит Лев Кішка

своїх вірних. — У цей час різні сектанти й пройдисвіти ширили між народом свої протирелігійні книжки й письма. Собор у Замості, на основі постанов Тридентського Собору, заборонив перетримувати, друкувати чи читати такі твори під клятвою. Від тепер кожна релігійна книжка мусіла мати апробату дотичного Ординаріату. Собор заборонив теж уживати богослужебних книг видаваних нез'єдиненими. А тому, що католицьких богослужебних книг українська Церква тоді майже не мала, Собор порішив видати всі богослужебні книги, але аж після їх одобрення Апост. Столицею. І справді 1730 р. окрема папська комісія почала справляти тексти богослужебних книг, а їх видання почалося 1733 р.

Забезпечивши так найцінніший скарб віри, Собор старається її скріпити й поглибити серед широких мас. Найуспішніший засіб до цього — це часті проповіді й катехизації. Тоді (поч. XVIII ст.) ця справа була доволі занедбана. Тому Замоїський Синод, спираючись на постанови Тридентського Собору, зобов'язує душпастирів під тяжкими карами проповідати Боже слово й катехизувати нарід принаймні в неділі й свята. Щоб цей обов'язок душпастирям улегшити, Собор постановив видати в народній мові два катехизми: більший для священників, а менший для народу. І дійсно вже 1722 р. вийшов у василіянській друкарні в Супраслі дуже практичний катехизм для священників, із душпастирськими поученнями, п. н. "*Собрание припадковъ краткое и духовнымъ особомъ потребное*", що його уложив таки сам митрополит Кішка. З цього катехизму мусіли священники здавати іспит перед іспитувателями, назначеними Єпископським Ординаріатом. Собор поклав сильний натиск на виголошування проповідей. Коли священник опустив науку для народу в неділю, чи свято — декан мав на нього наложити грошеву кару. Коли до трьох місяців священник не поправився, чекала його суспенза. Хто не вмів проповідати, міг прочитати людям дещо з виданого катехизму.

Мабуть найбільше уваги Синод присвятив виконуванию й уділюванню св. Тайн. Собор пригадав священникам, щоб вони приступали до виконування св. Тайн з найбільшою побожністю, чистотою душі й добрим наміренням та щоб повчали нарід про значення поодиноких св. Тайн для християнського життя. Велику вагу кладе Собор на однообразність в обрядах при уділюванні св. Тайн. Собор велить задержати "обряди, що їх нам передали Отці і, що їх ми маємо передати пізнішим поколінням",²⁰ доручає послуговуватися однаковим Требником, а його уклад поручає митрополитові. Щоб завжди можна уділювати св. Тайни, священники мали стало перебу-

²⁰ *Ibidem*, p. 76.

Митрополит Лев Кішка

вати в своїх парохіях, особливо ж не повинні були залишати вірних під час різних пошестей. Відтак Собор переходить подрібно всі сім св. Тайн, точно означає їх матерію і форму та приписує обрядові рубрики при них. Найдокладніше задержується при Пресв. Євхаристії, особливо ж при св. Літургії.

Після внормування приписів про св. Тайни, Замойський Собор приступив до поправи церковної карности. Тому, за чергою, точно з'ясував права й обов'язки всіх ступнів церковної єрархії, починаючи від митрополита, якому передовсім поклав на серце дбайливість за майбутнє перестерігання приписів Собору. Тому, що загалом на Сході нераз на єпископів вибрано не священиків, а світських людей, як також тому, що нераз між світськими священиками не було кандидата на єпископа, бо загал духовенства був жонатий, Собор рішив, що єпископом може бути тільки такий священик, що відбув новіціят і зложив обіти в єдиному тоді Чині св. Василя В. Світський священик міг стати єпископом, але за окремим дозволом Апост. Столиці. Зокрема Синод зобов'язав єпископів висилати питомців до різних високих шкіл, а Василянам доручив оснóвувати духовні семінарії. Отже справою вищої освіти духовенства Собор турбувався поважно.

Крім цього Собор видав окремі приписи для парохів, а монахам єпархій: луцької, володимирської, холмської, львівської й перемиської казав якнайскоріше злучитися в одну Конгрегацію. Це рішення переведено в життя 1739 р.²¹ Замойський Собор упорядкував теж жіночі монастирі. Дуже гостро, під карою клятви, задержаної Апостольській Столиці, Собор виступив проти симонії. Врешті, Собор упорядкував справу празників, постів і почитання Святих та рішив усі постанови видати також у народній мові.

6. Постанови Замойського Собору затвердила Свщ. Конгрегація Соборів 1722 р., а Конгрегація Пропаганди Віри 1724 р.²² Митрополит Кішка звернувся ще до Папи Венедикта XIII з окремим проханням потвердити ці постанови. Венедикт XIII видав окреме брєве, 19 липня 1724 р., яким потвердив постанови Замойського Синоду, надавши їм вартість папських декретів.²³ Після їх затвердження, з доручення митрополита Кішки, ці постанови появилися в перекладі на польську мову, а в р. 1744 також в українській мові.

З початком XVIII століття наш нарід уже привик був до з'єдинення, одначе з другого боку, в новоз'єдинених єпархіях: львів-

²¹ M. WOJNAR, *De Capitulis Bas.*, p. 23.

²² A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propag. Fide*, III, p. 235.

²³ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Roman.*, II, p. 49-51.

Митрополит Лев Кішка

ській, луцькій і перемиській покутував іще дух нез'єдинення. У висліді цього нез'єдинені гляділи на з'єдинених, як на латинників, а латинники на з'єдинених, як на "схизматиків". Одні й другі погорджували з'єдиненими. Митрополит Кішка ясно здавав собі справу з невідрадного положення своєї Церкви, отже порішив на Соборі шукати для неї рятунку. Тому ціллю Замоїського Собору було: постановами різко відмежувати з'єдинену Церкву від нез'єдиненої, у внутрішнє життя Церкви ввілляти католицького духа, усунути всякі надужиття та завести лад і порядок. Обрядовими рішеннями Собор старався по змозі задержати традиції Східньої Церкви і припинити дальшу латинізацію. Одначе, в першу чергу, Собор мав на меті добро душ, що під релігійним оглядом були дуже занедбані.

Від нез'єдиненої Церкви Замоїський Собор відмежував нашу Церкву додатком "і Сина" в Символі віри, приказом частого споминання Папи в церковних богослужбах, а передовсім заборонаю духовних зв'язків із нез'єдиненими.

Католицького духа ввілляв Собор у життя нашої Церкви постановами проповідування Божого слова й катехизації, частим припинанням св. Тайн, належним почитанням Пресв. Євхаристії, святкуванням свят, зберіганням постів і т. п.

Собор завів лад у парохіях, церквах і монастирях, осудив симонію й інші надужиття. У справах обряду Собор вправді завів деякі зміни, що були конечні, одначе про якусь латинізацію обряду не було й мови, а навпаки, Собор боронився проти неї при кожній нагоді. Може одною з найбільших заслуг Собору було те, що він звернув велику увагу на піднесення рівня богословської освіти нашого духовенства.

Тому зовсім справедливо можемо заключити, що "чим був Тридентський Собор у житті цілої католицької Церкви, тим був у якійсь мірі Замоїський Собор у житті нашої Церкви. Він підніс її з занепаду. Його постанови — це мур проти нез'єдинення і проти латинізації та вказівка, як мають грядучі покоління працювати над дальшим піднесенням своєї Церкви. І в цьому безсмертна заслуга Замоїського Собору!"²⁴

Зовсім слушно пише єпископ Ю. Пелеш, що "цей Синод був найбільшим добродійством, що його тодішні єпископи могли вчинити для української церковної Провінції."²⁵ Треба додати, що цей Синод був найбільшим ділом і безсмертною заслугою великого митро-

²⁴ І. ЛУБ, цит. твір, с. 281.

²⁵ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 445.

Митрополит Лев Кішка

полита Лева Кішки. Вплив Замойського Синоду сягав далеко поза межі київської митрополії.²⁶

7. Після Замойського Собору митрополит Кішка прожив ще вісім літ, що їх уповні посвятив на те, щоб увести в життя постанови Собору. Про видання катехизму 1722 р. ми вже згадували. При допомозі комісії, зложеної з досвідчених і вчених богословів, митрополит Кішка справив Служебник митрополита Жоховського з 1692 р. та працював над поправою Требника, але вже не встиг докінчити тієї праці. При цьому не занедбував письменницької праці, візитацій парохій і т. п. Перетомлений трудами Кішка прибрав собі наступника з правом наслідства, в особі львівського єпископа Атанасія Шептицького, а сам помер 19 листопада 1728 р., в добрах володимирських єпископів, Купечів біля Володимира. Його тіло перенесено й похоронено у Володимирі Вол.

8. Митрополит Лев Кішка належить безперечно до найбільших митрополитів з'єдиненої Церкви. До цього в великій мірі причинилися його природні дарування й широкий горизонт думки, що охоплював усі потреби Церкви й народу, залізна енергія волі, невтомна активність, непохитна відвага, письменницькі здібності, знання чужих мов, але в першу чергу його побожне життя. Відзначався відчуттям потреб часу і з цього зродилося його безсмертне діло — Замойський Синод та заснування духовної семінарії. Був щиро прив'язаний до Апост. Столиці та гаряче любив свій нарід. У приватному житті відзначався дитинною любов'ю до Матері Божої й любов'ю до свого св. Чину. Зовсім справедливо прирівнюють його до митроп. Й. Рутського.²⁷

²⁶ A. BARAN, *Obligatio Synodi Zamostianae in Ucraina Carpatica saec. XVIII*, "Analecta OSBM", Ser. II, Sec. II, vol. II, fasc. 3-4, p. 525.

²⁷ M. WOJNAR, *De Protoarchimandrita Bas.*, p. 274.



ATHANASIUS SZEPTYCKYJ, METROPOLITA KIOVIENSIS

АТАНАСІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

(1729-1746)

1. — Юнак і чернець. 2. — На львівському владичтві. 3. — Митрополит Київський. 4. — Об'єднання Василянського Чину. 5. — Оборонець Церкви перед посяганнями Москви. 6. — Характеристика.

"Атанасій Антоній Шептицький — це єрарх, що гідний зайняти почесне місце в історії української Церкви поруч головних апостолів Унії: Потія, Рутського й Кішки".¹

1. Родина Шептицьких походила з околиць Яворова у Галичині. Була це шляхта, що осталася при східньому обряді й дала Церкві кількох єрархів.

Антоній Шептицький народився 1686 року в селі Воцанцях, що було родовою власністю Шептицьких.² Батько Антонія Олексій був белзьким мечником, брав живу участь у політичному житті, був відомий як добрий промовець на соймах, підтримував політику короля Августа II і ходив із шляхтою у воєнні походи. Мати Антонія-Варвара походила з роду Вишпольських. За свідченням сучасних записок, Олексій позодився дуже людяно зі своїми підчиненими, а всі важніші справи у воцанецькій громаді вирішувано громадським судом. Як господар Олексій визначався енергійністю й запопадливістю і ці прикмети по батькові наслідив його син Антоній.³ Брат Олексія — Варлаам був львівським єпископом (1710-1715) і Унівським архимандритом. Він часто приїздив до Воцанець, де під його впливом виховання дітей було глибоко релігійне, а в цілій родині зберігано й плекано любов до своєї Церкви й обряду. Варлаам мав непереможний вплив на малого Антонія, що вже в народній школі виявляв непересічні здібності. Під впливом свого стрийка Варлаама, Антоній рішився ще в юному віці вступити у монастир. Підготовлений дома, а згодом у колегії, в 17-му році життя Антоній вступив до новіціату в Уневі. Там приоблікся в чернечу рясу, прибираючи собі

¹ І. РУДОВИЧ, Єпископи Шептицьки, "Богословський Вістник", II, 3 (Львов 1901), с. 184.

² А. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitaram Kioviens. Cathol. L. Kiška, A. Szeptyckyj, F. Hrebnyckyj...*, *Epistolae A. Szeptyckyj... Biographia, Romae 1959*, p. 155.

³ І. РУДОВИЧ, цит. твір, с. 184.

Митрополит Атанасій Шептицький

ім'я Атанасій.⁴ Після новіціату зложив чернечі обіти на руки стрія — унівського архимандрита. Богословські студії Атанасій покінчив мабуть у Львові в колегії Театинів. Священиком став около 1710 року.⁵

Стрийко, пізнавши визначні здібності свого братанича Атанасія, задалегідь приготував його на свого наслідника на архимандрію в Уневі. Тому Варлаам доручав Атанасієві ведення адміністрації й управу архимандрії, бо сам часто перебував у Львові або Рогатині.

Року 1713 еп. Варлаам зрікся архимандрії, а король, на його прохання, іменував унівським архимандритом Атанасія, назначивши його одночасно помічником на єпископство львівське, галицьке й каменець-подільське.⁶ Унівські ченці мусіли згодитися на доконаний факт назначення нового архимандрита і з доручення митрополита Л. Кішки еп. Варлаам поставив Атанасія архимандритом 1715 р. Кілька днів пізніше сам владика Варлаам помер.

2. Після смерти Варлаама, завдяки заходам Атанасієвого покровителя, коронного гетьмана А. Сінявського, король Август II видав Атанасієві Шептицькому номінаційну грамоту на львівське єпископство і, хоч митрополит Кішка не був із цього вдоволений, Апостольська Нунціятура веліла Атанасієві зложити присягу вірності, а 13 вересня 1715 р. митрополит рукоположив Атанасія в церкві Ставропігії у Львові. Із львівською єпархією Атанасій задержав теж унівську архимандрію, одержавши на це окремих королівський привілей.⁷ Львівська єпархія раділа, що дістала молодого й енергійного владика, який розумів духа часу й обставин.⁸

Унія заведена у львівській єпархії ще за Шумлянського, значно скріпилася за Варлаама Шептицького, але ще не зрослася з національним організмом. У неї треба було влити духа. І саме до цього змагав Атанасій різними способами. В тій цілі він звернув найперше увагу на освіту світського духовенства. Не маючи потрібних фондів на окрему семінарію, Атанасій удержував власним коштом чотирьох кандидатів у Папській Колегії у Львові.⁹ Атанасій бачив, що пани-колятори часто кривдять його священиків. Тому, де тільки міг, ставав в обороні покривджених. Посьогодні збереглося багато письм Атанасія до різних шляхтичів, передовсім до коронного гетьмана А. Сінявського в обороні українського клиру.¹⁰

⁴ S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja Powszechna*, t. XXIV, s. 54-56.

⁵ A. WELYKYJ, *ibidem*.

⁶ Див. *Metricula Sigillata*, liber 18, fol. 44.

⁷ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, p. 587.

⁸ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 417.

⁹ M. HARASIEWICZ, *ibidem*.

¹⁰ I. РУДОВИЧ, *цит. твір*, с. 190.

Митрополит Атанасій Шептицький

Доля селян була ще прикріша. По селах стояло військо короля Августа, здирало з селян податки, грабило й т. п. Ревний єпископ їздив на місця, нпр. у Рогатинщину, і особисто вставлявся за покривджених. Вірні були за те глибоко вдячні своєму владиці.¹¹

1717 року Атанасій заснував Братство при храмі св. Юра у Львові й надав йому статут. У той час митрополит Кішка робив приготування до Синоду, що мав відбутися у Львові, але через чуму перенесено його до Замостя. Єпископ Атанасій багато помагав митрополитові в тих підготовчих працях, а на сам Собор у Замості приїхав із 25 священниками й двома депутатами Ставропігії. У Соборі брав дуже живу участь, подавав пляни й проекти, часто промовляв, а з його промов пробивалася справжня журба за кращу долю з'єдиненої Церкви. Рішення Собору підписав п'ятий з черги, після полоцького архієпископа Ф. Гребницького.¹² Митрополит, пізнавши на Соборі здібності Атанасія та оцінивши належно його ревність за добро Церкви, вже в Замості порішив узяти Атанасія за свого помічника з правом наслідства. Митрополит написав про це до короля, король погодився, але номінаційної грамоти не видав мабуть з такої причини: Кішка спочатку хотів мати своїм наслідником полоцького архієпископа Флоріяна Гребницького, але цей був зайнятий процесом із Єзуїтами, що забрали маєток полоцького монастиря. В тій цілі Гребницький поїхав до Риму й довго не вертався.¹³ Тимчасом митрополит нездужав. Тому скликав до Володимира Вол. єпископів: луцького, холмського і львівського та назначив Атанасія Шептицького своїм коад'ютором із правом наслідства. Інші єпископи й Василіяни запротестували проти цього, бо досі митрополита і його коад'ютора вибрано голосами всіх Владик, протоархимандрита Чину св. Василя В. і його консулторів. Та в міжчасі, 1728 р., помер багатозаслужений митрополит Лев Кішка і довершеного факту не можна було переробити, бо рішальні чинники рахувалися з волею померлого митрополита; таким чином управу Митрополії перебрав Атанасій Шептицький.¹⁴

3. Атанасій вступив на митрополичий престіл 1729 р. Найважливішим своїм завданням уважав уведення в життя ухвал Замойського Синоду. Ще як львівський єпископ він узявся до видавання нових і справлених богослужбених книг та через те ввійшов у конфлікт із Ставропігією. Атанасій заборонив купувати літургічні книги Став-

¹¹ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, Дополненія ко Сводной Галицко-Руской Лѣтописи съ 1700-1722, ч. I, Львовъ 1896, с. 73 і 74.

¹² *Synodus provinc. Ruthenorum Zamosciae*, p. 38.

¹³ ASV, *Excerpta biographica ex processu consist.*, vol. 115, fol. 369r-382v.

¹⁴ А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 59-61.

Митрополит Атанасій Шептицький

ропії, обжаловуючи Ставропігію перед Нунцієм, що вона видає книги, повні блудів і єресей.¹⁵ Одначе король потвердив привілей Ставропігії на видавання літургічних книг. Тоді митрополит відкрив свою друкарню в Уневі 1732 р. В цій друкарні видав митрополита Л. Кішки: "Собраніє припадков",¹⁶ а року 1733 видав "Литургікон си єсть Служебникъ" і приказав духовенству його вживати, а давні служебники усунути.¹⁷ 1734 р. в Уневі видано ще часослов, але згодом митрополит не міг вести друкарні; парохії були за вбогі, щоб закупити нові книги і митрополит мусів задовольнитися тільки тим, що видав приказ справити старі богослужбові книги.

4. Ще Замоїський Синод порішив, щоб усі василіянські монастирі новоз'єдинених єпархій злучилися в одну провінцію на зразок Литовської провінції. Хоч деякі єпископи були проти цього, бо боялися сили Василіян, то митрополит Атанасій станув вище власних інтересів і скликав Василіян на капітулу до Львова 1739 р. На цій капітулі всі ці монастирі об'єдналися в одну "руську" провінцію "Покрову Пресв. Богородиці" й вибрали своїм протоігуменом о. П. Жиравського.¹⁸ Одначе Апостольський Престіл не признав рішень львівської капітули й наказав Нунцієві злучити обидві провінції, литовську й руську, в одну Конгрегацію. Хоч митрополит і деякі єпископи протестували проти цього, все ж таки 1743 р. відбулася капітула обидвох провінцій у Дубні, на якій обидві провінції злучилися в один Чин, що відтепер називався "Руський Чин св. Василя Вел.", і вибрано першого протоархимандрита в особі о. Полікарпа Мігуневича — ігумена з Білої. На капітулі складено теж т. зв. "Нексус" між митрополитом і Чином.¹⁹ Король Август III запротестував проти злуки обидвох провінцій, а передовсім проти вийняття монахів із-під влади єпископів, але Папа Венедикт XIV затвердив акти дубенської капітули окремою буллею з 11 травня 1744 р.²⁰

Ця злука обидвох провінцій була дуже корисна для Василіян руської провінції, бо вони дістали з литовської провінції добрих професорів і виховників, що високо піднесли рівень освіти й нашого духа в руській провінції. Тоді високо розвинулося василіянське шкільництво, а монастирі стали вогнищами науки й культури. Після ліквідації Єзуїтів Василіяни могли перебрати їх колегії і добре їх

¹⁵ А. WELYKYJ, *Epistolae A. Szeptyckyj*, р. 177-179.

¹⁶ С. НЕДЛЬСЬКИЙ, *Уніятський митрополить Л. Кишка и его значеніє въ исторіи Уніи*, Вильна 1894, с. 302-308.

¹⁷ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Сводная Лѣтопись*, Львовъ 1887, с. 152.

¹⁸ М. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum, Romae* 1954, р. 23.

¹⁹ М. WOJNAR, *op. cit.*, р. 23 і 24.

²⁰ А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, р. 88-100.

Митрополит Атанасій Шептицький

провадили. Василяни мали тоді понад 40 шкіл різного типу. Богословські школи були у Вильні й у Львові; філософічні в Полоцьку, Витебську, Луцьку, Жидичині, Холмі, Замості, Лаврові, Добромилі, Тереховлі; а середні школи в Збаражі, Крехові, Білостоці, Почасві, Крем'янці, Шаргороді, Умані, Барі, Бучачі і т. д. Число учнів було імпозантне, нпр. Бучач мав 800 учнів, Шаргород 600, Бар 500, Умань 400.²¹ Великі услуги нашій Церкві віддали Василяни також через свої друкарні у Вильні, Супраслі й Почасві. Особливо Почаїв дуже заслужився виданням літургічних книг, творів Святих Отців Церкви, проповідей і т. п.

Митрополит Атанасій мусів зводити тяжку боротьбу з латинниками, які й далше нехтували заборону переходів із грецького на латинський обряд і перетягали з'єдинених на латинство. На прохання митрополита Шептицького Папа Климент XII (1730-1740) поновив заборону таких переходів видану ще Урбаном VIII. За митрополита Шептицького появляються виїмки між латинським духовенством, які є проти латинізації нашої Церкви. До таких виїмків належить виленський латинський єпископ Зінкевич і його помічник Сапіга. Вони обидва, в порозумінні з митрополитом Шептицьким, установили комісію обидвох обрядів, що мала досліджувати неправні переходи з грецького на латинський обряд, а навіть переконувати до повороту тих, що вже були неправно перейшли. Єпископ Зінкевич грозив тяжкими карами тим своїм священикам, що намовляли до переходу на латинство.²²

5. За митрополита Атанасія відносини з'єдиненої Церкви до нез'єдиненої були такі: на переломі XVII-XVIII століть українсько-білоруська католицька Церква зробила територіально великий поступ. Нез'єдинених, крім Могилева, майже не було, бо все перейшло на з'єдинення. Одначе нез'єдинені почали тратити довір'я до з'єдиненої Церкви: немов би вона стала помостом до облатинщення, бо на латинство перейшла майже вся українська шляхта. І саме це Москва використовує дуже зручно. Вона висилає до з'єдинених свідомих і талановитих людей, щоб вони боронили православ'я і "руськості", хоч у себе водночас безпощадно давить усякі спроби самостійності. Крім цього, цар Петро I стається резним покровителем православ'я в Польщі, хоч у своїй державі одним почерком пера касує патріархат, а встановляє неканонічний Святіший Синод, запозичений від протестантів. На домагання Петра I відновлено не-

²¹ Див. І. ФИЛИПЧАК — Р. ЛУКАНЬ, Ц. к. *Окружна Головна Школа в Лаврові 1788/89 - 1910/11*, "Записки ЧСВВ", т. V (1936), с. 1-5.

²² J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, S. 481-488.

Митрополит Атанасій Шептицький

з'єдинене єпископство могилянсько-оршанське на Білорусі. Після смерти Петра I король Август II став трохи відважніший і не прийняв Арсенія Берла, найменованого з Москви до Могилева. Святіший Синод мусів Берла відкликати на лівобережну Україну і там доручив йому заряд єпархії в Переяславі. Одначе син і наслідник Августа II — Август III затвердив обидвох братів Волчанських Юрія і Єроніма, назначених підряд московським правительством і Святішим Синодом на могилівське владцтво. Волчанський писав до Москви, що при нез'єдиненій Церкві осталося тільки 54 парохії, а 114 перейшли на з'єдинення, тому зажадав їх звороту. В цьому домаганні підтримала його цариця Єлисавета (1741-1761) і зажадала передачі всіх 114 церков. Митрополит Шептицький шукав помочи в сенаторів, а також написав розпучливе письмо до Риму, бо сповнення цього домагання рівнялося б касаті унії. Небезпека була велика, коли аж Папа Венедикт XIV упімнув окреим письмом короля, щоб боронив з'єдинення. На соймі створено окрему комісію, що мала провірити, котрі церкви "насильно перетягнено" на з'єдинення. Нашої справи боронив тільки латинський єпископ Сапіга. Остаточо він використав ту прикру обставину, що митрополит Шептицький помер і справу комісії відложено до вибору нового митрополита.²³

Митрополит Атанасій при участі двох єпископів довершив іще 1729 р. коронації чудотворної ікони Матері Божої в Жировицях, короною присланою з Риму. Замітне те, що під час тієї коронації майже 200.000 вірних приступили до св. Тайн. Це теж і доказ великого поширення св. з'єдинення на українсько-білоруських землях у той час.²⁴

Митрополит Шептицький проявив себе як добрий організатор і адміністратор Митрополії. Він перевів розмежування своїх розлогих єпархій,²⁵ точно означив границі деканатів, заіменував собі чотирьох офіціалів, що заступали владу в адміністраційних справах і мали бути його помічниками в управі митрополією. Іменував теж т. зв. богослова — себто дорадника в духовних справах, аудитора церковного суду, над деканатами поставив деканів, що мали власть наглядати й карати єпархіяльний клир, стежив за моральним поведенням священників, приписав їм священичу одержу, дбав про їх богословське підготування, виховання кандидатів до духовного стану

²³ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 491-495.

²⁴ W. CHARKIEWICZ, *Zyrowice — łask krynice*, Wilno 1936, s. 34.

²⁵ Див. Акти єпархіяльних Соборовъ, під 1738 р.

Митрополит Атанасій Шептицький

і т. п.²⁶ Під кінець життя думав побудувати катедру св. Юра у Львові, бо дотеперішня, збудована ще в XIV столітті князем Левом або його наслідником Юрієм, уже була за стара. На ту ціль зібрав 116.000 золотих, але смерть не дозволила йому довершити цього діла. Катедру св. Юра у Львові збудував щолиш наслідник Атанасія на львівському престолі, Лев Шептицький (1749-1779).

6. Атанасій Шептицький помер у Львові 1746 року, не назначивши свого наслідника. Час митрополитування Атанасія — це час нервовий, час перед бурею. Митрополит мусів майже дослівно щодня вести боротьбу, як не з латинниками, то з нез'єдиненими. Шептицький сповнив своє завдання успішно. Виявив просто подивугідну діяльність майже в усіх ділянках церковного й національного життя. Визначався, як усі Шептицькі, великою безінтересовністю і шляхетністю серця, чого докази дав при створенні одного Чину св. Василя В., гарячою ревністю в поширенні з'єдинення, неustraшимістю в його обороні перед нез'єдиненими й латинниками, а в першу чергу батьківською дбайливістю про освіту духовенства. В Атанасієві з'єдинення стралило одного зі своїх світлих ерархів.

²⁶ І. РУДОВИЧ, цит. твір, с. 233-250.



FLORIANUS HREBNYCKYJ, METROPOLITA KIOVIENSIS

ФЛОРИАН ГРЕБНИЦЬКИЙ

(1748-1762)

1. — Змагання за митрополичий престіл. 2. — Молодість, студії і чернецтво. 3. — Полоцький архієпископ. 4. — Митрополит Київський. 5. — Смерть і характеристика.

1. Після смерти митрополита Атанасія Шептицького (1746) митрополичий престіл був необсаджений майже три роки через спори між владиками й польським правительством. Король Август III хотів зламати силу владик і вплив Василян на вибір митрополита, а привернути давнє королівське право, яке признавало тільки королівську номінацію.¹ Москвофіл князь Чарториський довів до того, що король призначив митрополитом луцького єпископа Теодосія Рудницького, 1747 р.,² а це могло мати фатальні наслідки для з'єдинення, бо Рудницький був підозрілий як симпатик нез'єдинення. В обличчі спільної небезпеки владика й Василяни з'їхалися в Новгородку, де дійшло до порозуміння і де зладили спільне прохання за полоцьким архієпископом Ф. Гребницьким, якого дотеперішня діяльність давала запоруку, що він боронитиме з'єдинення. Владик і Василян піддержував Ап. Нунцій³ і латинський виленьський єпископ-помічник Йосиф Сапіга. Вкінці 1748 р. король уступив і погодився на Гребницького, а відкликав номінацію Рудницького.

2. Про походження і юність Гребницького маємо досить скупи відомості. На основі інших певних дат із його життя виходило б, що Гребницький народився 1683 р. Походив він із дрібної руської шляхти.⁴ Батько його, Михайло, був скарбником витебського воевідства. Мати називалася Анна Коссовцова. В 1699 році молодий Флоріан вступив до Чину св. Василя В. в литовській провінції св. Тройці і зробив новіціят, мабуть у Битені.⁵ Після новіціяту студював у Папській Колегії в Вильні, де 1707 р. досягнув ступінь магістра фі-

¹ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, S. 495-497.

² A. AMMANN, *Storia della Chiesa Russa*, Torino 1948, p. 369.

³ A. WELYKYJ, *Epistolae Metropolitaram Kiov. Cathol. L. Kiska, A. Szep-tuckyj, F. Hrebnyckyj*, Romae 1959, p. 259-263.

⁴ S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja powszechna*, t. XII, Warszawa 1863, c. 207.

⁵ A. WELYKYJ, *op. cit.*, F. Hrebnyckyj Biographia, p. 231 i 233.

Митрополит Флоріан Гребницький

лософії, а 1710 докторат богословії.⁶ Відтак на протязі двох років викладав філософію в жировецькому монастирі, згодом був проповідником у Полоцьку, настоятелем у Витебську й Вильні.⁷ Був зразковим ченцем, відзначався побожністю, покорою, а при тому небуденною освітою. Тому й подобався владикам. Полоцький архієпископ Сильвестер Пешкевич прибрав собі Гребницького за свого єпископа-помічника, бо 1716 р. Гребницький виступає як єпископ витебський, а витебське єпископство було суфраганією полоцького. — Пешкевич скоро помер, а Гребницький засів після нього на архієпископському престолі в Полоцьку 1717 р. Отже Гребницький став наслідником св. Йосафата і на його престолі прийшлося йому заседати довше, як усім його попередникам і наступникам.

3. Гребницький зачинав свою діяльність у Полоцьку серед багатонадійних умовин. Оце збирався Замоїський Синод 1720 р. Гребницький уже як полоцький архієпископ поїхав до Замостя, брав живу участь у Синоді і підписав його ухвали як четвертий із черги. Після повороту взявся заводити новий лад в дусі рішень Синоду. Перший зайнявся реформою чернечого життя Сестер Василянок, які досі вели життя за звичаєвим правом. Замоїський Синод приписав їм нові устава, а владикам приказав увести їх в життя.⁸ Гребницький зачав від монастирів у самому Полоцьку, але тут дійшло до сильного зудару з Чином Єзуїтів, які на основі привілею короля Степана Баторія загарбали Василянкам у Полоцьку їх добра.⁹ Гребницький видав Єзуїтам процес у Римі, куди й сам особисто їздив в рр. 1727-1730. Апостольська Столиця наказала обидвом сторонам мовчанку й справу уморено. У Римі Гребницький запізнався ближче з кардиналом Лямбертіні, що пізніше (1740 р.) став Папою Венедиктом XIV та іменував Гребницького асистентом папського трону. Гребницький вибудував власним коштом катедру св. Софії в Полоцьку, бо попередню знищила пожежа. Крім цього збудував ще кілька інших церков. У Римі утримував власним коштом двох питомців у грецькій колегії.¹⁰ Вся ця діяльність, високі відзначення й особисті прикмети Гребницького робили його визначною особистістю в з'єдиненій Церкві. Не диво, що владики й Василяни

⁶ Див. І. ПОПЛЯТЕК, *Студенти-Василяни у виленській Академії*, "Записки ЧСВВ", т. IV, вип. 1, с. 213.

⁷ А. WELYKYJ, *ibidem*. Documenta biographica II, p. 233.

⁸ Див. *Synodus Provincialis Ruthenorum habita in civitate Zamosciae anno MDCCXX*, SS.D.N. Benedicto XIII dicata, Romae 1858, p. 136-140.

⁹ ASV, *Processus consistoriales*, vol. 136, fol. 318-327 apud A. Welykyj, *op. cit.*, p. 240 і 242 і 272-274.

¹⁰ А. WELYKYJ, *Epistolae F. Hrebnyckyj*. Documenta biographica, p. 234-235.

Митрополит Флоріан Гребницький

висунули його кандидатуру на митрополію і вкінці наполегливі заходи прокуратора Василян у Варшаві М. Рила увінчалися успіхом, бо сам король погодився на Гребницького,¹¹ а Папа Венедикт XIV потвердив його 16. XII. 1748 р.¹²

4. Ставши митрополитом Гребницький повів найперше плянову й систематичну протидію проти переходів з'єдинених на латинський обряд. Він написав багато протестів до короля і не менше прохань до Апостольської Столиці.¹³ 1751 року разом із львівським єпископом Левом Шептицьким і перемиським Онуфрієм Шумлянським вніс прохання до Апостольської Столиці, щоб усі, які продовж останніх двадцяти років перейшли незаконно на латинство, вернулися знову до свого обряду. У висліді цього появилася нова конституція Папи Венедикта XIV з року 1755. "Allatae sunt", якою Папа щезраз стверджує, що Апостольський Престіл бажає не знищення, але збереження грецького обряду. Апостольський Престіл бажає, щоб усі стали католиками, а не латинниками.¹⁴

За час митрополитування Гребницького з'єдинення ширилося в добрах князя Єроніма Радивиля, за що митрополит склав князеві подяку письмом, у якому хвалить апостольську ревність о. Ілліча з Кричеви за те, що приєднав до з'єдинення двадцять церков. Одначе нез'єдинені заскаржили за це о. Ілліча до суду й аж суд признав ті парохії з'єдиненими.¹⁵

Року 1753 митрополит скликав окрему нараду єпископату до Вильна для оборони з'єдинення. Єпископат доручив луцькому владіці С. Рудницькому опрокинути перед королем, а також перед Апостольським Престолом усі аргументи, що ними послуговувалися латинники, щоб висьднати в Римі і Варшаві дозвіл на перехід з'єдинених на латинство.¹⁶ Холмський єпископ Рило зібрав ті аргументи латинників, дав вислів своєму обуренню і питався, чому латинники не виявляють такої ревности в навертанні нез'єдинених, як у перетяганні з'єдинених на латинство.

Митрополит вислав теж до Риму аудитора перемиської консисторії А. Якубинського, щоб оборонив там з'єдинену Церкву та її Єрархію перед очорненнями латинників. Якубинський працював у

¹¹ J. CHOMA, *Maximilianus Rylo Episc. Chelmensis et Peremysliensis* (1759-1793), Romae 1951, p. 29. (докт. дисертація).

¹² A. WELIKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 112-115.

¹³ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 496.

¹⁴ Див. А. WELIKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 158-161.

¹⁵ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 43.

¹⁶ *Epistolae F. Hrebnyckij*, p. 306-340.

Митрополит Флоріан Гребницький

Римі з успіхом.¹⁷ Крім цього король Август III у пізніших літах став прихильніший до з'єдинення і в листі до Папи навіть хвалив з'єдинену Єрархію. Все було на найкращій дорозі, але смерть Августа III 1763 р. перекреслила всі надії.¹⁸

За Гребницького продовжувано даліше переговори з нез'єдиненими у справі передання їм церков, які колись були нез'єдинені. Однак у противагу цьому митрополит висунув справу здавлення Росією унії у смоленській єпархії і зажадав релігійної свободи для з'єдинених у Росії. На це російський уряд притих і вже більше не домагався передачі церков нез'єдиненим.¹⁹

Після смерти нез'єдиненого могилівського єпископа Єроніма Волчанського 1754 р., Гребницький старався не допустити до нової обсади тієї новоствореної єпархії в особі нез'єдиненого владики і віднісся в тій справі до Папи Венедикта XIV, а цей до короля. Одначе Святіший Синод поспішився та іменував могилівським єпископом ректора Київської Академії Юрія Кониського, що був завзятим противником з'єдинення. Король Август III не хотів наражуватися Петербургові й затвердив Кониського.²⁰

Гребницький жив добре з Василями й відбув із ними три Берестейські капітули в роках 1747, 1751 і 1759.²¹ У порозумінні з Василями назначив своїм наслідником на митрополичий престіл Володимирського єпископа Ф. Володковича,²² а на полоцьке архиєпископство меткого Ясона Смогоржевського.

5. Гребницький помер у глибокій старості, 1762 року, в архиєпископських добрах у Струні.

Гребницький визначався великим прив'язанням до Апостольського Престолу та горів справжнім бажанням поширити з'єдинення українського й білоруського народів із Римом. Був це зразковий чернець глибокого духовного життя і глибокої науки, але в управі митрополією виявляв деколи познаки замалої рішучости. Одначе своє важке завдання сповнив гідно і відповідно до своїх сил.

¹⁷ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. IV, Romae 1957, p. 179 і J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 497.

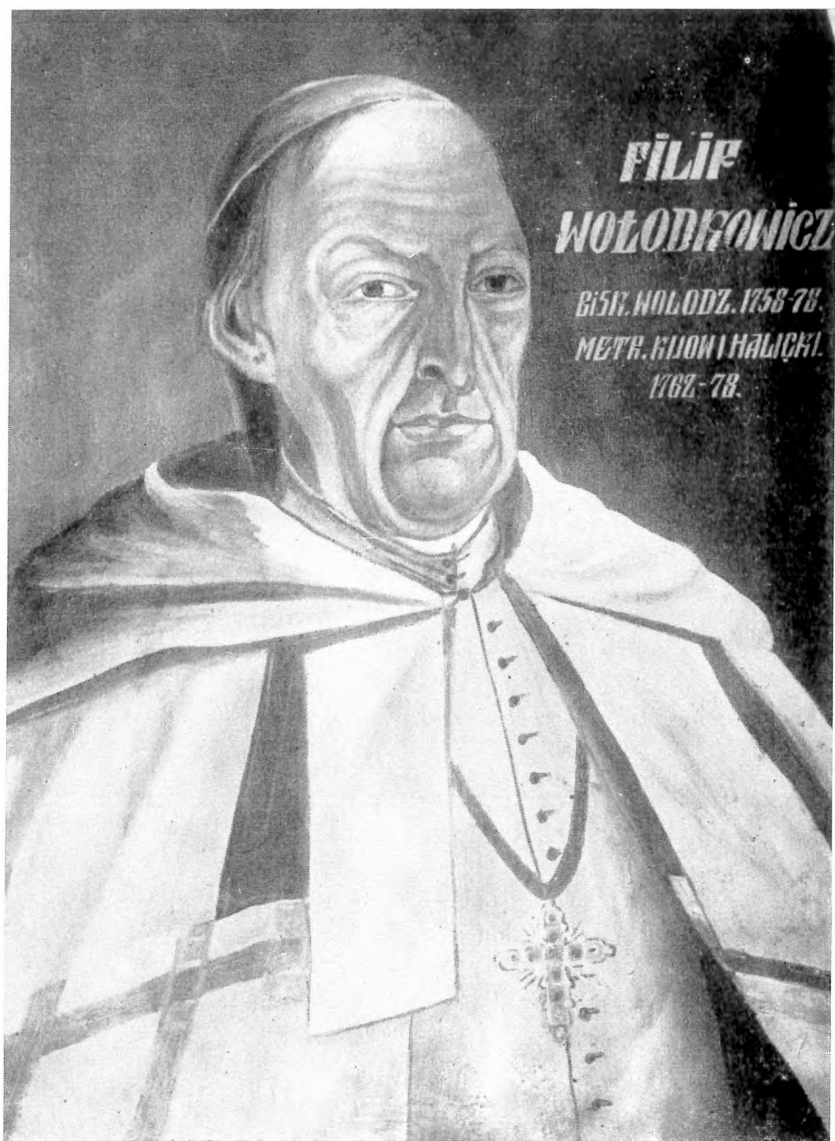
¹⁸ M. MALINOWSKI, *Die Kirchen und Staatssatzungen...* Lemberg 1864, S. 182.

¹⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 498.

²⁰ *Epistolae F. Hrebnyckyj*, p. 373.

²¹ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 24-26.

²² A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 151-153.



FELICIANUS PHILIPPUS WOŁODKOVYCZ
(1762-1778)

ПИЛИП ВОЛОДКОВИЧ

(1762-1778)

1. — Юнак, чернець і Холмський єпископ. 2. — На митрополичому престолі. 3. — Коліївщина. На схилі "золотої доби".

1. Митрополит Пилип Феліціян Володкович народився 6 червня 1697 р. в родинних добрах Володковичів — Новосілки, що лежали у виленському повіті.¹ Батько його називався Домінік, мати Тереза. Мати була посвоячена з княжим родом Радивилів. Рід Володковичів належав до дуже багатих руських родів. Феліціян вступив у молодих літах до Чину св. Василя В., а настоятели (1722 р.) вислали його на богословські студії до Папської Семінарії в Бравнсбергу.² По повероті з Бравнсбергу Володкович був найперше намісником монастиря й школи у Володимирі Вел.: згодом став ігуменом монастиря в Люблині, а 1730 р. іменовано його дубенським і дерманським архимандритом.³ Як ігумен та згодом як архимандрит Володкович виявив небуденні адміністраційні здібності, відбудовуючи церкви й відновлюючи монастирі навіть власним коштом. Року 1731 Володкович став холмським і белзьким єпископом після Йосифа Левицького,⁴ проте звичайно мешкав у василіянському монастирі в Дубні і там на більшій торжества відправляв богослужби. Як холмський єпископ Володкович узявся до відбудови катедри в Холмі. Однак під час відбудови виявилися великі недомагання в самій конструкції катедри, тому Володкович велів її розібрати до самих основ та 1735 року вибудував зовсім нову катедру.⁵ Року 1753 митрополит Гребницький іменував Володковича своїм коад'ютором із правом наслідства. Однак польська шляхта висунула на це становище другого кандидата в особі пинського єпископа Юрія Булгака. Внаслідок цього непорозуміння Апостольська Столиця щойно по двох роках,

¹ S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja powszechna*, t. XXVII, Warszawa 1867, с. 768.

² G. LÜHR, *Matrikel des Päpstlichen Seminar zu Braunsberg*, 1899, S. 135, Nr. 1132.

³ ASV, *Processus Consistoriales*, vol. 146, fol. 210r - 221v (Зізнання пізнішого Єп-па Холмського М. Рила).

⁴ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, S. 703.

⁵ ASV, *Processus Consist.*, *ibidem*.

Митрополит Пилип Володкович

1755 р. преконізувала Володковича на митрополичого коад'ютора.⁶ Старий і спрацьований митрополит-каліка Гребницький віддав Володковичеві керму цілої митрополії як у справах духовних так і матеріальних. Наступного року, 1756, Володкович перейшов на володимирську єпархію, а до Холму на його місце прийшов єпископ М. Рило. В тому часі Володкович перебудував і багато прикрасив катедру в Володимирі Вол. Року 1759 в імені митрополита Гребницького Володкович був предсідником василіянської капітули в Бересті, де вибрано Протоархимандритом Чину о. І. Білінського.⁷ Року 1761 їздив у важній місії до короля до Варшави. 1762 р. померевний і працюючий митрополит Флоріян Гребницький, а Володкович іще цього самого року став митрополитом і титулярним архимандритом Києво-Печерським.

2. Уже за Гребницького з'єдиненню грозила велика небезпека збоку Росії. Але поки жив король Август III, Росія не могла так безцеремонно здавити з'єдинення, як це вона зробила після його смерті.⁸ Вона посадила на королівському престолі зашника московської цариці Катерини II — Станіслава Августа Понятовського (1764-1798). Понятовський був послушним знаряддям у руках Катерини та виконавцем її волі.⁹ Король був раціоналіст, а навіть масон і глядів на Церкви як на оруддя, що не ведуть до цілі держави; тому приноровлював до Церков цезаропапізм. Навіть латинської Церкви король не щадив і звів її до дуже низького рівня. Король, інспірований Москвою, до українсько-білоруської Церкви відносився дуже вороже. Митрополит Володкович уже в початках свого митрополитування стрінувся з труднощами збоку короля. Митрополит задумав скликати синод до Берестя на 1765 рік. Мав це бути перший провінціальний синод від Замойського синоду 1720 р. Одначе московський посол постарався, що король унеможливив синод, бо зажадав, щоб на синоді були королівські комісарі, щоб ухвали синоду потвердив король, щоб король мав право справити порядок нарад і т. п. Розуміється, що митрополит не міг прийняти таких умов і вслід за тим синод не відбувся.¹⁰ Вправді 1767 р. митрополит скликав з'їзд єпископів до Кристинополя, але там радили тільки над тим, як протиставитися пропаганді нез'єдинених.

Московська цариця Катерина II зробилася печаливою покрови-

⁶ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 151-153.

⁷ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 25 i 26.

⁸ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 500.

⁹ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 431-435.

¹⁰ Див. S. WIWCARUK, *De Synodo Provinciali Ecclesiae ucraino-catholicae anno 1765 non celebrata*. Thesis ad lauream. Romae 1952.

Митрополит Пилип Володкович

тількию нез'єдинених і протестантів у Польщі не з релігійних спонук, бо Катерина, як учениця Вольтера, була атеїсткою, але з чисто політичних причин. 29 вересня 1764 р. московський і пруський амбасадори передали польському королеві Понятовському меморіал, у якому домагалися повної релігійної свободи для всіх некатоликів у Польщі, допущення їх до всіх гідностей і урядів та місця й голосу в сенаті для нез'єдиненого могилівського єпископа Ю. Кониського.¹¹

У той час Кониський виступає на арену боротьби проти з'єдненої Церкви. Хоч із походження українець, Кониський, як ворог Польщі, католицизму й унії, релігійно держався Москви. У перших роках свого перебування в Польщі він тільки приглядався до життя й обставин, серед яких мав працювати. Тут побачив він повільне кохання нез'єдненої Церкви, тому поїхав до Москви, щоб виробити плян оживлення тієї Церкви. Після чотирьох літ Кониський вернувся з готовим пляном боротьби з унією, що у висліді мало дати зворот усіх нез'єдинених церков і парафій.¹² Своєю настійчивістю довів він до цього, що на соймі зрівняно нез'єдинену Церкву з латинською і Кониський увійшов до сенату. Крім цього єпархії: Львів, Перемишль і Луцьк мали перейти в руки нез'єдинених.¹³ Одначе справу знов відтягнув виленський єпископ-помічник Сапіга. В міжчасі прийшли інші події, що ще долили оливи до вогню, а це — гайдамаччина.

3. Великі простори Правобережжя були заселені колоністами-уніятами, що приходили з Галичини та з Волині. Тут попирав унію граф Потоцький, що збудував около 100 церков, багато монастирів і шкіл. З'єдинення так тут поширилося, що на Правобережжі було 1.900 з'єдинених парафій, а нез'єдинених було тільки 20.

Після 1760 року зачалася неперемінлива агітація проти унії. Правда, в обороні унії станули ОО. Василяни, одначе вони були за слабкі супроти великої Московщини. Осередком агітації став нез'єдинений мотрининський монастир, де ігуменом був Мелхиседек Значко-Яворський, людина дуже хитра, здібна й проворна. Своїми хитрощами і застрашуванням він перетягнув до себе яких 60 парафій.¹⁴

Польська шляхта в той час зорганізувала т. зв. барську конфедерацію для оборони перед Москвою. Проти неї Московщина вжила українських селян, званих гайдамаками. У нез'єдиненім мо-

¹¹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 507-511.

¹² М. ПАВЛОВИЧЪ, Георгій Кониський, архієпископъ могилевскій, "Христ. Чтеніє" 1873, з. I, с. 1-46.

¹³ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propag. Fide*, vol. V, Romae 1957, p. 111 i 112.

¹⁴ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 524-528.

Митрополит Пилип Володкович

трининським монастирі з'явився Максим Залізняка із 150 козаками, яких загін він побільшив до 1.000 і казав, що має приказ від цариці різати жидів і поляків. Тимчасом Значко-Яворський звернув тих козаків проти уніятів. Згодом до Залізняка пристав Гонта зі своїм загоном і почалася різня латинників і з'єдинених. Около 300 з'єдинених священників згинуло від ножа, а решта схоронилася в Умані, але Умань упав і гайдамаки почали нищити все. Знищено дві василіянські школи й вирізано яких 400 учнів. Назагал згинуло тоді около 40 тисяч людей у цій громадянській війні на українських землях. Остаточо Москва (генерал Кречетніков) залишила на призволяще а то й знищила гайдамаків, як уже їх не потребувала, бо боялася, щоб вони не перекинулися на Лівобережжя.¹⁵

Серед цього замішання митрополит Володкович сховався був у безпечніше місце. Це використали його вороги й прискаржили його до Апостольської Столиці, буцімто митрополит залишив свою єпархію. Занепокоєна тим Апостольська Столиця передала управу митрополії львівському єпископові Левові Шептицькому. Та при кінці 1769 р. митрополит вийшов із свого укриття, Нунцій Дуріні його оправдав, а Апостольська Столиця знов привернула йому владу в митрополії полишаючи однак двох помічників: Л. Шептицького й А. Млодовського.¹⁶

Так настав 1772 рік і початок повного політичного розладу польсько-литовської державної системи. Головним рушієм цього процесу стала Росія Катерини II. — З цим прийшло і до прямого втручання російської влади в справі українсько-білоруського католицизму. Вже в 1773 р. Росія постаралася, щоб кілька священників-апостатів пожалілися, що їх Польща ніби то утискає. Тому цариця Катерина II післала генерала Румянцева на Правобережжя, щоб він був "охороною православних".¹⁷ Румянцев добре зрозумів своє завдання: він їздив із військом від села до села і змушував вирікатися унії. Хто не хотів "добровільно" відректися, цього арештували й саджали в тюрму в Умані, Білоцеркві, Бердичеві і т. п. (Нпр. 1774 р. арештовано в Бердичеві єпископа холмського М. Рила).¹⁸ У Бердичеві мучилися знані в нашій історії "68 бердичівських ісповідників", що їх Нунцій Гарампі піддержував на душі.¹⁹ Таким чи-

¹⁵ І. ХОЛМСЬКИЙ, *Історія України*, Нью-Йорк — Мюнхен 1949, с. 273-275 (Гайдамаччина. Коліївщина).

¹⁶ А. WELUKYJ, *op. cit.*, p. 135-137; М. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, p. 501.

¹⁷ Д. ДОРОШЕНКО, *Нарис Історії України*, т. II, Варшава 1933, с. 210-217.

¹⁸ А. WELUKYJ, *op. cit.*, p. 206 і 234.

¹⁹ J. СНОМА, *Maximilianus Rylo Episcopus Chelmensis et Peremyliensis (1759-1793)*. Thesis ad lauream. Romae 1951, p. 58-63.

Митрополит Пилип Володкович

ном з'єдиненим відібрано около 1.200 парафій, при унії осталося тільки 600 парафій.

Щоб підтримати нарід на душі митрополит Володкович вибрався в січні 1778 р. на візитацію своєї митрополії, але з тієї візитації вже не вернувся, бо помер в Умані 1778 р. Його поховано у Володимирі Вол. Володкович не міг доконати великих діл у час свого митрополитування, бо тоді час був просто жахливий, а сам митрополит був за слабкий на тодішні умовини та й не без закидів.²⁰

Після його смерти митрополитом став помічник Володковича Лев Шептицький.

²⁰ Це потверджують часті оскарження Володковича перед Римом. Див. S. WIWCARUK, *op. cit.*, р. 68, тієї ж думки є Пелеш, Амман, Чубатий і ін.



LEO LUDOVICUS SZEPTYCKYJ
Episcopus Leopoliensis-Metropolita Kioviensis
(1749-1779)

ЛЕВ ШЕПТИЦЬКИЙ

(1778-1779)

1. — *На шляху до владицтва.* 2. — *Єпископ Львівський і помічник Київський.* 3. — *Митрополит Київський і "всієї Русі".*

Після смерти митрополита П. Володковича 1778 р., київським митрополитом став його дотеперішній помічник Лев Шептицький, що — на жаль — по одному році митрополитування помер. Однак тому, що Лев Шептицький добре заслужився для Церкви як львівський єпископ і єпископ-помічник митрополита, скажемо про нього бодай кілька слів.

1. Людвик Лев Шептицький, син Пилипа і Єлисавети з Хроновських, народився 23 серпня 1717 р.¹ Вчився найперше в Папській Колегії Театинів у Львові, а потім виїхав до Риму. Тут закінчив студії цивільного й церковного права докторатом, а крім цього, перший із українських католицьких єпископів, закінчив дипломатичну академію. Вернувшись на батьківщину, вступив до Чину Св. Василя В. і прибрав ім'я Лева. Після новіціату склав професію на руки мабуть свого стрийка, митрополита Атанасія Шептицького, і продовж перших чотирьох років сповняв обов'язки митрополичого проповідника.² Під час дубенської капітули 1743 р. Шептицького іменовано архимандритом у Мелечі.³ Після смерти Атанасія Шептицького, 1748 р. іменовано Лева єпископом Львівським, Галицьким і Каменецьким, але через спір за право номінації висвячення проволіклося аж до травня 1749 р.⁴

2. Ревний і енергійний владика взявся зі запалом найперше до реформи світського духовенства. Дбав про належну освіту духовенства і всупереч іншим єпископам, не допускав до священства нікого, хто не мав належної богословської освіти.⁵ Вже 1750 року владика Лев задумав збудувати у Львові свою єпархіяльну духовну семінарію, а Папа Бенедикт XIV 1753 р. похвалив цей задум вла-

¹ S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja Powszechna*, XXIV, Warszawa 1867, с. 623.

² *Ibidem*.

³ ASV, *Processus Consist.*, vol. 150, fol. 192-204v. (Iuramentum); A. WELLYKYJ, *Litterae S. C. Propaganda Fide*, v. V, p. 88.

⁴ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, p. 420.

⁵ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, S. 571.

Митрополит Лев Шептицький

дики.⁶ Лев Шептицький піклувався теж Папською Колегією Театинів у Львові, за що вдячна молодь присвячувала йому свої дисертації. Заряд ставропігійської церкви у Львові віддав у руки світських безженних священників, а при відпустових церквах у Зарваниці й Буцневі настановив здібних парохів і сотрудників. При катедрі св. Юра у Львові іменував каноніків і прелатів, що мали творити капітулу.⁷ Дальше провадив будову катедрі св. Юра, що її розпочав його попередник, викінчив архієпископську палату й мешкання для каноніків.⁸ Ця широка діяльність Лева звернула на себе увагу митрополита Володковича, що погодився прибрати собі Лева за свого помічника, 1762 року. Король згодився на це, а Папа Климент XIII затвердив Лева помічником митрополита з правом наслідства.⁹ Тоді Лев узявся до праці з подвоєною ревністю, тим більше, що митрополит Володкович постарівшись, віддав майже всю митрополію в руки Шептицького. Зокрема в часах так званої "Колішчини" усе старання про українську частину київської митрополії спочивало на плечах Шептицького, крім звичайної архипастирської праці в розлогій львівсько-каменецькій єпархії. Саме в цьому часі прийшло до непорозуміння із митрополитом Володковичем, через відмінні погляди на різні пекучі потреби митрополії та її церковної політики взагалі. У 1772 році прийшов перший розбір Польщі й Галичина припала Австрії. Із цим постали нові труднощі через відмінну церковну політику австрійського уряду, який обстоював церковну політику за межами державних кордонів. Помимо цього Лев Шептицький залигся й надалі помічником митрополита, хоч розділювали їх нові кордони двох імперій.

3. Коли ж митрополит Володкович помер 1778 року, Лев, як його помічник із правом наслідства, не мав ніяких труднощів перейняти митрополичий престіл. Польща й Австрія негайно його потвердили.¹⁰ Священики й вірні в'язали великі надії з новим митрополитом, а сам митрополит укладав широкі пляни.¹¹ У Варшаві закупив площу під монастир ОО. Василіян, але вибудував його вже його наслідник, бо Лев Шептицький, вертаючись із Варшави в Україну 1779 року, нагло захворів і помер у Радомишлі на Україні. Митрополитом був тільки один рік і три місяці. Величаві похорони відбулися в Радомишлі 3 і 4 червня 1779 року.¹²

⁶ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 142-144.

⁷ A. AMMANN, *op. cit.*, p. 636.

⁸ ASV, *Processus Consist.*, *ibidem* (Свідчення Ап. Прот. А. Завадовського).

⁹ A. WELYKYJ, *ibidem*, p. 179-182.

¹⁰ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, p. 550.

¹¹ S. WIWČARUK, *De Synodo Provinciali... non celebrata*, p. 72.

¹² *Encyklopedyja powszechna*, t. XXIV, s. 623.



ЯСОН СМОГОРЖЕВСКИЙ * ОУПЪ ПОДЪ. 1762-1780,
АНТ. РИБ. 1780-1788

JASON JUNOSZA SMOGORZEVSKYJ
(* 1714 - 1740 - 1758 - 1762 - 1780 · † 1788)

ЯСОН СМОГОЖЕВСЬКИЙ

(1780-1788)

1. — Молодість. 2. — На архієпископському престолі. 3. — На митрополичому престолі. 4. — Діяльність митрополита. 5. — Смерть і характеристика.

Після неочікуваної смерті митрополита Лева Шептицького в 1779 році, очі й надії всіх звернулися на двох церковних достойників, що могли вступити на митрополичий престіл: на холмського єпископа Максиміліяна Рила й на полоцького архієпископа Ясона Смогожевського. На пропозицію єрархії, польський король Станіслав Понятовський (1764-1795) іменував митрополитом Смогожевського, бо Рила цариця Катерина II бажала собі бачити на архієпископському престолі в Полоцьку.¹

1. Ясон Юноша Смогожевський народився 1714 року. Походив із знатного й багатого шляхетського роду. Батько його Карло мав великі посілости в Смогорові, повіту Волковиського, де й народився Ясон. Мати його Розалія походила з відомого роду Тишкевичів.² Молодим юнаком Ясон вступив до Чину Св. Василя В. і після новіціату виїхав на студії до Риму. У хроніці Грецької Колегії св. Атанасія в Римі записано, що Смогожевський приїхав до Риму 15 листопада 1734 року і найперше студіював філософію. Дня 3 липня 1740 р. був висвячений на священника, а вже 5 липня ц. р. виїхав, бо в Римі часто занепадав на здоров'ї.³ Перших його урядів і зайнятть після повороту з Риму не знаємо. Після смерті Атанасія Шептицького (1746) архієпископський престіл у Львові був необсаджений продовж трьох років. Великий канцлер Польщі Малаховський пропонував на це єпископство Ясона Смогожевського. Однак деякі Василяни, а передовсім їх прокуратор Максиміліян Рило спротивився тому, стверджуючи, що Конституції дубенської Капітули з 1743 р. забороняють ченцям одної провінції кандидувати в другій провінції. Мабуть тому Смогожевський не став Львівським архи-

¹ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 571.

² S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja powszechna*, t. XXIII, Warszawa 1866, s. 720.

³ ARCH. COLL. GRAECORUM, *Cronica...*, vol. I, fol. 2v-3.

Митрополит Ясон Смогожевський

єпископом.⁴ Смогожевський далі співпрацював з архієпископом полоцьким, Гребницьким, що кілька разів пропонував його собі на помічника. Однак далі поза генеральний вікаріят справа ніколи не перейшла.

2. Архієпископ Полоцький Флоріан Гребницький став 1748 р. митрополитом Київським і всієї Руси. 1762 року митрополит Гребницький іменував своїм наслідником на полоцьке архієпископство Ясона Смогожевського.⁵ (До архієпископства полоцького належало єпископство витебське й могилівське). Як полоцький єпископ Смогожевський проявив себе мудрим і второпним адміністратором та при тому ревним архипастирем. Докладав усіх зусиль для піднесення рівня богословської освіти серед світського духовенства і вдержував власним коштом кількох питомців на студіях за границею. Щиро піклувався щойно переорганізованим Чином Сестер Василянок, дбав про поглиблення внутрішнього життя серед черниць та чував над їх виховною діяльністю. Смогожевський багато прикрасив унутрі й щедро вивінував і перебудував катедру св. Софії в Полоцьку, що її збудував його попередник, та збудував владичу палату. Крім цього, теж власним коштом, збудував декілька церков у своїй архієпархії.⁶ При тому Смогожевський підтримував сердечні зв'язки з високими церковними колами: Митрополит його любив і Нунцій його шанував. Також радо вітали його в високих політичних колах, особливо любив його король, бо Смогожевський був людиною високої особистої культури й гарних товариських форм.⁷ У той час для облегшення адміністрації в полоцькій архієпархії, що після першого розбору Польщі 1772 р. припала Росії, Смогожевський пильно заходився для створення нової мстиславської єпархії, на якій чолі хотів мати смоленського архимандрита Іраклія Лісовського. Однак старання Смогожевського перед російським урядом були без успіху.⁸ Смогожевський був Полоцьким архієпископом від 1762-1780 рр. Року 1780 став Київським митрополитом.⁹

3. 1772 року Австрія, Німеччина й Росія порозумілися щодо розбору Польщі й частинно її розібрали. При цьому поділі Польщі,

⁴ J. CHOMA, *Maximilianus Rylo...*, Romae 1951, p. 29 i 30.

⁵ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. V, Romae 1957, p. 58.

⁶ ASV, *Processus Consistor.*, vol. 181, fol. 262-279 (Зізнання о. Протоігумена Т. Росточького, ЧСВВ).

⁷ *Encyklopedyja powszechna*, ibidem.

⁸ M. SOLOWIJ, *De reformatione liturgica Heraclii Lisowskyj*, Romae 1950, p. 6.

⁹ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, Romae 1954, p. 259-261.

Митрополит Ясон Смогожевський

розділено теж і київську митрополію на три частини. При Польщі осталися ще такі єпархії: митрополіча — київська, володимирська, луцька, пинська, частина холмської й каменецької єпархій. Австрії припали єпархії: львівська з частиною каменецької, ціла перемиська й частина холмської єпархій. Натомість під панування Росії перейшла архієпархія полоцька,¹⁰ де архієпископом був Смогожевський, що ставши Київським митрополитом, мусів переїхати до Польщі, де був осідок його митрополії. Виїзд Смогожевського з Полоцька поставив полоцьку архієпархію в дуже прикре положення. Митрополит Смогожевський бажав, щоб його наслідником у Полоцьку був дотеперішній холмський єпископ Максимілян Рило. На це годилася й російська цариця Катерина II,¹¹ але єпископ Рило рішуче відмовився, бо мабуть ще пам'ятав добре своє ув'язнення в Бердичеві, а крім цього поробив потрібні заходи й уже одержав номінацію на єпископство Перемиське.¹² Це дуже обурило царицю Катерину II і вона залишила полоцьку архієпархію необсадженою продовж трьох літ, віддаючи її заряд у справах духовних і матеріяльних окремі Консисторії, зложеній із трьох Василян: о. Амврозія Кіріятта, о. Інокентія Міляновського й архимандрита Іраклія Лісовського. Цю Консисторію очолював І. Лісовський.¹³ Становище Консисторії було дуже трудне, а положення цілої полоцької архієпархії ще трудніше. Ширилися розпучливі вістки про те, що цариця хоче зовсім зліквідувати не тільки полоцьку архієпархію, але й ціле з'єдинення. І справді цариця заборонила згаданій Консисторії й усьому полоцькому духовенству всяких зв'язків із митрополитом Смогожевським, що перебував у Польщі, придержуючись засади, що ніхто не може двом панам служити.¹⁴ Митрополит Смогожевський уділив членам Консисторії потрібну юрисдикцію і повідомив Апостольську Столицю про тяжке положення з'єдиненої Церкви.¹⁵ Крім цього цариця приказала, що при наставлюванні нового пароха, або на випадок його смерті треба запитувати вірних, чи вони хочуть залишитися при з'єдиненні, чи "возсоединитися" з православною Церквою. Це використали нез'єдинені й обманом та погрозами почали перетягати нарід до свого табору. Консисторія трьох не могла собі дати

¹⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 544-548.

¹¹ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Краткое извѣстiе о Холмской епархіи и святителях ея*, "Науковий Изборник" 1866-1868, с. 285.

¹² W. SHOTKOWSKI, *Historija polityczna w Galicji za rządów Marji Teresy*, Kraków 1909, t. II, s. 484.

¹³ M. SOLOWIJ, *op. cit.*, p. 6.

¹⁴ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, p. 439.

¹⁵ *Archiv. Propaganda Fide*, v. 14, fol. 357.

Митрополит Ясон Смогожевський

ради. За неповних чотири роки без єпископа з'єдинення стратило тут 800 церков і около 100.000 душ.¹⁶ Аж щойно четвертого року опорожнення полоцької архієпархії вдалося Папському Легатові Аркетті, що в рр. 1783-1784 перебував у Петрограді, виблагати в цариці Катерини, щоб вона обсадила Полоцьку єпархію. Сам Аркетті, митрополит Смогожевський і польський король пропонували на єпископа колишнього протоархимандрита ЧСВВ, о. Порфірія Важинського, але цариця не згодилася на польського підданого, а іменувала полоцьким архієпископом Іраклія Лісовського.¹⁷

4. Після першого розбору Польщі й поділу Київської митрополії, митрополита Смогожевського признавали всі єпархії давнішої Київської митрополії, хоч вони були і в чужих окремих державах. Однак через політичні кордони вплив митрополита в поодиноких єпархіях був дуже малий. А такого впливу й поваги дуже треба було в таких тяжких для З'єдинення часах. Тепер не могло бути й мови про якусь плянову й одностаїну працю, бо в кожній державі були інші умовини й наставлення до З'єдинення. Однак такт, второпність, влучні поради й особисті інтервенції митрополита Смогожевського не залишалися без впливу. Всі признають, що була це людина великого такту, розваги, второпности та широкого ума й серця.¹⁸

Митрополит Смогожевський висвятив і затвердив 1780 року львівським єпископом першого світського священика на цій столиці в особі о. Петра Білянського (1780-1798).¹⁹ Також переніс із Холмської єпархії до Перемишля Максиміліяна Рила 1784 р. Коли ж Конгрегація для Поширення Віри заперечила митрополитові права переміщування єпископів з одної єпархії на другу,²⁰ митрополит Смогожевський написав довгу оборону митрополитичих прав, беручи за основу унійну буллію Папи Климента VIII "Decret Romanum Pontificem" з 1596 р. Хоч Конгрегація таки не признала цього права, однак затвердила М. Рила перемишльким єпископом.²¹

Князь Ксаверій Любомирський, що мав великі добра в Україні, явно сприяв діяльності переяславських нез'єдинених єпископів і надавав у своїх добрах парохії нез'єдиненим священикам або відступ-

¹⁶ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 56 (циклостиль).

¹⁷ J. GAGARIN, *Un nonce du pape à la cour de Catherine II*, "Memoires d'Archetti", Paris-Bruxelles 1872, p. 189-191.

¹⁸ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, Leopoli 1862, p. 831.

¹⁹ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, v. V, p. 88-91.

²⁰ A. WELYKYJ, *ibidem*, p. 187-192; p. 188 nota 140.

²¹ A. WELYKYJ, *ibidem*, p. 199-203; I. CHOMA, *op. cit.*, p. 42.

Митрополит Ясон Смогожевський

никам. Митрополит Смогожевський виточив йому за це процес і виграв.²²

Тому, що ще за митрополита Володковича нез'єдинені насильно при допомозі війська відбирали з'єдиненим церкви й проганяли священників із парохій, митрополит Смогожевський, що тішився пошаною в австрійської імператорки Марії Терези, нераз просив її заступатися за з'єдиненими в цариці Катерини, а ця інтервенція часто була успішна.

Смогожевський діяв у душі свого попередника, бажаючи піднести значення світського духовенства. В тій цілі вистарав він у Папи Пія VI окреме бреве, що ним Папа надавав право митрополитові і його наслідникам відзначити хрестом тридцять заслужених священників різних епархій. Заслугами, що за них належало відзначити священників були: праця в семінарії, письменницькі осяги, місійна праця, катехитична й душпастирська діяльність та академічні ступні. Митрополит зарезервував дванадцять хрестів заслуги священникам своєї митрополії, а решту розділив по три священникам інших епархій.²³

Має Смогожевський немалі заслуги й супроти свого Чину Св. Василя В., з яким жив у найбільшій згоді; був предсідником на Торканській капітулі 1780 р.²⁴ і відбудував монастир ОО. Василян у Варшаві, який існує посьогодні. Його першим коад'ютором із правом наслідства був пинський владика Гедеон Горбацький,²⁵ але помер нагло в 1784 році. Тому 1785 р. Рим іменував другого коад'ютора в особі холмського єпископа Теодосія Ростоцького,²⁶ що після смерті Смогожевського вступив на митрополичий престіл.

5. На жаль, Смогожевський сидів на митрополичому престолі тільки шість літ, бо помер 1788 року на 72 році свого трудящого життя.²⁷ Помер у Радомишлі в Україні і там же його похоронено.

Був це чернець глибокого внутрішнього життя, чесний, справедливий, дуже второпний, ревний за спасіння душ, а при тому ввічливий і всіми люблений. Був щиро прив'язаний до Апостольської Столиці, але в потребі мав відвагу станути в обороні митрополичих прав.

²² ENCYKLOPEDIJA POWSZECHNA, *ibidem*.

²³ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 268-271.

²⁴ M. WOJNAR, *De Capitulis Basil.*, Romae 1954, p. 27.

²⁵ A. WELYKYJ, *op. cit.*, II, p. 261.

²⁶ A. WELYKYJ, *op. cit.*, II, p. 272-274.

²⁷ Хоч деякі автори (Пелеш, Амманн і ін.) подають рік смерті Смогожевського 1786, то однаке він помер правдоподібно 1788 р., бо ще 1788 р. Пропаганда писала до Смогожевського, як до живого. Див. A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, V, p. 297.



THEODOSIUS ROSTOCKY
Metropolita Kioviensis (1788-1805)

ТЕОДОСІЙ РОСТОЦЬКИЙ

(1788-1805)

1. — Юнак і чернець. 2. — На владичому престолі в Холмі. 3. — На митрополичому престолі. 4. — Агресія московського православія. 5. — Смерть і характеристика.

1. Теодосій Ростоцький народився 1724 р.¹ Був сином слонимського городського судді Казимира і його дружини Анни. Почувши в собі покликання до духовного стану, ще в молодих роках вступив до Чину св. Василя В.² Після новіціату й філософії Чин вислав його до Риму на богословські студії. До Риму прибув у листопаді 1750 р. і замешкав у грецькій Колегії св. Атанасія.³ Там же висвячено його на священника 1754 р. Цього ж року о. Ростоцький разом із о. Горбацьким — пізнішим пинським єпископом — вернувся на батьківщину і був найперше професором філософії, а згодом професором богослов'я.⁴ Холмський єпископ М. Рило у своєму щоденнику хвалить Ростоцького за його здібності і працю.⁵ Згодом Ростоцький був ректором публичних шкіл у Володимирі, адміністратором жидичинської архимандрії, секретарем литовської провінції а відтак генеральним секретарем василіянського Чину.⁶ Капітула в Бересті 1772 р. вибрала його протоігуменом литовської провінції Чину на наступне чотироліття так, що він перейняв урядування 1776 р. А що Ростоцький виявив себе здібним адміністратором, капітула в Тороканих 1780 р. перевибрала його вдруге протоігуменом.⁷ Із закінченням восьмилітнього протоігуменства прийшла 1784 р. номінація Ростоцького на Холмського єпископа.⁸

¹ ARCHIV. COLL. GRAECORUM. *Cronica*, vol. 14, fol. 9v-10.

² S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja powszechna*, t. XXII, Warszawa 1866, c. 344.

³ ARCHIV. COLL. GRAEC., *ibidem*.

⁴ ASV, *Processus Consist.*, vol. 186, fol. 40-58.

⁵ MAXIMILIANUS RYLO, *Diarium* (1754), p. I, p. 460.

⁶ ASV, *Processus Consist.*, *ibidem*.

⁷ M. WOJNAR, *De Capitulis Basil.*, p. 37 i 38.

⁸ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, v. V, p. 199; А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Краткое извѣстіе о Холмской Епархіи и святителяхъ ея*, "Наук. Сборникъ" 1867, вип. I.IV, с. 7.

Митрополит Теодосій Ростоцький

2. Саме в той час 1784 р. дотеперішній Холмський владика М. Рило переносився на перемиську єпархію в Галичині, а на його місце до Холму іменовано Ростоцького. Одночасно з тим митрополит Ясон Смогожевський прибрав собі Ростоцького своїм помічником на митрополію з правом наслідства.⁹ Як коад'ютор Київського Митрополита, Ростоцький був ще й Києво-Печерським архимандритом. Свячення на єпископа відбулося в червні 1785 р. Святив його митрополит Смогожевський, луцький єпископ Стецький і латинський єпископ Качковський. Скоро після рукоположення Ростоцький приїхав до Холму, але — як пише Рило — не мав охоти там залишатися,¹⁰ може тому, що йому, як помічникові Митрополита, належалася ліпша єпархія; а може тому, що зрозумів, що нічим не дорівняє своєму великому попередникові на холмському престолі — Рилові. У міжчасі недужий митрополит Смогожевський виправив свого помічника на канонічну візитацію в Підляшшя. Ростоцький зачав візитацію від Косова, всюди відправляв торжественні богослуження і проповідав, а шляхта скрізь його торжественно вітала й гостила. Була це величаво візитація, що підносила релігійного духа народу, бо Владика вітали братства, школи мужеські й жіночі та маси народу.¹¹ По дорозі на Волині Ростоцький стрінувся з королем Станиславом Августом, що теж віднісся до владика з належною пошаною. З діяльності Ростоцького в Холмі знаємо тільки те, що він відновив унутрі й багато прикрасив холмську катедру і зруйновану владичу палату.¹²

3. Після смерти митрополита Смогожевського, Ростоцький перейшов негайно на митрополичий престіл, себто 1788 р. У ватиканському архіві зберігаються автентичні документи, у яких Ростоцький названий коад'ютором із майбутнім наслідством.¹³ Із переходом Києва під владу Росії, київський митрополит був позбавлений своєї властивої єпархії, бо останнім митрополитом що перебував у Києві — був митрополит Й. Велямин-Рутський. Його наслідники залишилися тільки при титулі митрополитів Київських, але діставали другі єпархії. Таким чином митрополит Ростоцький задержав теж єпархію Холмську,¹⁴ але тільки до 1790 р., бо в цьому році Холмським єпископом іменовано Порфірія Важинського.¹⁵ Отже Ростоцький залишився тільки при одному титулі митрополита київського.

⁹ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 272-274.

¹⁰ M. RYLO, *op. cit.*, I, 108.

¹¹ *Encyklopedyja powszechna*, *ibidem*.

¹² А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *цит. твір*, с. 11.

¹³ ASV, *Archiv. Congreg. Consist.; Acta Camerarii*, v. 40, fol. 28v-29 (1785).

¹⁴ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, v. V, p. 302.

¹⁵ A. WELYKYJ, *ibidem*, p. 312.

Митрополит Теодосій Ростоцький

Вже митрополит Смогожевський поробив відповідні старання за місце в сенаті для українського католицького митрополита, одначе йому не вдалося добитися успіху. Щойно митрополит Ростоцький, перший зі з'єдинених єпископів засів у польському сенаті 1790 р. До сенату введено митрополита з великою врочистістю, а відтак король прийняв його на авдієнцію. Митрополит Ростоцький ревно трудився на соймі в інтересах духовенства й Церкви і, хоч проєктованої організації з'єдиненого духовенства сойм не затвердив — проте митрополитові вдалося здійснити проєкт Полоцької суфраганії.¹⁶

4. Щоб нез'єдинених у Польщі відірвати від Москви, сойм постановив оснувати в Польщі нез'єдинену єпархію з відома царгородського патріярха та оснувати в кожній єпархії духовну семінарію на державний кошт. Та це залишилося тільки на папері, бо "конституція третього травня" впала, а прийшов другий і третій розбір Польщі. У третьому розборі Польщі 1795 р. вся Україна, за винятком Галичини й Холмщини, дісталася під Росію. Для з'єдиненої українсько-білоруської Церкви прийшли грізні часи. Ще цього самого року цариця Катерина II виповіла боротьбу З'єдиненню на життя і смерть. Святіший Синод покликав до життя місію "до навертання уніятів", яку очолив нез'єдинений мінський єпископ Віктор Садковський. Йому признано 20 тисяч рублів річної підмоги, а також віддано до диспозиції відділ війська! Садковський видав пастирський лист до з'єдинених із закликом, щоб вони наверталися на православ'я — віру цариці, бо З'єдинення заведено насильством і тепер кожний має змогу його покинути. Коли ж пастирський лист мав малий успіх, тоді зачалася "навертання" силою. "Місіонарі" в супроводі війська їздили від міста до міста, від села до села по всіх єпархіях і не гидуючи ніякими орудниками, старалися цілковито знищити З'єдинення. Коли в якійсь громаді бодай кілька осіб заявилася за православ'ям, "місіонарі" забирали в посідання церкву, проганяли з'єдиненого священика, або висилали на заслання, а настановляли свого.¹⁷ Щоб вірних змусити до переходу на православ'я, заборонено латинським священикам уділяти з'єдиненим св. Тайн, головно св. Сповіді й св. Причастя. Зачалася гонення, якого не стримала й інтервенція Нунція в Петербурзі. Ще цього самого року (1795) вийшов указ, що всі церкви основані нез'єдиненими ктиторами, мають вернутися до православних. Таким чином з'єдинені страшили майже всі свої старі церкви. Такими засобами православ'я чи-

¹⁶ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, цит. твір, с. 14.

¹⁷ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 580 і далі.

Митрополит Теодосій Ростоцький

нило скорі поступи.¹⁸ Тяжче йшла справа навернення тільки в каменецькій єпархії, бо туди приїхав львівський єпископ П. Білянський і заохочував священників та вірних до витривання, а одночасно звідомляв Рим і Відень про нечувані переслідування. Одначе генерал Шереметев прогнав Білянського з російської території.¹⁹

Катерина бачивши, що православна "місія" йде легко, скасувала всю з'єдинену єрархію; Європа ж, зайнята подіями французької революції, мовчала. Єпископам цариця приказала роз'їхатися по різних монастирях, де вони жили з державної пенсії, а церковні добра цариця розділила між нез'єдинених єпископів, або й заслужених генералів. На владичому престолі залишився тільки полоцький архієпископ Гераклій Лісовський. Із переслідуванням З'єдинення пішла нагінка й на Василян. На Україні знесено всі монастирі, що не удержували шкіл ні шпиталів. Так то Чин св. Василя В. стратив 145 монастирів.²⁰

Положення митрополита Ростоцького було дуже трудне, він стратив половину своєї пастви. Згодом цариця відобрала йому митрополічу владу і доручила її Лісовському, а Ростоцького покликала на сталий побут до Петербурга, призначивши йому пенсію 5.000 рублів річно. Тільки дипломатичною дорогою через австрійського посла в Петербурзі можна було контактуватися з митрополитом.²¹

5. Наче на вигнанні, з туги за своєю паствою митрополит Ростоцький помер у Петербурзі 1805 р. на 80 році життя.²²

Був це митрополит непересічних здібностей, мав великі задуми, але жажливі обставини не дозволили розвинутися його здібностям ані здійснити його задумів. Може в тих жажливих умовах не виявив він героїзму доброго пастиря, але за це годі його осуджувати.

¹⁸ A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 293-295.

¹⁹ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 56.

²⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 590.

²¹ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 638.

²² M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, p. 843.



HERACLIUS LISOWSKYJ
Metropolita Kioviensis (1806-1809)

ІРАКЛІЙ ЛІСОВСЬКИЙ

(1806-1809)

1. — Віднова скасованої митрополії. 2. — Юність і чернецтво Лісовського. 3. — Архієпископ Полоцький. 4. — "Митрополит з'єдиненої Церкви в Росії". 5. — Спроба характеристики.

Іраклій Лісовський (1784-1809), архієпископ Полоцький, належить до цікавих постатей Греко-Католицької Церкви 18 сторіччя. Коли ми дотепер розглядали історію Церкви на терені з'єдиненої з Апостольською Столицею Київської Митрополії, то не можемо промовчати тут особи архієп. Іраклія Лісовського, що після насильної ліквідації Київської Митрополії за часів цариці Катерини II (1795 р.), був тимчасовим завідателем тієї ж Митрополії з титулом "Митрополита з'єдиненої Церкви в Росії" (1806-1809).¹

1. Коли після третього розбору Польщі 1795 р. більша частина Київської Митрополії припала Росії, цариця Катерина II постановила на тих областях цілковито зліквідувати Унію. Ще 1794 р. насильно започаткувала вона т. зв. "возсоединеніє" із православ'ям, підчас якого — як ми вже згадували — насильством і облудою знищено св. Єдність на просторах майже всієї України.² Проти цього насильства гостро протестувала з'єдинена Єрархія на чолі з митрополитом Т. Ростоцьким. Митрополит мужньо боронив прав з'єдиненої Церкви, а думаючи, що його оборона буде успішніша в самій столиці Росії, виїхав із тією метою до Петрограду. Але саме те справу ще погіршило, бо 6 вересня 1795 р. цариця видала указ, яким скасувала Київську Митрополію з її трьома суфраганіями. Митрополита не пустили вже назад із Петербурга, а єпископам цариця дала пенсію і приказала сидіти з монастирях. Залишилася тільки єдина єпархія Полоцька і її архієпископові Іраклієві Лісовському підлягали всі священники й усі вірні скасованих єпархій.³ Рік після цього (1796) цариця Катерина померла, а на царському престолі

¹ M. SOLOWIJ, *De restitutione Metropoliae Kioviensis in Imperio Rossico sub Imperatore Alexandro I (anno 1806)*, "Analecta OSBM", Sectio II, v. I, 2-3, Romae 1950, p. 228-248.

² E. LIKOWSKI, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX stuleciu*, Warszawa 1906, s. 245-249.

³ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 588-591.

Архиепископ Іраклій Лісовський

засів син Катерини — Павло І. З'єдиненим заблисла надія віднови Митрополії, тим більше, що до Росії приїхав надзвичайний легат Папи Пія VI, — Лаврентій Літта, який, поміж іншими завданнями, мав теж переговорювати в справі віднови митрополії і скасованих єпархій.⁴ Щоб уникнути передбачених труднощів, сам Літта пропонував російському урядові давній титул Київського і Галицького Митрополита замінити іншим, нпр. Митрополит З'єдинених, або Митрополит Виленський. Одначе російський уряд ніяк не хотів погодитися на особу митрополита Ростоцького. Папському легатові вдалося досягнути тільки те, що 1798 р. цар Павло І відновив дві скасовані єпархії: Берестейську й Луцьку, але єпархії Пинської і митрополії Київської відновляти не хотів.⁵ Митрополит Ростоцький був змушений дальше жити приватно в Петербурзі. Брак митрополита потягнув за собою фатальні наслідки для з'єдиненої Церкви. Права митрополита почали собі узурпувати навіть єпископи латинські, нпр. могилівський латинський архієпископ С. Богуш-Сестшенцевіч, а вірні й навіть священники почали переходити на латинський обряд.⁶

1801 року вбито царя Павла І, а на царський престіл вступив Олександр І. І знову з'єдиненим заблисла надія віднови своєї митрополії. Митрополит Ростоцький зараз вніс до нового царя відповідний меморіал, одначе сенат відкинув просьбу митрополита. Року 1803 прибув до Росії новий папський легат — Тома Ареццо. Він пропонував російському урядові віднову Київської Митрополії не в особі дотеперішнього митрополита Ростоцького, але в особі іншого з'єдиненого єпископа, як нпр. архієпископа Полоцького І. Лісовського, єпископа Берестейського Й. Булгака, або єпископа Луцького С. Левинського.⁷

Крім папського легата про віднову Митрополії перед урядом старалися також архієпископ І. Лісовський і єп. С. Левинський. Цей останній навіть виїхав із початком 1804 р. до Петербурга, щоб там особисто пильнувати тієї справи. Вкінці вдалося Левинському досягнути те, що митрополитові Ростоцькому дозволили виконувати митрополічу юрисдикцію, хоч самої митрополії не відновлено. Але реституований митрополит не довго виконував свою владу, бо по-

⁴ Лаврентій Літта був нунцієм у Варшаві в рр. 1794-1796, а відтак у Петербурзі в рр. 1797-1799. Див. А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, v. V, p. 126.

⁵ А. THEINER, *Neueste Zustände...*, Augsburg 1841, S. 318.

⁶ А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 295 n.

⁷ М. SOLOWIJ, *op. cit.*, p. 233.

Архиепископ Іраклій Лісовський

мер у січні 1805 р.⁸ І знову з'єдинена Церква осталася без голови. Після смерти Ростоцького, Лісовський в імені всіх з'єдинених єпископів вніс прохання до царя, щоб іменував нового митрополита. Після довгих вагань і торгів цар іменував новим митрополитом полоцького архієпископа І. Лісовського, 1806 р., відновляючи митрополичу гідність з усіма правами й привілеями.⁹

2. Іраклій, на світі Йосиф Одровуж - Лісовський, народився 1734 р. в малому містечку Усач на Білорусі.¹⁰ Походив із шляхетської родини, що пізніше зубожіла. Батько його Йосиф мав малу дідищу, а мати Констанція була рідною сестрою Смоленського єпископа Йосифа Лепківського. Тому, що батьки були латинського обряду, то і син їх був цього ж обряду аж до свого вступлення до Чину св. Василя Вел. До школи ходив в Усачі і покінчив її з дуже добрим поступом. Уже в школі виявляв особливий нахил і любов до руського обряду, бо в неділі й свята не ходив на латинську Службу Божу, але йшов до церкви ОО. Василіян і там разом із монахами брав участь у спільному хорі. Після закінчення школи вступив до Чину св. Василя В. в місті Полоцьку.¹¹ Тут же в церкві св. Софії приодів чернечу рясу під чернечим ім'ям Іраклія. В цьому ж монастирі зложив професію і покінчив філософію та богослов'я з відзначаючим вислідом.¹² Після висвячення на священника займав різні уряди в Чині. Якийсь час був настоятелем монастиря в Полоцьку, потім переїхав до Орші, де був настоятелем нового монастиря, що його заснував дядько Іраклія — Йосиф Лепківський, єпископ смоленський. Року 1776 Лепківський прибрав собі Лісовського за помічника в Свято-Онуфріївській архимандрії. Коли ж 1778 р. Лепківський важко занедужав, то архієпископ полоцький — Ясон Смогожевський іменував Лісовського Свято-Онуфріївським архимандритом.¹³

Тому, що після першого розбору Польщі (1772) архієпархія Полоцька дісталася під московське панування, Смогожевський для ліпшого адміністрування тією розлогою архієпархією, робив заходи про створення нової мстиславської єпархії і в ній хотів мати своїм

⁸ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, Leopoli 1862, p. 843.

⁹ APF, *Scritt. Rifer. nei Congressi Moscovia, Polonia, Ruteni (1800-1810)*, v. 18, fol. 477.

¹⁰ M. SOLOWIJ, *De reformatione liturgica Heraclii Lisowskyj, Archiepiscopi Polocensis (1784-1809)*, "Analecta OSBM", Sectio I, Romae 1950, p. 4-7.

¹¹ *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, t. XXIII-XXIV, Warszawa 1911, s. 360.

¹² *Записки Василя Лужинскаго — Архієп. Полоцького*. "Православний Собесідник" 1884, с. 112.

¹³ ASV, *Archiv. Nunz. Varsav.*, vol. 145, fol. 308.

Архиепископ Ираклий Лисовский

помічником Ираклия Лисовского. Одначе всі заходи Смогожевського в тому напрямі залишилися без успіху.¹⁴ В міжчасі, 1780 р. архиепископа Полоцького Я. Смогожевського іменовано київським митрополитом. Через те він мусів опустити Полоцьк і виїхати до Польщі, де ще находився осідок митрополії. Виїзд Смогожевського з Полоцька потягнув за собою сумні наслідки, як ми вже згадували в життєписі Смогожевського. Смогожевський хотів, щоб його наступником у Полоцьку був холмський владика М. Рило, і цариця Катерина II на це погодилася. Але в тому ж часі Рило вже одержав єпископство перемиське в Австрії і згодом туди перенісся. Те все розлютило царицю і вона продовж трьох років не обсаджувала Полоцька ніким, а тільки іменувала для нього Консисторію, яку очолював Онуфрїївський архимандрит Ираклий Лисовський. Даремне і митрополит і нунцій і сам папа Пій VI просили царицю іменувати архиепископа для Полоцька — цариця зволікала. Щойно четвертого року вдалося папському легатові Й. Аркетті випросити нового архипастиря для Полоцька. В січні 1784 р. цариця іменувала архиепископом полоцьким дотеперішнього Онуфрїївського архимандрита Ираклия Лисовського.¹⁵

3. Єпископські свячення Лисовський дістав із рук пинського владика Гедеона Горбацького 18 квітня 1784 р. Зараз у перших роках свого єпископства Лисовський узявся енергійно за переведення літургїчної реформи. Одначе вона йому не вдалася, бо з уваги на тодішні церковно-політичні умови була небезпечна й не на часі.¹⁶ Зрештою він зовсім мильно приписував літургїчній реформі надто велику вагу для справи навернення нез'єдинених. Друга справа, що тоді займала Лисовського — це була боротьба за церковні добра полоцької катедрі.

В управі архиепархією Лисовський докладав усіх зусиль, щоб з'єдинена Церква під російським пануванням відзискала знову свою свободу й спокій. Заслугою Лисовського було те, що він жив у великій приязні з князем Г. Потьомкіном та зумів використати цю приязнь на добро з'єдиненої Церкви. Князь Потьомкін — протектор католиків у російській державі, — втішався великим впливом у цариці Катерини II. Цій приязні Лисовського з Потьомкіном завдячуємо, що переслідування з'єдиненої Церкви з боку нез'єдинених ущухло і з'єдинена Церква продовж кількох років знову зажила спокійно. Про це писав сам Лисовський у листі до Конгрегації Поширення Віри 22 грудня 1786 р.¹⁷

¹⁴ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. VI, Romae 1957, p. 31 i 32.

¹⁵ J. GAGARIN, *Un nonce du pape à cour de Catherine II*, p. 134.

¹⁶ M. SOLOWIJ, *De reformatione liturgica H. Lisowskyj*, p. 112.

¹⁷ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Prop. Fide*, vol. VI, p. 241-243.

Архиепископ Ираклий Лисовский

Коли ж князь Потьомкін 1791 р. помер, Лисовський стратив свого протектора і знову настало переслідування з'єдиненої Церкви. Правда, після третього розбору Польщі 1795 р. дуже зросла власть Лисовського, бо після скасування єпархій і митрополії Лисовський продовж трьох літ (1795-1798) сам один адміністрував цілою з'єдиненою Церквою в російській державі і його владі підлягали: Литва, Білорусь, Волинь і Україна.¹⁸ Однак в той же час з'єдинена Церква терпіла велике насилля, бо з'єдинених змушувано в жорстокий спосіб до т. зв. "возсоединенія" з православною Церквою, а Лисовському цариця наказала опублікувати пастирського листа, яким він забороняв своїм священикам якимнебудь чином перепиняти "возсоединеніє" з'єдинених із православною Церквою.¹⁹ Як ми вже вище згадували, після смерті Катерини II 1796 р., її син Павло I дещо злагіднив своє відношення до з'єдинених і навіть відновив з'єдинені єпархії в Луцьку й Бересті, але митрополії таки не хотів відновити. Папа Пій VI вислав тоді до Петербурга варшавського нунція Л. Літту, а Лисовський часто благав у нього помочі. Але Літта не довіряв Лисовському, бо підозривав його про перебільшену схильність до нез'єдинених. Також строго осуджував Лисовського новий папський легат Т. Ареццо, висланий до нового царя Олександра I. В той час виринув у Лисовського ще й спір із латинниками, бо Лисовський всіма легальними способами старався, щоб священики й вірні, які неправдо перейшли на латинський обряд, вернулися до свого первісного обряду.²⁰ Хоч Лисовський вислав свого відпоручника, архипресвитера Івана Красовського, до Петрограду, проте цей нічого не зискав своїми пертракціяма, ні в папського легата, ні в російського уряду. Коли ж 1803 р. Лисовський виїхав у паломництво до св. Землі, папський легат узяв йому це за зле, бо Лисовський покинув свою єпархію без дозволу папи, а крім цього його прихвність у Полоцьку була тоді дуже потрібна.²¹

4. Коли помер митрополит Ростоцький 1805 р., папський легат і полоцький архієпископ І. Лисовський благали царя Олександра II відновити митрополію. Цар відновив митрополічу гідність і покликав до неї Ираклия Лисовського 1806 р., з титулом "митрополита з'єдинених Церков у Росії". Після тієї номінації Лисовський різними способами старався про канонічне затвердження своєї гідности з боку Апостольської Столиці, але цього потвердження не одержав аж

¹⁸ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Prop. Fide*, vol. VII, Romae 1957, p. 104.

¹⁹ ASV, *Nunz. Pol.*, v. 344/III, fasc. 93.

²⁰ E. LIKOWSKI, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi*, II, p. 15-21.

²¹ A. WELYKYJ, *op. cit.*, VII, p. 114-117.

Архиепископ Іраклій Лісовський

до своєї смерті, бо Апостольська Столиця вже тоді поробила конкретні заходи в австрійського уряду про створення Галицької Митрополії.²²

В останніх роках свого життя Лісовський, уже як митрополит, дуже дбав про світське духовенство. Його заслугою було заснування єпархіяльної семінарії 1806 р.²³ Докладав усіх зусиль, щоби з'єдинена Церква в Росії не була якоюсь "другорядною Церквою", а щоб користувалася повнотою своїх прав. Навіть на смертній постелі, у своєму завіщанні, просив російський уряд про опіку над з'єдиненою Церквою.²⁴

Лісовський помер на 75-ому році свого життя, 30 серпня 1809 р. в своїй архимандрії св. Онуфрія. Похоронено його в Струні близько Полоцька, у старій резиденції полоцьких владик.

5. Була це людина пересічних здібнощів, але обставини, в яких він жив і в яких опинилася вся з'єдинена Церква, мабуть переростали його сили й здібності. Однак в тих важких часах Лісовський виявив себе діяльним і дбайливим за долю і добро з'єдиненої Церкви. Його головна заслуга та, що зумів зберегти з'єдинену Церкву в російській державі. Був одушевлений ідеєю з'єдинення Церков і це з'єдинення старався різними способами прискорити, але, мабуть, був за великий ідеаліст у цій справі. Однак в противенстві до інших гадаємо, що він залишився на завжди вірним католиком і всякі сумніви щодо його правовірності відкидаємо, як необосновані.

²² M. SOLOWIJ, *De restitutione Metropoliæ Kioviensis (1806)*, p. 234-238; A. WELYKYJ, *Litterae Prop. Fide*, VII, p. 127 i 129.

²³ E. LIKOWSKI, *op. cit.*, II, p. 36.

²⁴ M. SOLOWIJ, *De reformatione liturgica H. Lisowskyj*, p. 12.



GREGORIUS KOCHANOWICZ
Metropolita Kioviensis (1809-1814)

ГРИГОРІЙ КОХАНОВИЧ

(1809-1814)

1. — Перед назначенням на митрополита. 2. — Стан з'єдиненої Церкви. 3. — Так зв. "епікія" з 1810 року. 4. — Смерть митрополита.

Митрополит Іраклій Лісовський перед своєю смертю (30 серпня 1809 р.) просив царя Олександра I, щоб його наслідником на митрополію призначив луцького єпископа Григорія Кохановича. Цар прихилився до просьби Лісовського і вже 3 жовтня 1809 р. прислав Кохановичеві номінацію на "митрополита з'єдинених Церков у Росії".¹

1. Про молоді літа Кохановича маємо скупі відомості. Знаємо тільки, що Григорій Онуфрій Коханович народився в Білорусі перед 1750 роком. Богослов'я студіював мабуть у Вильні. Не був василіянином, але світським священиком. Був зразу крилошанином, потім віцеофіціалом, врешті офіціалом у полоцькій капітулі при митрополитові Лісовському.² Після смерти луцького владики Левинського, 1807 р., Коханович став луцьким єпископом,³ та не мав змоги розвинути ширшої діяльності, бо вже по одному році став митрополитом.

2. Одночасно з іменуванням митрополита, цар іменував Івана Крассовського архієпископом полоцьким, Адріяна Головню — помічником митрополита, а Лева Яворівського — помічником берестейського єпископа. Отже за митрополита Кохановича з'єдинена Церква в Росії була зорганізована так: 1) На чолі церковної провінції стояв митрополит Коханович — одночасний луцький єпископ. 2) Єпископом у Бересті був від 1798 р. Йосафат Булгак. 3) Полоцьким архієпископом був іменований Іван Крассовський. 4) Суфраганом відновленої митрополитичої єпархії Вильна був іменований Адріян Головня, що й управляв митрополитичою єпархією. Він мав титул єпископа Орші. 5) Помічником Берестейського єпископа Булгака був іменований Лев Яворівський, із титулом володимирського єпископа.

¹ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 796.

² П. О. БОБРОВСКИЙ, *Русская греко-уніятская Церковь въ царствованіе Александра I*, С. Петербургъ 1890, с. 64.

³ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. VII, Romae 1957, p. 115.

Митрополит Григорій Коханович

Отже ціла з'єдинена церковна провінція в Росії складалася з чотирьох єпархій.⁴

3. Новий митрополит добре відчував, що силою тільки царської номінації, без апробати Апостольської Столиці, не годиться йому виконувати митрополичих функцій. Тимчасом з одного боку Наполеонські війни, що охопили майже всю Європу, утруднювали зносини з Римом, а з другого боку цар наполягав, щоб митрополит обняв своє урядування і висвятив назначених єпископів. Щоб обов'язки сумління погодити з волею царя і дійсною потребою Церкви, митрополит Коханович, берестейський єпископ Булгак і єпископ-номінат Крассовський з'їхалися в Петербурзі й уложили т. зв. епікію.⁵ В ній митрополит заявляє, що хоч не затверджений у митрополичій гідності Апостольською Столицею, приступає проте до висвячення єпископів, іменованих царем, бо через загальне замішання в Європі, доступ до Апостольської Столиці не можливий. Далше митрополит запевняє Апостольську Столицю, разом з іншими єпископами, про свою непохитну вірність для неї, на доказ цього складає визнання віри й присягу вірности та обіцяє в догідний час предложити всі акти Папі до затвердження. Згодом митрополит подав цю "епікію" окремим обіжником до відома латинських і наших єпископів та 10 січня 1811 р. висвятив трьох згаданих владик у катедрі в Вільні, при сослуженні двох латинських єпископів: Йосифа Дедерка — єпископа минського й Кипріяна Одинця — суфрагана полоцького.⁶

Невдовзі єпископові Булгакові лучилася нагода переслати цю "епікію" до Апостольської Столиці на руки віденського нунція, пізнішого кардинала Северолі.⁷ Одначе здається, що Коханович аж до смерти не отримав затвердження від Апостольської Столиці, через труднощі комунікації і прикре положення, в якому найшовся з волі Наполеона Папа Пій VII.⁸

Увесь час митрополитування Кохановича був — як каже єп. Ліковський — зайнятий боротьбою з Чином ОО. Василян.⁹ Справедливість була тепер по стороні Василян, які просто боролися перед упадком свого Чину, бо якщо пляни й задуми двох останніх митро-

⁴ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 474.

⁵ Зміст "епікії" див. M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, p. 870.

⁶ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 798.

⁷ A. THEINER, *Die neuesten Zustände der kath. Kirche beider Ritus...*, Augsburg 1841, S. 332.

⁸ J. LORTZ, *Geschichte der Kirche in der geschichtlichen Betrachtung*, Münster 1948, S. 366.

⁹ E. LIKOWSKI, *Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i na Rusi w XVIII i XIX w.*, Warszawa 1906, s. 28-30.

Митрополит Григорій Коханович

политів: Лісовського й Кохановича були б здійснені, — то певно дійшло б до упадку Чину. Ще за митрополита Лісовського "Духовна Колегія" домагалася знесення 54-ох василіянських монастирів і зліквідування уряду Генерального Прокуратора Чину в Римі. Однак цар на це не згодився, хоч уневажнив капітулу Чину відбуту в Тороканях 1802 р., яка вибрала нового протоархимандрита Чину і трьох провінціалів.¹⁰⁾ — Коханович продовжав боротьбу Лісовського з Чином. Під його предсідництвом "Духовна Колегія" видала 1810 року Чинові заборону приймати латинських шляхтичів. Це був тяжкий удар для Чину, бо позбавляв його приросту інтелігентного елементу; тож з'єдинені тоді не мали своєї шляхти, тільки мали простолюддя. Тому шляхта, а з нею і єпископи: Булгак і Головня, внесли протест проти цієї заборони до міністра освіти князя Голіцина, доказуючи, що шляхта, вступаючи до Чину, змінює латинський обряд на грецький. Хоч міністер не скасував заборони "Духовної Колегії", проте дозволив приймати латинську шляхту. Але вже 1812 р. сенат поновив наказ приймати римо-католиків до василіянського Чину.¹¹

Крім цього Коханович противився високій науці Василіян. Року 1812 писав він до князя Голіцина дослівно таке: "Кожний знає, що Чин Василіян, як усі чини греко-орієнтальної Церкви, заснований не для навчання в публичних школах, але для життя в постах, молитві й жертвах для Бога..."¹²

4. Митрополитування Кохановича не тривало довго, бо вже 1814 р. відійшов він у вічність. Помер у Жидичині, де резидував, як єпископ луцький. Коханович осиротив відразу дві єпархії: митрополічу — виленську й луцьку. Згідно з його бажанням, висловленим на ложі смерті, адміністрацію митрополічої єпархії доручено архієпископові полоцькому Крассовському, а луцьку єпархію передано тимчасово під заряд Берестейського єпископа Булгака.¹³

¹⁰ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum, Romae* 1954, p. 41.

¹¹ E. LIKOWSKI, *op. cit.*, II, p. 29.

¹² Д. ТОЛСТОЙ, *Римський Католицизмъ въ Россіи*, С. Петербургъ 1876, т. II, с. 353.

¹³ E. LIKOWSKI, *op. cit.*, II, p. 30.



JOSAPHAT BULHAK
Metropolita Kioviensis (1817-1838)

ЙОСАФАТ БУЛГАК

(1817 — 1838)

1. — Молоді літа Булгака. 2. — На владичому престолі. 3. — На митрополичому престолі. 4. — Дія Сіماشка. 5. — Характеристика Булгака.

Після смерті митрополита Кохановича 1814 р. осиротіли водночас дві єпархії: митрополіча й луцька, що з неї Коханович не зрезигнував, хоч став митрополитом. Цар Олександр I був тоді на віденському конгресі. Коли з нього вернувся, Василяни висунули кандидатуру берестейського єпископа Йосифа Булгака на митрополію. Року 1817 цар іменував Й. Булгака митрополитом.¹

1. Булгак народився 20 квітня 1758 р. Батько його Йосиф був шляхтичем гербу Сирокомля. Родина Булгаків була правдоподібно татарського походження й осіла в слонинському повіті на Білорусі. На хрещенні хлопця названо Ігнатієм. Від десятого року життя Ігнатій навчався у Василян у Жировицях. У 1774 році вступив до Чину ОО. Василян, там по новіціяті зложив професію і прийняв чернече ім'я Йосафат. До 1779 р. здібний юнак студював реторику й філософію, а в наступних трьох роках сам учив чернечу молодь у Березвечі й Жировицях.² У 1782 році Чин вислав молодого Йосафата до Риму, до Колегії Пропаганди.³ В той час литовська василянська провінція висилала щороку чотирьох своїх здібніших питомців до Риму на науку. Два приміщення мали в Колегії Пропаганди, а два у грецькій Колегії св. Атанасія. Булгак замешкав у Колегії Пропаганди і студював богословію та канонічне право.⁴ В Римі одержав він священичі свячення 27 березня 1785 р. Після досягнення двох докторатів: із богослов'я й канонічного права, молодий учений василянин приїхав до Вільна, де при церкві св. Тройці перейняв обов'язки проповідника. Його знання і небуденні проповідницькі здіб-

¹ E. LIKOWSKI, *Dzieje Kościoła Unickiego...*, Poznań 1880, t. II, s. 30.

² J. BOHOWICZ, *Ostatni Metropolita unicki na Białejrusi*, "Oriens", VI (1938), z. 1-2, s. 8.

³ *Registro e memorie degli Alunni del Collegio Urbano*, vol. II, pag. 49, anno 1783.

⁴ A. THEINER, *Die neueste Zustände...*, Augsburg 1841, S. 329.

Митрополит Йосафат Булгак

нощі зискали йому загальне признання. Тому вже 1786 р. пинський владика Я. Горбацький просив польського короля Станислава Августа затвердити 28-літнього Булгака його єпископом - помічником із правом наслідства. Король згодився, Апостольська Столиця дала диспензу з молодого віку і митрополит Ростоцький висвятив Булгака у Варшаві на єпископа турівського й помічника пинського.⁵

2. По смерті Горбацького його помічник Булгак перейняв керму цілої пинсько-турівської єпархії. Одначе довго не міг нею управляти, бо після другого розбору Польщі 1793 р. Пинськ припав Росії і цариця Катерина II з іншими з'єдиненими єпархіями скасувала теж єпархію пинську, а її єпископові Булгакові признала тисячу рублів пенсії річно.⁶ Нагла смерть деспотичної цариці Катерини II в році 1796 дала змогу двигнути знищене З'єдинення. Ревний єпископ Булгак уже в наступному році (1797) зачав візитувати свої зруйновані парохії і заохочувати людей до повороту на З'єдинення. Прикладом апостольської ревности Булгак заохотив багатьох священників до того, щоб вони наvertsали відпавших знов на З'єдинення. Ця акція почала заточувати щораз ширші круги, щораз більші маси почали вертатися до З'єдинення, що його покинули під насильством.⁷ Цей масовий поворот до З'єдинення викликав появу нового указу, який засадничо заборонено вертатися на З'єдинення тим, які вже перейшли на православ'я.⁸ З доручення папського Нунція в Петербурзі архієпископа Літти, Булгак опрацював спис кривд і шкід нанесених з'єдиненим у єпархіях: київській, пинській і турівській. У висліді заходів Нунція Літти, цар Павло I поруч архієпархії полоцької, відновив ще з'єдинені єпархії в Луцьку й Бересті.⁹ Папа Пій VI потвердив цю організацію окремою буллею з 1797 р. Тоді єпископ Булгак зрезигнував із своєї дотеперішньої єпархії турівської, а перенісся на розлогу єпархію в Бересті, що обіймала Гродно, Минск, Литву й Курляндію.¹⁰ Нунцій Літта уділив Булгакові широких повновастей і підчинив йому василіянські монастирі на протяг п'ятьох літ. У висліді цього Булгак був предсідником генеральної капітули Василіян у Тороканях 1802 р.¹¹ Булгак ревно забрався до впорядкування своєї нової єпархії. Найперше скріпив і відновив упадаючу капітулу в Бе-

⁵ S. ORGELBRAND, *Encyklopedyja powszechna*, t. IV, Warszawa 1860, s. 621.

⁶ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, p. 588.

⁷ J. ВОHOWICZ, *op. cit.*, p. 9.

⁸ М. КОЯЛОВИЧЪ, *Исторія возсоединенія западно-русскихъ униатовъ старихъ временъ*, С. Петербургъ 1873, с. 395.

⁹ Див. Іраклій Лісовський, с. 126.

¹⁰ A. THEINER, *op. cit.*, 319.

¹¹ M. WOJNAR, *De Capitulis Basilianorum, Romae* 1954, p. 42.

Митрополит Йосафат Булгак

ресті: обсадив опорожнені місця прелатів і крилошан новими особами.¹² Одначе пізніше стягнув на себе гнів тієї ж своєї капітули, що в боротьбі з Василянми була непримирима, а еп. Булгак — сам василяннин, брав Василян в оборону. За царя Олександра I, коли до т. зв. "Духовної Колегії" крім 8 латинників належало ще 4 з'єдинених, Булгак був містопредсідником цієї колегії, поки її не відокремлено в осібний департамент для справ з'єдиненої Церкви.¹³ Тоді предсідником цього департаменту став полоцький архієпископ І. Лісовський, а Булгак вернувся до своєї єпархії та ревню працював над скріпленням віри й поглибленням релігійности серед своєї пастви. У 1807 році єпархія Булгака побільшилася ще на повіт білостоцький, де тоді в Супраслі існувала з'єдинена єпархія, що нею тимчасово правив супрасльський архимандрит Лев Яворівський.¹⁴ Згодом прийшло до поділу розлогої берестейської єпархії: з неї відокремлено митрополичу єпархію Виленську, що нею мав управляти помічник митрополита — титулярний єпископ Орші. Тоді еп. Булгак переніс свій осідок із Новгородка до Жировиць.¹⁵ У 1814 році помер митрополит Коханович; продовж трьох років митрополія була необсаджена; аж 1817 р. цар Олександр I іменував митрополитом єпископа Булгака, а на луцьку єпархію, що її теж займав померлий митрополит, цар покликав о. Якова Мартушевича, додаючи йому суфрагана в особі світського священника Кирила Сиротинського.¹⁶

3. Розуміючи те, що його власть походить від Апостольської Столиці, новоіменований митрополит Булгак іще перед виконанням своїх функцій звернувся до Папи Пія VIII, а відтак до префекта Пропаганди кардинала Літти, прохаючи затвердити його в митрополичій гідності. У широкому меморіялі з 14. III. 1818 р. до кард. Літти, колишнього Нунція в Росії, митрополит Булгак описав долю З'єдинення за Катерини II, згадав про неканонічний вибір своїх двох попередників, просив Апост. Столицю, щоб у порозумінні з царем назначила постійний осідок митрополитові, щоб диспензувала його з усіх неканонічних браків і наділила правами й привілеями давніх митрополитів.¹⁷ Закінчив словами повними синівської відданости й послуху зарядженням Апост. Столиці. У відповідь на те декретом з 19. VII. 1820 р. Апост. Столиця дала Булгакові всі права й при-

¹² П. О. БОБРОВСКИЙ, *Русская греко-униатская Церковь въ царствованіе импер. Александра I*, С. Петербургъ 1890, с. 65.

¹³ А. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 473-475.

¹⁴ А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 296-305.

¹⁵ J. BOHOWICZ, *op. cit.*, p. 10.

¹⁶ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruth.*, p. 872 i 874.

¹⁷ M. HARASIEWICZ, *ibidem*.

Митрополит Йосафат Булгак

вілеї давніших митрополитів і затвердила його, але тільки як "Делегата Апостольської Столиці" (*tamquam Sedis Apostolicae Delegatum*).¹⁸

На підставі тих повноважень митрополит висвятив єпископів: Мартушевича й Сиротинського. Відтак перейняв заряд митрополичої архієпархії виленської, залишив у ній свого помічника Яворівського, а сам виїхав до Петербурга перейняти предсідництво другого департаменту Духовної Колегії. У Петербурзі митрополит вистарався про те, щоб членом другого департаменту став представник Василянського Чину архимандрит Аврелій Сулятицький.¹⁹ Продовж кількох років, себто до смерти справедливого царя Олександра I 1825, митрополит Булгак правив з'єдиною Церквою досить спокійно. Тільки 1823 р. був примушений усунути від управи архієпархії полоцького архієпископа Крассовського, передаючи управу цієї єпархії єпископові Мартушевичеві, що відзначався великою ревністю в обороні Церкви.

4. Але при боці добродушного Мартушевича виховався його любимець, майбутній зрадник З'єдинення Йосиф Сіماشко. Він народився 1798 р. в Україні й був сином українсько-католицького священника. У центральній семінарії у Вільні заразився вільнодумством і антиримським духом. 1821 року Мартушевич висвятив Сіماشка на священника, а вже в наступному році Сіماشко став асесором другого департаменту Духовної Колегії.²⁰ По смерті Олександра I на царський престіл вступив цар Микола I (1825 р.). Зараз по вступленні на престіл цар постановив знищити З'єдинення. Однак спонукка й плян знищення з'єдиної Церкви вийшли не від царя, а від згаданого Сіماشка. Вже 1827 р. Сіماشко виробив плян знищення Унії і предложив його урядові. Цей плян був дуже на руку цареві й цар приказав переводити його в діло.²¹ У 1829 році цар іменував Сіماشка єпископом-суфраганом білоруським, а митрополит Булгак і єп. Мартушевич уділили йому свячень. Відтепер події покотилися скоро. Цар зредукував число чотирьох з'єдинених єпархій до двох: білоруської з осідком у Полоцьку й литовської з осідком у Жировицях. Замість дотеперішніх крилошан, покликано 18 протопопів знаних "із прив'язання до трону". Василян підчинено зовсім владі єпископів. Митрополит Булгак, хоч сам був вірний Апостольській Столиці, зразу протестував, але згодом знемоців і не мав сили протиставитися енер-

¹⁸ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide, Romae* 1957, p. 139-149.

¹⁹ П. О. БОБРОВСКИЙ, *цит. твір*, с. 77.

²⁰ A. AMMANN, *op. cit.*, p. 507.

²¹ Плян Сіماشка див. у E. LIKOWSKI, *op. cit.*, p. 280-296.

Митрополит Йосафат Булгак

гійно руїницькій роботі Сіماشка.²² Хоч неохоче й зі страхом, але підписував підсувані йому документи. Митрополит із роками щораз більше дитиннів і ставав податливішим супроти уряду. А вже майже явний апостат Сіماشко поза плечима знемоцілого митрополита сіяв знищення і приготував "возсоєдиненіє" З'єдиненої Церкви з православною та довів до т. зв. "возсоєдиненія" в Полоцьку 1838 р., а навіть відважився просити в старенького митрополита його підпису під актом "возсоєдиненія", але митрополит рішуче спротивився.²³ Пригноблений явними закидами ревних священників, обурених байдужістю митрополита, турбований обидливими листами, що закидали йому зраду, Булгак помер 23 лютого 1838 р. в Петербурзі при кінці 80-го року свого життя.

Ще після смерти хотіли знеславити в очах народу останнього з'єдиненого митрополита. Московський уряд уладив Булгакові величавий похорон і поховано його не на католицькому цвинтарі, тільки в православному сергієвському монастирі під Петергофом.²⁴

Із смертю останнього з'єдиненого митрополита перестала існувати остання перешкода до злиття з'єдиненої Церкви з православною. Цього довершено рік пізніше, 12 лютого 1839 р., в Полоцьку.²⁵

5. Митрополит Булгак відзначався непересічними умовами здібностями, здобув широку богословську освіту в найчистішому джерелі — Римі і був людиною широких поглядів. При цьому відзначався такою глибокою побожністю, що навіть вороги це признають, нпр. православний учений П. Бобровський пише: "Булгак відзначався — кажуть — прикладним благочестям".²⁶ А апостат Й. Сіماشко в своїх споминах пише про Булгака: "Був твердий католик, цілий відданий молитві..."²⁷ Крім цього він був щиро прив'язаний до Апостольської Столиці і всі свої сили та здібності віддав на службу великої ідеї З'єдинення. Одначе — як справедливо завважає Амманн — Булгак не був пробоевий тип, а тодішні тяжкі часи й умовини вимагали пробоевих характерів у стилі першого Йосафата Кунцевича, чи митрополита Рутського.²⁸

²² A. THEINER, *op. cit.*, p. 356.

²³ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 817 i 818.

²⁴ J. BOHOWICZ, *op. cit.*, p. 12.

²⁵ Т. зв. "акт возсоєдиненія" див. M. HARASIEWICZ, *Annales...*, p. 905-910.

²⁶ П. О. БОБРОВСКИЙ, *цит. твір*, с. 76.

²⁷ W. SNOTKOWSKI, *Dzieje zniszczenia św. Unii na Białorusi i Litwie w świetle pamiętników Siemaszki*, Kraków 1898, p. 42.

²⁸ A. AMMANN, *op. cit.*, p. 475.

ГАЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ

ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ

Багато львівських єпископів у XVII-XVIII ст. робили заходи про віднову галицької митрополії. Щойно після смерти митрополита Ростоцького (1805 р.) Апостольський Престіл відновив для з'єдинених давню галицьку митрополію 1807 р. І з цього року вона перебирає на себе ролю Київської Митрополії, одержуючи її правовий статус та, як спадщину, отой моральний авторитет, що його здобула собі за довгі століття Київська Митрополія. Не без хісна буде приглянутися в загальних рисах історії цієї інституції, що до наших днів не втратила своєї актуальности та живучости.

1. Заснування Галицької Митрополії¹

З історії знаємо, що *єпископство* в Галичі існувало вже за князя Ярослава Осмомисла около 1156 р.² Першим галицьким єпископом був Олексій, про якого майже нічого не знаємо. Його наслідником був Косма, що про нього згадує Іпатіївський літопис під 1165 роком. Косму рукоположив київський митрополит Костянтин у 1159 році.³ Про його наслідників немає згадки в давніших джерелах, щойно митрополит Лев Кішка (1711-1728), на основі диптихів, наводить чергових галицьких владик у такому порядку: Йона, Геронтій, Єфрем, Іван, Антоній, Артемій, Мелетій і Атанасій. За котрогось із двох останніх єпископів Галицька Україна заключила Унію з Римом, а вслід за тим Данило був коронований на галицького Короля 1253 р. З дальших галицьких єпископів знаємо тільки імена Зосима, Ніфонта, Ігнатія й Доротея, що був останнім галицьким єпископом та помер із початком XIV століття. Стільки про галицьке єпископство.

Про галицьку *митрополію* маємо повніші відомості. Хоч деякі історики (Петрушевич, Гарасевич, Митроп. Макарій і ін.) допускають, що галицька митрополія існувала вже в XIII сторіччі, проте через брак потрібних джерел тяжко це доказати. Після другого зруйнування Києва татарами (около 1299 р.) оснування нової митрополії для Галичини й Володимирії сталося майже необхідне, бо

¹ Див. М. STASIW, *De Metropolitae Haliciensis restauratione*, (a. 1807). *Thesis ad Laueam, Romae* 1954. — М. МАЛИНОВСКИЙ, *Исторична вѣдомость о Митрополіи русской въ Галичѣ*, "Рускій Сіонъ" Львовъ 1875, ч. 1-19.

² Н. КАРАМЗИНЪ, *Исторія російского государства*, т. II, С. Петербургъ 1842, прим. 381.

³ І. РУДОВИЧЬ, *Исторія галицко-львовской епархіи*, Жовква 1902, стор. 6.

Галицька Митрополія

київський митрополит Максим переніс 1300 року осідок митрополії зі зруйнованого Києва до Володимира над Клязмою.⁴ Найперше надто велика віддаль майже внеможливлувала Максимові правити далеким Галичем із Володимира над Клязмою. Крім цього суздальські князі в досить короткому часі добули собі рішальний вплив на управу цілої Руської Церкви, а це викликало неохоту галицьких князів і заставило їх робити заходи в цілі відокремлення своїх земель від дотеперішнього єрархічного зв'язку.⁵ Вже князь Лев робив заходи в Царгороді про заснування митрополії в Галичі, але ці заходи осталися без успіху.⁶ Щойно його синові князеві Юрієві I вдалося довести справу до успішного кінця. Року 1303 золотою буллею грецького цесаря Андроника Палеолога і грамотою патріярха Атанасія основано галицьку митрополію і визначено їй 81 місце між усіма митрополіями царгородського патріярхату. До неї належало п'ять єпископств: володимирське, перемиське, луцьке, турівське й холмське.⁷ Новозаснована митрополія вдержалася тільки 25 літ, тобто до 1328 р., бо вже від самих її початків царгородський патріярх відносився до неї неприхильно, а московські князі і киево-володимирський митрополит робили заходи, щоб зліквідувати галицьку митрополію.

Щодо особи *першого* галицького митрополита то — хоч сучасні йому джерела промовчують його ім'я — одначе з пізнішого письма польського короля Казимира року 1370 до царгородського патріярха Філотея знаємо, що перший галицький митрополит називався *Ніфонт*.⁸ Про його життя і діяльність не знаємо нічого. Він помер того самого року, що й київський митрополит Максим.⁹ Після смерти Ніфонта король Галичини й Володимирії Юрій I вислав *Петра*, ігумена Спаського монастиря з-над Рати, на рукоположення до Царгороду. Патріярх рукоположив Петра й поставив галицьким митрополитом.¹⁰ А тому, що в тому ж часі помер і київський митрополит Максим, патріярх рішив використати цю нагоду, щоби повернути давній єрархічний лад на Русі.¹¹ Коли приїхав до Царгороду новий

⁴ М. ПРИСЕЛКОВ, *Троицкая летопись*, АН СССР, Москва-Ленинград 1950, стор. 349.

⁵ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, Wien 1878, I, p. 381.

⁶ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 9.

⁷ Див. Н. GELZER, *Beiträge zur russischen Kirchengeschichte aus griechischen Quellen*, "Zeitschrift für Kirchengeschichte", Gotha 1892, t. XIII, p. 253.

⁸ Письмо Казимира зване "п'іттакіон" див. MIKLOSICH-MÜLLER, *Acta et Diplomata Graeca Medii Aevi*, Vindobonae 1860, I, p. 557.

⁹ П. С. Р. Л., т. V, стор. 204, т. VII, стор. 134.

¹⁰ Н. GELZER, *op. cit.*, p. 257, і М. МАЛИНОВСКИЙ, *op. cit.*, 1875, с. 33.

¹¹ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 11.

Галицька Митрополія

кандидат на київську митрополію Геронтій, висланець тверського князя Михайла,¹² патріарх відмовив Геронтієві рукоположення і *de facto* галицький митрополит Петро став митрополитом усієї Русі. Він звернув увагу передовсім на те, щоб закріпити своє становище на півночі, тому від 1309 р. часто перебував у Києві й Володимирі над Клязмою, а около 1320 р. осів на постійне в Москві, звідки кермував і галицькою митрополією аж до своєї смерти 1326 року.¹³

Третім галицьким митрополитом (на основі письма короля Казимира до патріарха) дехто вважає *Гавриїла*, що мабуть іще за життя митрополита Петра сидів на галицькому престолі. Одначе вже при кінці 1327 р. він помер.¹⁴

У 1328 р. київським митрополитом став хитрий і освічений грек Теогност.¹⁵ Він зумів використати опороження галицької митрополії, непевні політичні обставини в Галицько-Волинській Державі й нехоть, з якою князь Юрій II (Болеслав Тройденович) відносився до православних, та допровадив митрополію до упадку. Він приїхав до Галича і в сослуженні галицьких єпископів висвятив *Теодора*, але тільки на галицького єпископа, а не на митрополита. Одначе Теодор при кінці 1330 р. поїхав до самого патріарха Ісаї в Царгород, а патріарх признав Теодорові права галицького митрополита і вслід за тим Теодор засідав 1331 р. на царгородському синоді в колегії грецьких митрополитів.¹⁶ Та цього ж таки року до Царгороду приїхав київський митрополит Теогност і цілу ту справу вбив на місці: Теодор вернувся до Галича звичайним єпископом, підвладним киево-московському митрополитові. Але Теодор не скапітулював, очікував тільки догідної хвилини. І вона прийшла. Після смерти цісаря Андроника III, замість малолітнього сина Івана V, правила його мати Анна. Теодор забезпечив собі поміч нового галицько-волинського князя Димитрія-Любарта і вибрався до патріарха Івана Калекаса, а цей відновив галицьку митрополію в границях визначених фундаційною грамотою з 1303 р.¹⁷ Одначе Теогност бажав удруге спаралізувати цю справу й видвигнув проти Теодора різні видумані обвинувачення. Але патріарх загрозив клятвою всім, хто буде противитися Теодорові.¹⁸ На жаль, Теодор виконував митрополічу власть тільки підчас патріархату Івана Калекаса. Коли ж Ка-

¹² M. STASIW, *op. cit.*, p. 26.

¹³ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *Історія України-Руси*, Львів 1905, т. III, стор. 300-304.

¹⁴ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 380.

¹⁵ Д. ПРИСЕЛКОВ, *Троицкая летопись*, стор. 359.

¹⁶ MIKLOSICH-MÜLLER, *op. cit.*, I, p. 164.

¹⁷ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *цит. твір*, т. III, стор. 273.

¹⁸ MIKLOSICH-MÜLLER, *op. cit.*, I, p. 265.

Галицька Митрополія

лекаса скинули з патріяршого престолу, а патріярхом став завзятий паламіт Ісидор Пухира, коли ж на добавок цього на царському престолі засів Іван Кантакузен, вони обидва почали касувати все, що постановили Анна й Іван. Митрополит Теогност використав цю нагоду, щоб добитися зліквідування галицької митрополії. Теогностові грішми поміг московський князь Симеон і в висліді цього грецький цісар видав 1347 р. золоту буллу, якою зніс галицьку митрополію. Патріярший синод, що відбувся у вересні цього ж року, затвердив цісарську буллу і скасував галицьку митрополію "на віки віков".¹⁹ Теодора патріярх закликав до Царгороду, щоб він перед синодом очистився з обвинувачень. А цісар вислав письмо до князя Любарта, щоб він прислав узурпатора Теодора на суд, а сам признав київського митрополита Теогноста архипастирем цілої Русі. Одначе Любарт образився обидливим тоном цісарського письма та вивищуванням московського князя Симеона і не видав Теодора ворогам, хоч би й з цеї причини, що він сам посилав Теодора до Царгороду добиватися митрополічних прав.²⁰ Але політичні умовини в дальшому зложилися неприхильно для Теодора. Польський король Казимир 1349 р. побив Любарта і зайняв Волинь. Тоді Теогност приїхав на Волинь до Любарта, обіцяв йому поміч московського князя Симеона, а навіть посватав Любарта з близькою своячкою Симеона — Ольгою.²¹ Тим самим Теодор стратив покровителя. Про дальшу долю Теодора джерела мовчать. Одначе він мабуть залишився митрополитом у тій частині митрополії, що припала Казимирові. Галицька митрополія перестала існувати щойно 1355 р., коли патріярший собор прилучив усі галицькі єпархії до литовської митрополії, якою управляв литовський митрополит Роман.²²

2. Перше відновлення Галицької Митрополії 1371 р.

Знаємо, що польський король Казимир зайнявши Галичину 1340 р. наступного року торжественно запрягнув, що шануватиме права української нез'єдиної Церкви в Галичині. Вслід за тим він навіть не запротестував, коли патріярший синод 1355 р. прилучив галицькі єпархії до литовської митрополії. Щойно коли литовський князь Ольгерд почав підносити претенсії до всіх українських земель, Казимир рішив розірвати той церковний зв'язок, що був між Галичиною і Литвою, та порішив для православних у Польщі відновити

¹⁹ Там же, стор. 267-271.

²⁰ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 14.

²¹ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *цит. твір*, т. III, стор. 304.

²² Н. GELZER, *op. cit.*, р. 272.

Галицька Митрополія

галицьку митрополію.²³ Саме в той час литовська митрополія була необсаджена вже від 1362 р., а її адміністратор, київський митрополит Олексій, пересиджував у Москві, занедбавши галицькі єпархії, з чого галицькі українці були дуже невдоволені. Після наради з галицькими єпископами й боярами, Казимир вислав 1370 р. галицького єпископа Антонія до патріярха Філотей з домаганням, щоб Антонія поставив галицьким митрополитом. Антонієві король дав письмо до патріярха, згадане вже "піттакіон", яким справу галицької митрополії поставив на вістрі меча.²⁴ У цьому письмі, після висловів пошани належних патріярхові, король стверджує, що галицька митрополія — це не якась новина, бо вже "від віків Галич був престольним городом митрополита". Це король доказує вичисляючи попередніх митрополитів.²⁵ Своє домагання король закінчує такими твердими словами: якщо Антоній не буде поставлений галицьким митрополитом — то король буде примушений хрестити українців у латинському обряді. Патріярх зрозумів грізне положення і без проволочки на патріяршому соборі в травні 1370 р. поставив Антонія галицьким митрополитом, прилучивши до митрополії всі давні суффраганії, крім луцької єпархії, що лежала тепер на території князя Любарта.²⁶ Вернувшись у Галичину, Антоній не застав уже в живих короля Казимира, бо він помер у листопаді 1370 р. Управу Галичини перебрав угорський король Людвик, а замість нього правив його кривняк, шлезький князь Володислав Опольський. Митрополит Антоній спостеріг, що нові пани неприхильно ставляться до православної Церкви. Важко було встоятися галицькій митрополії, бо тепер на неї пішов напір із Заходу й зі Сходу. Щоб спинити дальший розвиток православної Церкви, 1375 р. основано в Галичі латинську митрополію і в усіх галицьких та волинських єпископствах поставлено також і латинських єпископів.²⁷ Крім цього київський митрополит Олексій виступив гостро проти відновлення галицької митрополії. Правда, патріярх Філотей написав до Олексія письмо, яким оправдувався, що був примушений відновити галицьку митрополію, але це письмо Олексія не вдоволило. Крім Олексія ще й литовський митрополит Кипріян від 1376 р. почав старатися перейняти управу галицької митрополії. Тому становище Антонія було дуже трудне.

²³ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 14.

²⁴ Див. Н. GELZER, *op. cit.*, p. 253.

²⁵ Саме з цього письма знаємо за чергою імена згаданих вище галицьких митрополитів.

²⁶ MIKLOSICH-MÜLLER, *op. cit.*, p. 578-580.

²⁷ Див. А. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, Romae 1953, v. I, p. 94.

Галицька Митрополія

Проворний Кипріян з'єднав собі короля Володислава Ягайла і його дружину Ядвигу і 1380 р., за патріяршим благословенням, став митрополитом "Малої Русі", хоч Антоній протестував проти цього. В 1389 р. Кипріян поїхав у Царгород, звідки вернувся з титулом митрооплита всієї Русі та переселився в Москву.²⁸

В той час помер Антоній і опорожнив галицьку митрополію. Патріярх передав управу митрополії тимчасово молдавському ексархові, але король Ягайло призначив на це становище луцького єпископа Івана, що його й вислав зо своїм письмом до патріярха. Тим часом Кипріян ніяк не хотів допустити до обсади галицької митрополії і в письмі до патріярха змалював Івана як людину недостойну навіть єпископства, не то митрополії. Вслід за цим патріярх не тільки не потвердив Івана, але ще й викляв його. Ображений цим король дальше піддержував Івана й віддав йому управу єпархії та, хоч патріярх посилав двічі своїх послів, їх місія не вдалася: король хотів примусити патріярха, щоби поставив Івана митрополитом. Але Кипріян умів так справно ходити коло короля і так собі його приєднав, що король у 1401 р. видав Івана Кипріянові, а цей зложив Івана з єпископства і замкнув його в монастир у Москві.²⁹ Із тим же роком (1401) Кипріян став митрополитом цілої Русі з титулом "Митрополит Київський, Галицький і всієї Русі". Кипріян помер 1406 р. В 1412 р. Галичину візитував наслідник Кипріяна — Фотій, а вже в наступному році сидів у Галичі митрополічий намісник Ігнатій Крехович.³⁰ Так упала галицька митрополія, що продовж цілого століття була осередком не тільки церковного, але й політичного життя Західної України.

3. Намісники Київських Митрополитів у Крилосі й у Львові

Король Ягайло відносився неприхильно до української Церкви, а старався всіми способами закріпити латинські єпископства, а також митрополит Фотій не хотів висвятити єпископа для Галича, а волів поставити намісника, який у його імені управляв би єпархією і збирав би для нього данину. Таким першим намісником — як ми вже згадували — став *Ігнатій Крехович*. Тому, що Галич був столицею латинського архієпископа а архієпископ і король не бажали собі, щоб настоятель української єпархії мешкав у Галичі, Крехович мусів перенестися до василіянського монастиря в Крилосі. Від тоді майже продовж цілого століття намісники мешкали в Крилосі, щойно

²⁸ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *цит. твір*, т. V, стор. 393.

²⁹ Н. КАРАМЗИНЪ, *цит. твір*, т. V, стор. 134.

³⁰ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 22.

Галицька Митрополія

при кінці XV ст. перенеслися до свято-юрського монастиря у Львові.³¹ Спершу намісника іменував митрополит за відомом короля, пізніше митрополит виставляв намісникові грамоту і давав йому духовну власть, а король іменував його. Вкінці від 1509 року це право перейшло на латинських архиєпископів.³²

Про першого намісника Креховича не знаємо майже нічого, не знаємо навіть того, чи 1415 р. король, усуваючи Фотія, не усунув і Креховича. Того року Витовт скликав галицьких і литовських єпископів на собор до Новгородка литовського, а вони вибрали митрополитом Григорія Цамвлака — прихильника унії.³³ Таким чином галицька єпархія опинилася знов під управою литовсько-руського митрополита. На жаль, уже в 1419 р. Г. Цамвлак помер, а Фотій погодився з Витовтом, часто приїздив до Галичини, 1429 р. візитував галицьку єпархію й управляв нею аж до своєї смерті 1431 р. Наслідник Фотія, нещасний Герасим, великий прихильник унії, правдоподібно не був у Галичині. За митрополита Ісидора, підчас його побуту на ферарсько-фльорентійському соборі, в Галичі теж сидів його намісник. Коли Ісидор, прийнявши унію 1439 р., вертався до собору як папський легат, тоді задержався довше в галицькій єпархії, щоб тут між клиром і вірними зацепити унію, але його заходи були без успіху: Ісидор стрінувся з опозицією не тільки нез'єдинених, а навіть і католиків.³⁴ Коли ж у 1440 р. Ісидор утік із Москви й довгий час перебував у Польщі — тоді більше сам особисто займався галицькою єпархією. Коли ж він переїхав на постійне до Риму і 1441 р. став кардиналом, а король Казимир Ягайлович віддав київську митрополію Йоні, то галицької митрополії йому не віддав, бо там сидів намісник Ісидора. У 1458 р. кардинал Ісидор зрезигнував із митрополії, а Папа Пій II окремим бреве поділив митрополію на північну московську, якою управляв православний митрополит Йона, і на південну київську, для якої митрополитом призначив Григорія II, ігумена монастиря св. Дмитрія в Царгороді.³⁵ Хоч новий митрополит досить піклувався галицькою єпархією, то однак вона й тепер залишилася під управою його намісника. Після смерті Григорія за його наслідника Мисаїла Пструцького (1474-1477) у Крилосі сидів теж його намісник монах Андрій Свістельницький. Із старинного списку ігуменів львівського монастиря св. Юра виходило б.

³¹ Там же.

³² М. ГРУШЕВСЬКИЙ, цит. твір, т. V, стор. 432.

³³ Там же, стор. 400-402.

³⁴ А. AMMANN, *Storia della Chiesa Russa e dei paesi limitrofi*, Torino 1948, p. 123-124.

³⁵ М. STASIW, *op. cit.*, p. 96-97.

Галицька Митрополія

що наслідником Свістельницького був Йоасаф — архимандрит львівського свято-юрського монастиря.³⁶ Після смерти Йоасафа (1439) намісником був свято-юрський архимандрит Атанасій. Він помер 1509 р., а тоді львівський архієпископ латинського обряду Бернад Вільчек виборов собі в короля право іменувати намісників. Архієпископ заіменував нового намісника і від тоді почав себе вважати його настоятелем та вмішуватися навіть у внутрішню управу Церкви. Патронат архієпископа сприкрився українській шляхті і вона, а з нею й київський митрополит домагалися, щоб король сам іменував намісника. І дійсно король заіменував намісником Василя Плетенського. Після Плетенського намісником був Ісаак Яким Гдашицький — архимандрит святоюрського монастиря у Львові, а після нього Яків Сікора. Одначе шляхта і клир постаралися, що Сікору скоро усунено не тільки з намісництва, але й з архимандрії.³⁷ Тоді за апробатою митрополита й короля намісником став чернець Йосиф, але й він довго не втримався, бо ще цього ж року (1535) галицька шляхта вибрала намісником шляхтича — Макарія Тучапського і післала його на благословення до київського митрополита. Хоч митрополит не був прихильний Тучапському і висував іншого кандидата (Гошовського), одначе під натиском шляхти, яка вдруге віддала свої голоси на Тучапського, митрополит уступив і 1539 р. іменував Тучапського своїм намісником і свято-юрським архимандритом.³⁸ Коли ж проти Тучапського виступив латинський архієпископ і усунений Сікора, тоді Тучапський і його прихильники впали на думку, що найліпше буде, коли Тучапський стане львівським єпископом. Тучапський приїхав до Кракова і сам так походив коло своєї справи, що король Жигмонт I видав Тучапському грамоту, якою його іменував "єпископом галицьким, львівським і каменецьким", 22 жовтня 1539 р.³⁹ Шляхта дала номінатові сторожу й випроварила його на рукоположення до митрополита. Тучапський доїхав щасливо до Новгородка литовського, а 22 лютого 1540 р. митрополит висвятив Тучапського на єпископа.

Таким чином закінчилася 126-літня провізорія в управі галицької єпархії, що відбилася дуже болючо й стала причиною багатьох аномалій у церковному й народному життю.⁴⁰

³⁶ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 26 з. 4.

³⁷ М. STASIW, *op. cit.*, р. 101-102.

³⁸ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 30.

³⁹ Див. М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *цит. твір*, стор. 438-439 і М. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, р. 94-96.

⁴⁰ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 31.

Галицька Митрополія

4. Оснування Львівської Єпархії

Отже першим львівським єпископом (1540-1549) був уже згаданий Макарій Тучапський. Він був т. зв. "єпископом дворним з рамени Київського й Галицького Митрополита" — це значить, що він був митрополитим намісником із єпископським характером. Митрополит пам'ятаючи попередні випадки, в яких галицькі єпископи домагалися відновлення галицької митрополії, не іменував Тучапського галицьким єпископом, тільки львівським, і казав йому присягнути, що ніколи не буде "столечности Галицької Митрополії у свою власть привлащати" та буде що року митрополитові віддавати половину доходів.⁴¹ Тучапський осів у свято-юрській монастирі у Львові, заснував там капітулу та в документах заснування капітули і в статутах львівського братства виступав як "Владика львівський і каменецький".⁴²

Ще за життя Тучапського король іменував львівським єпископом Марка Арсенія Балабана, бо родина Балабанів багато натрудилася при заснуванні львівської єпархії. Одначе Арсеній виявився за слабкий на тодішні умовини. В той час у Польщі дуже ширилися західні єресі й секти, передовсім протестантизм,⁴³ а Арсеній не зумів зорієнтуватися в цьому новому русі, тільки займався боротьбою зі ставропігією, з латинським архієпископом та надмірно дбав про матеріяльне забезпечення своєї родини. Журба про власне добро спонукала його до того, що ще за свого життя вистарався від короля (1566 р.) іменування на львівське єпископство для свого сина Гедеона, який ще за життя батька управляв єпархією, а по смерті батька (1568 р.) засів на владичому престолі у Львові.⁴⁴ Але латинський архієпископ Суліковський, покликуючись на привілей з 1509 р., іменував львівським єпископом шляхтича Івана Лопадку-Осталовського, а король легким серцем відкликав номінацію Балабана, затвердив Остаповського та навіть приказав львівському старості ввести Остаповського в управу єпархії. Київський митрополит Йона III висвятив Остаповського на львівського єпископа. Одначе Балабан не дав за програму, осів у Стратині і, піддержуваний галицькою шляхтою, зачав процес із своїм противником. Усю справу вирішила смерть Остаповського 1576 р. Тоді Гедеон Балабан перейняв львів-

⁴¹ M. STASIW, *op. cit.*, p. 114-116.

⁴² M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 102, 104.

⁴³ Історики нараховують 32 секти тоді в Польщі. Див. S. ZAŁĘSKI, *Jezuici w Polsce, Lwów 1900, t. I, s. 27.*

⁴⁴ М. ГРУШЕВСЬКИЙ, *цит. твір*, т. V, стор. 441.

Галицька Митрополія

ську єпархію, осівши при свято-юрській катедрі.⁴⁵ Гедеон був безперечно здібніший від свого батька і розумів, що до відродження української Церкви треба передовсім поглибити освіту між народом і клиром. Тому почав закладати школи, на що дозволив король Степан Баторій 1585 р.,⁴⁶ оснував друкарню в Стратині, де друкував книжки, старався викорінювати пороки й суєвір'я між народом. Вкінці ж побачивши, що з Царгороду не можна надіятися ніякої помочі, Гедеон рішив звернутися до джерела правди — до Апостольського Престолу.⁴⁷ Однак Гедеон був хиткого характеру й склонювався до унії не так із переконання, як радше тому, що через збройний напад на ставропігію, собор єпископів на основі патріяршого рішення відсунув Гедеона від єпископства 1594 р. В наступному році (1595) на соборі в Бересті Гедеон навіть підписав заяву єпископату, що її Потій і Терлецький завезли до Папи Климента VIII. Але пізніше, під впливом князя Острожського, Гедеон відрікся унії разом із перемиським єпископом Михайлом Копистинським, а в Бересті був навіть предсідником православного протисобору. За це митрополит Рагоза торжественно на соборі викляв Гедеона і зложив його з єпископства, а король Жигмонт III признав його за віроломного зрадника. Але олександрійський патріярх Пігас призначив Гедеона екзархом православної Церкви в Україні. Видвигнений на чоло православ'я Гедеон був ворогом унії аж до смерті 1607 р. Перед смертю старався передати львівську єпархію своєму своякові Ісаї Балабанові, але українцям уже було за багато Балабанів і вони вибрали єпископом Єремію Тисаровського (1607-1641),⁴⁸ хоч проти нього був Апостольський Нунцій і, хоч католицький київський митрополит І. Потій його не признав, а поставив галицьким єпископом 1611 р. Йосифа Рутського. Однак Рутський навіть не навідувався до Львова, а коли сам став митрополитом — то галицьким єпископом призначив свого коад'ютора Рафаїла Корсака, який теж навіть не старався перейняти свою єпархію. Тому Тисаровський спокійно управляв львівською єпархією аж до смерті 1641 р.⁴⁹

На похороні Тисаровського в Жовчеві, духовенство і шляхта вибрали єпископом 24 літнього Андрія Желиборського, але Митрополит Петро Могила не затвердив цього вибору, бо відбувся без його відома і не в катедрі, а назначив новий вибір на 5 квітня у

⁴⁵ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 33.

⁴⁶ LIKOWSKI, *Unia Brzeska*, Poznań 1896, p. 89.

⁴⁷ І. РУДОВИЧЬ, *там же*.

⁴⁸ A. WELYKYJ, *Prima Eparchiae Leopoliensis Unio (a. 1607): "Analecta OSBM"*, vol. I (VII), fasc. 4, p. 553.

⁴⁹ І. РУДОВИЧЬ, *там же*, стор. 36.

Галицька Митрополія

свято-юрській катедрі. Але і при поновному виборі Желиборський одержав більше голосів, ніж контркандидат Данило Балабан. Тому діставши королівський привілей, Желиборський постригся в ченці під ім'ям Арсенія, а в половині листопада 1641 р. луцький єпископ його рукоположив.⁵⁰ Після смерти Арсенія Желиборського (1662) король іменував львівським єпископом його брата Атанасія Адама Желиборського. Тому, що після смерти митрополита Дионісія Балабана (1663) нез'єдинені вибрали аж двох кандидатів на митрополита, король доручив адміністрацію київської митрополії львівському єпископові Атанасієві Желиборському. Але він довго не управляв, бо вже 1666 року помер.⁵¹

Не будемо тут ширше спинятися над боротьбою за митрополичий престіл між Йосифом Нелюбовичем - Тукальським і Антонієм Винницьким та за львівський єпископський престіл між Євстахієм Свістельницьким і Йосифом Шумлянським⁵² тим більше, що король Михайло Корибут Вишневецький раз признавав єпископство одному кандидатові, а за кілька місяців другому.⁵³ Щойно за короля Івана III Собіського *Шумлянський* перейняв цілу єпархію, маючи поміч від короля, з яким Шумлянський був майже в усіх воєнних походах.⁵⁴ Від першої хвилини вибору на єпископа Шумлянський думав про унію. В цьому піддержував його король, який бажав релігійної єдності з політичних мотивів. Щоб це Шумлянському влегшити, король зосередив у його руках найвищу владу православної Церкви. В тій цілі вже 1675 р. король іменував Шумлянського адміністратором київської митрополії на місце знемоцілого митрополита Тукальського. Після смерти Винницького (1676) король іщераз поновив цю номінацію, а 1683 р. після смерти киево-печерського архимандрита Інокентія Гізеля, король надав Шумлянському цю багату архимандрію.⁵⁵ Свою широку владу і впливи Шумлянський вихіснував для добра унії: старався притягнути до з'єдинення перемиського нез'єдиненого єпископа Інокентія Винницького і луцького єпископа Гедеона Четвертинського, переговорював із представниками шляхти, духовенства й міщанства, а підчас візитацій проготовляв теж вірних. Так підготовивши терен, із початком 1677 року Шумлянський поїхав

⁵⁰ М. STASIŃ, *op. cit.*, p. 162-163.

⁵¹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 282-283.

⁵² Цікавих відсилаємо до праці М. АНДРУСЬКА, *Боротьба за єпископську катедру*, в "Записки ЧСВВ", т. VI, Львів 1935.

⁵³ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 38.

⁵⁴ А. ПЕТРУШЕВИЧЬ, *Сводная Галицко - Русская Лѣтопись*, Львов 1874, т. I, стор. 150.

⁵⁵ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 39.

Галицька Митрополія

до Варшави і там 7 березня зложив тайне ісповідання віри на руки з'єдиногого митрополита Кипріяна Жоховського, в прияві короля Івана III, про що Жоховський повідомив Нунція Мартеллі, а цей післав звіт до Конгрегації Поширення Віри в Римі. Папа Інокентій XI, повідомлений про це, написав листа з подякою і побажанням до митрополита Жоховського і до самого Шумлянського.⁵⁶ Вернувшись до своєї єпархії Шумлянський занявся щиро піднесенням рівня освіти і духовним вихованням як чорного, так і білого клиру.⁵⁷ В той час король Собіський, хочахи наклонити нез'єдинених до унії, скликав з'єдинених на з'їзд до Люблина 1680 р. З'єдинені єпископи приїхали на чолі з митрополитом Жоховським, а нез'єдинені вислали тільки малу делегацію, оправдуючись перед королем, що не сміють вести ніяких переговорів у справах віри без відома царгородського патріярха. Хоч люблинські переговори розбилися — все ж таки вони не були зовсім без успіху, бо Шумлянський порозумівся з королем і з перемиським єпископом Інокентієм Винницьким та і з унівським архимандритом Варлаамом Шептицьким та разом із ними 1681 р. прийняв другий раз унію. 1691 року Винницький приступив явно до з'єдинення разом із цілою єпархією, а 9 літ згодом у липні 1700 р. Шумлянський пішов за прикладом свого сусіда й теж приступив до з'єдинення разом зо своїм духовенством. За владиною й духовенством пішов без опору й нарід. Ставропігія опиралася ще вісім років, але вкінці 1708 р. приступила теж до з'єдинення, підкоряючись безпосередньо Папі Римському, а братчики зложили ісповідання віри на руки єпископа Шумлянського.⁵⁸ Майже при всіх своїх переговорах про з'єдинення Шумлянський видвигав справу віднови галицької митрополії: випроцесував дотацію галицької єпархії — Перегінсько, до свято-юрської катедрі спровадив із Теробовлі чудотворну ікону Богоматері та записав у завіщанні на катедру свої дорогоцінності. Помер 27 липня 1708 року.⁵⁹

Через воєнні обставини щойно рік після смерти Шумлянського, 30 жовтня 1709 р., король Август II заіменував львівським єпископом довголітнього унівського архимандрита *Варлаама Шептицького*, а щойно потім 1710 р. відбувся його вибір, що був тільки чистою формальністю.⁶⁰ Шептицький найперше завів лад в управі монастирів: на соборі в Уневі 1711 р. перевів частинну реформу Василян.

⁵⁶ A. WELUKYJ, *Documenta...*, vol. I, p. 640-642.

⁵⁷ Див. М. ANDRUSIAK, *Józef Szumlański pierwszy biskup lwowski*, Lwów 1934, p. 140-141.

⁵⁸ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 40-41 і М. STASIW, *op. cit.*, 189-207.

⁵⁹ А. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Сводная Лѣтопись*, т. II, ч. I, стор. 42.

⁶⁰ Там же, стор. 48-51.

Галицька Митрополія

До світського духовенства відносився прихильно, ставав в обороні священиків кривджених посесорами й постоями війська. Візитував парохії каменецької єпархії, де після турецької займанщини залишилися тільки слабкі сліди з'єдинення, скликував священиків на єпархіяльні синоди і при їх допомозі старався завести лад і карність.⁶¹ Шептицький удержував добрі зв'язки з чільними людьми, зо ставропігією, ставав в обороні міщан. Коли мійська управа кривдила їх. Шептицький написав у їх обороні дуже рішуче письмо до короля Августа II, а це письмо доручила королеві окрема депутація міщан.⁶² Дуже цінним здобутком Шептицького була т. зв. *Concordia* — себто угода заключена з латинським львівським архієпископом Іваном Скарбеком 1714 р., яка нормувала відносини католиків обрядів грецького й латинського. У тій конкордії признано, бодай у принципі, українському духовенству права рівні з латинським, звільнено його з деяких несправедливих данин та обмежено свободу переходу з одного обряду на другий.⁶³ Після смерти митрополита Юрія Винницького 1713 р., Шептицький старався про київську митрополію і, хоч мав сильні плечі, проте з огляду на пізній вік не добився її, бо номінацію дістав молодий і енергійний володимирський єпископ Лев Кішка. У своєму завіщанні В. Шептицький записав усе своє майно на святоюрську катедру, на церкви й монастирі.

Наслідником Варлаама Шептицького став його братанич Атанасій Шептицький (1715-1746) — коад'ютор Варлаама. Хоч митрополит Кішка зразу не хотів, одначе пізніше під впливом різних осіб висвятив Атанасія 21 вересня 1715 р. в церкві Успіння у Львові.⁶⁴ Найбільшою заслугою Атанасія було те, що він усім серцем займався реформою й освітою світського духовенства. На власний кошт удержував талановитих юнаків у театинській колегії у Львові й заграничних папських колегіях, для парохіяльного духовенства видавав найкращі підручники, напечатав українською мовою коротко зібрані постанови Замойського Синоду 1720 р., часто скликував єпархіяльні собори, в листах до впливових осіб вставлявся за священиками покривдженими на славі чи майні, при обсаді парохій вимагав звільнення парохів від панщизняних робіт і т. п.⁶⁵ На Замойський Синод Атанасій прибув із чисельною делегацією та брав там таку активну участь, що звернув на себе увагу самого митрополита: ми-

⁶¹ М. STASIŃ, *op. cit.*, p. 223-224.

⁶² І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 42.

⁶³ *Obrona Religii Graeco-Ruskiej z Kościołem S. Rzymskim zjednoczonej*, Lwów 1738, p. 65-68.

⁶⁴ Див. М. STASIŃ, *op. cit.*, p. 232-235.

⁶⁵ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 43.

Галицька Митрополія

трополит хотів навіть Атанасія мати своїм коад'ютором із правом наслідства. Про свій замір митрополит Кішка звідомив короля Августа і король згодився на це, але мабуть ніякого привілею не видав, бо Шептицький у своїх письмах аж до 1727 р. підписувався тільки як єпископ львівський, без додатку коад'ютор.⁶⁶ Атанасій заснував 1732 р. друкарню в Уневі і зачав у ній друкувати церковні книги, справлені за вимогами Замойського Синоду. Це дало причину до довгого процесу зі ставропігією, який закінчився щойно 1740 р.⁶⁷

Митрополит Кішка спочатку хотів мати своїм наслідником полоцького архієпископа Флоріяна Гребницького, але цей був зайнятий процесом із єзуїтами, що забрали масток полоцького монастиря. В тій цілі Гребницький поїхав до Риму й довго не вертався. У міжчасі митрополит дуже підупав на силах і важко захворів епілепсією, тому скликав до Володимира Вол. єпископів: луцького, холмського і львівського та назначив Атанасія Шептицького своїм коад'ютором із правом наслідства. Хоч збоку невдоволених були протести, однак вирішальні чинники рахувалися з волею помершого митрополита і 1729 р. Атанасій вступив на митрополичий престіл. Не будемо довше обговорювати його широкої митрополичої діяльності.⁶⁸ Згадаємо тільки, що за Шептицького дійшло до злуки двох провінцій Чину св. Василя В. в одну Конгрегацію на капітулі в Дубні 1743 р., що на прохання митрополита Шептицького Папа Бенедикт XIV поновив заборону переходу на латинський обряд, що митрополит боронив прав з'єдиненої Церкви проти зазіхань Москви, що проявив себе як добрий організатор і адміністратор митрополії Помер у Львові 1746 року.

Смерть Атанасія Шептицького осиротила київсько-галицьку митрополію і львівську єпархію. Після довгих незгод на митрополичий престіл вступив 1748 р. полоцький архієпископ Флоріан Гребницький (1748-1762), а львівська єпархія дістала архієпископа в особі *Лева Шептицького* (1748-1779).

Як архимандрит у Мелечі Лев Шептицький дістав номінацію від короля 9 березня 1748 р., та був висвячений щойно 14 травня 1749 р. Він старався продовжувати діяльність свого світлого попередника і стрія Атанасія.⁶⁹ Тому ревно дбав про освіту й вивищення світського

⁶⁶ M. STASIŃ, *op. cit.*, p. 238.

⁶⁷ S. OLGEBRAND, *Encyklopedyja Powszechna*, Warszawa 1867, t. XXIV, p. 621-622.

⁶⁸ Про це ми ширше писали п. н. Митрополит Атанасій Шептицький, див. вище, стор. 89-95.

⁶⁹ M. HARASIEWICZ, *Annales...*, p. 574.

Галицька Митрополія

духовенства, а Василян усував від гідностей і впливу в єпархії тим більше, що Василяни від 1743 р. тишилися привілеєм екземпції і не залежали від єпископів. У 1761 р. Лев докінчив будову нової катедри св. Юра у Львові, а десять років пізніше займенував каноніків і прелатів, що мали творити капітулу, вибудував архієпископську палату й мешкання для каноніків, піклувався Папською Колегією Театинів у Львові, заряд ставропігійної церкви віддав у руки світських безженних священників, а при відпустових церквах у Зарваниці й Буцневі настановив світських парохів і сотрудників.⁷⁰ Митрополит Феліціан Володкович іменував Шептицького 1762 р. своїм помічником із правом наслідства. Коли митрополит через приналежність до барської конфедерації виїхав із краю, Шептицький одержав адміністрацію *in spiritualibus et temporalibus*. Через те між ними виник спір, що тривав аж до смерти Володковича 1778 р. Після смерти Володковича, Лев, як його помічник, не мав ніяких труднощів перейняти митрополичий престіл. Польща й Австрія негайно його potwierдили.⁷¹ Священники й вірні в'язали великі надії з новим митрополитом, але він після одного року митрополитування підчас одної канонічної візитації нагло захворів і помер у Радомишлі на Україні, 25 травня 1779 р. Головною заслугою Лева Шептицького було те, що він поновив старання перед цісарем про віднову галицької митрополії, пропонуючи, щоб львівську єпархію піднести до гідности митрополії. Одначе до цього не дійшло з політичних причин.⁷²

Після наглої смерти митрополита Лева Шептицького, львівські крилошани висунули на львівського єпископа свого кандидата крилошанина *Петра Білянського*, що одержав номінацію цього ж року (1779), але митрополит Ясон Смогожевський затвердив його і висвятив щойно 1781 року,⁷³ бо Білянський був світський священник і не хотів робити новіціяту, як цього вимагав Замоїський Синод, тому потребував диспензи, яку й одержав.⁷⁴ Білянський керував єпархією в часах т. зв. йосифінізму, тобто в часах реформ цісаря Йосифа II. Повіяло тоді прихильнішим вітром для українців. Цісар приказав.

⁷⁰ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, p. 636.

⁷¹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 569.

⁷² Див. М. STASIW, *op. cit.*, p. 296-297.

⁷³ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 48.

⁷⁴ "...Pius PP. VI. referente... Sacrae Congregationis de Propaganda Fide Secretario attentis peculiaribus circumstantiis dispensavit eundem Dominum Petrum Bielanskyj ab obligatione suscipiendi Regulare Institutum juxta praedictum Canonem indulsitque, ut eo non obstante in Episcopum... Leopoliensem a R. P. D. Jasone Smogorzewski Metropoliae Russiae Administratore consecrari juxta Ritus possit et valeat" (*Arch. Prop. Fide, Scritt. rif. n. Congressi*, vol. 14, f. 433v-454).

Галицька Митрополія

щоб усі три католицькі обряди в Галичині користувалися рівними правами, зніс невільниче підданство хліборобів, будував школи, звільнив дяків від військової служби і т. д.⁷⁵ Одначе після смерти цісаря Йосифа II, 1790 р., польська шляхта і польський клир під проводом латинського єпископа-помічника зо Львова, Каєтана Кіцкого, робили заходи про повернення латинникам давніших прерогатив.⁷⁶ Тоді обидва українсько-католицькі єпископи: львівський Білянський і перемиський Максимілян Рило вислали своїх генеральних вікаріїв до цісаря Леопольда II, а він затвердив усі ті права, що ними від кількох літ користувалася українська Церква. Між проханнями генеральних вікаріїв до цісаря, на другому місці стояло прохання про відновлення галицької митрополії. Року 1783 цісар оснував у Львові духовну семінарію, що її після двох літ перетворено на генеральну семінарію, бо в ній мали вчитися не тільки питомці з Галичини, але й з Угорщини, Хорватії й Семигороду.⁷⁷ Цісарським дипломом з 21 жовтня 1784 р. засновано львівський університет і на просьбу єпископа Білянського на теологічному й філософічному факультетах для українців відбувалися виклади в українській мові, але українські катедри не розвивалися і тому їх скасовано 1808 р. Білянський дбав також про те, щоб у церках виголошувано проповіді українською мовою. Він теж старався, щоб зберегти з'єдинення в каменецькій єпархії, яка майже в цілості належала до Росії. Відбував канонічні візитації й піддержував католицького духа між клиром, а це стало причиною, що намісник Поділля граф Шереметєв заборонив йому управляти каменецькою єпархією. Відклик Білянського до Риму й до Відня остався без успіху і з'єдинення в каменецькій єпархії впало. Білянський помер у травні 1798 року.⁷⁸

Його наслідником став *Николай Скородинський* (1799 - 1805), питомець віденського "Барбареум". Митрополит Т. Ростоцький його потвердив, а холмський єпископ Порфір Важинський висвятив його 1 березня 1799 р. Скородинський ревно забирався до праці передовсім для добра духовенства, але не встиг розвинути ширшої діяльності, бо вже в 1805 році помер.

5. Друге відновлення Галицької Митрополії

Як ми згадували, вже Лев Шептицький видвигнув був думку про відновлення галицької митрополії. Ця митрополія, крім галиць-

⁷⁵ F. MASS, *Der Josephinismus*, II, Wien 1953.

⁷⁶ M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 629-630.

⁷⁷ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 49.

⁷⁸ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 682.

Галицька Митрополія

ких епархій, мала обіймати теж з'єдинені епархії тодішньої Угорщини. Пізніше (1796 р.) цю думку поновно видвигнули владики: Білянський і Максиміліян Рило — тоді перемиський єпископ. Але угорська королівська канцелярія не згодилася на те, щоб угорські з'єдинені підлягали галицькому митрополитові і справа впала.⁷⁹

Коли ж у 1803 р. латинські єпископи поробили заходи, щоб австрійський уряд підкорив з'єдинених під їх владу, тоді представники українського духовенства зібрані у Львові на єпархіяльному соборі під проводом львівського єпископа М. Скородинського, при участі перемиського єпископа А. Ангеловича і холмського П. Важинського, вислали до цісаря свого депутата, львівського генерального вікарія Михайла Гарасевича, із проханням: відновити галицьку митрополію. Одначе Гарасевич нічого не висєднав, бо уряд і нунціятура у Відні не годилися на поділ митрополії, як довго жив київсько-галицький митрополит Ростоцький.⁸⁰ Тоді єпископи просили митрополита Ростоцького, щоб він відступив свої права на австрійській території холмському владиці Важинському. Але відповіді не одержали. Відтак єпископи щераз просили митрополита Ростоцького, щоб він прибрав собі Важинського за коад'ютора. На це прохання прийшла від Ростоцького відповідь, але негативна, бо він поробив був уже заходи про віднову київської митрополії перед Олександром I і ці пертрактації були на добрій дорозі.⁸¹ Одначе в міжчасі 1804 р. помер Важинський, у 1805 р. помер митрополит Ростоцький і в цьому ж році помер і Скородинський. На три епархії, що належали до Австрії, залишився тільки перемиський єпископ Ангелович. Він поновив просьбу про відновлення галицької митрополії від світського духовенства, а в Римі тієї справи пильнував Прокуратор Чину св. Василя В. Й. Міцкевич. Згодом заходами світського духовенства виключено Василян від промоції на становище львівського владицтва.⁸² Вкінці і придворна канцелярія 17 липня 1806 р. прихилилася до просьби про віднову галицької митрополії та предложила відповідний внесок до затвердження цісареві Францові I (1804-1835). Хоч дехто хотів бачити митрополитом перемиського генерального вікарія Й. Шпонрінга, одначе придворна канцелярія запропонувала на це становище перемиського єпископа Антонія Ангеловича. Цісар 11 вересня 1806 р. затвердив у цілій повноті внесок про віднову галицької митрополії і предложив Папі Пієві VII Ангеловича до затвердження

⁷⁹ І. РУДОВИЧЬ, *цит. твір*, стор. 50.

⁸⁰ М. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 760.

⁸¹ М. STASIŃ, *op. cit.*, p. 353-354.

⁸² М. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 778-779.

Галицька Митрополія

на львівське єпископство, що мало бути піднесене до гідности митрополії з усіми правами і привілеями, які згідно з буллею Климента VIII "Decret Romanum Pontificem" прислужували галицькому і київському митрополитові.⁸³ Папа Пій VII буллею з 17 квітня 1807 р. п. н. "In universalis Ecclesiae regimine"⁸⁴ відновив галицьку митрополію, затвердив номіната і признав йому всі права надані Папою Климентієм VIII.⁸⁵ Отже галицький митрополит дістав всі ті права, що ними користувалися київські митрополити.

Минуло стоп'ятдесят літ від другої віднови галицької митрополії. Продовж цих стоп'ятдесят літ ця митрополія довершила великих чинів для піднесення рівня не тільки релігійного, але й культурного, а також і національного життя українського народу в Галицькій Області. А галицькі митрополити були не тільки князями Церкви, але й політичними провідниками Галицької України. Сьогодні ця митрополія не правно, але насильно "зліквідована", а її митрополит карається на заслання.

⁸³ M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 781; J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 667.

⁸⁴ Див. А. WELYKYJ, *Documenta...*, vol. II, p. 312 sq.

⁸⁵ Хоч булли були зготовлені 8 березня і 17 квітня 1807 року, то оголошено їх шойно 25 березня 1808 р.



Митрополит Антін Ангелович
(1807-1814)

АНТІН АНГЕЛОВИЧ

(1807-1814)

1. — Юність. 2. — На владичому престолі в Перемишлі. 3. — На митрополичому престолі у Львові. 4. — Смерть і похорон.

Перший, що засів на відновленому престолі Галицьких Митрополитів, був Антін Ангелович. Подамо тут важніші дати й події з його багатогранної діяльності й життя.

1. Антін Ангелович народився 1756 р. в селі Гриневі, бобрецького повіту, де його батько о. Яків був парохом і водночас щирецьким деканом.¹ Батько Антона — о. Яків помер мабуть у 1773 р., а мати пережила навіть свого сина Антона і цісар Франц I після смерти митрополита Антонія призначив їй пенсію в сумі 400 золотих річно.² Антін мав ще брата Андрія, що, закінчивши богослов'я, посвятився юридичним студіям, зложив докторат права і був надзвичайним професором канонічного права в українській мові на львівському університеті.³ Крім брата Андрія, Антін мав ще сестру Марту, одружену зі священником Миколою Станимирським.

Антін Ангелович, закінчивши вселюдну школу, вчився у львівській академії ОО. Єзуїтів. Коли мав шістнадцять літ, львівський єпископ Лев Шептицький звернув на нього свою увагу і прийняв його на працю в ординаріятській канцелярії. Коли ж 1774 р. Марія Тереза заснувала у Відні генеральну семінарію "Барбареум", то між її першими питомцями найшовся теж Антін Ангелович.⁴ У Відні Ангелович закінчив філософію й богослов'я з дуже добрим поступом. У часі тих студій так добре опанував грецьку мову, що пізніше навчав її інших питомців. Здобувши докторат богослов'я, Анге-

¹ ИВАНЪ ЕМ. ЛЕВИЦКІЙ, Прикарпатска Русь въ XIX-мъ вѣцѣ въ біографіяхъ и портретахъ ея діятелей съ узглядненъемъ замѣчательныхъ людей, котрыхъ 1772 р. заставъ при жизни. Львовъ 1888 (?), т. I, вип. I, ст. 1.

² С. WÜRZBACH, *Biographisches Lexicon des Kaiserthums Österreich*, I, Wien 1856, с. 40.

³ L. FINKEL, і S. STARZYŃSKI, *Historya uniwersytetu lwowskiego*, I, Lwów 1894, с. 94.

⁴ А. С. ПЕТРУШЕВИЧЪ, *Сводная галицко-русская лѣтопись*, 1889, с. 55. і А. KORCZOK, *Die griechisch-katholische Kirche in Galizien*, Leipzig-Berlin 1921, с. 45.

Митрополит Антін Ангелович

лович вернувся до Львова, де єпископ Петро Білянський висвятив його на священника 1783 року.⁵ При боці цього владики зачав Ангелович свою працю для добра Церкви й народу.

Були це часи, в яких цісар Йосиф II переводив у Галичині свої відомі реформи. Одною з перших установ, що її оснував австрійський уряд, була генеральна семінарія, поширена пізніше для всіх греко-католицьких єпархій Австрії. Першим ректором тієї семінарії призначено Антона Ангеловича.⁵ Одначе вже після одного року Ангелович передав управу семінарії в руки нового ректора М. Щавницького, а сам переняв катедру догматики в ново-основаному університеті у Львові.⁶ Але 1787 року цісар Йосиф II удруге призначив Ангеловича ректором львівської духовної семінарії⁷ і тим разом був він ректором до 1795 р. За цей час із-під його руки вийшли десятки молодих, освічених священників, які своєю освітою й товариською огладою дуже відрізнялися від своїх товаришів т. зв. "псалтирників". Питомці любили й шанували свого ректора, а світська й духовна влада відносилася до нього з повним довір'ям. Мабуть іще 1785 р. Ангеловича іменовано теж каноніком львівської капітули.⁸

2. У 1794 р. помер перемиський єпископ Максиміліян Рило. Ще за свого життя робив він заходи, щоб його коадіютором із правом наслідства став його генеральний вікарій Юліан Шпонрінг.⁹ Одначе заходи Рила були без успіху. Цісар Йосиф II дня 6 липня 1795 р. іменував перемиським єпископом Антонія Ангеловича за його заслуги для виховання духовенства. Львівський єпископ П. Білянський вислав делегацію до Київського Митрополита Т. Росточького в Петербурзі і за його апробатою та в його заступстві висвятив Ангеловича на перемиського єпископа в лютні 1796 р.¹⁰ Дня 21 лютого 1796 р. Ангелович відбув торжественний в'їзд до своєї владичої столиці, вітаний щиро капітулою й духовенством. Цього ж дня переняв він управу перемиської єпархії.¹¹ Уже як перемиського

⁵ К. СТУДИНСЬКИЙ, Матеріяли до культурного життя в Галичині. "У. Р. Архів" XIII-XIV, с. V.

⁶ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, t. II, Wien 1880, S. 640.

⁷ J. PELESZ, *op. cit.*, S. 633.

⁸ I. FESSLER, *Rückblicke auf seine siebenzig-jährige Pilgerschaft*, Leipzig 1851.

⁹ И. ЛЕВИЦКИЙ, *цит. твір*, с. 3.

¹⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, S. 633.

¹¹ A. AMMANN, *Ostslawische Kirchengeschichte*, Wien 1950, S. 447.

¹¹ Диви: Архипастирське посланіє еп. Антонія Ангеловича з дня 22 лютого 1796 р.

Митрополит Антін Ангелович

єпископа львівський університет іменував Ангеловича своїм почесним ректором.¹²

Новий єпископ звернув увагу перш-за-все на духовенство, яке щодо освіти стояло досить низько, а його економічний стан був дуже сумний. Оповідають, що не були рідкі випадки, коли сільський душпастир сам ходив за плугом і виконував інші господарські роботи. Ангелович поставив собі завдання: піднести повагу свого духовенства, а тимсамим повагу нашої Церкви й обряду. Не маючи змоги через недовідні умовини комунікації й просторінь своєї єпархії часто візитувати всі парохії, курендами й писаними розпорядками почав повчати духовенство, викорінювати його хиби й поправляти обичаї. Навіть чужі люди згадували єп. Ангеловича з великим признанням, пишучи, що його ревність про добро Церкви й духовенства остануть на вічні часи в пам'яті клиру й народу перемиської єпархії.¹³ 1798 року Ангеловичеві прибув новий тягар, бо після смерті єпископа П. Білянського, Ангелович мусів переняти ще адміністрацію осиротілої львівської єпархії, поставивши в ній своїм намісником і офіціалом о. Миколу Скородинського.¹⁴ Єп. Ангелович старався теж про ліпшу адміністрацію й меліорацію єпархіяльних дібр у Страшевичах і Валяві, що досі находилися в руках арендарів. Відібрав їх арендарям і почав сам раціонально господарити: побудував економічні будинки, закупив велику кількість робочого скоту, запровадив стави з рибами і старався піднести доходи для себе й своїх наслідників.¹⁵ У той час знову виринула календарна справа. Галицька губернія була за тим, щоб завести всюди григоріянський календар, але ще засягнула гадки всіх консисторій. Ангелович у своїй апології з 24 грудня 1801 станув в обороні юліанського календаря, уряд прийняв до відома його оборону й календарна справа затихла. Єп. Ангелович разом із холмським єпископом П. Важинським знову поновили перед урядом справу віднови Галицької Митрополії. Вони вислали 1803 р. свого депутата о. М. Гарасевича до Відня і він склав відповідні меморіяли цісареві й нунцієві. Але, як довго жив митрополит Т. Ростоцький, справи не можна було рушити з місця. Коли в 1805 р. помер митроп. Ростоцький, тоді Ангелович і львівський єпископ Скородинський знову внесли прохання до цісаря, щоб на основі мотивів, предложених Гарасеви-

¹² M. STASIW, *Metropolia Haliciensis, (Eius historia et iuridica forma). "Analecta OSBM, S. I."* Romae 1960, p. 162.

¹³ Див. "Österreichische Kaiserliche priv. Wiener Zeitung" за р. 1814, ч. 246.

¹⁴ Диви: Архієрейське послання єп. А. Ангеловича, Львовь, 5 червня 1798.

¹⁵ И. ЛЕВИЦКІЙ, *твір цит.*, с. 7.

Митрополит Антін Ангелович

чем, відновити Галицьку митрополію.¹⁶ Ще перед митроп. Ростоцьким помер 1804 р. холмський єпископ Порфірій Важинський, а Ангелович переняв адміністрацію Холмської єпархії та відвідав її в половині 1805 року. Але 1805 р. помер львівський єпископ Микола Скородинський і на цілу Галичину залишився тільки один перемиський єпископ Ангелович, на якого тепер упав тягар управи аж трьох єпархій. Ангелович, перетяжений працею, двічі просив цісаря іменувати нових владик для осиротілих єпархій, але через наполеонські війни й різні тайні інтриги цісар не призначував нових єпископів.

У час війни Австрії з Францією, Ангелович видав 25 жовтня 1805 р. пастирське послання до духовенства й народу, в якому закликав до вірності австрійському престолові. Урядові чинники прийняли це послання з признанням, але поляки постановили пімститися на владиці.

Коли настали спокійніші часи, Ангелович разом із духовенством знову звернулися до Відня з проханням відновити Галицьку митрополію.¹⁷ Одначе — як ми вже згадували — у зв'язку зі спротивом деяких латинських духовників, деяких урядових референтів, а також із номінацією Іраклія Лісовського митрополитом з'єдинених Церков у Росії, справа проволіклася аж до 1807 р. Щойно в цьому році появилися довго очікувані папські буллі у справі відновлення Галицької митрополії й номінації першого Галицького Митрополита в особі перемиського єпископа Ангеловича.¹⁸ Одначе торжественний в'їзд Ангеловича на галицький митрополичий престіл відбувся щопиш 25 вересня 1808 р.

3. Зараз після іменування митрополитом, Ангелович виїхав до Відня і там вручив цісареві прохання, щоб йому полишити на шість років доходи перемиського єпископа, а також, щоб йому дали адміністрацію митрополичих дібр: Крилос і Перегінсько. У цьому ж письмі митрополит, маючи на увазі добро нашої Церкви, просив систематизації суфрагана у Львові, пропонуючи поділити львівську єпархію і створити нове єпископство в Городенці або Снятині. Прохання митрополита-номіната узгляднено частинно, передаючи йому добра в Уневі зі зобов'язанням, що митрополит буде сам оплачувати свого суфрагана.¹⁹ Вступивши на митрополичий престіл, Ангелович із подвоєю ревністю взявся до праці для добра Церкви, але

¹⁶ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, p. 751-764.

¹⁷ Див. А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, v. V, p. 126 i 127.

¹⁸ А. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum historiam Ucrainae illustrantia*, v. II, 1700-1953, Romae 1954, p. 313-323.

¹⁹ И. ЛЕВИЦКИЙ, *твір цит.*, с. 22.

Митрополит Антін Ангелович

наполеонські війни (1809-1812) знівечили всі його пляни. Користаючи з конфлікту Наполеона I з Еспанією, а також із Папою, Австрія виступила проти Наполеона, маючи проти себе майже всю західню Європу, Росію й новопостале Варшавське князівство.²⁰ Після поразок австрійського війська в Баварії і після окупації Відня (13. V. 1809 р.) Наполеоном, Варшавське князівство, а радше його т. зв. "революційне військо" заняло Сандомир і посувалося в напрямі Львова. Австрійці відійшли на Шлеськ і Угорщину, а польське військо без ніякого опору зайняло Львів (27. V. 1809). Прийшли прикрі дні для українців. Генерал польського війська Рожецький, що розтаборився в митрополичій палаті, спонукував митрополита Ангеловича признати владу Наполеона. Коли митрополит не згодився, сконфісковано йому добра митрополичі і перемиської єпархії. Крім цього поширено ложні вістки, що митрополит організує заговор проти поляків і для цього збирає зброю. У висліді таких вісток товпа напала на митрополичу палату, перешукала її та навіть катедру св. Юра, але нічого не найшла. На цьому не скінчилося. Військовий командант Львова І. Блещинський наказав митрополитові доручити своєму духовенству поминати в богослуженнях не Франца I, але Наполеона. А коли митрополит і на це не згодився, загрозили йому воєнним судом.²¹ Тоді митрополит потайки покинув Львів разом із своїм ген. вікарієм о. М. Гарасевичем. Коротко скривалися вони в селі Лисиничі під Львовом і звідси 10 червня митрополит розв'язав львівську капітулу, щоб вона під тиском поляків не вчинила якогось нерозважного кроку. Відтак митрополит пішов пішки аж на угорську границю й затримався в селі Сенечолі біля Долини. У той час польський уряд видав уже обіжник, яким обіцявав велику нагороду тому, хто вкаже місце побуту митрополита. Начальник громади Сенечола довідався про цей обіжник у Долині і, побачивши в пароху у Сенечолі двох гостей, пізнав у їх особах митрополита і його ген. вікарія та видав їх польській поліції, а вона відвела їх до Стрия. Одначе до Стрия наспіла вже вістка, що австрійське військо знов зайняло Львів. Тоді урядовці, самі застрашені, звільнили митрополита і його вікарія, а ті 23 червня вернулися до Львова.²² Але австрійське військо не довго перебувало у Львові, бо вже 28 червня Львів з великою частиною Галичини припав Росії. Одначе й російська окупація не тривала довго, бо 17 жовтня Франц I заключив мир із Наполеоном у Шенбруні і Галичина з деякими змінами кордонів

²⁰ F. Krones, *Geschichte der Neuzeit Österreichs*, Berlin 1879, S. 513.

²¹ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 60.

²² И. ЛЕВИЦКІЙ, *твір цит.*, с. 30-32.

Митрополит Антін Ангелович

припала знов Австрії. Силою цього договору від Галицької Митрополії відійшло єпископство Холмське з частиною Перемиського, що разом із Замостям припали до Варшавського князівства. Росії призначено повіт тернопільський і чортківський.²³ Варшавський князь і саксонський король Фридрих-Август, якому припала Холмська єпархія, призначив для неї єпископом Фердинанда Ціхановського, а митрополит potwierдив його і висвятив 1-го листопада 1810 р.²⁴ Кілька місяців пізніше Ангелович передав Ціхановському юрисдикцію над тією частиною Перемиської єпархії, що припала до округи Замостя. Для округи Тернопільської і Чортківської митрополит оснував окрему консисторію під головством теребовельського декана Г. Ганкевича, але цю консисторію скоро розв'язано, а обі округи підчинено Луцькому єпископові Г. Кохановичеві.²⁵ Коли настали мирні часи, митрополит поїхав до Відня, щоб там особисто зарадити найпекучішим потребам Церкви. На першому місці стояла потреба нової обсади Перемиської єпархії. Митрополит уважав найвідповіднішим на це становище свого ген. вікарія о. М. Гарасевича. Однак Гарасевич мав у Відні забагато ворогів і тому його скреслено з листи кандидатів.²⁶ Вороги українського клиру висунули військового капеляна Івана Костецького і він уже дістав номінацію від цісаря, однак митрополит так мужньо спротивився тому і так доказав невідповідність Костецького, що цісар відкликав номінацію та іменував заслуженого каноніка львівського Михайла Левицького, а митрополит його затвердив і висвятив на Перемиського єпископа 1813 року.²⁷

Ангеловичеві дуже залежало на інституції й упорядкуванню катедральних капітул як у Львові, так і в Перемишлі. В цьому напрямі митрополит Ангелович добився вкінці бажаних успіхів. Бо цісар Франц I дня 25 лютого 1813 року відновив і урегулював старинну митрополичу капітулу, а інсталяція новоіменованих крилосан відбулася в катедрі св. Юра у Львові 3 жовтня 1813 р. Після смерті Ангеловича адміністрація митрополії належала вже до капітули.²⁸ Але затвердження перемиської капітули Ангелович уже не дочекався; перевів це митрополит Михайло Левицький у 1817 р.

Заходами митрополита Ангеловича, вправді щойно після його смерті 1815 р., призначено церкву св. Варвари у Відні парохіяльною

²³ M. STASIW, *op. cit.*, p. 165.

²⁴ A. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propag. Fide*, v. V, p. 124.

²⁵ M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 937.

²⁶ J. PELESZ, *op. cit.*, t. I, S. 948.

²⁷ A. WELYKYJ, *op. cit.*, p. 134.

²⁸ Ширше про цю справу див. M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 938-950.

Митрополит Антін Ангелович

церквою для українців католиків віденської округи, а її парох відтепер міг називатися дійсним і повноправним парохом.²⁹ За старанням Ангеловича постали в Буковині перші українські католицькі парохії в Чернівцях, Сучаві й інших місцевостях.³⁰

Великі заслуги поклав Ангелович теж для улпшення й реорганізації греко-католицької генеральної духовної семінарії, що досі була під безпосереднім наглядом світської влади. Як довголітній ректор тієї семінарії, Ангелович знав усі її недостачі під оглядом виховним, научним і економічним. Уже двічі єпископи просили, щоб доручити їм заряд семінарії; але безуспішно. Ангелович звернувся окремим письмом у тій справі до самого цісаря і в висліді того 1808 р. вийшло цісарське рішення, яким управу семінарії під оглядом дисциплінарним і економічним віддано митрополитові. Пізніше видано правила морального виховання питомців.³¹

Одначе в матеріяльних справах Ангелович не мав успіхів. Під час війни 1809 р., позбавлений майже всього, вже до самої смерти не міг увільнитися від матеріяльних клопотів так, що 1813 р. вже хотів резигнувати з митрополичої гідности, щоб у затишку якогось монастиря докінчити своє життя, бо всі цісарські обіцянки дотацій Митрополії залишилися на папері.

4. Ще в часі наполеонської війни 1809 р. митрополит набавився недуги, з якої вже не вилікувався. Недуга зростала, а сили слабли не так уже через вік, як із архипастирської праці, журби й ревности за добро Церкви. Прочуваючи близький кінець, митрополит прийняв побожно останні св. Тайни у прияві всього катедрального духовенства 6 липня 1814 р., а 9 серпня ввечері спокійно помер на превеликий смуток духовенства й народу.

Величавий похорон під проводом Перемиського владики Михайла Левицького й жовківського архимандрита Ю. Здзюшинського й у прияві найвищих урядових чинників відбувся 12 серпня 1814 р. Митрополита похоронено на Городецькому кладовищі, що його пізніше зліквідовано, і так у забуття пішла могила першого Галицького митрополита, що так ревно трудився для добра Церкви й народу.³²

Ангелович — це була безперечно світла людина. Сам глибоко побожний, сильно прив'язаний до Апостольського Престолу, лагід-

²⁹ П. ПОЛЯНСКИЙ, *Церковь и приходъ св. Варвары въ Відни*, "Новий Галичанинъ", Львовъ 1890, ч. 21.

³⁰ И. ЛЕВИЦКИЙ, *твір цит.*, с. 40.

³¹ М. HARASIEWICZ, *op. cit.*, р. 805 і дальше.

³² С. ШАХ, *Львів — місто моєї молодости*, ч. I і II, Мюнхен 1955, с. 45.

Митрополит Антін Ангелович

ний, службний, жертвенний у праці для добра з'єдиненої Церкви. Цими прикметами він з'єднав собі загальну пошану й любов. Був широко освічений і обізнаний майже з усіма ділянками тодішньої науки та плавно говорив кількома європейськими мовами. Свою велику бібліотеку в числі 8.000 томів записав митрополичій капітулі у Львові.³³ Саме у зв'язку з широкою особистою освітою Ангеловича дехто чинить йому закид, що він як учений замало зробив у ділянці народньої освіти й народнього шкільництва.³⁴ Однак виникає питання: чи в тих воєнних часах можна було вчинити більше? Як перший Галицький митрополит Ангелович поклав тривкі основи під ту митрополію, що на протязі дальших 150-ти літ сталася оборонною вежею, за якою збереглася не тільки наша католицька віра, але й наша українська національність.

³³ С. WÜRZBACH, *op. cit.*, S. 40.

³⁴ И. ЛЕВИЦКІЙ, *твір цит.*, с. 42.



**Митрополит Михайло Левицький
(1816-1858)**

МИХАЙЛО ЛЕВИЦЬКИЙ

(1816-1858)

1. — *Перемиський владика.* 2. — *Галицький митрополит, примас Галичини і кардинал.* 3. — *Смерть і похорони.* 4. — *Характеристика.*

Після смерти митрополита Ангеловича 1814 р., Львівська митрополія була необсаджена майже два роки. Адміністратором митрополії був капітульний вікарій крилошанин о. д-р Михайло Гарасевич, що управляв митрополією до 1816 р., коли то митрополитом став перемиський єпископ Михайло Левицький.

Хоч проминуло щойно сто років від смерти кард. Левицького, проте про його молодість маємо досить скупі відомості.

1. Із юних літ Левицького знаємо тільки, що він народився 1774 р. в Ланчині на Покутті.¹ Вчився в Барбареум у Відні. У двадцять четвертому році життя, себто 1798 р. був висвячений на священника, потім став професором св. Письма в головній семінарії у Львові,² а в 1808 р. став каноніком львівської митрополії.³ Уже як львівський канонік Левицький розгорнув широку релігійну й суспільну діяльність; передовсім працював у ділянці шкільництва.⁴ Коли цісар, на мужній спротив митрополита Ангеловича, відкликав свою номінацію для о. Івана Костецького на перемиського єпископа,⁵ тоді перемиським єпископом став 1813 р. М. Левицький.

Як перемиський єпископ Мих. Левицький забрався зараз до широкої праці справді з невгомною ревністю. Щоб добре приглянутися життю народу, недостачам і перешкодам, що спинювали розвій релігійного життя, він почав візитувати поодинокі парохії й деканати. У звіті з 1 серпня 1816 р. до австрійського цісаря Франца І Левицький заподав, що звізитував 23 деканати.⁶ У 1814 році

¹ M. NOWODWORSKI, *Encyklopedja Kościelna*, Warszawa 1879, T. XIII, s. 174.

² G. PROKOPTSCHUK, *Das Ukrainische Lwiv-Lemberg*, München 1953, s. 64.

³ S. ORGELBRAND, *Encyklopedyja Powszechna*, Warszawa 1864. T. XVI, s. 957.

⁴ M. HARASIEWICZ, *Annales Ecclesiae Ruthenae*, Leopoli 1862, s. 933-37.

⁵ Див. о. І. НАЗАРКО ЧСВВ, *Митрополит А. Ангелович*, с. 158.

⁶ Єп. Г. ЛАКОТА, *Три синоди перемиські й єпархіяльні постанови валявськї, Перемишль 1939*, с. 83.

Митрополит Михайло Левицький

еп. Михайло Левицький видав загальне зарядження для всіх душ-пастирів єпархії, у якому наказав навчати нарід про обов'язок святкувати свята та відправляти богослуження в неділі й свята.⁷

У 1815 році еп. Левицький поробив заходи в цісаря про віднову перемиської катедральної капітули. Одначе її потвердження прийшло щойно 1817 року. Приглянувшись невеселому релігійно-моральному станові єпархії та призбиравши багато матеріялу на наради й синодальні рішення, еп. Левицький постановив скликати єпархіальний синод. Із тією метою 21 січня 1816 р. видав пастирський лист, яким заповів синод та доручив учасникам виготовити синодальні пропозиції, а деканам приказав заподати на письмі стан церков, душпастирювання, його перешкоди й засоби для його поліпшення.⁸ І дійсно цей синод відбувся 8 травня 1818 р. під проводом Левицького, тоді вже галицького митрополита. Рішення перемиського синоду, що мали обов'язуючу силу в цілій єпархії, причинилися до обнови релігійно-церковного життя й освіти народу, особливо постановою про закладання парохіяльних шкіл і вживання у них народньої мови. Тому цей синод причинився багато й до національного відродження Галичини.⁹

Як перемиський Владика, Левицький поклав величезні заслуги в ділянці шкільництва. Щоб шкільну справу прискіпити й примусити двори співдіяти при закладанні шкіл по парохіях, Левицький звертався більше разів до Губернії з домаганням пристосувати новий шкільний устрій і до галицького шкільництва. У цій ділянці Левицький мав знатні успіхи, бо від 1816-1819 р. постали 383 шкільні фундації, двірські й громадські, на утримання вчителів. Около 1818 р. стан шкільництва в перемиській єпархії представлявся ось так: Крім головної школи (Гавптшуле) в Лаврові, були в єпархії троякі школи: 1) краєві школи (Ляндшулен) у числі 28. У них була вже системізована платня вчителів. 2) Школи в деяких місцевостях, що поставали з громадського або двірського фонду і їх державний уряд приняв до відома, 3) Школи в місцевостях, де зголошені шкільні фундації ще не ввійшли у життя.¹⁰

З недостачею шкіл лучилася теж недостача вчителів. Єп. Левицький у своїй дбайливості про парохіяльні школи, старався теж про вчителів, що ними були зправила церковні дяки. Але їх було

⁷ Цей обіжник до духовенства вийшов 20. X. 1814 р. Ч. 1345. Див. там же, с. 91.

⁸ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, Т. II, Wien 1880, с. 951, зам. 175.

⁹ Г. ЛАКОТА, *твір цит.*, с. 104.

¹⁰ Див. там же, с. 94.

Митрополит Михайло Левицький

обмалъ і вони не були належно підготовані. Крім цього брак дяковчителя спричинював неправильності у відправах церковного богослуження. Вже єпископ Ангелович поробив потрібні старання в тій справі, пізніше в 1806 р. Єп. Консисторія в Перемишлі зверталася до Губернії у справі забезпечення й удержання дяків, а Губернія видала окремий розпорядок.¹¹ На запит галицької Губернії, єп. Левицький у своїх письмах з 1815 і 1816 р. заявив, що не тільки корисно, але й конечно злучити уряд церковного дяка з учительським урядом, відтак видав заклик до духовенства збирати на дяковчительський інститут. Сам єп. Левицький, крилошани й священники зложили суму на утримання 8-10 дяковчительських кандидатів, крилошанин Іван Могильницький уложив організаційний статут дяковчительського інституту, а цісар затвердив його 1818 р. Інститут, як найліпша дяківська школа, проіснував аж до другої світової війни. З нього вийшли не тільки добрі дяки, але й учителі парохіяльних шкіл, що багато причинилися до усунення неграмотности по наших селах.¹²

У початках ХІХ століття не було майже ніяких підручників у народній мові до навчання в школах. Не було теж підручників до навчання релігії. Щоб цьому зарадити, о. І. Могильницький уложив катехизм п. н. "Наука Християнская", що вийшов друком у Будині 1815 р., а єп. Левицький окремим пастирським листом доручив уживати цього катехизму в рідній мові до навчання релігії і розіслав його до всіх церков перемиської єпархії.

З доручення єп. Левицького о. І. Могильницький видав у 1816 р. буквар, що вийшов друком теж у Будині.¹³

Згаданий о. І. Могильницький зорганізував Товариство священників із метою видавати релігійні книжки й часописи для поширення правд віри й моралі серед народу. Єп. М. Левицький увів це товариство в життя рішенням із 20. І. 1816 р., поставивши директором товариства його організатора о. І. Могильницького.¹⁴ Це товариство дало почин і спонуку до того, щоб у справах релігійної освіти народу працювали товариства затверджені духовною владою. Крім цього це товариство вказало, що для народу треба видавати книжки

¹¹ Обіжник з 5. XII. 1806 р. Ч. 48994, див. там же, с. 95.

¹² Ширше про це Г. ЛАКОТА, **твір цит.**, с. 94-99.

¹³ Наголовок цього букваря такий: "Букварь славеннорусскаго языка за благословеніємъ і повелѣніємъ его Преосв. Кирь Михаила Левѣцкаго ...къ поученію посполитаго юношества въ школахъ парафіяльныхъ изданъ. Въ Будинѣ градѣ... 1816.

¹⁴ Текст дотичного письма див. Г. ЛАКОТА, **твір цит.**, с. 100.

Митрополит Михайло Левицький

в народній мові, яку треба вдосконалювати й створити з неї літературну мову.

Ще як перемиський єпископ Левицький уложив і видав друком катехитичні науки для дітей.¹⁵

Не диво, що ця широка й успішна діяльність перемиського Владика звернула на себе загальну увагу і після смерті першого галицького митрополита Ангеловича 1814 р., очі всіх звернулися на Левицького. І дійсно цісар Франц I дня 17 серпня 1815 р. іменував Левицького галицьким митрополитом, а Апостольська Столиця затвердила його 8 березня 1816 р.¹⁶

2. Зараз після своєї інтронізації митрополит Левицький поїхав до Відня, щоб там на місці поладнати деякі важні справи. Своїми впливами митрополит досягнув те, що австрійське правительство відступило унівські добра на побільшення дотацій галицької митрополії 1817 р.¹⁷ Крім цього митрополит подбав про матеріальне забезпечення своїх священиків; вставився за поліпшення дотації парохіяльних священиків тому, що дотеперішня платня, признана з т. зв. "релігійного фонду", була за мала. Митрополит в окремому меморіалі доказав з історії, що багато церковних дібр забрано на дотацію латинських єпархій, що на релігійний фонд забрано добра знесених василіянських монастирів і т. д. Уряд прийняв до відома меморіал митрополита, але духовенство мусіло чекати на підвищення дотації ще понад пів сторіччя.¹⁸ Під час побуту Левицького у Відні, цісар іменував його своїм тайним радником,¹⁹ а згодом, як митрополит, Левицький увійшов до палати вельмож.²⁰ Повернувши до Львова митрополит усунув надужиття домініяльних панів відносно дяків: постарався, щоб дяків, як учителів, звільнено від війська й панщини.²¹

Передовсім взявся митрополит енергійно до організації шкільництва. Домагався, щоб у всіх сільських школах викладовою мовою була українська мова, але галицька Губернія не згодилася на те, заявляючи 1816 р., що українська мова — це тільки діалект поль-

¹⁵ Диви: К. ESTREICHER, *Bibliografia Polska XIX stolecia*, t. II, Kraków 1874, с. 591-92.

¹⁶ А. WELYKYJ OSBM, *Documenta Pontificum Romanorum...*, t. II, Romae 1954, р. 324.

¹⁷ І. РУДОВИЧЬ, *Історія галицько-львовскої єпархії*, Жовква 1902, с. 53.

¹⁸ М. MALINOWSKI, *Die Kirchen u. Staats-Satzungen*, Lemberg 1861, с. 435-66.

¹⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, t. II, с. 900.

²⁰ S. ORGELBRAND, *op. cit.*, с. 957.

²¹ М. ЧУБАТИЙ, *Історія Української Церкви (циклостиль)*, Гіршберг 1946, ч. II, с. 37.

Митрополит Михайло Левицький

ської. Одначе наступного 1817 р. зачалися в Губернії наради над реформою шкільництва, а на ці наради запрошено митрополита й о. крилошанина І. Могильницького з Перемишля. Митрополит домагався, щоб у вселюдних школах виклади відбувалися в українській мові, але Губернія відкинула це домагання. Тоді митрополит вніс протест до цісаря, а цісар рішив 1818 р., що в школах, у яких учаться діти тільки греко-католицького обряду, — вся наука має відбуватися по українськи, але діти мусять навчитися читати й писати також по польськи. У мішаних школах, наука має відбуватися в польській мові, однак українські діти мають учитися релігії по українськи, а також треба подбати про те, щоб діти навчилися читати й писати по українськи. Польські школи переходять під нагляд латинських, а українські під нагляд українських консисторій. Над мішаними школами нагляд належить до декана того обряду, до якого належить більшість дітей. І так під управою консисторій школи були до 1868 р.²² До поширення шкіл багато причинився канонік Михайло Куземський — пізніший холмський єпископ. У середніх школах правительство не брало до уваги різниці обрядів між молоддю. Пізніше (1850 р.) митрополит Левицький і перемиський владика Григорій Яхимович зажадали, щоб для української молоді ставлено катехитами тільки греко-католицьких священників. Аж після шости літ цісарським декретом із 1856 р. систематизовано українські гімназійні катехитури у Львові, Перемишлі, Станиславові, Тернополі, Самборі й Бережанах.²³

1817 року основано у Львові університет. На богословському відділі, крім польських професорів, викладали також українці. Коли ж 1848 р. університет згорів, митрополит зажадав окремого богословського факультету для духовної семінарії. Поляки дуже побивалися за тим, щоб семінарія була спільна, з латинською викладовою мовою. Одначе митрополит спротивився тому, домагаючись, щоб деякі предмети викладати по українськи.²⁴ Митрополит доручив префектові Я. Ціпановському, щоб у 1849-50 шк. році викладав догматику по українськи. Колегія професорів спротивилася тому, правительство не хотіло оплачувати викладача, але митрополит рішуче обстав за українськими викладами і в висліді цього 1850 р. поставлено провізоричного доцента до пасторальної (о. д-ра А. Юзичинського) і двох суплентів до догматики й катехитики. Укра-

²² О. ОГОНОВСКИЙ, *История литературы русской*, ч. II, відд. I, с. 102-108.

²³ M. HARASIEWICZ, *op. cit.*, p. 1020.

²⁴ М. ЧУБАТИЙ, *твір цит.*, с. 38.

Митрополит Михайло Левицький

їнські виклади догматики усунено 1858, а пасторальну й катехитику викладали по українськи до 1918 р.²⁵

На час митрополитування Левицького припадає т. зв. "весна народів". 1848 р. надано народам Австрії конституцію й українці почали користуватися свободою засновувати політичні організації й видвигати з пониження народню мову. Завдяки Маркіянові Шашкевичеві вже від десяти років зачалось наше національне відродження. Так звана "руська трійця": М. Шашкевич, М. Головацький і І. Вагилевич кинули клич: "Усюди народня мова з письменством включно!" і почали проповідати й писати по-українському. Того ж року у львівській семінарії відбувся з'їзд українських науковців, що заложили "Галицько-руську Матицю".²⁶ Майже одночасно постала "Руська Рада" з єпископом Яхимовичем на чолі, яка внесла до Відня декларацію, що український нарід — це окремий нарід від польського й московського; вслід за тим домагалася поділу Галичини на західню з Краковом і на східню зі Львовом.

Львівська митрополія була дуже розлога, то й трудно було нею управляти; тому митрополит домагався її поділу через оснування нової єпархії в Городенці, Снятині або Станиславові. Після довгих заходів основано 1850 року єпархію в Станиславові, приділивши до неї двадцять деканатів з митрополичої єпархії,²⁷ але до номінації станиславівського єпископа ще не дійшло.²⁸

Коли серед народу почали появлятися деякі тенденції проти св. єдності, Левицький виступив як справжній апостольський муж, видав пастирського листа, сам уложив молитву за скріплення в вірі та приказав її відмовляти в неділі по богослуженнях. Коли ж 1839 р. московське правительство зліквідувало насильно св. з'єдинення на Литві, Білій Русі й Волині, тоді митрополит Левицький виступив із рішучим протестом у своєму найкращому пастирському посланню, яким проявив себе глибоким богословом. Із церковних книг, що їх уживають з'єдинені і нез'єдинені, митрополит з'ясував правду про першенство Римського Папи, доказуючи, що ця догма така давня, як сама Христова віра. Це пастирське послання, що його високо оцінила церковна влада в Римі, вийшло латинською мовою 1840 р., польською 1841 р., а українською 1856 р.²⁹

²⁵ І. РУДОВИЧ, твір цит., с. 55.

²⁶ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 919.

²⁷ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 927.

²⁸ Апост. Престіл видав буллію ерекції шойно 1885р. Диви: А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.* II, p. 460-467.

²⁹ К. ESTREICHER, *op. cit.*, p. 592, і А. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 367-371.

Митрополит Михайло Левицький

На старі літа, коли митрополит був уже немічний, випросив собі в Апостольській Столиці єпископа-помічника в особі Григорія Яхимовича (1841-1848). Коли ж Яхимовича іменовано перемиським єпископом, тоді суфраганом митрополита став ректор львівської семінарії о. Іван Бохенський (1850-1857), а після його смерті о. Спиридон Литвинович (1857-1858).³⁰ Хоч митрополит був зламаний віком, схворілий і перебував переважно в Уневі, проте діяльним був аж до смерті, сам займався ділами милосердя, опікувався вдовами й сиротами по священниках та заложив окрему фундацію з тією ціллю.³¹ До заслуг Левицького треба зачислити й те, що він вислав на студії до Риму о. Ісидора Дольницького, немов передбачаючи в ньому нашого майбутнього великого літургіста.

Австрійський уряд більше рахувався з митрополитом, як із поляками і тому цісар наділив його хрестом ордену Леопольда, а в 1848 р. іменував митрополита Левицького примасом Галичини,³² хоч досі цей уряд займали тільки латинські архієпископи. Вкінці 16. VI. 1856 р. Папа Пій IX креував Левицького кардиналом Римської Церкви.³³ Празький кардинал Шварценберг приїхав до Львова, щоб із доручення Папи вложити Левицькому кардинальський капелюх, але Левицький був такий знемоцнілий, що не міг приїхати з Унева до Львова. Тому Шварценберг поїхав до Унева й там відбулася вся церемонія. Чотиреста літ наша Церква чекала на це відзначення. Новокреований кардинал видав латинською мовою пастирського листа, в якому приказав усім священникам і вірним зложити Богові спільну й прилюдну подяку за ту честь, що стрінула нашу Церкву.³⁴

3. Як кардинал — Левицький прожив тільки півтора року. Дня 14 січня 1858 р. помер в Уневі і там його похоронено на його власне бажання. Коли в Римі довідалися про смерть Левицького, то 24 березня 1858 р. в церкві св. Клявдія відслужено поминальне богослуження в нашому обряді, під час якого на троні сидів кардинал Альтієрі, а приватно брав участь кард. Райзах.³⁵ З тієї нагоди знамениту проповідь виголосив ректор церкви о. Є. Кайсевич на тему: "Щоб усі були одне" (Ів. 17, 21). Проповідник похвалив Левицького і цитував деякі місця з його послання проти знесення

³⁰ І. РУДОВИЧ, *твір цит.*, с. 56.

³¹ M. NOWODWORSKI, *op. cit.*, p. 175.

³² J. PELESZ, *op. cit.*, II, S. 929.

³³ Диви: А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, p. 390-393.

³⁴ S. ORGELBRAND, *op. cit.*, p. 958.

³⁵ "Giornale di Roma" del 24 Marzo 1958.

Митрополит Михайло Левицький

Унії на Білорусі й Волині та назвав нашого митрополита одним із найбільших промоторів св. З'єдинення. Ця проповідь появилася друком.³⁶

4. Нема сумніву, що час митрополитування Левицького належить до найсвітліших періодів нашої Церкви, а сам Левицький до її найсвітліших постатей. Була це людина глибоких надприродних чеснот: побожності, покори й доброти. Може був деколи за слабкий, чи давав себе обманювати й надужити своєї доброти. Був непересічний богослов, щиро прив'язаний до Апостольської Столиці, що доказав своїм знаменитим посланням проти ліквідації Унії. Для добра своєї Церкви працював сорок два роки ревно, солідно й побожно. Йому і його співробітникам завдячуємо двигнення Галичини. Успішно боровся за права української мови, а в ділянці шкільництва його заслуги велетенські. Левицький — це був наш другий кардинал після Ісидора, а перший кардинал-українець. У його достойній особі, як в особі першого пурпурата, Рим високо відзначив усю нашу з'єдинену Церкву.

³⁶ Girolamo Kajsiwicz, *Elogio funebre di Michele Lewicki*, Roma 1858.



Митрополит Григорій Яхимович
(1860-1863)

ГРИГОРІЙ ЯХИМОВИЧ

(1860-1863)

1. — Юні літа Яхимовича. 2. — На владичому престолі в Перемишлі. 3. — На митрополичому престолі у Львові. 4. — Смерть, похорони й перенесення тлінних останків. 5. — Коротка характеристика Яхимовича.

Після смерти митрополита Михайла Левицького (14. І. 1858) осиротілою Львівською митрополією майже продовж двох років управляв львівський єпископ-помічник о. д-р Спиридон Литвинович.¹ Щойно у вересні 1859 р. цісар іменував львівським митрополитом дотеперішнього перемиського єпископа Григорія Яхимовича. Папа Пій IX потвердив його 23 березня 1860 р.² але на митрополичий престіл він вступив щойно 13 листопада 1860 р.³

1. Григорій Яхимович походив з убогої селянської родини, що жила у великому підльвівському селі Підберізці.⁴ Він народився 16 лютого 1792 року.⁵ Батько називався Іван, а мати Марія з Гарасевичів. До гімназії ходив у Львові. Пізніше була поширена книжечка п. н. "Золоті близнята", пера мабуть о. Івана Гушалевича чи професора Омеляна Партицького, в якій оповідалося, як то митрополит Яхимович дав позолотити збаночки-близнята, в яких йому мати-селянка приносила бссоніж їжу з Підберізець (?) до Львова, де він мешкав і ходив до школи при Круп'ярській вулиці. Він хотів би був позолотити босі ноги своєї матери, але вона не дожила щасливої хвилини бачити свого сина у владичій мітрі.⁶ Бого-

¹ Митроп. М. Левицький мав за час свого митрополитування трьох єпископів-помічників: Григорія Яхимовича (1841-1848), Івана Бохенського (1850-1857) і Спиридона Литвиновича (1857-1858). Диви: J. PELESZ, *Geschichte der Union*, Wien 1880, т. II, с. 899-931.

² A. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum, Romae* 1954, v. II, p. 932.

³ J. PELESZ, *op. cit.*, p. 932.

⁴ С. ШАХ, *Львів — місто моєї молодости*, Мюнхен 1955, ч. I, с. 86. Одначе в нас зродився сумнів, чи Яхимович не народився радше в селі Підбірці, бо оригінальна метрика збережена у Ватиканському архіві пише так: "Liber parochiae Podboriensis habet"....

⁵ *ASV*, Archiv. della Nunziatura di Vienna, Process. Conon., fasc. 827 (рік 1841).

⁶ С. ШАХ, там же.

Митрополит Григорій Яхимович

словські студії Яхимович закінчив у цісарському конвікті у Відні, а 26 вересня 1816 р. митрополит Левицький висвятив його на священника в парафіяльній церкві св. Варвари.⁷ Вже як священник Яхимович перейшов ще на вищі студії до священничого освітнього інституту св. Августина у Відні і завершив їх науковим ступнем доктора св. богословії.⁸ Продовж одного року 1818-19 був сотрудником у віденській парафії св. Варвари.

Після повороту до Львова молодий отець доктор став найперше професором релігії філософічного факультету у Львові, де відзначався строгістю супроти студентів і з'єднав собі найвищі похвали за свої німецькі екзорти.⁹ Пізніше займав за чергою різні визначніші становища й уряди: був професором Львівського університету, де крім релігії викладав педагогіку, був ректором духовної семінарії у Львові, крилошанином митрополичої капітули, а навіть "ректор магніфікус" Львівського університету.¹⁰ Пристрасно любив науку, студював астрономію, цікавився технікою, видав кілька добрих проповідей, а в 1836 р. оголосив друком свою більшу наукову працю п. н. "Abhandlungen ueber die Regeln, nach welchen die Slaven des griechischen Ritus den Osterntag berechnen".¹¹ За всі свої наукові осяги дістав ще докторат філософії і вільних мистецтв.¹² У липні 1841 р. Папа Григорій XVI іменував Яхимовича єпископом-помічником митрополита Левицького з титулом єпископа Помпеополітанського.¹³ Як єпископ-помічник проявив він ще живішу діяльність і то тим більше, що знемоцілий митрополит Левицький перебував переважно в Уневі. А від 1848 р. Яхимович став дійсним провідником українців і це його заслуга, що українська єпархія й духовенство довгі роки мали перший голос у народніх справах.¹⁴ Цісар Фердинанд I у 1848 р. іменував Яхимовича єпископом-ординарієм Перемиської єпархії, а Папа Пій IX окремим брєве з 5 вересня 1848 р. затвердив його на цьому становищі.¹⁵

2. Яхимович став Перемиським владикою саме в тому році,

⁷ J. PELESZ, там же, зам. 153.

⁸ Chronik der Pfarre St. Barbara in Wien, II, 16.

⁹ S. ORGELBRAND, Encyklopedja Powszechna, Warszawa 1900, t. VII, s. 365.

¹⁰ Диви: Schematismus universi cleri orientalis ritus catholicorum, dioceseos Premisliensis pro anno 1863, p. 8.

¹¹ S. ORGELBRAND, там же.

¹² J. PELESZ, там же, с. 939.

¹³ Диви: А. WELYKYJ, op. cit., p. 366-67.

¹⁴ І. РУДОВИЧЪ, Исторія Галицко-Львовскои Єпархїи, Жовква 1902, с. 56.

¹⁵ А. WELYKYJ, op. cit., p. 386.

Митрополит Григорій Яхимович

який пронісся над державами, мов весняний хмаролім, що розто-рощив неодну спорохнявілу вербу, а неодного дуба розбурхав з віковичного сну. Революційна заграва спалахнула в перших днях січня 1848 р. в Італії. З кінцем лютого в Парижі республіканці повстали проти короля. З черги гомін революції прокотився по Німеччині, а в березні вирости перші вуличні барикади у Відні. Два дні згодом проголошено першу австрійську конституцію, що була останньою спробою рятунку габсбурзької династії.

У Галичині розпочався революційний рух спершу серед поляків. Польська молодь почала демонстрації за Польщу в межах із 1772 р. Польська "Рада Народова" видала відозву до "Браці Русинуф" закликаючи до згоди та спільної праці. Але серед українського громадянства вже наростала реакція. Пропущення українців у адресі поляків до цісаря й агресивність польської преси та громадянства принаглили українців до самостійного діяння. У квітні львівські українці подали до цісаря петицію, в якій говорили, що вони — автохтони в Галичині і мали колись державну самостійність. Петиція просила завести українську мову в народніх і вищих школах, щоб закони видавано українською мовою, щоб зрівняне було духовенство всіх трьох обрядів і щоб українцям були доступні всі уряди.¹⁶ Дня 2 травня засновано "Головну Руську Раду", яку очолив єпископ Григорій Яхимович.¹⁷ Діяльність Головної Ради почалася видаванням тижневика "Галицкая Зоря" в українській мові. Перше її число появилося 15 травня 1848 р. В цьому числі появилася відозва Головної Ради до українського народу Галицької землі зрадагована на тайному засіданні Ради з 10 травня. За почином Головної Ради по всіх більших містах у краю засновано окружні ради й рух перейшов на провінцію. Діяльність Головної Ради зустріла неприхильне відношення збоку польської Головної Ради, яка домагалася, щоб українці виступали спільно з поляками. Самозрозуміле, що головні обвинувачення, а навіть наклепи посипалися на голову Головної Ради — єпископа Яхимовича. Польська преса не щадила Яхимовичеві негідних очорнень, а навіть соковитих епітетів. Поляки спиралися на спольщену українську шляхту, що для протидіяння Головній Раді зорганізувала "Руський Собор", а супроти української "Галицької Зорі" заснували часопис "Дневник Руський". Коли поляки почали організувати свою національну гвардію — то й українці стали творити свої батальйони

¹⁶ Д. ДОРОШЕНКО, *Нарис історії України*, Варшава 1933, т. II, с. 318.

¹⁷ S. BARAN, *Die erste ukrainische politische Organisation*, in "Das ukrainische Lwiw", München 1953, S. 80-84.

Митрополит Григорій Яхимович

"руських стрільців".¹⁸ Австрійський уряд поставився прихильно до домагань українців, які не пішли в своїх аспіраціях так далеко, як поляки і не виявляли сепаратистичних тенденцій. Єпископ Яхимович, як голова Головної Ради майже при кожній нагоді підкреслював свою лояльність супроти Австрії.¹⁹ Намісник Галичини граф Стадіон радив урядові опертися на українцях, як на лояльному елементові. Так постав альянс українців з урядом, який проте не виправдав надій українців.

Українці взяли теж участь у слов'янському з'їзді в Празі 31 травня 1848 р., де з'їхалося 340 представників австрійської слов'янщини. Головна Рада хотіла, щоб її представником на з'їзді був єп. Яхимович, але він відмовився з уваги на свої пастирські заняття. Тоді представниками Ради на з'їзд вибрано містопредсідника Ради — Івана Борисикевича й перемиського крилошанина Григорія Гинилевича. Українці на з'їзді в Празі висунули тезу поділу Галичини на польську й українську, але проти цього виступили поляки й привезені ними українці-рenegати з "Руського Собору". Остаточно погодилися на компромісову петицію, в якій українці й поляки домагалися автономії для цілої Галичини, урівноправнення обох краєвих мов, спільної національної гвардії та окремих народніх і середніх шкіл.²⁰

Літом 1848 р. у Львові засновано "Галицько-руську Матицю", що мала видавати підручники для шкіл і бути вогнищем письменства й просвіти рідною мовою. У жовтні цього ж року зійшовся "Собор руських учених", до якого належав і єпископ Яхимович. Собор ухвалив прийняти етимологічний правопис Максимовича, встановити одностайну граматику української мови, домагатися заведення української мови в школах і підтримати домагання поділу Галичини. Цього ж року цісарським декретом засновано на Львівському університеті катедру української мови й літератури та призначено на неї о. Якова Головацького. В листопаді прийшло до заворушень у Львові так, що начальник австрійської залоги мусів бомбардувати місто. Крім цього у зв'язку з мадярською революцією становище в Австрії взагалі загострилося. Але українці під проводом єпископа Яхимовича виявили велику лояльність до монархії, за що прозвано їх "тирольцями сходу".

В липні 1848 р. зійшовся перший австрійський парламент, у

¹⁸ Д. ДОРОШЕНКО, там же.

¹⁹ S. ORGELBRAND, там же.

²⁰ І. КРИП'ЯКЕВИЧ — М. ГОЛУБЕЦЬ, Велика історія України, Львів-Вінніпег 1948, с. 687.

Митрополит Григорій Яхимович

якому на 383 послів було 39 українців, що поставили внесок поділу Галичини підпертий 15 тисячами підписів. Але вже 7 березня 1849 р. парламент розпущено, конституцію скасовано, а австрійський уряд вернувся до давнішої централістичної системи правління. Літом 1851 р. розв'язалася й Головна Руська Рада, а в Галичині зачалася москвофільська пропаганда.²¹

У перших роках свого єпископства Яхимович більше займався суспільно-громадською працею, часто пересиджував у Львові, бо був головою Головної Ради та фактичним політичним провідником народу.²² Від 1851 р. ревно займався церковно-релігійним життям своєї єпархії. Часто відбував канонічні візитації парохій, часто й пориваюче проповідав, як це й видно з його виданих проповідей, дбав про вдови й сироти по священниках, а передовсім пильнував шкільництва й заведення в ньому української мови. При цьому владика не понехав своїх студій: займався даліше технікою, сконструював машину до кошення і в злуці з одним багатцем плянував улаштувати на ріці Сяні правильну пароплавну лінію. Тішився великою пошаною на цісарському дворі; вже передтим цісар іменував його своїм тайним радником, а відтак наділив хрестом Леопольда і в висліді цього надав йому титул барона.²³

Не диво, що після смерти митрополита Левицького цісар іменував Яхимовича львівським митрополитом, а Папа його затвердив,²⁴ бо Яхимович був знаний у Римі зі своєї вірности.

3. Український нарід і клир зустріли номінацію Яхимовича з правдивою радістю, бо він був усім відомий, як неустрашний оборонець прав народу й обряду. Його номінація означала перемогу національної ідеї і нової генерації у Львові й Галичині.²⁵ На доказ пошани в честь новоіменованого митрополита видано окремих літературний альбом, у якому помістили свої статті львівські науковці й письменники.²⁶

Коли Яхимович мав вступити на митрополичий престіл, тоді українців живо займало "азбучне питання".²⁷ Правительство бажало, щоб українці прийняли латинську абетку. Секретар міністерства

²¹ Див. К. СТУДИНСЬКИЙ, *Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1797-1857 рр.* "Укр. руськ. Архів", т. XIII-XIV, Львів 1920.

²² С. ШАХ, *твір цит.*, с. 85.

²³ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 939.

²⁴ Див. замітка 2 і 3.

²⁵ G. PROKOPTSCHUK, *Lemberg — Mittelpunkt des kirchlichen Lebens* in "Das ukrainische Lwiw", München 1953, S. 64.

²⁶ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 932.

²⁷ І. ФРАНКО, *Азбучна війна в Галичині 1859 р.* "Записки НТШ", т. СХV, кн. I-IV, Львів 1913.

Митрополит Григорій Яхимович

освіти Йосиф Іречек примінив чеський правопис до українського вивовору і в окремій брошурі²⁸ доказував, що після прийняття цього письма українська література буде краще розвиватися. Українці виступили проти цієї нової абетки й правопису, а єпископ Яхимович рішуче заявив, що доти не обійме митрополичого престолу, доки правительством не занехає "какографії".²⁹ Правительство поступилося, а Яхимович вступив на митрополичий престіл.

Після "весни народів" правительство почало щораз цупкіше прикручувати шруби нової конституційної системи правління, а новий митрополит — як член палати панів мусів у парламенті боронити прав українського народу. І треба признати, що Яхимович боронив наших прав неустрашно та добився значних успіхів.³⁰

Митрополит докладав великих зусиль для розвитку й вищого рівня народніх шкіл. У цій праці дуже помічним був йому пізніший холмський єпископ Михайло Куземський, що поклав величезні заслуги в ділянці шкільництва Львівської митрополії.³¹

Дехто закидав митрополитові Яхимовичеві, що він був прихильником російської течії в українській літературі. Одначе з тим закидом уже розправився успішно Пелеш, доказуючи, що Яхимович як консерват був за вживання церковно-слов'янської мови в літературі, але ніяк не був прихильником російського літературного напрямку. У своїх пастирських листах Яхимович уживав мови зближеної до церковно-слов'янської, але в школах і проповідях користувався народньою мовою. Ще як перемиський єпископ, 13 листопада 1858 року видав розпорядок, щоб духовенство у проповідях уживало не церковно-слов'янської, але "чистої руської народньої мови".³²

За часів митрополитування Яхимовича знов з усією силою вибухли обрядові спори.³³ Деякі священники самовільно усунули всі обрядові зміни заведені Замойським синодом, інші почали заводити практики латинські. Митрополит окремим наказом із 10 січня 1863 р. заборонив під гострими карами всякі власновільні зміни в обрядах, а посланням із 31 березня т. р. заповів, що скличе провінційальний синод, але нагло у квітні 1863 р. помер.³⁴

²⁸ **Über den Vorschlag das Ruthenische mit lateinischen Schriftzeichen zu schreiben**, Wien 1859.

²⁹ І. РУДОВИЧ, *твір цит.*, с. 56 і 57.

³⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 933.

³¹ A. WELYKYJ, *op. cit.*, II, 426.

³² Диви: J. PELESZ, *op. cit.* II, 933.

³³ Див. *Галичанинъ*, річн. 1863.

³⁴ І. РУДОВИЧ, *твір цит.*, с. 57.

Митрополит Григорій Яхимович

4. Митрополит Яхимович зійшов із світу в силі віку, по короткій триденній недужі, серед загального жалю й смутку, а загальна опінія голосила по Львові і в краю, що політичні вороги отруїли митрополита за його рішучий проти-польський напрям в українській національній краєвій політиці.³⁵ Але вірніша була думка, що митрополит Яхимович умер таки природною смертю, як ствердили при бальсамуванні його тіла.³⁶ Митрополита похоронено на Городецькому цвинтарі у Львові, де він спочивав до 1880 р. Тому, що Городецький цвинтар закрито, 22 квітня 1880 р. перенесено тлінні останки Яхимовича на Личаківський цвинтар³⁷ разом із останками митрополита С. Литвиновича, єпископа-помічника І. Бохенського і чотирьох крилошан. Була це величава маніфестація, не тільки церковна, але й національна. Тодішнє "Діло" писало, що Львів уже давно не бачив такого поважного, величавого, а водночас і зворушливого походу.³⁸ Домовину Яхимовича несли на раменах, на каравані вміщено вінки; домовини інших достойників зложено на каравани. Похід вели митрополит Йосиф Сембратович і єпископ-суффраган Сильвестер Сембратович в окруженні крилошан і духовенства, далі йшли делегати всіх наших товариств і сенат університету. Навіть польська преса мусіла признати, що торжество було справді величаве. Не достроїлася до поваги хвилини єдина "Газета Народова", що подала досить цинічний допис і характеризувала Яхимовича як "знаного зо своїх москофільських (!) тенденцій".³⁹

Немає сумніву, що митрополит Яхимович — один із визначніших львівських митрополитів. Своїми здібностями й природними даруваннями перевищав він своїх попередників. У тодішньому світі науки займав визначне місце, а в суспільно-політичному житті був довгі роки провідником усього народу. При цьому була це людина скромна, покійна й глибоко побожна. Був завжди вірний Апостольській Столиці. Може надто прив'язаний був до австрійської монархії, але тоді були такі часи й зрештою це виходило на користь нашому народові. Це його заслуга, що наша єрархія й духовенство довгий час мали в Австрії вирішний голос у народніх справах.

³⁵ С. ШАХ, твір цит., с. 86.

³⁶ С. МАТКОВСЬКИЙ, Три синодальні Архієреї, Львів 1932, с. 6, зам. 2.

³⁷ Б. БАРВІНСЬКИЙ, Призабута українська жалібна маніфестація у Львові 1880 р. "Записки ЧСВВ", т. I, 1926, с. 600-602.

³⁸ Д'їло 1880, ч. 29.

³⁹ *Gazeta Narodowa* 1880, п. 94.



СПИРИДОН ЛИТВИНОВИЧ 2а митр. 1864-1869.

**Митрополит Спиридон Литвинович
(1864-1869)**

СПИРИДОН ЛИТВИНОВИЧ

(1864-1869)

1. — Деякі життєписні дані.
2. — Єпископ-помічник львівський.
3. — Галицький митрополит.
4. — Передчасна смерть.
5. — Єпископ Пелеш про митрополита Литвиновича.

Після смерти митрополита Яхимовича (квітень 1863), Львівська Митрополія на той раз не довго була осиротіла, бо вже 30 червня цього ж року цісар іменував львівським митрополитом дотеперішнього львівського єпископа-помічника о. д-ра Спиридона Литвиновича, а Папа Пій IX на консисторії 28 вересня його потвердив,¹ але інтронізація нового митрополита відбулася щойно 5 травня 1864 р.

1. Спиридон Литвинович народився 6 грудня 1810 року в селі Дрищів — дочерна парохії Урмань, повіту Бережани. Тоді батько Спиридона о. Ілля Литвинович був сотрудником в Урмані. Мати Спиридона Євгенія Будовицька була дочкою пароха в Мужилові біля Підгаєць.² О. Ілля Литвинович як парох Мужилова і почесний крилошанин помер на 84-ому році життя. Скінчивши середню школу та богословію в краю, Спиридон був висвячений на священика 19 липня 1835 р. Відтак виїхав до Відня для основнішого поглиблення богословської освіти і в т. зв. Августінеум осягнув науковий ступінь доктора св. богослов'я. Вернувшись до краю, а мав великі проповідницькі дарування, став найперше катедральним проповідником у Львові, відтак катехитом у Чернівцях, звідки 15 грудня 1848 р. перейшов на становище пароха церкви св. Варвари у Відні.³ Згодом Литвинович став почесним крилошанином, а від 1852 р. ще й першим ректором новозаснованої греко-катол. духовної семінарії у Відні.⁴ Про цей період життя й діяльності Литвиновича проф.

¹ Про це говорить сам Литвинович у своєму пастирському посланні в справі своєї інтронізації. Див. **Вѣстникъ**, часопись урядова для Русиновъ австрійскої держави, Вѣдень 1864, ч. 31, с. 121-122.

² Диви: ASV, **Liber natorum in Dryszcziw**, Process. Canon., fasc. 889 (рік 1863).

³ J. PELESZ, **Geschichte der Union**, Wien 1880, т. II, с. 939, зам. 164.

⁴ Про цю семінарію див. Я. ГОРДИНСЬКИЙ, **Віденська гр. к. духовна семінарія в pp. 1852-1855**. "Записки НТШ", р. XXII, т. CXV (1913), кн. III, с. 77-130.

Митрополит Спиридон Литвинович

Ярослав Гординський каже дослівно таке: "Не міг виявляти прихильности до москвофільства той, хто хотів показати себе льояльним австрійським горожанином. Таким льояльним горожанином мусів конечно виявляти себе ректор віденської семінарії. Як парох віденської церкви і настоятель питомців, що мали нагоду сходитися з різними католицькими достойниками Австрії, мусів він добре дбати про те, щоби й сам думав офіційно так, як думало правительство і, щоби так само думали його питомці. І може мало хто держався так точно гадки правительства, як перший ректор віденської семінарії Спиридон Литвинович. Наскільки можемо схарактеризувати особу Литвиновича, бачимо в ньому, що правда, русина з переконання, але при тім найльояльнішого й напослушнішого горожанина Австрії, що був звичайно тільки там патріотом, де прийшов виразний приказ з гори, або де русько-католицька Церква в Галичині була вже занадто загрожена. Які не були б погляди Литвиновича до 1852 р., досить, що в цьому часі зискує він собі довір'я правительственних кругів і йде в порозумінні з ними. Гладкий у поведінці вмів він подобатися вищим сферам як людина незвичайно оглядна, що боялася й тіні маніфестації проти уряду. Він міг видаватися дуже вигідним чоловіком, через якого можна було впливати на загал русинів. І від тепер уживає його уряд як посередника в важних нераз місіях — і видно Литвинович дорожив цим довір'ям і боявся втратити його."⁵ Трохи дальше у тій же праці згаданий автор називає Литвиновича гаянтним, з аристократичними манерами, а відтак, мабуть незгідно з правдою, твердить, що Литвинович "був собі надто вигідний, щоби дуже журитися питомцями й їх потребами."⁶ Навпаки ж, питомці віденської семінарії як: М. Малицький, А. Шанковський і ін. у своїх листах до батьків хвалять ректора Литвиновича.

За побуту Литвиновича у Відні стався такий випадок: У день якогось державного свята нагло захворів двірський капелян, що мав говорити проповідь по-німецьки. Десь навинувся Литвинович і після півгодинного приготування виголосив таку знамениту проповідь, що здивував увесь цісарський двір і заслужив собі на похвалу самого цісаря.⁷ Митрополит Левицький після смерти свого другого помічника І. Бохенського 1857 р. вибрав собі на єпископа-помічника Литвиновича. Цісар, знаючи Литвиновича, згодився на це в лютні

⁵ Я. ГОРДИНСЬКИЙ, цит. твір, с. 101.

⁶ Там же, с. 82.

⁷ S. ORGELBRAND, *Encyklopedyja powszechna*, t. XVII, Warszawa 1864, с. 212.

Митрополит Спиридон Литвинович

1857 р., а вже в квітні цього ж року Папа Пій ІХ потвердив його з титулом єпископа Канатського.⁸ З початком 1858 р. помер львівський митрополит кард. М. Левицький, а Литвиновича іменовано тимчасовим адміністратором львівської митрополії.⁹

2. Вже на становищі єпископа-помічника Литвинович виявився визначним парламентаристом. Своїми знаменитими промовами в парламенті скріплював він змагання й становище українського духовенства, що завжди числило на своїх єпископів. Найзавзятіша боротьба кипіла тоді в першу чергу довкола питання азбуки.¹⁰ Литвинович забирав голос у тій справі, писав меморіяли і боровся з львівським намісником Голуховським.¹¹ У 1860 р. львівським митрополитом став перемиський владика Г. Яхимович. Тоді Литвинович зложив у його руки адміністрацію митрополії а сам більше віддався суспільно-політичній діяльності. У Львові зібрався сойм, у якому засідав Литвинович. Маршалком сойму іменовано Лева Сапігу, а Литвиновича його заступником. Митрополит Яхимович не показувався в соймі, тому на чолі т. зв. Свято-юрського сторонництва стояв Литвинович. Але його поступування було оглядне, помірковане, він був завжди за згодою й порозумінням. Сойм мав за завдання вибрати членів до державної ради (Райхсрат) у Відні. Одним із її членів вибрано єп. Литвиновича. У Відні за Литвиновичем станули не тільки українські священики й селяни, але теж і польські селяни. У державній раді єп. Литвинович належав до найбільше впливових послів. При цьому мав завжди перед очима своє священицьке звання і в боротьбі довкола питання конкордату, що вибухла тоді у державній раді, Литвинович мужньо боронив прав Католицької Церкви.¹² Литвинович був предсідником одної соймової комісії і підписав програму т. зв. уніоністів, тобто послів, які не були за автономією поодиноких провінцій, але за злукою з Австрією. Тимсамим Литвинович виступив проти групи польських послів у державній раді. Крім цього сам нераз гостро й голосно говорив проти Польщі, а коли став секційним радником у міністерстві освіти, тоді нераз завдавав болючих ударів польській мові.¹³ У листопаді 1861 року

⁸ Диви: А. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum*, v. II, Romae 1954, с. 392-393, і ASV, Process. Canon., *ibid.*

⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, p. 939.

¹⁰ Див. І. ФРАНКО, *Азбучний спір в 1859 р.* "Записки НТШ" (р. 1913), т. CXIV, с. 81 і далі.

¹¹ S. ORGELBRAND, там же, 212.

¹² Диви: *Fünf Reden, gehalten im Abgeordnetenhaus über die Concordatsfrage*, Wien 1862, с. 11-32.

¹³ S. ORGELBRAND, *op. cit.*, с. 213.

Митрополит Спиридон Литвинович

єп. Литвинович став містопредсідником палати послів. Соймові праці у Відні заняли йому цілий 1862-ий рік. У січні 1863 р. зібралась у Львові друга каденція галицького провінційного сойму. У квітні цього ж року нагло помер митрополит Яхимович і єп. Литвинович мусів вернутися до своїх архиєпископських обов'язків, тим більше, що сама Апостольська Столиця зажадала його помочі.¹⁴ В Галичині вже від довшого часу були непорозуміння і спори між обрядами: латинським і українським. Папа Пій IX хотів цю справу поладнати й упорядкувати. В тій цілі завізвав до Риму єп. Литвиновича, латинського архиєпископа Вержхлейського і перемиського лат. капітульного вікарія Гоппе. Представники поодиноких обрядів погодились між собою, наступила рівноправність — "парітас култус" і уложено т. зв. Конкордію.¹⁵ Вже тоді, коли єп. Литвинович їхав до Риму, всі говорили, що він стане митрополитом, хоч у Перемишлі жив старший від нього літами й гідністю єпископ Тома Полянський. І дійсно під час побуту Литвиновича в Римі, 30 червня 1863 р. цісар Франц Йосиф II іменував його львівським митрополитом,¹⁶ а Папа Пій IX потвердив його 28 вересня т. р.¹⁷ З Галичини почали напливати до номіната побажання і вислови радості. Подорозі Литвинович затримався ще у Відні для викінчення деяких соймових праць і у Відні в розлогій шкотській церкві прийняв палій із рук Апост. Нунція Фальчінеллі 27 грудня 1863 р. Зі своїм улюбленим Віднем розпрощався 25 лютого 1864 року, а 27 лютого в год. 9 рано на двірці у Львові нового митрополита привітали представники духовенства й чільні громадяни.¹⁸

3. Дня 25 квітня 1864 р митрополит видав послання у справі своєї інтронізації. В цьому посланні митрополит титулує себе: "Митрополит галицький, Архиєпископ львівський, Єпископ каменецький, надворний прелат Його Святости Папи, Асистент папського трону,¹⁹ граф римський, член палати вельмож австрійської державної думи і сойму королівства Галичини, член Академії Квіритів, доктор св. богослов'я і пр."²⁰ У цьому посланні митрополит заповідає, що його інтронізація відбудеться 5 травня ц. р. на празник св. Юра.

¹⁴ А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, p. 402.

¹⁵ І. РУДОВИЧЬ, *Исторія Галицко-Львовскои Епархии*, Жовква 1902, с. 57 і А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, p. 397-8.

¹⁶ Див. Вѣстникъ 1864, ч. 31.

¹⁷ Диви: А. WELYKYJ, *Documenta*, II, с. 402-404.

¹⁸ Вѣстникъ 1864, ч. 32.

¹⁹ Асистентом папського трону він був іменований ще 7. VII. 1863. Див. А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, 407.

²⁰ Вѣстникъ 1864, ч. 32, с. 121.

Митрополит Спиридон Литвинович

І дійсно цього дня відбулася величава інтронізація, в якій узяли участь архієпископи: латинський, вірменський і український єпископ із Перемишля Тома Полянський. При вході до катедри митрополита вітав крилошанин М. Куземський. Відтак була архиерейська Служба Божа, під час якої проповідав крилошанин М. Малиновський, а вкінці дійсно знамениту проповідь виголосив сам золотоустий митрополит Спиридон. Після усіх торжеств митрополит поїхав до свого старенького батька, що тоді ще був парохом у Мужиліві коло Підгаєць.²¹ Тиждень по повероті митрополит уже зачав канонічні візитації від підльвівського села Підберізець; наскільки йому його численні обов'язки дозволяли, завжди пильнував канонічних візитацій парохій своєї митрополії, бо підчас них пізнавав потреби духовенства й народу та старався їм зарадити.²² Маючи великі впливи в австрійського уряду, митрополит Спиридон вистарав субвенцію в сумі 164.000 золотих на розбудову й віднову капітульних будинків та розбудував їх і гарно відновив. Для справнішого поладжування різних агенд призначив о. крилошанина М. Куземського своїм генеральним вікарієм і офіціалом та віддав йому багато другорядних справ.²³ Митрополит Спиридон іще раз рушив із мертвої точки справу апробати крилошанських капітул у Львові й Перемишлі та у висліді цього Папа Пій IX окремим брєве з 12 липня 1864 р. потвердив обі згадані капітули.²⁴ Дня 1 жовтня 1864 р. відбулося у Львові величаве торжество потвердження львівської капітули, у якому взяв участь перемиський владика зі своїми крилошанами. Подібне торжество було в Перемишлі 23 жовтня, а на ньому був митрополит Спиридон із своїми крилошанами.²⁵

Як ми вже згадували, митрополит Литвинович іще як єпископомічник разом із крилошанином Малиновським багато напруцювався над т. зв. конкордією. Папа Пій IX потвердив конкордію ще 2 березня 1863,²⁶ Конгрегація Поширення Віри видала дотичний декрет 6 жовтня 1863 р., але щойно 19 листопада 1864 року митрополит Литвинович проголосив конкордію окремим посланням, подавши при цьому український переклад декрету Конгрегації Поширення Віри. Митрополит називає Конкордію "вироком Пія IX про рівноправність нашого обряду з латинським, яким Папа взяв нас

²¹ Вѣстникъ 1864, ч. 54, с. 214.

²² J. PELESZ, *op. cit.*, II, 940.

²³ Вѣстникъ 1864, ч. 61, с. 241.

²⁴ A. WELYKYJ, *Documenta...* II, 407-409.

²⁵ Вѣстникъ 1864, ч. 67, с. 263.

²⁶ Диви: A. WELYKYJ, *Documenta*, II, 397.

Митрополит Спиридон Литвинович

в оборону супроти насилля з боку поляків".²⁷ Дня 18 листопада 1864 р. цісар іменував Литвиновича цісарським тайним радником.²⁸

Митрополит вистарався про те, що Папа надав високі відзначення багатьом нашим світським людям, заслуженим для Церкви й народу.²⁹ Митрополит Спиридон розумів, що проголошення блаженного Йосафата святим додало б великого блиску нашій Церкві і цілій справі св. З'єдинення. Тому своїми частими письмами до Риму, а згодом через свого окремого відпоручника — о. Йосифа Сембратовича, дуже клопотався про успішне закінчення канонізаційного процесу бл. Йосафата і можна сказати, що у великій мірі до цього причинився. Коли ж канонізаційний процес щасливо закінчився,³⁰ тоді митрополит виїхав із великою депутацією духовників і світських до Риму, щоб особисто взяти участь у торжествах канонізації нашого рідного Святого. Після повороту до Львова митрополит Спиридон уладив на честь св. Йосафата торжественну триднівку, на яку прибув до Львова сам Апостольський Нунцій Фальчінеллі.³¹

Як ми вже задували в життєписі митрополита Яхимовича, в тому часі у Галичині зачалось польське верховодство. Поляки представляли українців, як непевних громадян, бо вони національно й політично тяготиють до своєї централі — до Києва. А Київ — це Росія! Тоді митрополит вніс до цісаря відважний меморіал-протест 1868 р., але цей протест не поміг нічого.³² За ціну польської лояльності цісар Франц Йосиф I погодився на польське верховодство в Галичині. З цього приводу дехто робив закид митрополитові, що він не виявив у цій справі належної відваги. Одначе — на нашу гадку — згаданий меморіал митрополита з 1868 р. має досить гострі ноти рішучого протесту, але що ж міг митрополит учинити супроти цілого нового напрямку австрійської політики і супроти державного ладу, що організувався на фєвдальних основах, а українці вже майже не мали тоді своєї шляхти і своїх дідичів.

Одночасно митрополитові Литвиновичеві роблять закид, що коли 1867 р. галицький сойм, не зважаючи на протести української соймової репрезентації, ухвалив мовні закони про введення польської мови в усіх урядах і середніх школах, тоді українські патріо-

²⁷ Вѣстникъ 1864, ч. 87, с. 306.

²⁸ Вѣстникъ, там же.

²⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 941.

³⁰ Булля канонізації, див. А. WELYKYJ, *Documenta*, II, 414-425.

³¹ J. PELESZ, II, 940.

³² С. ШАХ, Львів — місто моєї молодости, ч. III, "Цісарсько-Королівська Академічна Гімназія", Мюнхен 1956, с. 25.

Митрополит Спиридон Литвинович

ти зібралися на свою "рідношкільну" нараду вже не на Святоюрській горі, як колись за митрополитів Левицького чи Яхимовича, але в будинку "Народного Дому", бо митрополит Литвинович не хотів наражуватися новому краєвому урядові.³³ Це правда, що митрополит Литвинович може задалеко посував свою лояльність супроти Австрії, але правда й те, що тоді провід нашого політичного життя вже зачав переходити в руки світських діячів,³⁴ доки в 1895 р. новий "народовецький центр" не перенісся на постійне до дому "Просвіти". Зрештою в згаданій боротьбі в обороні української мови в шкільництві найбільше заслужився таки священник і то митрополитичий крилошанин о. Антін Петрушевич, що діяв певно в порозумінні з митрополитом.³⁵

Ще закидали митроп. Литвиновичеві, що він в урядуванні Митрополитичої Консисторії обмежив українську мову, яку митрополит Яхимович увів в урядування. На це Консисторія прилюдно відповіла, що з доручення митрополита вона відповідає кожному петентові в тій мові, в якій він написав своє прохання.³⁶

Навіть при своїх митрополитичих обов'язках, Литвинович аж до своєї смерти займався у вільних годинах студіями св. богослов'я.

4. Уже як митрополит, Литвинович часто і з приємністю перебував у Відні — в місті своєї колишньої широкої діяльності. І зо свого улюбленого Відня привіз із собою зародки смерти. Ще в грудні 1868 р. поїхав до Відня зовсім здоровий і в доброму самопочутті, але у Відні гостро перестудився, з тією перестудою вернувся до Львова й поклався до ліжка, з якого вже не встав. Помер 4 червня 1869 р.³⁷ Похоронено його на Городецькому цвинтарі. Коли ж Городецький цвинтар закривали, то в квітні 1880 р. відбулося перенесення тлінних останків львівських владик: Яхимовича, Литвиновича, Бохенського і чотирьох крилошан на Личаківський цвинтар.³⁸ Про це ми вже згадували в життєписі Яхимовича. Польська "Газета Народова" писала, що коли домовину Яхимовича засипану вінками, священники несли на раменах, то караван Литвиновича разяче відбивав від першого, а домовина була прикрашена тільки одним віночком. Таким чином уже тоді Литвинович був призабутий чи недоцінюваний, на нашу гадку, зовсім несправедливо.

³³ С. ШАХ, там же, с. 28.

³⁴ С. МАТКОВСЬКИЙ, Три синодальні Архієреї, Львів 1932, с. 59.

³⁵ М. ЧУБАТИЙ, Історія Укр. Церкви, II, 77.

³⁶ Вѣстникъ 1864, ч. 65, с. 260.

³⁷ J. PELESZ, II, 941.

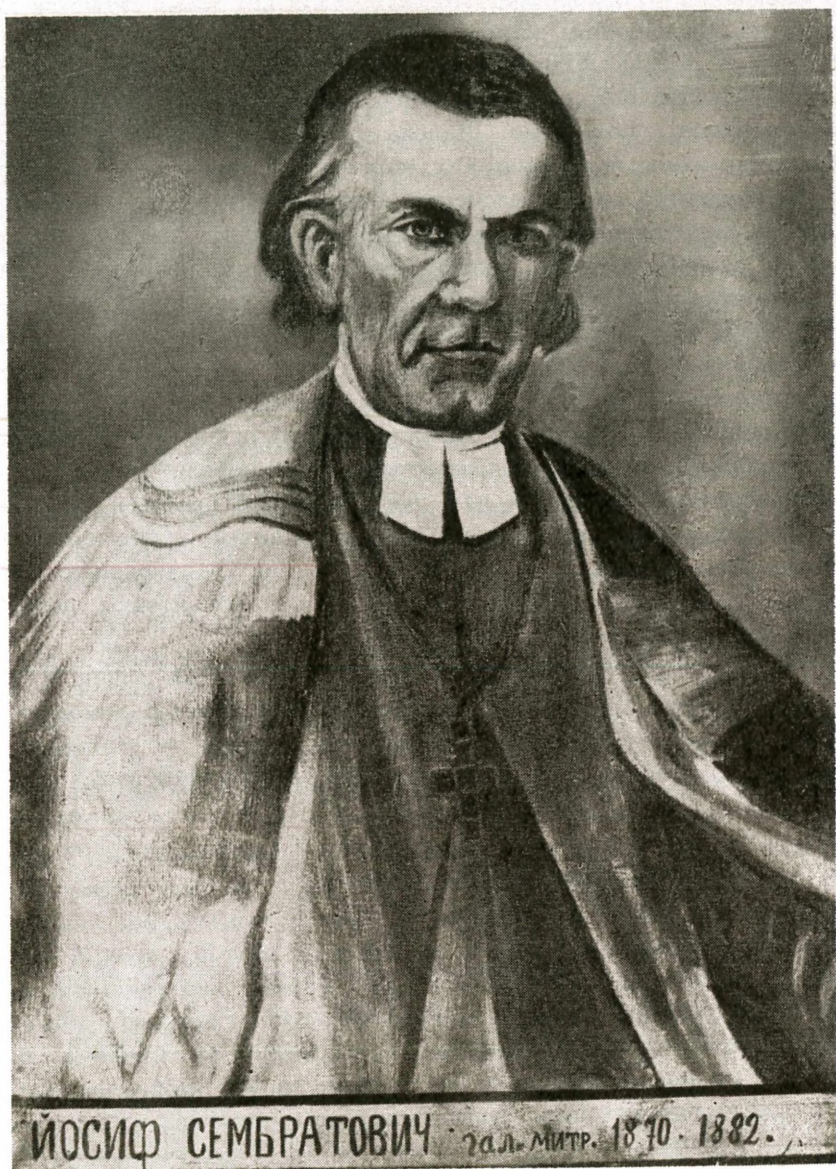
³⁸ Див. Б. БАРВІНСЬКИЙ, Призабута українська жалібна маніфестація у Львові 1880 р. "Записки ЧСВВ", т. I, с. 600-602.

Митрополит Спиридон Литвинович

5. Дехто вважав Литвиновича автократом, інші називали його неопанованим і поривистим, ще інші мали до нього жаль за те, що він не був народнім діячем такої міри, як Яхимович. Може воно частинно й правда. Одначе те, що є головним завданням митрополита — себто його праця для добра Церкви — Литвинович виконав успішно і похвально. Віднова святоюрських забудувань, потвердження обох крилошанських капітул, "Конкордія" і канонізація св. Йосафата — це безсмертні осяги Литвиновича. Найвлучніше буде закінчити характеристику Литвиновича словами єпископа Пелеша, який писав свою історію несповна десять років після смерти Литвиновича. Пелеш характеризує Литвиновича дослівно так: "Із природи здавався він вибуховий, але згодом став самою добротою, поблажливий і лагідний супроти всіх, що з ним стикалися. В цілому своєму житті й діяльності був вірним сином своєї Церкви і своєї нації і це непростима злоба, що деякі осібняки, які передше перед ним плазували, після смерти знеславлювали його пам'ять. Литвинович багато доконав для своєї церковної провінції, але його вчинки були розчислені не на хвилину, а на далеку майбутність. Він мав ще багато гарних і великих задумів, але їх виконанню перешкодила передчасна смерть. Литвинович тішився повним довір'ям і великою пошаною як у Римі, так і в Відні."³⁹

Так характеризує Литвиновича такий вірогідний свідок, як єп. Пелеш. Супроти цього всі дрібні клеветники повинні замовкнути. Світла пам'ять заслуженого митрополита Спиридона Литвиновича заслугоує на повну реабілітацію перед нашою історією!

³⁹ J. PELESZ, *op. cit.*, II, с. 491.



Митрополит Йосиф Сембратович
(1870-1882)

ЙОСИФ СЕМБРАТОВИЧ

(1870-1882)

1. — Молоді роки.
2. — Адміністратор перемиської єпархії.
3. — Галицький митрополит.
4. — Уступлення митрополита Йосифа.
5. — Останні роки в Римі.

Після смерти митрополита Спиридона Литвиновича (1869 р.) осиротілою львівською митрополією завідував, як її адміністратор, крилошанин Михайло Малиновський.¹ По році, себто 18 травня 1870 р. цісар заіменував митрополитом дотеперішнього адміністратора перемиської єпархії — архієпископа Йосифа Сембратовича. Папа Пій IX дня 26 червня того ж року його потвердив, а вже 7 серпня новий митрополит вступив на митрополичий престіл.²

1. Йосиф Сембратович народився 8 листопада 1821 р. в Криниці, Сандецького повіту, Мушинського деканату (Лемківщина), де його батько був парохом і деканом. Вселюдну школу закінчив у Мушині, а гімназію в Санчі. Відтак переїхав до Відня, де був питомцем т. зв. цісарського конвікту разом із Томою Полянським, Юстином Желехівським і ін.³ На віденському університеті Йосиф закінчив богословію, а в 1845 р. єпископ І. Снігурський рукоположив його на священика. Після рукоположення прийнято його до вищого богословського заведення зв. Августінеум (від церкви св. Августина у Відні) і як член цього заведення він зложив докторат богословії на віденському університеті.⁴ Вернувшись до Галичини о. Йосиф був коротко префектом у нововідкритій духовній семінарії в Перемишлі, а 1850 р. став префектом духовної семінарії у Львові⁵ і заступником професора св. Письма Нового Заповіту на львівському університеті. Року 1848 розв'язано цісарський конвікт у Відні, а на його місце 1852 р. засновано у Відні центральну гре-

¹ J. PELESZ, *Geschichte der Union*, Wien 1880, B. II, S. 941.

² A. WELYKYJ, *Documenta Pontif. Rom.*, II, p. 429.

³ А(ЛЕКСИЙ) Т(ОРОНСЬКИЙ), *Его Ексцеленція Преосвященный о. Юсифъ Сембратовичъ* (біографічний начерк). "Душпастьрь" р. IX, Львов 1895, с. 633.

⁴ J. PELESZ, *там же*, с. 942.

⁵ ASV, Arch. della Nunziatura di Vienna, Process. Canon., fasc. 938 (р. 1870).

Митрополит Йосиф Сембратович

ко-католическую духовную семинарию,⁶ якої першим ректором став о. д-р С. Литвинович — парох св. Варвари у Відні. Тоді на місторектора тієї семінарії покликано о. д-ра Йосифа Сембратовича і на цьому становищі він був до кінця шкільного року 1860. У 1861 році о. Йосиф перенісся до Львова, де одержав катедру дійсного професора св. Письма Нового Заповіту у львівському університеті.⁷ Цю катедру займав тільки чотири роки, бо вже 27 березня 1865 р. Папа Пій IX іменував о. Йосифа титулярним архієпископом Назіанзенським, щоб він після смерті архієпископа Степана Алізіра в Римі був святителем питомців грецького обряду, дбав про грецькі відправи і науку обрядів у колегії св. Атанасія, де тоді виховувалися наші питомці.⁸ Дня 11 червня цього ж року митрополит Литвинович при участі перемиського єпископа Т. Полянського й обох львівських архієпископів: латинського й вірменського, уділив о. Йосифові архієрейських свячень.⁹ Безпосередньо після висвячення архієпископ Йосиф виїхав до Риму і там, крім доручених собі обов'язків, працював іще в Конгрегації Поширення Віри. Року 1866 з доручення Апостольського Престолу владика Йосиф у товаристві тодішнього духовника віденської семінарії о. В. Бачинського і питомця тієї ж семінарії Є. Сембратовича, виїхав до Константинополя, де уділив єпископських свячень болгарському єпископові Рафаїлові Попову.¹⁰

2. У той час старенький понад 70-літній перемиський єпископ Тома Полянський (народжений 1796 р.) так занепав на силах, що не міг уже правити єпархією, тому Апостольський Престіл 1 жовтня 1867 р. іменував архієпископа Йосифа Сембратовича адміністратором перемиської єпархії.¹¹ Номінаційною буллею владичі Йосифові передано адміністрацію перемиської єпархії "там ін спірітуалібус, квам ін темпоралібус", але тільки до того часу, поки Апост. Престіл не зарядить інакше.¹²

У Перемишлі нерадо прийняли нового адміністратора єпархії, бо одні добачували в цьому оскорблення єпископа Полянського, у других же були особисті амбіції. Тому новому адміністраторові навіть

⁶ Диви: Я. ГОРДИНСЬКИЙ, Віденська гр. к. духовна семінарія в рр. 1852-1855, "Записки НТШ", р. XXII (1913), т. CXV, с. 77-130.

⁷ А. Т(ОРОНСЬКИЙ), там же, с. 634.

⁸ А. WELYKYJ, OSBM, *Documenta Pontificum Romanorum*, Т. II, Romae 1954, с. 411-412.

⁹ ASV, Process. Canon., *ibid*.

¹⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, II, р. 942, nota 166.

¹¹ *Schematismus Universi Ven. Cleri Archiodioceseos Metropolitanae gr. cath. Leopoliensis* а. 1872. Leopoli, р. 3.

¹² А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, р. 425.

Митрополит Йосиф Сембратович

не дали відповідного мешкання і він мусів замешкати у приватному домі.¹³ Одначе архієпископ Йосиф своєю добротою серця, трудолюбністю й покорою щораз більше позискував собі прихильність. Єпископові Полянському завжди виявляв пошану й підкорення. У катедральному храмі завжди сідав до сповідальниці й сповідав. Коли одної неділі, сидючи в сповідальниці, побачив, що капітула й асиста виходять до дверей церкви на привітання єпископа Полянського, архієпископ Йосиф вийшов із сповідальниці, прилучився до капітули й через цілу Службу Божу асистував єпископові Полянському.¹⁴

Після смерти єпископа Полянського (осінню 1869 р.) перемиська капітула думаючи, що вона має право вибирати капітульного вікарія, зробила це, не оглядаючись на папський декрет, яким архієпископа Йосифа призначено адміністратором перемиської єпархії. Самозрозуміло, що архієпископ Йосиф не міг погодитися на таке потягнення капітули, хоч би навіть вона була вибрала його капітульним вікарієм.¹⁵ Тимчасом капітула вибрала своїм вікарієм протопресвітера Г. Шашкевича. А тому, що не було й митрополита (Литвинович помер цього ж року), до якого на випадок смерти єпископа належала адміністрація перемиської єпархії — ціла справа опинилася в Римі. Рим признав вибір Шашкевича за неважний, а адміністрацію перемиської єпархії доручив на дальше архієпископові Йосифові Сембратовичеві аж до часу дефінітивної обсади єпископського престолу.¹⁶ Тоді архієпископ Йосиф з іще більшою ревністю взявся до праці над духовним відродженням перемиської єпархії. З тією метою відбував часті канонічні візитації парохій, проповідав, закріплював нарід до постійности в вірі, катехизував старших і дітей. Вже тоді архієпископ Йосиф спостеріг, що п'янство нищить наш нарід морально й матеріально та почав призадумуватися над способами заради цього. Одначе не вспів зробити нічого тривалішого, бо вже в травні наступного року (18. V. 1870) цісар іменував його галицьким митрополитом, а місяць пізніше Папа Пій IX потвердив його на цьому становищі.¹⁷

3. Новойменованій митрополит Йосиф вступив на митрополичий престіл 7 серпня 1870 р. Майже безпосередньо після цього Папа Пій IX іменував митрополита асистентом папського трону,

¹³ А. Т(ОРОНСЬКИЙ), твір цит., с. 635.

¹⁴ Там же.

¹⁵ J. PELESZ, *op. cit.*, с. 972.

¹⁶ А. Т(ОРОНСЬКИЙ), там же, с. 635.

¹⁷ А. WELUKYJ, *op. cit.*, II, 429.

Митрополит Йосиф Сембратович

римським графом і конзультором св. Конгрегації Поширення Віри для справ грецького обряду.¹⁸ Початки митрополитування цього владики були важкі. Коротко перед тим помер перемиський єпископ Т. Полянський і митрополит мусів завідувати також і перемиською єпархією. Таким чином на його рамена впав тягар і журба за дві великі єпархії. Вправді в Перемишлі митрополит призначив окремого генерального вікарія, але канонічні візитації парохій переводив особисто і важніші справи вирішував сам. Перемиською єпархією адміністрував аж до осені 1872 р. коли то управу тієї єпархії перебрав нововисвячений єпископ Іван Ступницький.¹⁹

Із справжньою апостольською ревністю взявся митрополит до праці. На його похвалу треба признати, що ніякий митрополит перед тим не перевів стільки канонічних візитацій цілих деканатів, як митрополит Йосиф. Особлившу увагу звертав митрополит на проповіді й катехизації і в тій цілі видав кілька послань.²⁰ Мабуть ще більше уваги присвячував вихованню майбутніх священників у духовних семінаріях. Подбав теж про прикрасу катедрального храму св. Юра внутрі і з тією метою видав 1876 р. окреме архиерейське послання, яким заохочував священників і вірних складати датки на ту ціль.²¹ У висліді зібрано поважну суму грошей, митрополит створив окремий комітет під головством крилошанина І. Жуковського, що перевів реставрацію і внутрішню прикрасу катедри. З немалими труднощами перевів меліорацію запущених досі митрополичих дібр, що становили його єдину дотацію.²² Досі у львівській архієпархії конкурсів іспити відбувалися за старим неканонічним способом. Митрополит Йосиф установив просинодальних іспитувателів згідно з рішеннями Тридентського Собору.²³

Крім цього митрополит Йосиф брав участь у всіх важніших подіях церковних назовні. І так 1874 р. брав він чинну участь у нараді австрійського єпископату в Відні сприводу т. зв. "маєвих законів".²⁴ Ще як адміністратор перемиської єпархії приготувався владика Йосиф разом з одним богословом до участі у Ватиканському Соборі, однак з важних причин, від нього незалежних, мусів в останній хвилині зрезигнувати з тієї участі. Коли ж Папа Пій IX подав до публічного відома перші рішення цього Собору,

¹⁸ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 943.

¹⁹ Див. "Рускій Сіонъ", р. II, Львовъ 1872, с. 608.

²⁰ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 947.

²¹ Див. "Рускій Сіонъ", р. IV (1874), с. 640-642.

²² J. PELESZ, *op. cit.*, II, 946.

²³ Див. *Schematismus cleri...* an. 1872, р. 14.

²⁴ "Рускій Сіонъ", р. IV (1874), с. 169 і 175.

Митрополит Йосиф Сембратович

митрополит Йосиф в окремому пастирському посланні з 1. VII. 1871 проголосив в обох епархіях буллою Папи й заохотив клир та нарід стояти непохитно при скелі св. віри — Апостольській Столиці.²⁵ Коли ж згодом італійська революція прогнала Папу з Риму, а Папа видав із цього приводу до всього світу відому енцикліку "Убі Нос аркано" 15 травня 1871 р. — митрополит Йосиф уже 10 червня проголосив цю енцикліку в обох епархіях із відповідним супровідним словом.²⁶ У 1871 році весь католицький світ торжественно святкував 25-ліття понтифікату Папи Пія IX. Український нарід із своїм архипастирем узяв живу участь у тих святкуваннях. Митрополит видав із цього приводу архипастирське послання і проголосив ювілейні відпусти уділені Папою. У висліді в цілому краю відбулися відповідні церковні святкування з академіями, концертами й т. п. Знову ж із приводу 30-ліття понтифікату Пія IX 1877 року митрополит Йосиф із немалою делегацією наших священників і світських людей узяли особисту участь у римських торжествах.²⁷ У 1877 році віденський Нунцій, пізніший кардинал Якобіні з доручення Апостольської Столиці переводив канонічну візитацію галицької церковної провінції. Митрополит Йосиф гостив Нунція у своїй палаті, товаришив йому в подорожах до інших міст, інформував його про різні справи. З відповіді Папи Пія IX на реляцію Якобіні виходить, що візитація випала добре й Нунцій написав до Риму прихильний звіт про стан нашої Церкви.²⁸

Не меншу участь брав митрополит Йосиф також у різних державних святкуваннях і подіях, як ім'янини цісаря Франц-Йосифа I, 25-ліття його панування,²⁹ похорон колишнього цісаря Фердинанда³⁰ і т. п. Взагалі виявляв мабуть аж за велику лояльність супроти цісарського двора, який проте з політичних мотивів невдовзі буде домагатися уступлення митрополита.

4. Одначе без уваги на особисту праведність і на спасенну діяльність митрополита Йосифа, його становище ставало щораз тяжче, а то просто незавидне. Після смерти митрополита Яхимовича 1863 р. вплив митрополита підриваний із різних сторін, став меншати. Вже митрополит Литвинович, як ми бачили, не тішився великим авторитетом. Інтелігенція, розділена на два ворожі табори,

²⁵ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 945.

²⁶ "Рускій Сіонъ", р. I (1871), с. 447.

²⁷ J. PELESZ, *op. cit.*, II, 945.

²⁸ "Рускій Сіонъ", р. VII (1877), с. 709-711 і А. WELYKYJ, *Documenta Pontificum*, II, 448-450.

²⁹ "Рускій Сіонъ", р. III (1873), с. 607 і 702.

³⁰ "Рускій Сіонъ", р. V (1875), с. 380.

Митрополит Йосиф Сембратович

щораз завзятіше поборювала себе, а вся її дія обмежувалася до суперечок за мову й правопис, занедбали ж зовсім працю освітню й економічну. Не бракувало й таких, що ради хліба стояли одалік усяких змагань і деморалізувалися. Маси сільського населення, правда, стояли одним фронтом проти польської шляхти, але тільки з мотивів т. зв. аграрного питання, а не з причин національних чи політичних. Смерть митрополита Литвиновича ще погіршила ті обставини.³¹ Надобавок капітула св. Юра була здекомплетована. Її найвизначніший член о. Михайло Куземський перейшов 1868 р. до Холма на єпископа, інші крилошани повмирали так, що при смерті митрополита Литвиновича було тільки чотирьох крилошан. Поляки ненавиділи "святоюрців" і всіми способами старалися зліквідувати їх вплив серед українського народу. Тому немало зраділи, коли в 1870 р. на митрополита прийшов Йосиф Сембратович, відомий із свого аскетичного життя, щиро прив'язаний до Риму й австрійської династії. Поляки думали, що такий чоловік дасть на себе легко впливати та допустить їх до інгеренції у внутрішні справи греко-католическої Церкви. Однак тут польська шляхта грубо перечеислилася, бо хоч митрополит Йосиф був великий праведник і не мішався до політичної боротьби, проте був він сильно прив'язаний до всіх традицій нашого духовенства, дорожив здобутками й привілеями нашої Церкви так, що не могло бути й мови про якінебудь уступки з його боку. Словом: у церковних справах митрополит станув цілком на давній традиції святоюрської гори. Інакше було воно з політикою. Митрополит Йосиф до неї не мішався, а навіть на ній не визнавався. Внаслідок цього політичний провід перейшов у руки т. зв. староруської партії, в якій найшовся навіть митрополичий офіціал о. Михайло Малиновський. Староруська партія, особливо ж її орган "Слово", робили митрополитові чимало клопотів своїм русофільством так, що митрополит мусів цей орган заборонити. Розуміється, що в таких умовах св. Юр взагалі, а митрополит Йосиф особисто щораз більше втрачали свій вплив і значення в політичних справах народу.

Проте митрополит Йосиф поклав великі заслуги над отверезінням народу, бо тоді жахливе п'янство нищило наш народ морально й матеріально. Це п'янство попирала польська шляхта при допомозі закону про монополі й пропанації. Митрополит Йосиф разом із клиром повели плянову протиакцію,⁸² створили окремі місійні товариства священників, що виголошували по різних парохіях цілі цик-

³¹ С. МАТКОВСЬКИЙ, Три синодальні Архієреї, Львів 1932, с. 58-64.

⁸² І. РУДОВИЧЬ, Історія Галицько-Львовської Єпархії, Жовква 1902, с. 57.

Митрополит Йосиф Сембратович

лі проповідей проти п'янства, заприсягали нарід творити братства тверезости.³³ Митрополит Йосиф був душею тієї акції тверезости, на канонічних візитаціях заохочував до неї нарід, заприсягав його й видав проти п'янства послання 1876 р. "О великомъ достоинствѣ чоловіка", що дає гарне свідоцтво не тільки ерудиції митрополита, але і його любови до свого народу. Цей лист можна вважати початком нової епохи в економічному розвитку українців у Галичині, бо з тверезістю піднісся не тільки матеріальний добробут народу, але і його моральний рівень.³⁴ Ця акція митрополита не подобалася польським дідичам, бо позбавляла їх великих доходів, що їх давали коршми. Тому польська шляхта була невдоволена митрополитом Йосифом. А це невдоволення було тим небезпечніше, чим більш у Відні зростали впливи й значення польської шляхти. Шляхта вміла використати кожную нагоду, щоб митрополита і його духовенство дискредитувати. А таких нагод не бракувало.

Т. зв. холмська трагедія (в якій під московськими репресіями значне число греко-католиків, навіть і деякі священники перейшли на православ'я), дала полякам дуже добру нагоду збільшити інтриги проти митрополита. Не мало причинилося до цього також голосування наших послів у віденському парламенті за т. зв. "Маєвими законами", якими скасовано "конкордію", що заказувала перехід з одного обряду на другий. На жаль — деякі священники-посли голосували за цими законами, підпираючи масонське ліберальне міністерство. Не помогли деградації й догани, які посипалися на цих послів від митрополита Йосифа.³⁵ Майже весь католицький світ, а передовсім поляки докоряли за це нашому духовенству, обвинувачуючи все наше духовенство, передовсім же митрополита. Було наглядно, що добрий митрополит не панував над ситуацією, часто був нерішучий, а нераз надто поблажливий. У таких умовах митрополит Йосиф мабуть згодився, щоб йому дали єпископа-помічника.³⁶ На це становище прийшов 1878 року братанич митрополита о. д-р Сильвестер Сембратович.³⁷ Одначе й це не багато допомогло митрополитові, тим більше, що в деяких справах єпископ Сильвестер не погоджувався з митрополитом Йосифом, нпр. у справі інтернату ОО. Воскресінців у Львові.³⁸

³³ Окремі дописі про це диви "Рускій Сіонъ", pp. 1871-1880.

³⁴ С. МАТКОВСЬКИЙ, твір цит., с. 59.

³⁵ "Рускій Сіонъ", р. IV (1874), с. 169 і 175.

³⁶ С. МАТКОВСЬКИЙ, твір цит., с. 62.

³⁷ А. WELUKYJ, Documenta, II, р. 453-54.

³⁸ С. МАТКОВСЬКИЙ, твір цит., с. 62.

Митрополит Йосиф Сембратович

Рік 1882 приніс митрополитові нову журбу. Рим зарядив реформу підупалого Чину св. Василя, що її мали перевести польські Єзуїти.³⁹ Проти цього гостро виступила наша преса й політичні діячі, побоюючись небезпеки ополячення Василян. Розведено шалену агітацію, що перейшла понад голову митрополита, а з події чисто церковної зроблено "проблему вулиці", на яку митрополит не мав ніякого впливу. Вищі церковні чинники взяли це митрополитові за об'яв слабости.⁴⁰ Ще прикріший був такий факт: оце популярний, але нерозважний парох Скалата о. Іван Наумович перейшов на православ'я, а під впливом його агітації на православ'я перейшло також село Гнилички Збаражського повіту. Вслід за тим прийшов великий процес за державну зраду, процес Ольги Грабар і тов., у який були замішані визначні проводирі москвофільської партії.⁴¹ Це дало полякам ще одну нагоду до інтриг проти митрополита. Тепер появились гіркі докори не тільки в польській, але й у німецькій пресі. Справа опинилася у Відні, австрійський уряд наказав Наумовича ув'язнити, а церковна влада його екскомунікувала.⁴² Який був тоді настрій на віденському дворі супроти нашої Церкви, виходить із висказу самого цісаря Франца-Йосифа I, що його почув генерал, брат єпископа Сильвестра. Цісар сказав: "Я був би щасливий, якби ціла Галичина стала римо-католицькою".⁴³ Митрополит був не тільки розгублений, але й глибоко пригноблений. У такому стані приїхав він до Відня, а цісар категорично зажадав добровільного уступлення митрополита, відкликуючись до його льюальности супроти цісаря. Під таким напором митрополит Йосиф був змушений уступити з митрополитичого престолу. Рим прийняв уступлення, надавши йому титул архієпископа Теодосіопільського.⁴⁴ Невдовзі митрополит Йосиф перенісся на дальший побут до Риму.

5. У Римі владика Йосиф, що вже передтим був консультором Конгрегації Поширення Віри, став іще консультором т. зв. Індексу і предсідником папської комісії для ревізії церковних книг. Отже поруч молитви, якій із любов'ю посвячував довгі години, займався також справами церковними, а як асистент папського трону, брав участь у всіх важніших церковних торжествах і маніфестаціях. У

³⁹ А. WELYKYJ, *Documenta....* II, 454-459.

⁴⁰ М. КАРОВЕЦЬ, *Велика реформа Чина св. Василя В. 1882 р.*, т. II, Львів 1933.

⁴¹ Див. *Галицкій Сіонъ*, р. III (1882), с. 380, 475, 563-571 і 730-731.

⁴² S. ZAŁĘSKI, *Jezuici w Polsce porozbiorowej*, Kraków 1907, t. V, s. 826-828.

⁴³ С. МАТКОВСЬКИЙ, *там же*, с. 63.

⁴⁴ А. WELYKYJ, *там же*, с. 453.

Митрополит Йосиф Сембратович

Римі був широко відомий із своєї побожності — тому, коли появився на вулиці, віддавали йому особливішу честь. Щоб уникнути цього, носив звичайно чорну священничу рясу, без ніяких відзнак.⁴⁵ У листопаді 1895 р. припало 50-ліття священства владики Йосифа, що його хотів відсвяткувати в найбільшій тихості. Але наші паломники, що їздили до Риму з поклоном Папі Левові XIII під проводом кардинала Сильвестра й єпископа Пелеша, зложили ювілейтові окремі побажання та привезли артистичну адресу, покриту чисельними підписами духовних і світських, а з ними злучило свої побажання все духовенство і всі вірні трьох єпархій Галицької України. У Римі владики Йосиф був джерелом невичерпних інформацій про наші справи, реферував їх і боронив. Немало причинився теж до успішності Львівського собору 1891. Перед смертю свою цінну бібліотеку записав українській папській семінарії в Римі. Помер тихо, після кількадевної недуги дня 23 жовтня 1900 р. на вісімдесятому році життя. Похований на центральному римському цвинтарі "Кампо Верано", де щороку на Зелені свята Колегія св. Йосафата відправляє панахиду. Спочиває у братській могилі римських кардиналів Свящ. Конгрегації Поширення Віри.⁴⁶

Визначні риси характеру владики Йосифа були: його тверда віра, з якою він переносив усі терпіння задля свого прив'язання до Апост. Престолу і до нашого обряду, а передовсім його побожність і ангельська непорочність життя. Саме цей нахил до побожності, до контемплативного життя, нічних чувань і строгих постів, при незвичайній добродушності, в якій він був строгий для себе, але надто поблажливий для підчинених, за що новіші історики вважають його надто слабим, що не доріс до свого завдання⁴⁷ — те все спонукало його зложити управу митрополії. Одначе добра пам'ять про нього жила довгі літа в душі нашого народу.

⁴⁵ А. Т(ОРОНСЬКИЙ), твір цит., с. 636.

⁴⁶ С. ШАХ, Львів — місто моєї молодости, ч. III, Мюнхен 1956, с. 118-119.

⁴⁷ А. AMMANN, Ostslawische Kirchengeschichte, Wien 1950, S. 651.



**Митрополит Сильвестер Сембратович
(1885-1898)**

СИЛЬВЕСТЕР СЕМБРАТОВИЧ

(1885-1898)

1. — Юність Сильвестра. 2. — На владичому престолі. 3. — На митрополичому престолі й у кардинальській пурпурі. 4. — Смерть і величавий похорон. 5. — Людина великого формату.

Після уступлення митрополита Йосифа Сембратовича 1882 р., митрополією адміністрував продовж майже трьох літ єпископ-помічник і братанич митрополита Сильвестер Сембратович.¹ Щойно 26 березня 1885 р. Папа Лев XIII іменував дотеперішнього Апостольського Адміністратора Сильвестра Сембратовича галицьким митрополитом.²

1. Родина Сембратовичів, на гадку одних, походить із села Виссови на мадярській границі, під Бескидом.³ Другі виводять рід Сембратовичів із Чехів, звідки він переселився в Сандеччину.⁴ Сильвестер Сембратович народився 3 вересня 1836 р. в селі Дошниці ясельського повіту, де його батько Антоній був священик дуже побожний та люблений клиром і вірними — як зізнав пізніший єпископ Пелеш у канонічному процесі.⁵ Мати Сильвестра Анна походила теж із священичої родини Вислоцьких із Флоринки. Дня 4 жовтня того ж року охрестив його дід о. Теодор, вислужений парох Криниці.⁶ Сильвестер був середущим із-поміж трьох братів. До вселюдної школи ходив у Яслі, Горлицях і Тарнові, де в 1848 р. було тільки сімох учнів-українців: три Сембратовичі, три Полянські й Олексій Торонський. Прикро було хлопцям, бо між мазурами не бачили української церкви, не святкували своїх свят, ані не чули рідного слова. Було для них великою потіхою, коли батько котрогось приїхав і відправив у костелі нашу Службу Божу. Тоді хлопці

¹ Див. А. WELYKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum, Romae* 1954, I, II, p. 459-460.

² А. WELYKYJ, там же, p. 467-469.

³ Див. *Schematismus universi cleri orientalis ritus cath. dioeceseos Premisliensis*, 1879, p. 3.

⁴ SZCZĘSNY MORAWSKI, *Sandeczyzna*, 1895, s. 7.

⁵ ASV, *Process. Canon.*, fasc. 980 (p. 1879).

⁶ (А. ТОРОНСЬКИЙ), *Его Єміненція Кард. С. Сембратовичь* — біографічний начеркъ, "Душпастырь", p. IX (1895), ч. 24, с. 625.

Митрополит Сильвестер Сембратович

приступали до св. Причастя. Зрештою вчилися релігії і сповняли релігійні практики з товаришами латинського обряду, тільки декількох сходилися разом у мешканні Сембратовичів.⁷

У 1848 р. в Сильвестра відумер його батько, а мати не мала засобів посилати хлопців далі до школи. То й мусіли вони перервати науку. Щойно 1850 р. мати з підмогою родини могла вислати хлопців до гімназії в Перемишлі, але Сильвестер невдовзі захворів і мусів залишити науку. Одначе Боже Провидіння чувало над ним. Коли їх стрийко о. д-р Йосиф, пізніший митрополит, став префектом духовної семінарії і професором св. Письма на львівському університеті, то забрав своїх братаничів до Львова та заопікувався ними. Тут обидва брати Сембратовичі, Сильвестер і Юліан, закінчили дві класи гімназії. При кінці 1852 р. о. д-р Йосиф Сембратович перенісся до Відня на становище віцекеректора центральної віденської семінарії і туди забрав своїх братаничів.⁸ У Відні Сильвестер закінчив із відзначенням третю класу гімназії, а в жовтні 1853 р. вступив до "греко-руської колегії св. Атанасія" в Римі. Там докінчив гімназію, а в роках 1856 і 1857 студював філософію на університеті Пропаганди, а відтак там же з відзначенням скінчив богослов'я, 1860 р. був висвячений на священика в церкві св. Атанасія в Римі, а 20 червня 1861 р. осягнув науковий ступінь доктора теології.⁹

Вернувшись до Галичини о. Сильвестер найперше сповняв обов'язки помічника свого діда о. Вислоцького у Флоринці, а потім заступав недужого дядька о. Криницького в Тиличі. Єпп. Пелеш зізнав у канонічному процесі, що вірні в Тиличі дуже полюбили о. Сильвестра, бо він гарно відправляв богослуження, палко проповідав і відвідував хворих.¹⁰ У 1862 р. перенісся з перемиської єпархії до львівської, де його радо прийняв митрополит Яхимович та призначив його капеляном і катехитом при монастирі Сестер Василянок у Словіті. Року 1863 митрополит Яхимович іменував о. Сильвестра префектом духовної семінарії у Львові.¹¹ Цей уряд він займав до 1870 р. Після перенесення о. д-ра Черлунчакевича до Кракова, о. Сильвестер став заступником професора догматики, а 1869

⁷ А. ТОРОНСЬКИЙ, там же, с. 627.

⁸ Кардинал-Митрополит Д-р С. Сембратович, "Зоря", р. XVI (1895), ч. 24, с. 478-479.

⁹ Див. *Archivio del Collegio Greco*, Cod. 72 (alum. sec. XIX e XX), р. 5.

¹⁰ ASV, там же.

¹¹ S. ORGELBRAND, *Encyklopedia Powszechna*, t. XIII, Warszawa 1902, s. 423.

Митрополит Сильвестер Сембратович

року дійсним професором догматики на львівському університеті.¹² У 1873 і 1879 роках був деканом богословського факультету. Року 1877 став він совітником митрополичої капітули, а рік пізніше (2. II. 1878) Папа Пій IX іменував його архипресвітером митрополичої капітули.¹³ Всі ті обов'язки о. Сильвестер сповняв ревно, совісно і з повною посвятою. Ще як префект духовної семінарії станув він до активної праці і на народній ниві. Належав майже до всіх тодішніх українських організацій і брав у них чинну участь. Як професор богослов'я немало причинився до оживлення літературного руху між духовенством, заснувавши разом з о. д-ром Ю. Пелешом богословський журнал "Рускій Сіонъ" 1870 р.,¹⁴ у якому поміщував свої цінні праці (н. пр. Порадник для початкових спозідників, Руководство в ділах супружества й т. п.). Щоб уможливити народові чинну участь у церковних богослуженнях, о. Сильвестер разом з о. Ю. Пелешом й о. О. Лепким видали 1870 р. "Изборникъ благопотребныхъ церковныхъ чиновъ и службъ". Високо заслужився о. Сильвестер виданням першого молитовника в народній мові 1879 р., в більшому й меншому форматах.¹⁵ Крім цього написав більшу глибоко теологічну розправу проти православного Минського архієпископа Антонія.¹⁶

2. Дня 28 лютого 1878 р. Апостольський Престіл іменував о. Сильвестра єпископом-помічником львівським із титулом єпископа юліополітанського,¹⁷ одначе номінаційну буллію проголошено щойно рік пізніше (28. II. 1879 р.) через смерть Папи Пія IX. Єпископських свячень уділив митрополит Йосиф Сембратович, лат. архієпископ Верххлейскі і наш перемиський владика І. Ступницький 20 квітня 1879 р. З тією хвилиною молодий 42-літній владика ще з більшим горінням кинувся у вир невтомної праці для добра Церкви. Помагав митрополитові Йосифові не тільки в урядуванні, як дійсний совітник і референт митрополичої Консисторії, але з доручення митрополита відбував канонічні візитації парохій, проповідав

¹² Цісар своїм розпорядком дефінітивно затвердив його на цьому становищі 15 квітня 1873 р. Від тоді о. Сильвестер став "стабілізованим" професором університету. Див. Б. ПЮРКО, *Памяти Кардинала С. Сембратовича*, Львовъ 1898, (похоронна промова), с. 3.

¹³ А. ТОРОНСЬКИЙ, *там же*, с. 630.

¹⁴ І. РУДОВИЧЬ, *История Галицко-Львовской Епархии*, Жовква 1902, с. 57.

¹⁵ *Кард.-Митрополит С. Сембратович*, "Зоря", *там же*, с. 479.

¹⁶ Повний наголовок тієї розправи такий: "Розсужденіе и опроверженіе статьи помѣщенной в часопись "Слово" въ чч. 84-93, года 1868, р. VIII, под заглавіемъ: "Сходство и розница ученія православной и римской Церкви", Львовъ 1869, сторін 230.

¹⁷ Номінаційна буллія, див. А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, 453-454.

Митрополит Сильвестер Сембратович

і давав місії. Коли ж 1882 р. митрополит Йосиф Сембратович уступив із митрополичого престолу, тоді Папа Лев XIII буллою з 11 листопада цього ж року доручив адміністрацію львівської митрополії єпископові Сильвестрові.¹⁸ Майже три роки єпископ Сильвестер самостійно завідував розлогою митрополією, вносячи великий вклад своєї жертвенної праці майже в кожен ділянку нашого церковного й національного життя. Провізорія митрополії тягнулася так довго тому, що між іншим була намічена ще й друга кандидатура на митрополію в особі о. д-ра Юліяна Пелеша, який мав за собою віденські кола.¹⁹ Вкінці 26 березня 1885 р. Папа Лев XIII іменував львівським митрополитом єпископа Сильвестра,²⁰ а 5 травня ц. р. відбулася торжественна інтронізація нового митрополита.

3. Часи, в яких митрополит Сильвестер перейняв управу митрополії, були тяжкі і для духовенства і для цілого народу. Наше духовенство й нарід стратили довір'я на царському дворі у Відні і серед найвищих церковних кол у Римі. Москвофільську програму "Слова" деякі її прихильники стали поширювати і на церковну ділянку — мовляв: православ'я — це віра наших дідів і прадітів, отже до неї повинен вернутися весь наш нарід у Галичині й на Закарпатті. Вороги нашої Церкви й народу — поляки не занехували повідомляти про цю течію Рим і Відень, додаючи ще від себе те, що вважали за потрібне. Так злобно оклеветувано весь наш нарід у схизмі й москвофільстві, просто про зраду держави і католицької віри. Полякам не бракувало аргументів: опозиція тих, що переїхали до Холму, перехід о. Наумовича і Гниличок на православ'я, процес Ольги Грабар і явне симпатизування деяких крилошан із програмою "Слова".²¹ Крім цього між нашим народом появилися радикали й соціялісти, які — передовсім між молоддю — ширили атеїзм, чи бодай релігійну байдужність. Згодом радикали старалися поширити свої впливи також серед простолюддя своїми часописами: "Народ", "Громадський Голос" і "Молот", де накидалися явно на єпископів, підривали довір'я народу до духовенства, а вкінці й саму віру в Бога. Дотого й деякі народні й гімназійні

¹⁸ А. WELUKYJ, *op. cit.*, II, 459-460 і "Галицькій Сіонь", III, Львовь 1882, ч. 23, с. 734.

¹⁹ С. МАТКОВСЬКИЙ, *Три Синодальні Архієреї*, Львів, с. 68.

²⁰ А. WELUKYJ, *op. cit.*, II, 467-469.

²¹ С. МАТКОВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 90. Хоч беремо деякі факти з тієї брошури, проте осуджуємо ярко антиримську тенденцію цього твору, проти якого свого часу виступив був бл. п. Єпископ Гр. Хомишин і о. М. Каровець ЧСВВ у "Новій Зорі" 1932 р.

Митрополит Сильвестер Сембратович

вчителі висмівали віру, Церкву й духовенство, на що нероз жалувалися катехити.

Митрополит Сильвестер, як вихованець Риму і як лояльний супроти цісарського трону, поставив собі метою відзискати довір'я в Римі й Відні. Він зразу щиро зайнявся церковними справами, поборюванням атеїзму і скріпленням католицької віри в народі. Об'їжджаючи митрополію під час канонічних візитацій і при інших нагодах він бажав з'єднати собі нижчий клир без огляду на партії, а з другого боку проповіданням, торжественними богослуженнями, прощаннями й католицькими академіями старався притягнути нарід і скріпити в ньому католицьку віру та любов до свого обряду. Його приступність, виrozumість, добре серце, а також прихильність до родинного життя священників підбивали скоро людські серця. Поява митрополита залишала за собою завжди успіхи на церковному й релігійному полі.

Митрополит звернув найперше свою увагу на виховання молодого клиру. Ще передше спроваджено з Риму відомого знавця обрядів і справжнього святця о. Исидора Дольницького і віддано йому духовний провід питомців. Управу семінарії віддано новим людям: о. Олександрові Бачинському, а відтак о. Левові Туркевичеві. В такому складі осіб дух побожності, пильності і праці питомців значно піднісся. До цього чимало причинилася будова нового відповідного семінарійного будинку.²²

Щоби піднести рівень освіти українського жіноцтва й улегшити виховання дівчат у релігійному й національному дусі, митрополит Сильвестер заснував 1884 р. у Львові дівочий інститут під управою Сестер Василянок.²³ На ту ціль пожертвував більшу суму з власних фондів, духовенство йому допомогло й закуплено дві реальності при вул. Зибликевича й Длугоша, збудовано монастир СС. Василянок із пенсіонатом для дочок священників, а рівночасно й церковцю, дуже потрібну для тієї частини Львова. В інституті митрополит утворив кілька безплатних місць для сиріт по священниках. Хотів ще заснувати подібний інститут для хлопців під іменем св. Йосафата, але невмолима смерть знівечила його задум.²⁴

Хоч формально ще 1850 р. була еригована нова греко-католицька єпархія в Станиславові²⁵ — проте щойно після 35 років на поновні домагання митрополита Сильвестра створено станиславів-

²² С. МАТКОВСЬКИЙ, твір цит., с. 94.

²³ І. РУДОВИЧЬ, твір цит., с. 58.

²⁴ Б. ПЮРКО, твір цит., с. 1.

²⁵ Див. J. PELESZ, *Geschichte der Union*, II, Wien 1880, S. 926-928.

Митрополит Сильвестер Сембратович

ську єпархію фактично,²⁶ а її першим єпископом став віденський парох і ректор греко-католическої центральної семінарії — о. д-р Юліан Пелеш. Митрополит Сильвестер довершив акту його інтронізації.²⁷

Ще за митрополита Йосифа Сембратовича 1882 р. з доручення Папи Лева XIII²⁸ зачалася реформа Чину Св. Василя В. під проводом Єзуїтів. Без уваги на різкі протести збоку і українців і москвофілів, митрополит Сильвестер був гарячим прихильником реформи й користав з її успіхів, приїжджаючи на закінчення місії під проводом Василян, беручи участь у реколекціях для священників у львівському монастирі під проводом о. Є. Ломницького ЧСВВ і т. д.²⁹

На той час припадають засновини дуже заслуженого для нашого народу Згромадження Сестер Служебниць Преч. Діви Марії. Митрополит Сильвестер живо цікавився його розвитком, підпирав його морально й матеріально, а в день обітів першої Сестри прислав телеграму, що її "зъ восторгомъ пріявъ народъ" — як писав о. К. Селецький, один з основників цього Згромадження.³⁰

Щоб надто не продовжувати тієї статті, повторю тут тільки те, що писав про митрополита в некролозі капітульний вікарій — о. Андрій Білецький: Митрополит Сильвестер підготував і відбув 1891 р. провінціальний Синод у Львові, "що є одним із найважливіших і в своїх наслідках найсвітліших моментів у нашому церковно-народньому житті і, що опер наше церковне життя на кріпких основах. За митрополита Сильвестра святковано два папські ювілеї, царський ювілей, 300-літній ювілей нашої церковної Унії, з чим були получені кількакратні поїздки наших депутацій до Риму й Відня, святковано 50-літній ювілей свободи нашим хліборобам і нашого національного відродження. За архиерейства митрополита Сильвестра засновано в Римі українську колегію для виховання молодого клиру, а також переводиться реформу Чину Василян і Василянок. У всіх тих подіях брав митрополит чинну участь і провід та підніс значення нашої Церкви й нашого народу високо."³¹ До цього треба ще додати, що митрополит Сильвестер заснував товариство св. Павла, яке влаштовувало св. місії й реколекції по всьому

²⁶ А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, р. 460-466.

²⁷ Львовско-Архієпархіальні Вѣдомости, р. 1898, ч. X, с. 111.

²⁸ Див. А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, р. 454-459, "Singulare praesidium".

²⁹ Див. "Душпастырь" 1892, р. V.

³⁰ о. К. Селецький, *До історії засновання новіціату служебниць Пр. Д. М. въ Жужелю*, "Душпастырь" 1892, с. 367 і 516.

³¹ А. БЪЛЕЦКІЙ, *До всего Всеч. Духовенства...* "Вѣдомости" 1898, ч. 10, с. 111.

Митрополит Сильвестер Сембратович

краю та видавало релігійні книжки; опікувався товариством св. Петра, що спомагало бідніші парафії, поклав основи під виховний інститут хлопців (Інститут св. Йосафата) й оснував фундацію для вдів і сиріт по священниках.³²

Бачучи такі заслуги, цісар іменував митрополита цісарським радником, 1893 р. наділив його великою лентою ордеру залізної корони першої кляси, а Папа Лев XIII іменував його 1894 р. римським графом і асистентом трону,³³ а наступного року кардиналом св. римської Церкви.³⁴ Дня 12 грудня 1895 р. відбувся торжественний в'їзд і повітання кардинала Сильвестра у Львові. Отже кардинал Сильвестер мав великі успіхи у праці на церковному полі.

На жаль, не міг він похвалитися такими успіхами праці в національно-політичній ділянці. Після повороту з Риму о. Сильвестер стояв поза політичними партіями, бо й не орієнтувався добре в політичному житті українського народу. Одначе побачивши, що частина старо-руської партії схиляється до Москви, зблизився до народовецької партії, одначе до політики не мішався. Та коли став митрополитом 1885 р., мусів заангажуватися в політику; але не мав у ній щастя. Простодушній митрополит дав себе обманути хитрому намісникові Баденієві в утворенні угодовецької політики т. зв. "нової ери",³⁵ без ніякого хісна для народу, а може навіть із його шкодою, бо після того народовці розпалися аж на три фракції. За це академічна молодь москвофільського товариства "Буковина", не без участі радикальних народовиків, зневажила митрополита чинно на залізничному дворці у Відні.³⁶ Від тоді митрополит усунувся від високої політики, а всеціло посвятився справам Церкви, але вже багато вчинити не міг, бо захворів важко на пістряка шлунка. Після операції, хоч дальше хворий, не щадив себе в праці для Церкви. Прочуваючи свій близький кінець, кардинал зробив завіщання, записуючи всі свої ошадності на різні церковні й народні установи, що мають за завдання виховувати молодь у любові до Бога, Церкви й народу. Коли перед смертю до кардинала прийшов комісар митрополичих дібр і сказав, що в завіщанні треба взяти до уваги потреби родини, то кардинал відповів: "Моя родина — то Церква, клир і руський

³² M. NOWODWORSKI, *Encyklopedia Kościelna*, t. XXV, Warszawa 1902, s. 7.

³³ Див. А. WELYKYJ, *op. cit.*, II, 478.

³⁴ *Ibidem*, 480-481.

³⁵ Див. К. ЛЕВИЦЬКИЙ, *Історія політичної думки галицьких українців, 1848-1918*, т. I. Львів 1926, с. 117.

³⁶ С. МАТКОВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 84.

Митрополит Сильвестер Сембратович

нарид. Найперше треба пам'ятати про них, а щойно потім про сім'ю."³⁷

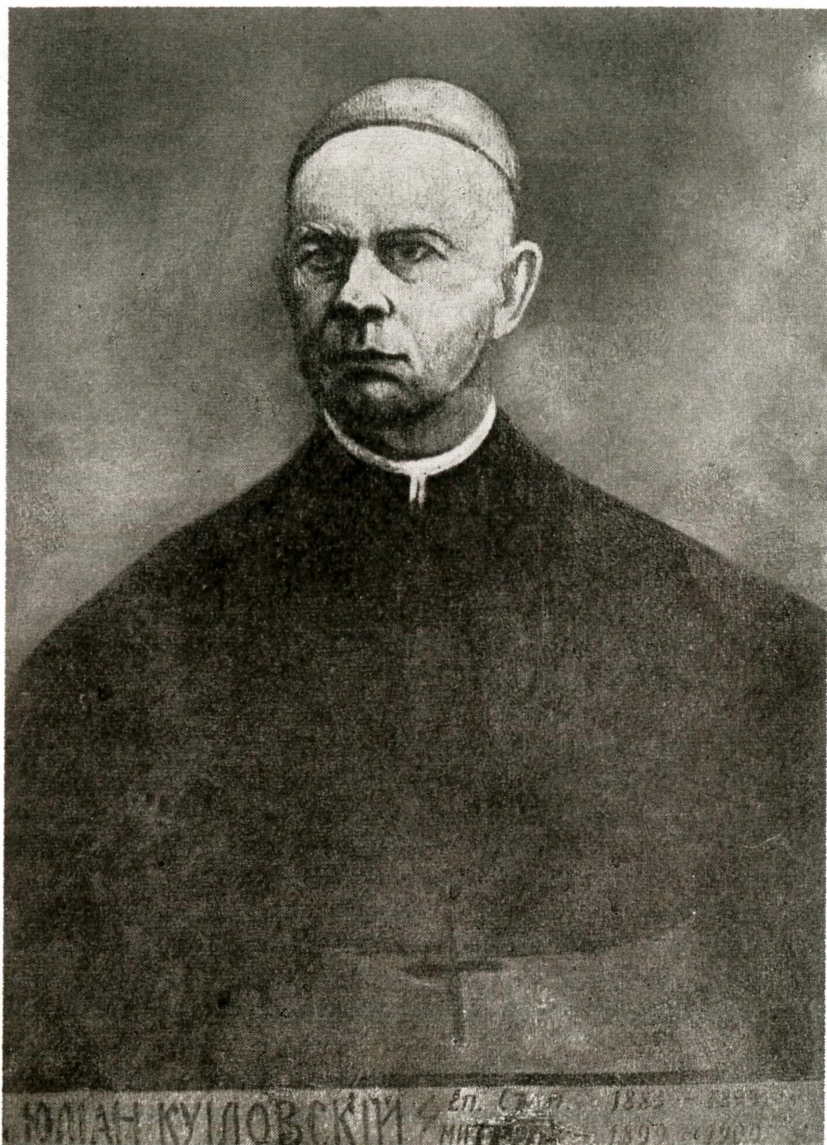
Після довгої і важкої недуги кардинал Сильвестер помер 4 серпня 1898 р. На його похорон наспіли заяви спочуття від Папи Лева XIII, від цісаря, багатьох кардиналів, міністрів, єпископів і і.

Похорон відбувся 8 серпня і був дійсно величавий. Цісар прислав свого відпоручника в особі найвищого шамбеляна графа Абенсберг-Травна, сім владик провадили похоронний похід, а всі українські товариства віддали останню прислугу померлому. Його тлінні останки зложено в підземеллях престольної церкви св. Юра.

Митрополит Сильвестер був людиною великого формату, відзначався небуденними чеснотами, непересічними інтелектуальними даруваннями, всі студії кінчав із відзначенням, був небуденним богословом-догматистом і володів добре пером.³⁸ Глибоко прив'язаний був до Апостольського Престолу і може надто лояльний супроти габсбурзької династії. Закидували йому теж польонофільські симпатії. У приватному житті привітний, добрий і приступний. Добродушний і простолінійний не раз давався обманювати хитрим політичним контрагентам. Одначе без уваги на те, годі заперечити, що митр. Сильвестер — це один із наших великих митрополитів.

³⁷ Б. ПЮРКО, твір цит., с. 9.

³⁸ *Archivio del Coll. Greco*, Cod. 72, p. 5.



Митрополит Юліан Сас-Куїловський
(1899-1900)

ЮЛІАН САС-КУЇЛОВСЬКИЙ

(1899-1900)

1. — *Бурхлива молодість.* 2. — *На владичому престолі в Станиславові.* 3. — *Коротко на митрополичому престолі у Львові.*
4. — *Смерть і похорон.*

Після смерти митрополита Сильвестра Сембратовича 4. VIII. 1898 р. на митрополичому престолі у Львові засів на короткий час дотеперішній станиславівський єпископ Юліан Сас-Куїловський.¹

1. Юліан лицар Сас-Куїловський народився 1 травня 1826 р. в Конюшках Королівських комарнянського деканату, перемиської єпархії.² Його батько Венедикт був парохом у Конюшках, а мати Катерина походила з багатого роду Кущикевичів. Мали вони досить численну родину. Юліан був мабуть найстаршим сином, а мав він ще брата Лева, який свого часу був лікарем-хірургом у Болахові.³ До вселюдної школи Юліан ходив найперше в Рудках, а відтак у Самборі. До гімназії ходив у Львові до 1845 р., а 1846 р. записався у Львові на філософію.⁴

Саме тоді, коли молодий Юліан ходив на філософію, настали бурхливі й неспокійні часи. По цілій Європі залунали кличі "свободи", а дух революції забрив і до тихої Галичини. Він розбурхав передовсім уми юних студентів. Під його впливом заворушилася польська шляхта та задумала воскресити Польщу. 1848 р. вибухло повстання в Угорщині і численні відділи мадярського війська, що стояли постоем у Галичині, зі зброєю в руках переходили через Карпати на Угорщину. В Галичині залишилася тільки обмаль війська вірного австрійському цісареві. Австрійські урядники, що в більшості походили з Чехії, були зненавиджені та в таких умовах безраді.

Як багато інших студентів, цей рух захопив теж і молодого Куїловського. Почуваючи себе шляхтичем Куїловський записався

¹ A. WELYKYJ OSBM, *Documenta Pontificum Rom.*, t. II, Romae 1954, p. 487-8.

² S. ORGELBRAND, *Encyklopedja Powszechna*, t. IX, Warszawa 1901, s. 54.

³ С. МАТКОВСЬКИЙ, *Три синодальні Архієреї*, Львів 1932, с. 15.

⁴ Тоді було тільки шість років гімназії, а сьому й восьму класу називали філософією, бо вони були злучені з університетськими студіями.

Митрополит Юліян Сас-Куїловський

до польської міліції і був арештований під замітом поширювання протиавстрійської пропаганди. За те прогнали його зі школи і він вернувся додому на село. Щойно за заступництвом перемиського єпископа І. Снігурського — свояка його матері — молодого Куїловського прийняли на курс філософії в Перемишлі. Після смерти єпископа Снігурського, 1847 р. Куїловського знов прогнали зі школи і тільки з трудом дістав він посаду провізоричного практиканта у фінансовій дирекції в Перемишлі.⁵ Правда, по проголошенні конституції 1848 р. Куїловського знову прийняли до школи, але при формуванні польської народової гвардії товариші вибрали його старшиною, а згодом поставили ще й членом повітової народної ради від студентів. Як делегат перемиської повітової ради Куїловський поїхав до Львова, там його знов ув'язнили і щойно за стараннями визначних людей випустили з в'язниці. Як скомпромітований політично в Галичині, Куїловський перемандрував з іншими в Угорщину, де перейшов цілу угорську кампанію:⁶ у Пряшеві вступив він до польських легіонів, які під начальством графа Замойського й Дембінського пристали до мадярських повстанців. Куїловський брав участь у битві мадярських повстанців проти Австрії під Середином і коло Темешвару, де відзначився відвагою в боях і став поручником піхоти.⁷

Про нещасливе закінчення т. зв. Кошутівського повстання знаємо з історії. Австрійський уряд приборкав революцію в Угорщині за допомогою російського війська, що його прислав цар Микола I.⁸ Після здавлення мадярського повстання Куїловський опинився на еміграції в Туреччині в таборі інтернованих найперше під Відинем, а відтак у Шумлі. Бажаючи якось видобутися з табору, вступив до турецького війська, де заавансував на сотника і з воєнним штабом Омара Паші відплив до Царгороду.⁹ У Царгороді молодий емігрант познайомився з якимись французькими монахами, мабуть Лазаристами. Під їх впливом у серці молодого поповича відізналися священничі традиції і він постановив стати священником. За допомогою тих же монахів дістав паспорт і гроші на дорогу до Риму, щоб там студіювати теологію. Одначе замість до Риму якимись французьким кораблем Куїловський попав до Марсилії, де разом із своїм другом Коростенським — теж поповичем — через брак відповідних доку-

⁵ Другий Єпископ Преосв. Ю. Сас Куїловський, "Нова Зоря", р. X. (1935), ч. 31, с. 7.

⁶ S. ORGELBRAND, *op. cit.*, p. 54.

⁷ С. МАТКОВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 17.

⁸ Див. Д. ДОРОШЕНКО, *Нарис історії України*, т. II, Варшава 1933, с. 320.

⁹ Другий Єпископ..., "Нова Зоря" X, с. 7.

Митрополит Юліян Сас-Куїловський

ментів мусів просидіти який час у в'язниці. Пізніше за старанням князя Адама Чарторийського, що опікувався польськими емігрантами, оба молоді виходці дісталися до Парижа, де саме тоді відомий діяч о. Іполит Терлецький закладав свій східний інститут.¹⁰ "Із рук князя Чарторийського о. Терлецький отримав двох перших і на довгі літа єдиних вихованців цього інституту: Богуміла Коростинського і Юліяна Куїловського — галицьких русинів, поугорських емігрантів" — пише проф. Гандельсман у своїй цінній праці.¹¹ У Парижі Куїловський закінчив теологію в семінарії св. Сульпіція зі ступнем магістра і 1854 р. прийняв єрейські свячення за індультом Папи Пія IX в характері місіонера для Сходу.¹²

В часі побуту в Парижі одного року на наш Великдень запрошено о. Куїловського посвятити пасху за нашим обрядом у домі польського поета Адама Міцкевича, що тоді теж проживав у Парижі. Коли о. Куїловський довершив акту посвячення, Міцкевич при цьому дуже розплакався. Цей факт оповів 1899 р. пізніший митрополит Куїловський питомцям духовної семінарії у Львові, між якими був пізніший парох Зубрця біля Бучача — о. В'ячеслав Збудовський. А о. Збудовський переповів це в своєму домі 1909 р. більшому товариству, серед якого був проф. Л. Горбачевський — сьогодні в Монреалі. Вже тоді це товариство висунуло здогад: чи Міцкевич не був уніятим білоруського походження?¹³

Заки найшлися фонди на східню місію, о. Куїловського прийнято до зв'язку з паризьким клиром і призначено його капеляном монастиря Сестер Венедиктинок. По році через брак фондів розв'язано товариство східніх місій, а о. Куїловського призначено ректором семінарії на острові Корфу; однак він відмовився туди їхати через брак здоров'я. Тимчасом у його серці зростала туга за рідним краєм і родиною, що спонукало його просити амнестії в австрійського уряду. В той час злагіднів абсолютизм в Австрії й Галичині і о. Куїловський на інтервенцію перемиського єпископа Г. Яхимовича дістав амнестію та 1857 р. вернувся до Галичини. Єп. Яхимович дав о. Юліянові адміністрацію в Руському Селі біля Дубецька

¹⁰ Про о. Терлецького див. А. WELYKYJ, *Litterae S. C. de Propaganda Fide*, vol. VII, Roma 1957, p. 219-325.

¹¹ M. HANDELSMAN, *Українська політика Ks. Adama Czartoryjskiego przed wojną Krymską*. Праці Укр. Інституту, т. XXXV, Варшава 1937, с. 120.

¹² А. WELYKYJ, *op. cit.*, p. 266-7.

¹³ За цю інформацію щиро дякую проф. Л. Горбачевському з Монреалю. Здогад згаданого товариства підтверджувала би приязнь Міцкевича з білоруським священиком візантійського обряду о. Іваном Горбацевичом, про що писав д-р Г. Лужницький.

Митрополит Юліян Сас-Куїловський

бірчанського деканату.¹⁴ Колятори й сусідні пани полюбили о. Куїловського, в Руському Селі створено окрему парохію, а о. Куїловський став 1860 р. її парохом і деканом.

У 1878 році о. Куїловський їздив до Риму з єпископом Ступницьким, який представив його Папі Левові XIII, а цей іменував о. Куїловського своїм шамбеляном. У 1882 р. о. Куїловський став крилошанином перемиської капітули. Після смерти ректора о. д-ра І. Ільницького, о. Куїловський став ректором духовної семінарії, а згодом і катедральним парохом. Як парох відзначався великою дбайливістю за порядок у церкві і в богослужбних відправах. Сам проповідав на вечірнях, а тому, що проповідав за французькими зразками, стягав тією новістю багато священників і вірних, хоч сам знаменитим проповідником не був. У 1887 р. перший станиславівський єпископ Ю. Пелеш покликав о. Куїловського на свого архипресвітера.¹⁵ Однак те становище о. Куїловського не вдовольняло, у Станиславові він жив майже відокремлено, не міг привикнути до нових умовин і завжди тужив за Перемишлем. Тому дуже втішився, коли перемиський єпископ І. Ступницький, уже над гробом (помер 1890 р.), постановив покликати о. Куїловського на свого єпископа-помічника.

2. Польська шляхта підпомогла кандидатуру Куїловського в намісника, а Папа Лев XIII іменував його перемиським суфраганом із титулом єпископа Гестенського дня 26. V. 1890 р.¹⁶ Єпископ Куїловський дуже радо вернувся до свого улюбленого Перемишля. Тому, що єп. Ступницький був уже старий (народ. 1816 р.) і хворий, єпископ-помічник властиво кермував єпархією: відбував візитації парохій, проповідав на вечірнях у катедрі, був одночасно катедральним крилошанином і т. п.¹⁷ Однак це не тривало довго, бо після смерти Ступницького на єпископа-ординарія до Перемишля перенесено єпископа Юліяна Пелеша зі Станиславова,¹⁸ а на його місце ординарієм Станиславова іменовано єпископа Куїловського.¹⁹

Прибувши до Станиславова єпископ Куїловський уже в вересні 1891 р. видав своє перше послання до духовенства й вірних Стани-

¹⁴ С. МАТКОВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 19.

¹⁵ Див. *Шематисмъ* всего клира гр.-кат. Епархii Станиславовской на р. Б. 1887, с. XXIV.

¹⁶ А. WELUKYJ OSBM, *Documenta...*, t. II, p. 470.

¹⁷ Див. *Шематисмъ* всего клира гр.-кат. Епархii соединенных Перемиской, Самборской и Сяноцкой на г. Б. 1891, с. XIV.

¹⁸ А. WELUKYJ, *op. cit.*, p. 472-73.

¹⁹ А. WELUKYJ, *ibidem*, p. 473.

Митрополит Юліян Сас-Куїловський

славівської єпархії. Обговорив у ньому обов'язки священників, а до кожного розділу додав відповідну науку для вірних. Вкінці пригадав священникам обов'язок щоденного проказування часослова, а вірних закликав до витривалої молитви.²⁰

Цього ж року (1891) відбувся у Львові провінціальний синод. Зі Станиславівської єпархії брав у ньому участь єпископ Куїловський і 32-ох священників.²¹ Одначе його дія на синоді була більш пасивна. Він, мабуть, і не дуже хотів синоду, бо як консерватист, боявся всяких нових змін. У приготуваннях до синоду брав малу участь, і здається — тільки полагоджував формальності зв'язані зо синодом, а в часі синоду був радніш обсерватором. Проте в рішальній хвилині, єпископ Куїловський, хоч вихований у відмінних умовах, здалека від батьківщини й своїх людей, зумів стати в обороні прав і привілеїв українсько-католицької Церкви, яку любив і якою дорожив завдяки давнім традиціям клиру, що з нього виводив свій рід.²²

Після Синоду єпископ Куїловський розпочав візитації своєї єпархії, одначе заборонив підчиненому духовенству вітати його з великою торжественністю. Щодо цього єпископ Куїловський був противенством свого попередника єпископа Пелеша: Куїловський сам не устроював парад і не любив брати в них участі. З цього приводу доходило до непорозумінь між ним і духовенством, яке привикло вітати свого єпископа з бандеріями, музиками й т. п. У 1892 р. намісник приневолив єпископа Куїловського їхати на канонічну візитацію в святинський деканат і там воювати проти радикалів. Єпископ негодував і прилюдно нарікав кажучи, що не буде жандармом намісника. Від тієї пори не злюбив урядовців від найвищого до найнижчого. І хоч польська шляхта сподівалася, що в особі єпископа матиме сліпе оруддя для переведення своїх плянів — то єпископ скоро зорієнтувався в тенденціях шляхти і на всі її скарги та доноси остався глухий, а навіть нераз по таких доносах відзначував деяких священників.²³ За його єпископства відновлено станиславівську катедру і єпископ дав на ту ціль княжий дар у сумі кільканадцяти тисяч золотих.

У 1893 р. єпископ Куїловський разом із митрополитом Сильвестром і іншими владиками взяв участь у паломництві до Риму

²⁰ Другий Єпископ..., "Нова Зоря" X, 31, 7.

²¹ M. STASIŃ, *Synodus Leopolitana*, Dissertatio ad Lauream, Romae 1959, p. 48-98.

²² С. МАТКОВСЬКИЙ, твір цит., с. 29.

²³ Там же, с. 25.

Митрополит Юліян Сас-Куїловський

сприводу ювілею Папи Лева XIII. Папа прийняв на окремій авдієнції українське паломництво (29. V.) і до нього виголосив знаменну промову.²⁴ При повероті з Риму митрополита Сильвестра і єпископа Куїловського обкидано гнилими яйцями на залізничному дворці у Відні.²⁵ Ця прикра демонстрація сталася 8. VI. 1893 р.

У 1896 р. єпископ Куїловський видав розпорядок про скликання першого єпархіального синоду на наступний рік у Станиславові. Та коли відбувався перший єпархіальний синод у Станиславові 1897 р., єпископ Куїловський уже не був здоровий. Він занепадав на здоров'ї чимраз більше так, що в останніх роках свого владцтва в Станиславові жив найбільше в домашньому затишку. Дня 23 травня 1898 р. Папа Лев XIII іменував єпископа Куїловського ще асистентом свого трону.²⁶

Тож не мале було здивування всіх, коли нараз розійшлася вістка, що хворий єпископ Куїловський іменований митрополитом у Львові.

3. Дійсно цісар його іменував, а Папа Лев XIII дня 30. VIII. 1899 р. потвердив його львівським митрополитом.²⁷ При вступленні на митрополичий престіл скромний новоіменований митрополит впросив собі всякі паради. Вже в половині вересня 1899 р. появилось перше пастирське послання нового митрополита про скарги св. католицької віри, в якому митрополит просив молитов за нього "недостойного, бо грішного; на силах ослабленого, бо віком похилоного."²⁸ Дня 25 листопада ц. р. митрополит уділив єрейських свячень кільканадцятьом новоєреям у храмі св. Юра у Львові. Дня 23 січня 1900 р. появилось друге послання митрополита про значення відпусту сприводу ювілею в Римі на закінчення 19-го сторіччя та про паломництво до Риму з цього приводу. З послання виходить, що митрополит хотів особисто взяти участь у паломництві.³⁰ Щераз митрополит рукоположив кільках священників 6 березня 1900 р.³¹ і ще видав одне послання про великий піст чотиридесятниці,³² але незабаром сам уже так занепавав на силах, що поклався в ліжку; лікарі заборонили його відвідувати навіть найближ-

²⁴ Вѣстникъ Перемискои епорхіи, р. V (1893), ч. 6, с. 62-65.

²⁵ І. НАЗАРКО ЧСВВ, Митроп.-кард. Сильвестер Сембратович, вище.

²⁶ А. WELUKYJ, *op. cit.*, t. II, p. 486.

²⁷ А. WELUKYJ, *ibidem*, p. 487-8.

²⁸ Див. Львовско-архієпархіяльні Вѣдомости, 1899, ч. XV, с. 135-142.

²⁹ Там же, ч. XVI, с. 144.

³⁰ Там же, ч. I (1900), с. 1-5.

³¹ Там же, с. 5.

³² Там же, ч. II, с. 9-13.

Митрополит Юліян Сас-Куїловський

чим своякам.³³ Дня 2. V. зачалася агонія, а 4 травня в полудне митрополит помер на 75-ому році життя, прийнявши св. Тайни й отримавши окреме Апостольське благословення від Святішого Отця.³⁴

4. Величавий похорон митрополита Куїловського відбувся 8. V. 1900 р. В похороні взяли участь: вірменський архієп. Ісакович, лат. єпископ-помічник Вебер, наш перемиський Владика Чехович і станіславівський Шептицький. Гарну проповідь про покору покійника виголосив о. Лев Туркевич. Похід вирушив із св. Юра на Личаківський цвинтар. Напереді йшли військові ветерани, церковні братства, різні монахи, питомці і молодь, а за домовиною, крім рідні, йшли: президент Львова Малаховський, намісник Пінінський, маршалок Бадені, а селяни з Руського Села, де Покійник був парохом, несли вінок із живих рож. Із нагоди празника св. Юра до Львова прибуло багато селян, що взяли участь у похороні свого Архипастиря.³⁵ Митрополит Куїловський спочив на Личаківському цвинтарі.

Так зійшла зо світу людина, що перейшла незвичайний шлях життя. В юності бідував через свої юнацькі пориви, а на старості Боже Провидіння видвигнуло його на найвищий щабель нашої церковної єрархії. Розуміється, що цього життя не вільно нам оцінювати зі становища наших сучасних поглядів, бо тодішні часи були зовсім інші. Участь молодих українців у польських повстаннях належала до частих появ. Наша тодішня молодь Галичини не мала ще своїх державних ідеалів, тому жертвувала своє життя й здоров'я на престолах ідеалів наших сусідів. До таких ідеалістів належав у своїй юності і Куїловський.

Отже — це був юнак-ідеаліст. Крім цього відзначався світовою огладою і гарними манерами. Почував себе шляхтичем і тим шляхотством гордився. Одначе при цьому любив нашу Церкву і наш обряд, яким дуже дорожив. Як священник і єпископ був лагідної вдачі, побожний і покірний, не любив ніяких парад, ані гучних прийнять, часто давав більші суми на бідних, політикою не займався і в ній не орієнтувався, мабуть, за багато довіряв габсбурзькій династії, до Апостольського Престолу був щиро прив'язаний. Ті, що його знали, згадують його "незлим, тихим словом"³⁶

³³ Руслан, р. IV (1900), ч. 85, с. 3.

³⁴ Львовско-архієп. Вѣдомости, р. 1900, ч. V, с. 1.

³⁵ Руслан, IV, 93, с. 3.

³⁶ Другий Єпископ..., "Нова Зоря" X, 31, с. 7.



Митрополит Андрій Шептицький
(1900—1944)

АНДРІЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

(1900-1944)

1. — Юнацький вік. 2. — На владичому престолі в Станиславові.
3. — На митрополичому престолі у Львові. 4. — Дбалість про чернецтво. 5. — Митрополит — царським в'язнем. 6. — Унійна акція митрополита. 7. — Побічні відтинки діяльності. 8. — Страждання і смерть митрополита. 9. — Один із найбільших митрополитів.

Після смерті митрополита Юліяна Куїловського львівським митрополитом став станиславівський єпископ Андрій Шептицький ЧСВВ. Рим затвердив його 17. XII. 1900 р.,¹ а його інтронізація на митрополичий престіл відбулася 17. I. 1901 р.² Велику книгу можна було б написати про життя і діяльність митрополита Шептицького, але ми змушені обмежитися тільки до найважливіших і суттєвих моментів.

1. Нарочно полишаємо на боці історію роду Шептицьких, а цікавих відсилаємо до окремих праць Шпитковського, Прокопчука й ін.³ Згадаємо тільки, що рід Шептицьких сягає своїми початками XV-го століття і що з нього вийшли такі заслужені мужі для української Церкви, як: Варлаам — єпископ львівський (1700-1715), Атанасій — єпископ перемиський (1762-1779), Атанасій — митрополит київський (1729-1746), Лев — митрополит київський (1778-1779).

Із цього славного роду графів на Шептицях, у Прилбичах біля Яворова (Зах. Україна), з батьків Івана й Софії з роду Фредро, дня 29 липня 1865 р. народився третій із ряду син, якого при хрещенні назвали Роман, Олександр (Марія).⁴ Від найраніших літ його юности мати виховувала Романа Олександра в глибоко релі-

¹ Гл. А. WELYKYJ OSBM, *Documenta Pontificum Rom.*, t. II, Roma 1954, p. 488-490.

² T. HALUSZCZYNSKYJ OSBM, *Andreas Szepiycykyj OSBM Metropolita Haliciensis*, "Analecta OSBM" s. II, v. I, 2-3, Romae 1950, p. 271.

³ І. ШПИТКОВСЬКИЙ, Рід і герб Шептицьких, "Богословія", т. X., кн. 3 (1932) — т. XIII (1935); G. PROKOPTSCHUK, *Der Metropolit*, München 1955, s. 33-40.

⁴ Й. СЛІПНИЙ, Про молодечий вік нашого Митрополита, "Богословія", т. IV (1926), 1-4, с. 6-26.

Митрополит Андрій Шептицький

гійному дусі. З уваги на слабе здоров'я, Роман не ходив до школи, але вдома під проводом матері й найкращих учителів (нпр. французького клирика Арнетта, Максимовича, Петеленца й ін.) переробив приватно матеріал вселюдної школи й перших чотирьох клас гімназії.⁵ Маючи велике бажання першого св. Причастя — за порадою сповідника матері — Роман прийняв набожно перше св. Причастя в церкві Отців Вернардинів у Львові 17. V. 1876 р.⁶ Вищі класи гімназії від п'ятої до восьмої закінчив у Кракові в гімназії св. Анни, завершивши їх матурою з відзначенням 11. VI. 1883 р. З тих часів треба згадати особливе замилювання Романа до збирання книжок, на яких підписувався по українськи. Після матури відвідав із своїм батьком Унів — митрополичу палату, де зберігалися пам'ятки по Шептицьких. Тоді теж поїхав до Венеції і пробув там місяць.⁷ По повороті зголосився до однорічної військової служби і був приданий до першого полку драгунів, але військової служби не закінчив, бо тяжко занедужав на шкарлятину. Як наслідок тієї недуги залишилося йому гостре запалення сугубів, із чого почалася недуга ніг. Майже одночасно Роман записався на правничий факультет краківського університету. Видужавши перейшов на третій семестр права в Братиславі, де навіть заложив католицьке товариство п. н. "Соціетас Гозіяна". Після двох семестрів знову вернувся до Кракова, де й осягнув ступінь доктора прав 19. V. 1888 р. Світ обіцявав Романові блискучу кар'єру, але він відказався від неї, йдучи за Божим покликом.⁸

Ще по матурі 1883 р. Роман просив у батька дозволу вступити до Чину св. Василя Великого, що в ньому саме тоді ОО. Єзуїти зачинили реформу. Одначе батько не погодився на те. Увесь час правничих студій Роман не тратив із-перед очей своєї мети. Його подорожі під час студій в Україну, до Москви, де він пізнав Володимира Соловйова, а передовсім його авдієнція в Папи Лева XIII, тільки скріпили його в постанові. Щойно по доктораті Романа батько погодився і Роман виїхав на новіціят до Добромиля 28. V. 1888 р. Вступив, як 89-ий кандидат від початків реформи.⁹ Вступлення молодого графа, доктора прав і ідейного потомка Шептицьких до українського ще й до того греко-католицького монастиря нашло

⁵ T. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 269.

⁶ M. HRYNCHYSHYN CSSR, *Beatificationis et canonisationis S. D. A. Szeptyckij. Articuli pro causae instructione*, Romae 1958, p. 7.

⁷ Й. СЛПІЙ, *твір цит.*, с. 15.

⁸ C. KARALEVSKIJ, *Le Metropolitte Andre Szeptyckyj — Son action pastorale, scientifique et philhenotique*, Grottaferrata 1920, p. 4.

⁹ Й. СКРУТЕНЬ ЧСВВ, *У чернечій келії*, "Богословія", т. IV (1926), 1-4, с. 28.

Митрополит Андрій Шептицький

відповідний відгомін у нашій і чужій пресі.¹⁰ Ледве Роман переступив пороги новіціату, а вже було пізнати, з яким зрозумінням і серйозністю береться до вибраного діла. З такою ревністю брався до всіх духовних вправ, а передовсім до умертвлень і постів, що настоятелі мусіли стримувати його запал.¹¹ Бачучи його ревність, настоятелі постаралися для нього про скорочення часу вступної проби з шістьох місяців на один. Дотичне звільнення надіслала св. Конгрегація для розширення віри під датою 21. VI. 1888 р. У висліді цього I. VII. т. р. кандидат "брат Александер" облікся у василіянську рясу і хресне ім'я замінив на чернече: Андрей. Під час новіціату з великим скупленням відправив місячні реколекції і робив наглядні поступи в чеснотах.

Після новіціату, що приписово триває рік і шість тижнів, Андрій зложив перші чернечі обіти на празник Чесного Хреста в Добромилі 13. VIII. 1889 р.¹² Це був новий вузол, що ним брат Андрій зв'язав себе з Чином св. Василя Великого. До кінця шкільного року 1889/90 брат Андрій перебував далше в Добромилі і в той час студював теорію церковної вимови.¹³ Із новим шкільним роком перейшов до єзуїтської колегії в Кракові, де разом з іншими молодими Василіянами (як: Філяс, Ткачук, Ортинський) студював схоластичну філософію, а після неї богословію, завершивши їх докторатом богословії.¹⁴ Після трьох літ т. зв. другого новіціату в празник Успіння Божої Матері 1892 р. брат Андрій склав у Кристинополі торжественну професію і став канонічно влученим між вірних греко-католицького обряду, як заряджує конституція Лева XIII "Сінгуляре презідіум", та набув правний титул до свячень, що їх отримав у Перемишлі з рук єпископа Юліяна Пелеша 22. VIII. 1892 р.¹⁵ Після приміційних торжеств у Прилбичах, о. Андрій остався кілька місяців у Кристинополі. Коли ж 1893 р. Василіяни перейняли ведення новіціату в Добромилі — то мабуть не могли вибрати нікого відповіднішого на відповідальний уряд магістра новиків, як о. Андрій.¹⁶ Повних три роки о. Андрій виконував цей важкий уряд на велике вдоволення настоятелів і новиків. Його учні-новики одногласно підкреслювали великі дарування й небуденні прикмети, яки-

¹⁰ Див. "Діло" 1888 р., ч. 247 з 5. XI. і "Przegląd Powszechny", р. X (1888), р. 473.

¹¹ T. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, р. 269.

¹² Й. СКРУТЕНЬ, *твір цит.*, с. 33.

¹³ *Catalogus OSBM, Staraviesiae* 1890, р. 5.

¹⁴ T. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, р. 270.

¹⁵ Й. СКРУТЕНЬ, *твір цит.*, с. 35.

¹⁶ T. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, р. 270.

Митрополит Андрій Шептицький

ми відзначався їх улюблений учитель. Його незвичайно лагідна вдача робила з нього радше батька, як настоятеля, а своїм прикладним життям він неначе вчив усіх безнастанно.¹⁷

Однак вже 20. VI. 1896 р. призначено о. Андрія ігуменом монастиря св. Онуфрія у Львові. Щойно тут апостольський запал о. Андрія набрав дійсно широкого розмаху. За час свого недовгого побуту у Львові о. Андрій розвинув таку велику душпастирську й місійну працю, що справді треба подивляти його енергію й витривалість. Десятки місій для народу, реколекцій для священників, питомців, монахів і монахинь, недільні й принагідні проповіді, завжди глибокі й пориваючі, слухання сповідей, ведення братств і товариств — те все виповняло працю вщерть кожний день о. Андрія. Однак при тому не треба забувати, що він був одночасно ігуменом, а від 1897 р. також секретарем Протоігумена і єпископським комісарем для справ Сестер Василянок і Сестер Служебниць.¹⁸ Щоб відповісти своєму задушевному бажанню заєдно навчати народ, о. Андрій разом з о. Пл. Філясом ЧСВВ відважилися на сміливий у тих умовах плян: почали видавати релігійний місячник для народу п. н. "Місіонар", що в ньому часто вияснювали соціальну науку Папи Лева XIII.¹⁹ Перше число "Місіонаря" появилось 19. V. 1897 р. у 10.000 примірників. Цей журнал був дуже популярний, мав найвищий наклад із усіх наших часописів та виходив аж до другої большевицької займанщини (1944 р.).

Іншим зразком далекосяглої орієнтації о. Андрія треба вважати його плян: оснувати василіянську місію в Болгарії для розгорнення там унійної праці. Однак інструкції привезені з Риму казали цей плян залишити.²⁰

Тоді стала актуальною справа обсади василіянами професорських місць у монастирі в Кристинополі, де були тоді богословські студії. У висліді цього о. Андрія звільнено з обов'язків львівського ігумена та іменовано професором догматики й моральної в Кристинополі.²¹ Однак не довго учні втішалися своїм добрим професором, бо цісар іменував о. Андрія станіславівським єпископом, а Папа Лев XIII потвердив його 19. VI. 1899.²²

¹⁷ Й. СКРУТЕНЬ, *твір цит.*, с. 36.

¹⁸ Див. *Catalogus OSBM*, 1897, р. 5.

¹⁹ М. HRYNCHYSHYN, *Articuli...*, р. 13.

²⁰ *Хроніка монастиря Кристинопільського*, ч. 135, с. 33.

²¹ *Catalogus OSBM*, 1899, р. 5.

²² А. WELYKYJ, *Documenta...*, II, р. 487.

Митрополит Андрій Шептицький

2. Як відомо Папа Лев XIII еригував станиславівську єпархію для українців окремою буллею 25. III. 1885 р.,²³ а її першим єпископом іменував о. Юліана Пелеша. Коли ж 22. IX. 1891 р. єп. Пелеш перейшов до Перемишля, то другим станиславівським єпископом став Юліан Сас-Куїловський.²⁴ Після перенесення єп. Куїловського на львівську митрополію 30. VIII. 1899 року,²⁵ третім із черги станиславівським владиком став о. Андрій Шептицький ЧСВВ. Єпископська Консисторія в Станиславові окремим обіжником із 18. IX. 1899 р. повідомила світське й чернече духовенство, що новий Владика, прийнявши єпископські свячення у Львові 17. IX., приїде до Станиславова 20. IX. і вступить на владичий престіл.²⁶ Цю номінацію вірні й духовенство прийняли з великою радістю та покладали на неї великі надії.²⁷

Новий Владика не тільки вповні оправдав, але й перевищив сподівання всіх. Уже перші два його пастирські листи: один до духовенства, а другий до вірних, приєднали йому серця всіх.²⁸ А треба знати, що стан єпархії тоді не був веселий. В українському громадянстві йшла завзята боротьба між українофілами й москвофілами. Кожна з партій хотіла мати в єпископі свого прихильника. Одночасно в Коломиї й Косівщині ширився радикалізм — рух наскрізь ворожий Церкві. Щоб краще пізнати стан своєї єпархії, зараз ранньою весною 1900 р. Владика вибрався на канонічні візитації єпархії. На них молодий Владика дав себе ближче пізнати духовенству й народові, притягав усіх до себе добротою й тактом, а нарід захопив своїми гарними проповідями так, що невдовзі візитації перемінилися у справжні релігійні маніфестації.²⁹ Владика здобув собі скоро велику популярність, а про його особу ходили між народом різні оповідання, навіяні чаром легендарности.³⁰ Вислідом тих візитацій були два чергові пастирські листи: один до українців на Буковині, а другий до гуцулів — українського племені, що тоді потребувало особливої опіки та релігійно-культурної освіти.³¹ Цей

²³ Див. А. WELYKYJ, *op. cit.*, р. 460-467.

²⁴ Див. А. WELYKYJ, *op. cit.*, р. 473.

²⁵ Там же, с. 488.

²⁶ В'стник станиславівської єпархії, р. 1899, ч. X, с. 1.

²⁷ І. ЛЯТИШЕВСЬКИЙ, Митрополит Андрій Шептицький як Єпископ Станиславівський, "Богословія", т. IV (1926), 1-4, с. 231-235.

²⁸ Єп. Й. БОЦЯН, Пастирські листи Митрополита Андрея, "Богословія" — там же, с. 95-100.

²⁹ Т. HALUSZCZYNSKYJ, там же, с. 271.

³⁰ І. ЛЯТИШЕВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 233.

³¹ Єп. Й. БОЦЯН, *твір цит.*, с. 100-101.

Митрополит Андрій Шептицький

останній лист був написаний у гуцульському говорі, а його читання з проповідниць викликало велике одушевлення на Гуцульщині.³²

Особливою батьківською опікою Владика огортав українську шкільну молодь, відвідував її в бурсах, де вона вчилася, давав стипендії і підмоги, уділяв молоді великопісних реколекцій.

Зокрема зайнявся справою будови духовної семінарії в Станиславові, докупив сусідню реальність, де мала стати семінарійна каплиця і випросив в австрійського уряду 300.000 корон на будову.³³

Не забув і про в'язнів у карних заведеннях і для них сам уділяв реколекцій, словідав їх і потішав. Треба зазначити, що ця гарна практика: великопісних реколекцій для в'язнів протривала аж до другої світової війни.

Вкінці Владика подарував станиславівській Капітулі свою цінну бібліотеку, що нараховувала майже 4.000 томів, крім цінних стародруків. Згодом оснував окрему фундацію, якої відсотки в сумі 1.200 корон були призначені на охорону й побільшення цієї книгозбірні.³⁴

То й не диво, що коли 4. V. 1900 р. помер у Львові митрополит Ю. Куїловський, очі всіх звернулися на Владика Андрія, як на найбільш гідного засісти на митрополичому престолі своїх славних попередників. І справді, 17. XII. 1900 р. Папа Лев XIII іменував єпископа Андрія галицьким митрополитом,³⁵ а 17 січня 1901 р. відбулася його інтронізація в архикафедральному храмі св. Юра у Львові.

3. Боже Провидіння дало митрополитові Андрієві ласку продовж майже 45 років кермувати Українською Католицькою Церквою з висоти митрополичого престолу. За цей довгий час митрополит розгорнув таку всебічну діяльність, що її ніяк не можна вмістити у рямцях одної статті. Тому візьмемо до уваги тільки найважливіші відтинки тієї діяльності. Крім цього митрополит був у нас не тільки настоятелем митрополії, але наші історичні умовини так тісно сплели долю Церкви з долею народу, що митрополит став князем та провідником народу, боронив народніх прав і кермував його життям культурним, політичним і національним.³⁶

У першу чергу митрополит зайнявся обною духовної семінарії у Львові, в якій тоді виховувалися питомці всіх трьох єпархій.

³² І. ЛЯТИШЕВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 234.

³³ G. PROKOPTSCHUK, *Der Metropolit*, München 1955, s. 73.

³⁴ І. ЛЯТИШЕВСЬКИЙ, *твір цит.*, с. 235.

³⁵ Буллі диви в А. WELKŮJ, *op. cit.*, р. 488-490.

³⁶ І. РУДОВИЧ, *Вступлення Митрополита А. Шептицького на митрополичий престол у Львові*, "Богословія", т. IV, 1-4, с. 222.

Митрополит Андрій Шептицький

Після візитації семінарії зреорганізував її, змінив майже всіх настоятелів, уложив новий правильник, який львівську семінарію ставив нарівні з заграничними. Також доклав усіх зусиль, щоб відкрити духовні семінарії в Станиславові (1906) і Перемишлі (1907). А щоб на майбутнє мати відповідних кандидатів на настоятелів і професорів, митрополит вислав здібніших на вищі студії до Риму, Відня, Інсбруку і Фрайбургу. По короткому часі мав уже довкола себе гурт священників визначних чеснотою і наукою, що успішно служили св. Церкві.³⁷

Відтак митрополит узявся впорядковувати справи розлогої єпархії. Львівська архієпархія нараховувала тоді майже 1.400.000 вірних у 725 парохіях та мала повну тисячку священників.³⁸ Таке велике число вірних і священників вимагало від митрополита великого вкладу праці. Майже кожного літа митрополит вибирався на довгі візитації своєї єпархії, проповідав, катехизував, напоминав, усував надужиття, відбував соборчики з духовенством та закріплював його до більшої ревности. Видав окремий пастирський лист до духовенства про канонічну візитацію.³⁹ Таким чином по кількох роках митрополит пізнав особисто майже всіх священників своєї єпархії і виробив собі поняття про умовини, потреби та стан своєї пастви.

Черговим виявом пастирської ревности митрополита поруч канонічних візитацій були його часті пастирські листи, писані з різних нагод, до різних станів вірних, на різномодні теми. Деякі з тих листів написав митрополит сам, інші разом з іншими єпископами.⁴⁰ Усіх пастирських листів митрополита Андрія нараховуємо понад 150. Охоплюють вони дуже широку тематику, починаючи від родини, а кінчаючи на суспільному питанню, від родинної молитви до загальної посвяти Христовому Серцю. Деякі листи були перекладені на польську мову.⁴¹ Пастирські листи митрополита є мірилом його впливу на життя нашої Церкви й народу на його рідних землях і на еміграції.

Крім пастирських листів митрополит виявив себе як талановитий письменник в окремих творах, нпр. "Божа Мудрість",⁴² "Хри-

³⁷ М. HRYNCHYSHYN, *op. cit.*, p. 14.

³⁸ Див. *Шематизмъ всего клира гр.-кат. митрополичей архієпархіи Львовскои* на р. 1906.

³⁹ *О канонічній визитації*, Жовква 1902, с. 37.

⁴⁰ Т. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 273.

⁴¹ Єп. Й. БОЦЯН, *твір цит.*, с. 145-149.

⁴² Митроп. АНДРЕЙ, *Божа Мудрість*, "Відбитка з Архієп. Відомостей", Львів 1932.

Митрополит Андрій Шептицький

стіянська праведність”,⁴³ а також переклав із грецького аскетичні твори св. Василя Великого, попередивши їх науковим вступом і коментарем.⁴⁴

4. Митрополит Андрій навіть на митрополичому престолі не перестав бути зразковим ченцем. Тому по батьківськи піклувався чернечими чинами й згромадженнями у своїй єпархії. В першу чергу звернув бачну увагу на жіночий чин Сестер Василянок. Ще як львівський ігумен при допомозі кількох інших Василян перевів успішно реформу СС. Василянок у Словіті. При кінці червня 1897 р. о. Андрій сам завіз о. І. Тисовського і бр. Й. Гродського ЧСВВ до Словіті, завершуючи тим способом свій план обнови новіціату СС. Василянок.⁴⁵ Пізніше вже, як митрополит (1909 р.), уложив і видав друком правила першого обновника Чину СС. Василянок — митрополита Й. Рутського.⁴⁶ Митрополит Андрій часто сам особисто переводив візитації монастирів СС. Василянок, проводив реколекціями, давав духовні наставлення, обновляючи монаше життя і карність та наділяючи монастирі княжими дарами і фундаціями. Вислідом тієї батьківської опіки був зріст покликань, поглиблення внутрішнього життя і розгорнення широкої дії, виховної та харитативної Сестер. При вступі на митрополичий престіл був тільки один монастир СС. Василянок, а в 1932 році існували вже чотири монастирі, при яких були дві дівочі гімназії, одна захоронківська семінарія, два інститути, захоронка і понад 100 монахинь.

Ще більшою заслугою митрополита Андрія було оснування східної вітки західного Згромадження ОО. Редемптористів. Досі в Українській Католицькій Церкві існував тільки один чоловічий Чин ОО. Василян, що не міг зарадити всім релігійним потребам українців у Галичині і за морем. Митрополит Андрій під час свого побуту в Канаді 1910-1911 р. пізнав у Саскачевані кількох ОО. Редемптористів (о. Бульс, о. Тешер і ін.), які прийняли наш обряд і стали успішно працювати між нашими емігрантами. Згодом Генеральна Курія ОО. Редемптористів оснувала окрему східню вітку, а митрополит заключив із Генеральним Настоятелем окрему угоду 27. 5. 1913 р., яку потвердила св. Конгрегація Поширення Віри. На основі тієї угоди ОО. Редемптористи прибули в серпні 1913 р. до

⁴³ Митроп. АНДРЕЙ, Християнська праведність, "Архієп. Відомости за 1935".

⁴⁴ Аскетичні твори св. Отця нашого Василя Великого, переклав з грецького Митроп. Андрей Шептицький, "Праці Богосл. Наук. Т-ва", т. IV-VI, Львів 1929.

⁴⁵ о. Й. СКРУТЕНЬ, твір цит., с. 39.

⁴⁶ Витягъ зъ правилъ Отца нашего Василя В. Уложений для инокинъ Йо-сифомъ В. Рутскимъ..., Жовква 1909.

Митрополит Андрій Шептицький

Галичини, а митрополит відступив їм покищо свою літню резиденцію в Уневі. Після повороту зі заслання митрополит віддав Редemptористам свою посілість у Збоїськах під Львовом, де вони збудували ювенат. Коли ж монастир у Збоїськах виявився тісним, митрополит віддав Редemptористам свою посілість у Голоську, де приміщено новіціят.⁴⁷ По 35-и роках, перед другою всесвітньою війною ОО. Редemptористи мали вже чотири монастирі у Львівській архієпархії, один у Станіславівській, а один на Волині (Ковель).

В огляді праць митрополита Андрія годі промовчати його заходи про відродження чисто східнього монашества в його первісному старинному виді. Початки цього відродження в нас припадають на 1901-2 роки, коли митрополит оснував перший монастир Студитів,⁴⁸ названих так тому, бо в літургічному житті й у карності ті монахи придержувалися уставу св. Теодора Студита. Митрополит примістив їх у Скнилові і 1910 р. видав для них окремий "Типікон". Пізніше провід Студитів перейняв на себе брат митрополита Казимир-Климентій, що був їх ігуменом, а митрополит затримав собі титул архимандрита.⁴⁹ Згодом у Студіоні у Львові митрополит оснував бібліотеку, якої спеціальністю була "byzantinica". Перед останньою війною Студити мали вже шість монастирів у Галичині. Пізніше постала й жіноча вітка Студиток, що в 1931-2 рр. мала вже три монастирі у львівській архієпархії.⁵⁰

5. Під час першої всесвітньої війни 1914 р., коли 3. ІХ. москалі зайняли Львів, митрополит Андрій уповні свідомий небезпек, добровільно залишився у Львові, щоб своїм прикладом і словом бодрити вірних. Щодня пополудні збирав він у своїй палаті тих інтелігентів, що осталися у Львові та підносив їх на дусі. Вплив митрополита був для москалів небажаний. Тому вони задумали "поразити пастиря, щоб розбіглися вівці". Одначе треба було найти до цього якусь причину. Нагоду до цього дала прегарна проповідь, що її в наступну неділю виголосив митрополит в Успенській церкві у Львові. Москалі найперше інтернували митрополита в його палаті, а 19 вересня вивезли його до Києва. Але тому, що приїзд митрополита до Києва викликав схвилювання серед київських українців, москалі перевезли митрополита найперше до Нижнього Новго-

⁴⁷ И. СХРЕЙВЕРС ЧНІ, *Основання Чина ОО. Редemptористів схід. обряду, "Богословія"*, т. IV, 1-4, с. 51-55.

⁴⁸ К. ШЕПТИЦЬКИЙ, *Митроп. Андрей і обновлення східньої чернечої традиції, "Богословія"*, т. IV, 1-4, с. 150-163.

⁴⁹ М. HRYNCHYSHYN, *op. cit.*, p. 15-16.

⁵⁰ Т. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 276 і G. PROKOTSCHUK, *op. cit.*, p. 85-94.

Митрополит Андрій Шептицький

рода, згодом до Курська, а врешті до Суздаля, де була сумної пам'яті в'язниця для духовних злочинців. Там митрополит пробув понад 2 роки. Скільки разів відправив він там реколекції, скільки натерпівся фізично й морально — про те ніхто не знає, бо митрополит про це нікому не оповідав.⁵¹ Із упадком царату, митрополита звільнили, він поїхав до Петрограду і там упорядкував наші церковні справи, як ми вже згадували. Поворот митрополита перемінився у справжній тріумф. Нарід вітав його всюди зо сльозами радості, але найторжественніший привіт приготував йому княжий город Львів.

Тільки рік прожив митрополит іще під австрійською владою, бо після розвалу Австрії прийшла українсько-польська війна. Після війни митрополит забирався до відбудови архієпархії, але східня Галичина рішенням Ради Амбасадорів 15. III. 1923 р. припала відновленій Польщі. Від польського уряду прийшлося митрополитові зазнати немало прикрощів.

6. Одним із головних завдань свого життя митрополит Андрій уважав працю над зближенням, а в дальшій майбутності й об'єднанням двох роз'єднаних християнських Церков — Східньої і Західньої. Ця справа була для митрополита тим більшої ваги, що те церковне роз'єднання йшло саме територією, яку суцільно замешкує український нарід.⁵² Заки митрополит виступив на арену, як справжній апостол Унії, сам довго приготувався основними студіями унійної проблематики, особистими зустрічами з такими палкими борцями за єдність, як В. Соловйов та поїздками в Україну і Московщину. Крім цього митрополит докладав усіх зусиль фінансових, наукових і організаційних, щоб підготувати до цього своє духовенство. Тому й звернувся митрополит окремим гарячим посланням до священників, накликаючи їх до місійної праці, до толеранції й любови.⁵³ Щоб до св. діла Унії підготувати належно й нарід, митрополит написав на цю тему два пастирські листи в популярній формі, в 1907 і 1908 рр.

Підготувавши отак належно психологічний ґрунт під унійну ідею, митрополит почав діяти далі. Вже в перших роках своєї єпископської праці 1900-ого року, під час візитацій греко-католицьких парохій на Буковині, Станиславівський Владика Андрій нав'язав контакт із православними на Буковині, мав до них проповіді й

⁵¹ Ширше про це див. **Царський в'язень 1914-1917**, Львів 1918.

⁵² С. БАРАН, **Митроп. Андрей Шептицький, життя і діяльність**, Мюнхен 1947, с. 118.

⁵³ Митр. АНДРЕЙ, **Зближають ся часи...**, Жовква 1908.

Митрополит Андрій Шептицький

особисто познайомився з православним Митрополитом Чуперковичем у Чернівцях, який пізніше все життя ставився з глибокою пошаною до нашого митрополита.⁵⁴ Згодом, митрополит нав'язав контакт із деякими православними єпископами та науковцями в Україні. Деякі з них радо відвідували його у Львові.

Після першої революції 1905 року зорганізовано й серед москалів Католицьку Церкву, а вона піддалася під патронат митрополита Андрія. Він же спішив їй із матеріальною і моральною поміччю, тим більше, що св. Папа Пій X трактував митрополита, як заступника інтересів унійної Церкви серед білорусинів, москалів та українців у московській імперії і в цьому напрямі надав йому великі права.⁵⁵

Ми вже згадували про поїздку митрополита до Москви в його студентських роках, а 1907 року митрополит вибрався вдруге на поїздку до Московщини під чужим прізвиськом і там нав'язав особистий контакт із московськими католиками. У Москві митрополит Андрій пізнав прихильного з'єдиненню архієпископа Смоленського Петра, якому поміг нав'язати зв'язки з Апостольським Престолом. При цій нагоді пізнав теж єпископа Трифона і з ним говорив багато про з'єдинення Церков. Одначе церковні й політичні обставини в тодішній Росії були такі ворожі з'єдиненню, що й найревніші заходи осталися без вислуду. Щасливішим вислідом увінчалися пертрактації митрополита з православним священником Олексієм Зерчаніновом, який потайки зложив визнання католицької віри ще 1896 р., а митрополит на основі уділених йому повноважень іменував його своїм генеральним вікарієм для Каменець-подільської єпархії, що колись прийняла була Унію разом з архієпархією Львівською.⁵⁶

Коли на окремій авдієнції митрополит Андрій повідомив про це Папу Пія X, Папа не тільки дозволив митрополитові користати зі свого права, але ще й уділив дальших повноважень як адміністраторові тих усіх колишніх єпархій, що належали колись до Київської митрополії, а уряд московський їх насильно знищив (у 1795, 1839 і 1875 рр.).

У часі тієї ж поїздки (1907 р.) єпископ так званих старовірів І. Узов заявив митрополитові, що він готов признати зверхність Римського Папи. Одночасно, під час тієї поїздки митрополит нав'язав живі взаємини з білорусинами, яких Церква належала до Київських

⁵⁴ G. PROKOPTSCHUK, *op. cit.*, p. 124.

⁵⁵ M. HRYNCHYSHYN, *op. cit.*, p. 16.

⁵⁶ T. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 277.

Митрополит Андрій Шептицький

Митрополитів тоді, коли на митрополичому престолі засідали Шептицькі Атанасій і Лев. У Вильні митрополит познайомився з невеликим гуртком білоруських відродженецьких діячів, що їх очолював Іван Луцкевич. Із Луцкевичем митрополит поїхав у Менськ, а відтак у Луцьк, де на великій сільсько-господарській виставі познайомився з настроями громадянства. Митрополит плянував заснувати земельний банк, завданням якого було б парцелювати панські маєтки на Білорусі. На Білорусь мали переселити якусь кількість галичан, що могли б там поширювати ідею Унії. Але польські дідачі довідалися про те і донесли все московському прем'єрові Столипінові, а цей відмовив дозволу на банк.⁵⁷

У Вильні митрополит призначив першим греко-католицьким парохом о. Івана Волянського. Та не тільки цю заслугу має митрополит в історії братнього білоруського народу; він освідомляв його національно, на власний кошт посилав білоруських студентів до високих шкіл у Львові, Римі й Інсбруці, морально й фінансово піддержував білоруські видавництва та допомагав білоруським емігрантам. Тому залишився наш Архиерей у вдячній пам'яті білорусинів і завдяки йому значно поглибилися та ніжно сплелися дружні взаємини між обома народами.

Після повороту з поїздки по Московщині, митрополит Андрій плянував оснувати у Львові Богословську Академію для українців, білорусинів і москвинів, що мала б виховувати працівників для поширення св. одности. Але поляки не допустили до здійснення цього плану. Тоді, заходами митрополита, відкрито при богословському факультеті в Інсбруці Інститут для унійних студій.

Іще перед першою світовою війною митрополит Андрій, у розумінні з Моравським митрополитом Стояном, заініціював унійні з'їзди і конгреси у Велеграді на Моравії, був їх предсідником, промотором і душею та при цій нагоді виголосив про з'єдинення Церков цілу низку знаменних промов, що своєю оригінальністю, глибиною й іренічним підходом до справи стали базою і напрямними в дальшій діяльності велеградських конгресів. Учасники велеградських з'їздів ставилися до митрополита з пошаною не тільки, як до глибокого знавця церковного Сходу, але і як до людини, що віддана всією душею святій справі з'єдинення.⁵⁸

Під час великої революції 1917 р., коли тимчасовий московський уряд Керенського дав свободу католикам візантійського обря-

⁵⁷ Див. А. ЛУЦКЕВИЧ, Митрополит Шептицький і беларуський рух, "Богословія", т. IV (1926), с. 45-48.

⁵⁸ G. PROKOPTSCHUK, *op. cit.*, p. 131-140.

Митрополит Андрій Шептицький

дч митрополит Андрій, що вернувся тоді з заслання, поїхав до Петрограду, скликав там російських католицьких священників (Зерчанінова, Фйодорова, Абрікосова, Верховського й ін.) і, по проведених реколекціях, відбув із ними провінційальний синод, що його ухвали подав до відома латинським єпископам, які були в Петрограді та нашому луцькому владиці Й. Боцянові. Накінець митрополит призначив о. Леоніда Фйодорова екзархом для католиків візантійського обряду в Росії. Те все дістало окрему апробату Папи Венедикта XV дня 1. III. 1921 року.⁵⁹

Після розвалу царської московської імперії, коли митрополит повернув із заслання в заслуженім ореолі царського в'язня, він оживив свою широко закросну унійну акцію. В наступних роках відбув кілька подорожей по західніх країнах Європи, виголошуючи унійні конференції для інтелігенції в Німеччині, Франції, Голяндії й Англії. Тоді в Голяндії заснував він т. зв. "Голяндський Унійний Апостолят", що сьогодні нараховує близько 300.000 членів. Під час війни цей Апостолят ніс велику матеріальну поміч нашій Духовній Семінарії в Кюлемборсі, а й під цю пору дає субвенції нашому Генеральному Вікаріатові в Голяндії. Митрополит прийшов до переконання, що вся унійна акція дістала б сильний атут і помітно поступила б уперід, якщо вдалося б заснувати східню вітку оо. Венедиктинів. Митрополит виявив свій плян своєму другові — о. Л. Бодуенові — ініціаторові літургічного руху в Бельгії, як також кардиналові Д. Мерсіє. Кардинал так одушевився тим пляном, що розкрив його перед Папою Пієм XI, а Папа 1924 р. видав окремий заклик ОО. Венедиктинів, щоб вони голосилися до унійної праці. У висліді цього, в абатстві Амей біля Шевтонь постав унійний монастир, де Венедиктинці не тільки студіюють візантійський обряд, але й відправляють у ньому богослуження, вивчають східню догматику, історію, мови і приготовляються до перещіплення свого Чину на Сході. Там видають науковий журнал "Іренікон", у якому митрополит нераз поміщував свої глибокі статті на унійні теми. Біля цього журналу гуртуються не тільки католики, але й православні, яких метою є церковне об'єднання. У Вестфалії обитель св. Йосифа перейняла на себе унійні змагання на Німеччину. Там видано вже кілька публікацій з унійною тематикою. В Нідеральтайх у Баварії йде підготовка молодих венедиктинських богословів до майбутньої унійної праці. Сл. пам. незабутній о. Йосафат Скрутень ЧСВВ кілька років викладав їм обряди й історію східніх Церков. В Америці

⁵⁹ Т. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 277.

Митрополит Андрій Шептицький

манастиреві св. Прокопа (Іллиной) удалось зібрати кілька ченців, що видають англійсько-московський унійний часопис "Голос Церкви". В Англії велике значення має рух Дом Беди Винслов у Раймсгейт із його знаменитим журналом "Квартальник Східніх Церков". Все це гарні плоди того зерна, що його митрополит Андрій сів повною жменею.⁶⁰

Щоб вишколити й виховати якнайкращих священників-апостолів церковного з'єдинення, митрополит zorganizував наукові богословські установи на загально європейський зразок. 1929 року заснував він Греко-Католицьку Богословську Академію у Львові. В цій Академії створив окремі катедри східньої догматики, церковного права, аскетички й історії Сходу. Митрополит сам викладав студентам аскетичку Сходу, а інші катедри обсадив найкращими знавцями й ученими. Студенти під проводом своїх професорів мали змогу студіювати проблеми Сходу, пізнавати його духа і так приготуватися на майбутніх апостолів церковної єдності. Цього ж року митрополит оснував Богословське Наукове Товариство, що видало кількадесять томів наукового кварталника "Богословія" та коло 20 томів "Праць Богословської Академії". У Львові оснував також "Науковий Студійний Інститут" із цінною бібліотекою, що мала рідкісні видання до історії Східньої Церкви. Митрополит бажав оперти всю унійну акцію на тривкій базі основних студій Сходу, бо тільки така акція, сперта на добрій волі з обох сторін і на любові правди, може дати запоруку успіху й тривкості церковній єдності.

У своїй толеранції й терпимості супроти нез'єдинених митрополит виходив із таких основних засад: Християнство, як релігія об'явлена — це абсолютна правда. Тому воно не може терпіти поруч себе неправди, чи частинної псевдоправди. Правда є тільки одна. Тому, вона є абсолютно нетерпима супроти неправди, є супроти неї нетолерантна. Вона змагає до абсолютного признання себе всіми й усюди. Одначе, з другого боку людська істота цілою своєю суттю є обмежена часово і простірно і не кожна пізнає повну правду, тільки її частину. Тому, коли бачиться, що інша людина в добрій вірі є вповні заспокоєна іншими релігійними змістами — треба цей стан респектувати, його шанувати, коротко: бути релігійно терпимим, толерантним. Ця толеранція прибирала у митрополита прикмети справжньої любові ближнього. А свою толеранцію і любов до нез'єдинених митрополит виявив найкраще обороною православних перед польськими переслідуваннями. Коли в часах

⁶⁰ І. НАЗАРКО ЧСВВ, Митр. Андрей Шептицький, "Слово Доброго Пастиря", VI, ч. 3-4, Нью Йорк 1955, с. 16-18.

Митрополит Андрій Шептицький

т. зв. ревіндикації в 1929-1930 рр. поляки зажадали "звороту" понад 700 нез'єдинених церков, тоді митрополит станув виразно в обороні нез'єдинених, бо, на його гадку, церкви повинні були залишитися при своїх власниках, щоб не кидати побожне населення в розпуку та обійми сектанства й комунізму.

Коли ж у 1938 році тодішня польська влада почала масово руйнувати православні церкви на Холмщині, тоді зі Святоюрської Гори грімко залунав голос протесту хворого старця й каліки — митрополита Андрія; і хоч польська влада сконфіскувала протестаційний лист Митрополита, то, одначе, його голос почув увесь світ. Його почули передовсім нез'єдинені й зберегли у вдячній пам'яті. Нез'єдинений митрополит Дионисій Валединський подякував нашому митрополитові окремим письмом, а посол Сергій Хруцький в імені православних 7. II. 1939 р. зі соймової трибуни висловив прилюдну подяку митрополитові Андрієві.

Коли ж у 1941 р. німці прогнали большевиків з України, тоді митрополит сподівався, що прийшла хвилина здійснення мрій про з'єдинення. Тому звернувся з окремим посланням до всіх православних Владик, зокрема до Холмського Архієпископа Іларіона Огієнка, а також до української православної інтелігенції. Одначе відповідь від адресатів не була достойна.⁶¹ Крім цього дальші політичні ускладнення знівечили великі унійні плани митрополита. 1944 р. большевики вдруге зайняли Галичину. Митрополит розумів, що надходить руїна і в останніх місяцях дуже болів душею. Після смерти митрополита Андрія большевики знищили українську Католицьку Церкву в Галичині.

7. Про інші, сказати б: побічні відтинки діяльності митрополита Андрія згадаємо тільки, відсилаючи цікавих до відповідних авторів.

І так: митрополит виявився справжнім батьком української еміграції за океаном, яка внаслідок важких умовин соціальних і політичних мусіла покидати свою батьківщину. Він не тільки потішав її своїми пастирськими листами (н. пр. "Русинамъ ос'блымъ въ Канадѣ" 1901 р.), але і відвідував їх⁶² та вистарався для них про окремих українських єпископів: для ЗДА єп. Сотера Ортинського ЧСВВ 1907 р.,⁶³ а для Канади єп. Никиту Будку 1913 р.⁶⁴

⁶¹ Повний текст тих листів див. С. БАРАН, *твір цит.*, с. 122-132.

⁶² Див. Бр. Й. ГРОДСЬКИЙ, *Відвідини Америки митр. А. Шептицьким у 1910 р.* і П. ХОМИН, *Митр. А. Шептицький як Апост. Візитатор для Українців в полуд. Америці*, "Богословія", т. IV (1926).

⁶³ А. WELUKYJ, *Documenta...*, II, р. 495-502.

⁶⁴ Там же, с. 509-511.

Митрополит Андрій Шептицький

Крім цього митрополит Андрій виявився щедрим меценатом українського народу, основуючи для нього чисельні релігійно-церковні фундації, даючи щедрі жертви на культурно-освітні та гуманітарні цілі та виявляючи себе батьком удів, сиріт, убогих мистців і студіюючої молоді. ОО. Василянам подарував гарну площу на передмісті Львова "Вулька", де мала стати величава церква св. Йосафата зі святими мощами мученика за з'єдинення. СС. Василянкам у Словіті вибудував монастир, СС. Василянкам закупив великий дім у Львові при вул. Потоцького від Педагогічного Товариства, поміг їм вибудувати гімназію при вул. Длугоша. По розв'язанні українських гімназій у деяких містах Галичини, митрополит організував малі семінарії у Львові і в Рогатині, подарував маєток у Яхторові на утримання питомців духовної семінарії, згодом закупив "Академічний Дім", "Народню Лічницю", що розбудувалася при підмозі митрополита на модерний шпиталь; причинявся до вдержання "Порадні матерей", оснував величавий "Національний Музей" за ціну 50.000 долярів, якому подарував 15.000 пам'яток мистецтва й історії України.⁶⁵ Коли 1917 р. митрополит вернувся з триумфом із московського заслання, вірні зложили йому 320.000 корон як фонд ім. митроп. Шептицького для українських сиріт. Митрополит доклав до цього своїх 800.000 долярів і за цю суму закуплено велику лісову маєтність "Посіч", засновано окреме статутове товариство "Захист ім. митроп. Шептицького для сиріт", що виховувало понад 200 сиріт.⁶⁶ Митрополит опікувався товариством "Вакаційних Осель", у Милованні (пов. Товмач) подарував "Просвіті" двір з кількадесяти моргами поля на садівничо-огородничу школу, а в Коршеві подібний дар зробив "Сільському Господареві", поклав тривкі основи під "Земельний Банк" закупом великої кількості його акцій і т. п. Крім цього митрополит на свій кошт висилав на заграничні університети здібніших питомців, спомагав талановитих малярів, різьбарів, співаків, спомагав удів, сиріт, бідних і калік.

Годиться ще бодай коротко згадати про *суспільну й політичну діяльність* митрополита Андрія, бо — як ми вже сказали — в наших умовах кожний єпископ був теж і народнім провідником.

Уже парцеляцією таких дібр, як: Коршів, Миловання, Посіч, Зарваниця митрополит робив велике суспільне добро українському народові.

⁶⁵ Ширше про це див. Ю. ДЗЕРОВИЧ, Митрополит-Меценат, "Богословія", т. IV (1926), с. 66-67.

⁶⁶ В. ЛИЦИН'ЯК, Товариство "Захист ім. митроп. А. Шептицького для сиріт у Львові", "Богословія", т. IV (1926), с. 78-84.

Митрополит Андрій Шептицький

І в політичних справах українського народу митрополит брав участь як член австрійської Палати Панів і член-віриліст галицького сойму. Нпр. 1903 р. разом з іншими нашими послами на знак протесту зробив сецесію з нарад парламенту. Замітні були політичні виступи митрополита, коли треба було вжити його авторитету як провідника чи посередника - медіатора. У січні 1906 р. митрополит очолював українську депутацію до цісаря в справі зміни виборчої ординації до австрійської палати послів. Тоді митрополит виголосив відповідну промову до цісаря.⁶⁷ Ще успішніша була політична промова митрополита 26 січня 1914 р., що довела до підписання угоди між українцями й поляками у справі краевого статуту й виборчої реформи.⁶⁸

Успішна була промова митрополита в соймі про потребу українського університету в Галичині. Вона викликала такий голосний відгомін, що аж російський посол при австрійському уряді протестував проти неї.⁶⁹ Ще мужніше боронив митрополит прав народу за першої большевицької окупації 1939-41 та за нацистської займанщини 1941-44.

8. Останні літа туземного життя митрополита Андрія були його Голгофтою. Майже 80 літній старець від кільканадцяти років прикутий до крісла тяжкою недугою ніг, він не тільки керував галицькою церковною провінцією в дуже важких часах, але ще під час другої світової війни мусів оглядати власними очима майже тотальне знищення провінції й руїну своєї праці і своїх задумів. У вересні 1939 р. прийшла перша окупація Галичини большевиками. Правда, большевицька влада з тактичних причин не розгорнула ще свого пляну знищення релігії й Церкви, але зачала безбожницьку пропаганду через пресу і насильне втягання молоді до комуністичних організацій. Згодом припинила діяльність духовних семінарій, "знаціоналізувала" все церковне майно, усунула навчання релігії в школах, заборонила релігійну пресу й літературу. Незабаром почалися арешти, засуди й вивози вірних і священників, хоч український єпископат залишили ще до часу в спокою.⁷⁰ Неустрашимий старець-каліка протестував із гори св. Юра, та даремне. Тоді митрополит дав приказ священникам навчати дітей релігії по церквах, вишколити до цього світських апостолів, які на випадок потреби могли б теж уділяти Хрещення.⁷¹ Окремим посланням ми-

⁶⁷ С. БАРАН, *твір цит.*, с. 83.

⁶⁸ К. ЛЕВИЦЬКИЙ, *З національної діяльності митроп. А. Шептицького*, "Богословія", т. IV (1926), с. 41-45.

⁶⁹ T. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 280.

⁷⁰ С. БАРАН, *твір цит.*, с. 112.

⁷¹ М. ГРИНЧИШИН, *Артикули для започаткування процесу*, Рим 1958, с. 27.

Митрополит Андрій Шептицький

трополит звернувся до священників, щоб не покидали повірених їм душ та заохочував їх до повної посвяти для Христа і Його св. Церкви. Монахів і монахинь, розігнаних із монастирів, заохочував, щоб вони словом і прикладом сповняли свою місію, скріплюючи світських у католицькій вірі.⁷² В січні 1940 р. скликав до Львова єпархіяльний синод. Що четверга в митрополичій палаті збиралося понад 100 священників, а митрополит навчав їх нових методів душпастирювання, відповідно пристосованих до обставин. Не маючи змоги видавати друком пастирських листів, митрополит диктував священникам короткі письма, з яких священники робили по кілька копій і роздавали іншим. Дбаючи про вірних, вивезених до Росії, розписав конкурс на парохії в Києві, Одесі й інших містах, а навіть створив чотири екзархати.⁷³

Під час німецької окупації митрополит станув мужньо в обороні винищуваних жидів, протестував проти надужить гештапа в Україні і проти винищування советських полонених; усе без висліду.

Під час другої советської окупації, на яких три тижні перед своєю смертю, митрополит Андрій прийняв св. Оливопомазання з рук свого брата Климентія і ще двох священників із такою набожністю, що зробила велике враження на всіх приявних. Не маючи змоги відправляти св. Літургію, щодня приймав св. Причастя з рук священника. Цілу ніч із 31 жовтня на 1 листопада 1944 р. провів на молитві, вранці предсказав цілковите знищення католицької Церкви в Україні, додавши, що в майбутньому Українська Католицька Церква відродиться і пошириться по всьому світі. І закінчив словами: "І не почуєте більше мого голосу аж до Страшного Суду". Помер 1 листопада 1944 р. на 80-ому році свого трудячого життя, з чого 56 літ посвятив на вірну службу Богові і Його Церкві.

Величавий похорон при участі 5-ох Владик і 150 священників відбувся 5 листопада. Надгробне слово виголосив наслідник митрополита Андрія — Архiepіскоп Йосиф Сліпий. Митрополита Андрія похоронили в підземеллях катедрі св. Юра у Львові, над гробом митрополита С. Сембратовича.

9. Немає сумніву, що після митрополита Йосифа Велямина-Рутського, якого митрополит Андрій глибоко почитав, митрополит Андрій Шептицький — це найбільша особистість між українсько-католицькими митрополитами. До його величі причинились у великій мірі його надзвичайні природні дарування: глибокий ум, широкий овид думки, бистра орієнтація, виплекані у високо-культурній

⁷² Т. HALUSZCZYNSKYJ, *op. cit.*, p. 283.

⁷³ М. ГРИНЧИШИН, *твір цит.*, с. 26.

Митрополит Андрій Шептицький

атмосфері родинного дому, поглиблені систематичними студіями, здобуття трьох докторатів, знання світових мов і т. п. Та справжнім велетнем духа вчинила його крицева воля, його хрустальний характер і його надприродні чесноти. Про їх наявність говорить нам розпочатий беатифікаційний процес Слуги Божого Андрія. Характеристичні його чесноти були: непохитна віра, глибока покора, неustraшима мужність засвідчена в'язницею, засланням і переслідуванням з боку комуністів, та його щире прив'язання до Апостольського Престолу.⁷⁴ З такими скарбами духа виступив він на арену діяльності та проявив на ній багатогранну діяльність проповідничу, місіонарську, письменницьку, наукову, організаційну й архипастирську. Просто не було ділянки українського життя — починаючи від спортового через економічне, виховне, наукове, суспільне, політичне, а кінчаючи церковним життям — на якому б не проявився продовж цілого півсторіччя нераз рішальний вплив митрополита. Одначе здавалося, що всю свою активність митрополит зосередив на своїй улюбленій ідеї з'єдинення Церков. Був він у найкращому значенні цього слова "фанатиком" справи з'єдинення. Для тієї справи відбував подорожі, нав'язував зв'язки, про неї молився, писав пастирські листи, організував з'їзди (у Велеграді), наукові установи, монастирі, за цю справу страждав і за неї жертвував своє життя. У грудні 1939 р. писав до Риму: "Прошу і благаю, щоб Свт. Отець зволив своїм апостольським батьківським благословенням призначити мене, уповажнити й делегувати на смерть за віру і за Єдність Церкви... Церква через мою смерть нічого не втратить, а може тільки мати зиск".⁷⁵ Не диво, що сл. п. Папа Пій XII висказався про митрополита з найвищою похвалою кажучи: "Любо тут згадати для особливої його прослави митрополита Андрія Шептицького..., що нічого більше не бажав, як засвідчити свою побожність до Апостольського Престолу й з усією готовістю понести навіть мучеництво за своє стадо".⁷⁶ Про життя і смерть митр. Андрія можемо повторити те, що св. Конгрегація Поширення Віри писала про митр. Рутського: "Його похвальне життя гідне вічної пам'яті. Заслуги такого мужа ніколи не йдуть у забуття".⁷⁷ Митр. Андрій — це людина велика, що довгі часи займатиме уми істориків й дослідників, бо став він творцем нової епохи в нашому житті.

⁷⁴ Про ці чесноти ширше див. М. ГРИНЧИШИН, *твір цит.*, с. 28-63.

⁷⁵ Впреосв. І. БУЧКО, *Пастирське послання...* Рим 1956.

⁷⁶ ПАПА ПІЙ XII, *Енцикліка в 350 ліття з'єдинення української Церкви з Апостольським Престолом*, Рим 1946, с. 33.

⁷⁷ *APF*, *Lettere latine*, vol. IX, f. 86-6.



Митрополит Йосиф Сліпий
(Від 1944 досі)

ЙОСИФ СЛІПІЙ

(Від 1944 досі)

1. — *Молоді роки*. 2. — *Помічник Великого Митрополита*. 3. — *На митрополичому престолі*. 4. — *Ісповідник української Церкви на сибірській каторзі*.

Після смерті сл. пам. митрополита Андрія Шептицького (1. XI. 1944), на Галицький митрополичий престіл вступив Йосиф Сліпий, як титулярний архієпископ Сирренський із правом наслідства.¹ Хоч Західня Україна з митрополичою столицею найшлася під комуністичним режимом, проте комуністи спершу не чинили більших труднощів новому Митрополитові. Але вже 11 квітня 1945 р. засудили митрополита на важку каторгу й вислали на Сибір, де цей митрополит-ісповідник карається з малими перервами вже 17 літ. Найважливіші моменти життєвого шляху митрополита Йосифа такі:

1. Майбутній митрополит Йосиф Сліпий народився в селянській родині у селі Заздрість теребовельського повіту 17 лютого 1892 р. з батьків Івана й Анастасії з Дичковських.² Вселюдну школу закінчив у рідному селі, відтак перейшов до української гімназії в Тернополі та закінчив її з відзначенням. Після матури вступив на теологію у Львові, а митрополит Андрій Шептицький, підмітивши здібності й нахил до науки молодого богослова, осінню 1912 р. вислав його на вищі студії до славного тоді університету в Інсбруці. Там перебував він перші роки світової хуртовини аж до 1918 р. Митрополит Андрій, вертаючись із московського заслання 30 вересня 1917 р., висвятив богослова Йосифа на священника.

Після висвячення о. Йосиф продовжував ще кілька років свої філософічно-богословські студії найперше в Інсбруці, відтак у Римі. Докторизувався з богословії на основі дисертації: "Навчання візантійського патріярха Фотія про Пресвяту Трійцю".³ Свої вищі

¹ A. WELYKYJ OSBM, *Documenta Pontificum Romanorum*, I, II, Romae 1954, p. 564-567.

² Л. ГЛИНКА — К. ЧЕХОВИЧ, *Богословське Наукове Товариство у Львові* (1923-1933), Львів 1934, с. 56.

³ Оригінальний наголовок тези такий: *Trinitätslehre des byzantinischen Patriarchen Photios*, Innsbruck 1921, с. 90.

Митрополит Йосиф Сліпий

студії о. Йосиф дотягнув до вершка, бо крім докторату богословії, габілітувався на доцента догматики, відтак студіював ще в Римі на університетах Грегоріанум і Анджелікум та в Орієнтальному Інституті і на Грегоріанум осягнув ступінь "магістер агрегатус". У ході студій о. Йосиф видосконалив до перфекції своє знання обох клясичних мов та вивчив модерні мови: німецьку, італійську, французьку й англійську. Під час свого побуту в Римі цікавився теж церковним мистецтвом та нав'язав добрі зв'язки з чужими науковцями.⁴ В тому ж часі написав другий глибокий твір про Пресвяту Трійцю як габілітаційну працю прийняту на Грегоріанум у Римі.⁵

Після повороту о. Йосифа до Львова (1921 р.) митрополит Андрій іменував його професором богослов'я в українській греко-католицькій духовній семінарії, що її ректором був тоді о. д-р Теодосій Галущинський ЧСВВ. Як професор став о. Йосиф одним з основників Богословського Наукового Товариства, що постало у Львові 29 вересня 1922 р. за ініціативою ректора о. Галущинського. Це товариство о. Йосиф потім переорганізував на статутах, що їх сам опрацював,⁶ і був його головою. Тоді теж порішено видавати науково-богословський журнал, а його редакцію доручено о. Йосифові. Цей журнал почав виходити 1923 р. під назвою "Богословія" та став одним із найповажніших українських наукових видань і проіснував до другої світової війни. Попри ті всі чисельні заняття о. Йосиф находив ще час на свою спеціалізацію. Він займався тоді дуже субтєльним догматичним питанням: походження св. Духа, і на цю тему видав дві солідні праці.⁷ У колах спеціалістів, догматистів і богословів-орієнталістів ці праці о. Йосифа найшли для себе високу оцінку. Про це свідчать похвальні рецензії, як теж факт, що нема новішого автора, який у своєму творі з тієї ділянки не покликувався б на оригінальні й бистрі думки о. Йосифа. Сміливо можна сказати, що ці два твори разом із згаданими вгорі габілітаційними працями о. Йосифа ввійшли в загальну церковну богословську літературу. Вартість цих творів зростає ще, коли взяти до уваги можливість використати їх для унійної праці.⁸ Викладаючи довгі роки на Богословській Академії спеціальну догматику о. Йо-

⁴ о. В. ЛАБА, Митрополит Йосиф Сліпий як науковець і науковий організатор, "Логос", т. VII, кн. I (1956), ст. 9.

⁵ Наголовок: *De principio spirationis in SS. Trinitate*, Львів 1926, ст. 120.

⁶ *Богословське Наукове Товариство і його статuti*, Львів 1924, ст. 35.

⁷ Наголовки їх: *De amore mutuo et reflexo in processione Spiritus Sancti explicanda*, "Богословія", Львів, 1923, ч. I., ст. 29; *Num Spiritus Sanctus a Filio distinguatur, si ab eo non procederet?* "Богословія", Львів 1928, ст. 27.

⁸ о. В. ЛАБА, твір цит., ст. 9.

Митрополит Йосиф Сліпий

сиф постійно носився з думкою видати повний підручник католицької догматики, але щойно у воєнних роках найшов стільки часу, що зладив до друку частину сакраментальної (про три т. зв. ініціційні Тайни) і рукопис віддав в опіку одному своєму учневі. Рукопис перебув щасливо всі небезпеки воєнної скитальщини і від 1950 р. друкується в богословському кварталнику ОО. Редемптористів "Логос".⁹ Сюди належить теж його твір: "Св. Тома з Аквіну і схоластика" (Львів 1925, ст. 76).

Після уступлення ОО. Василіян із духовної семінарії у Львові, митрополит Андрій іменував ректором тієї установи о. Йосифа Сліпого 1926 р., назначивши його одночасно деканом богословського факультету. Нового ректора-науковця не задовольяла назва і ціль тієї школи, яка вже з самої уваги на велике число студентів (около грюхсот), заслуговувала на щось більше. Тому ректор переорганізував духовну семінарію на Богословську Академію, зладивши їй окремі статuti.¹⁰ Митрополит Андрій 14 квітня 1929 р. іменував о. Сліпого ректором Богословської Академії і на цьому становищі о. ректор перебував аж до першої большевицької окупації Галичини, виховавши за той час сотки українських священників, богословів і студентів. Отець ректор розбудував і високо підніс науковий рівень Академії. Ще й перед тим він відвідував часто католицькі університети й академії в Західній Європі та на їх зразок створив у Богословській Академії науковий і видавничий центр, якого українці не мали вже від часів Могилянської Академії.

За старанням о. ректора Богословська Академія згуртувала найкращі наукові сили не тільки між духовними, але й між світськими вченими. Крім стисло філософічно-богословських предметів студенти мали змогу слухати викладів з ділянки історії, літератури, мистецтва, археології, а навіть книговодства й сільського господарства. Викладачами були фахові науковці зі світських (нпр. М. Чубатий, Я. Пастернак, Ю. Полянський, К. Чехович, Ю. Павликовський, О. Надрага, В. Залозецький, Б. Кудрик і ін.), а між слухачами були студенти не тільки з Галичини, але й із Болгарії, Чехословаччини, Румунії, Югославії, а навіть православні з Волині й Холмщини. Розвій Богословської Академії подавав її ректор в окремих звітах після кожного трюхліття її праці.¹¹ Одначе о. ректор не

⁹ Див. "Логос", річники I-IX (1950-1958), Ватерфорд-Медовейл. Деякі частини вже вийшли окремими відбитками.

¹⁰ Див. Гр. катол. Богословська Академія і її статuti, Львів 1932, ст. 32.

¹¹ Див. Гр. Катол. Богословська Академія у Львові в першому трюхлітті свого існування, 1926-31, Львів 1932, ст. 109; — в другому, Львів 1935, ст. 173.

Митрополит Йосиф Сліпий

був ще й тим осягом вдоволений. Він плянував крім філософічного й богословського виділів зорганізувати ще третій правничий виділ і так перетворити Богословську Академію в український університет, до якого мала б доступ теж світська університетська молодь. Одначе великий задум о. ректора перекреслила друга світова війна.¹² Отець ректор дбав пильно про бібліотеку при Богословській Академії, що доходила вже до 12 тисяч томів крім великого числа цінних стародруків, рукописів і архівальних матеріалів. Крім цього о. ректор створив і керував цілим концерном видавництв: Богословія, Видання Богословії, Праці Богосл. Наукового Товариства, Праці Гр. Кат. Богословської Академії,¹³ Аскетична Бібліотека Гр. Кат. Духовної Семінарії, Дзвони, Бібліотека Дзвонів, Нива і Мета. У тих виданнях неструджений о. ректор часто поміщував свої дописи й статті.¹⁴ Отець ректор Сліпий брав живу участь у різних наукових з'їздах, конференціях і зустрічах. Він був учасником майже всіх унійних з'їздів у Велеграді, Празі, Пінську й у Львові.¹⁵ На вакаціях відбувався довші подорожі і їх пізніше цікаво описував, нпр. "Паломництво до св. Землі" (Львів, ст. 200) і "Подорож до Англії" (Львів 1936, ст. 128). Крім цього о. ректор зладив і зредагував три збірники: 1) Св. Свящм. Йосафат (Львів 1925, ст. 261), 2) Митрополитові і Батькові народу в двадцятьп'ятьліття вступлення на митрополічий престол (Львів 1926, ст. 256) і 3) Гр. Католич. Духовна Семінарія у Львові (Львів 1935, ст. 244). Всіх більших і менших праць о. ректора ми нарахували понад 130 наголовків, але деякі з них досі не були оприлюднені.

Отець ректор цікавився теж живо нашою мистецькою стариною, сам і через студентів збирав мистецькі церковні твори та створив дуже цінний музей. Під його проводом відбулося кільканадцять серій академічних вечорів у Львові та поодиноких викладів в інших більших містах. Отець ректор часто сам виголошував доповіді (нпр. 1935 р. п. н. "Віра і наука", 1936 р. п. н. "Враження з подорожі до Англії"). Не диво, що Наукове Товариство Шевченка у призначенні за наукову й науково-організаційну працю о. ректора Сліпого іменувало його дійсним членом Товариства 1930 р. А митро-

¹² о. В. ЛАБА, *твір цит.*, ст. 12.

¹³ У тих видавництвах появилися такі цінні праці як: С. КАРХУТА, *Церковно-слов'янська граматика*, о. В. ЛАБИ: *Біблійна Герменевтика і Патрологія*, о. Ю. ДЗЕРОВИЧА: *Катехитика і Педагогіка*, о. А. ШЦАКА: *Догматика нез'єднаного Сходу*, Б. КУДРИКА: *Історія церковної музики і т. п.*

¹⁴ о. В. ЛАБА, *там же*.

¹⁵ Див. *Acta Conventus Velehradensis 1927, 1930*, і т. д.

Митрополит Йосиф Сліпий

полит Андрій у травні 1935 р. іменував його греміяльним крилошанином і архидияконом Митрополичої Капітули.¹⁶

2. Через увесь час о. Сліпий був одним із найближчих співробітників покійного митрополита А. Шептицького. Обидвох мужів Української Церкви лучила сердечна приязнь. Покійний митрополит мав глибоку пошану до працюючого, тихого, серйозного і глибоко побожного ректора Богословської Академії. І його він поручив у Римі як свого помічника й майбутнього наслідника.

Коли осінню 1939-го року Галичина опинилася під большевицькою окупацією, митр. А. Шептицький висилає до Риму одного священика з різними справами. Між іншими була там справа іменування Єпископа-Помічника для Львівської Архиепархії з правами наслідства на митрополичому престолі. Вибір митрополита і Риму впав на о. Сліпого. Отець Сліпий був іменований архієпископом під датою 25 листопада 1939-го року.¹⁷ Висвячення його на єпископа відбулося у Львові 21-го грудня (у свято Непорочного Зачаття).

В якому дусі приймив о. Сліпий свою номінацію й висвячення, про те нехай свідчить його лист, писаний 1942-го року до Швейцарії: "Я був висвячений тайно 1939-го року на празник Непорочного Зачаття Матері Божої, 21-го грудня, в архієпископській каплиці ВПреосвященним Митрополитом і єпископами Н. Будкою і д-ром Н. Чарнецьким у приявності митрополичої капітули. Опісля мої єпископські свячення проголошено урядово. Я не міг ставити перешкоди моїм свяченням, бо в час гонення свячення не є честю, а в першій мірі тягарем. За єпископський жезл отримав я дерев'яну палицю митрополита, яку він уже раз дав був бл. п. єпископові Йосифові Боцянові в Києві як пастирський жезл, а також той самий єпископський перстень і той самий гієратикон. Ці всі речі дуже дивним способом урятувались перед большевицьким знищенням у Духовній Семінарії. Я добачував у тому особливий палець Провидіння."

І дійсно, був особливіший палець Божого Провидіння, що зовлило вибрати о. д-ра Йосифа Сліпого (так, як і о. д-ра Й. Боцяна) на єпископа в час неволі й лихоліття.

Під час першої большевицької окупації Преосв. Йосиф був правою рукою хворого митрополита Андрія. Був його підпорою і виконавцем його плянів і задумів. А які були це часи, про це й не-

¹⁶ Гл. "Нива", річн. XXX (1935), ч. 5, ст. 180.

¹⁷ А. WELUKYJ, *Documenta Pontificum Romanorum...*, vol. II, Romae 1954, pag. 564-66.

Митрополит Йосиф Сліпий

потрібно писати. Про них пише коротко сам ВПреосв. Йосиф Сліпий у згаданому вище листі до Швайцарії: "Тоді (по приході большевиків) клався я вечором спати до ліжка й не був певним, чи я рано встану на волі. Тоді приходили мені на думку слова пророка Ісаї: "Прийде час, коли вони зранку будуть із тугою вижидати вечора, а вечором ранку".

Під час перших днів німецько-советської війни (червень 1941 р.) большевики мало не вбили Преосв. Йосифа. Ось як він сам оповідає про це: "Страшним був відворот большевиків. Пополудні заїхав большевицький танк перед катедрю. Нас витягнула поліція з помешкань і поставила під мур. *Енкаведисти роздерли теж на мені рясю*. Так стояли ми дві до три години, а за плечима скоростріли, ручні гранати, танки й панцерні гармати. Ми збудили в собі жаль і очікували смерті. Від часу до часу нас іще слідили. Вкінці прийшов старшина й пустив нас на волю".

Бог урятував життя Преосв. Йосифа, бо для нього приготував інше завдання. Те, що енкаведисти роздерли на ньому рясю, стало символом подій у 1945-1946 роках, тобто насильного роздирання живого тіла Української Церкви, що її очолив ВПреосв. Йосиф.

Після большевицької окупації (1939-1941) прийшла в житті Преосв. Йосифа мала передишка. Під час німецької окупації (1941-1944) взявся Преосв. Йосиф до відбудови знищеної війною Духовної Семінарії. Семінарійську церкву св. Духа й одну стіну семінарії знищили бомби. В короткому часі, як він сам пише, вдалося йому "за Божою поміччю прочистити будинок семінарії, усунути трупи, будинок відновити, зібрати професорів і отворити академічний рік. Прийшло 70 питомців і все ще нові зголошувалися". Увесь його дорібок довгих років знищила безпощадна війна. В руїнах пропала бібліотека, семінарію розв'язано, Богословську Акамедію закрито, студентів-богословів і професорів розігнано. Але Преосв. Йосиф узявся до нової праці. Дещо вдалося йому наново відбудувати, але воєнні обставини не дозволили йому здійснити його далекосяглі плани.

Літом 1944-го року Галичина знов опинилася під большевицькою окупацією. Преосв. Йосиф залишився у Львові на своєму пості при боці митрополита Андрія, хоч знав, що може його ждати. У перших місяцях другої окупації большевики вдавали приятелів релігії й Церкви, але це було тільки для замилення очей. Преосв. Йосиф почав приготувляти своїх вірних і клир на грядуче переслідування.

3. 1 листопада 1944-го року вмирає у Львові митрополит Андрій Шептицький. Преосв. Йосиф на основі права, даного йому

Митрополит Йосиф Сліпий

Апостольською Столицею ще 1939-го року, стає наслідником митр. Андрія на митрополичому престолі у Львові. Але не всміхалося йому спокійне володіння престолом галицьких митрополитів. Не дарма одержав він на єпископських свяченнях палицю єпископа ісповідника. Доля митрополита Йосифа була вже припечатана.¹⁸

Зараз по смерті митр. Андрія большевицька преса почала нагінку на Українську Католицьку Церкву. Через своїх агентів почала вона плямувати світлу пам'ять Великого Митрополита. Це був сигнал до переслідування Української Церкви й до остаточного удару на її єрархію. Митрополит Йосиф не робив собі ілюзій про те, що жде його і його Церкву. На початку 1945-го року він зробив спробу нав'язати якийсь "спосіб життя" з комуністичною владою, але без жодного успіху. Митрополит Йосиф вислав був, як відомо, делегацію кількох священників до Москви, які передали в імені Української Церкви пожертву на ранених війни в сумі 100 тисяч рублів. Авторитетні чинники в Москві не скривали свого ворожого відношення до Української Католицької Церкви і митрополита Йосифа. Те, чого большевики вимагали, — було цілковите підчинення Української Церкви плянам большевиків і вислугування комунізму. На такі умови ніяк не міг пристати митрополит Йосиф.

І удар большевиків не дав на себе довго ждати. Після появи ославленої брошури агента НКВД В. Росовича під наголовком: "З хрестом чи з мечем?" (6-го квітня 1945-го року), в якій автор накинувся в брутальний спосіб на померлого митрополита Андрія і на Українську Католицьку Церкву, прийшов злочасний день 11-го квітня 1945 р. Ніччю заарештовано митрополита Йосифа, а з ним увесь український греко-католицький єпископат Галицької Провінції: єпископів Гр. Хомишина, Н. Будку, Н. Чарнецького й Ів. Лятишевського. (Пізніше до цих єпископів долучилися ще інші: єп. Й. Коциловський, єп. Гр. Лакота та о. прелат д-р П. Вергун, Апостольський Візитатор).

Доля митрополита Йосифа й інших галицьких єпископів майже цілий рік була невідома. Щойно в березні 1946-го року проголошено, що в Києві відбувся військовий суд над митрополитом і єпископами та що вони були засуджені на довічні каторжні роботи. Митрополитові і єпископам закинено "ворожу діяльність проти УРСР", "співпрацю з німцями-фашистами" і тим подібні "злочини". Митрополит Йосиф ураз із єпископами Н. Будкою та Ів. Лятишевським був засуджений на 8 років, Преосв. Н. Чарнецький на

¹⁸ о. М. СОЛОВІЙ ЧСВВ, Митрополит-ісповідник, "Світло", річн. XVIII, ч. 4, Торонто 1955, с. 31 і далі.

Митрополит Йосиф Сліпий

5 років, а 80-річний єп. Гр. Хомишин аж на 10 років тяжких робіт на засланні. В тому самому часі відбулося у Львові "воз'єднання Української Католицької Церкви з московським большевицьким православ'ям, приготоване під натиском большевицьких погроз жмінкою відступників (березень 1946-го року).¹⁹

4. Від ув'язнення митр. Йосифа Сліпого минає вже 17 років, але він усе ще карається на Сибірі. 1952-го року скінчився був йому його 8-річний реченець кари і митрополит (за свідоцтвом одного німецького священника-поворотця з Сибіру) був перевезений до Москви. Тут зроблено йому пропозицію зірвати з Римом і за ту ціну обіщували йому волю і навіть поворот на львівський престіл. Але митрополит Йосиф відмовився рішуче від тієї пропозиції і відкинув усяку розмову на цю тему. У висліді був знову засуджений на дальших 7 років каторги і повернувся знову на Сибір страждати за Українську Церкву і народ.

Про долю митрополита і його співтоваришів не маємо точних даних. Знаємо тільки одне, що він карається і робить покуту за весь український нарід. Він є жертвою, — цілопальною жертвою, — на жертівнику українського народу за його краще майбутнє в національній і церковній ділянці. Він рятує честь української Церкви і пише світлі сторінки її історії.

¹⁹ А. В. ЧСВВ, *Большевицький церковний Собор у Львові 1946 р.* "Слово Доброго Пастиря", річн. III, ч. 7-8, Нью-Йорк 1952.

ПІСЛЯСЛОВО

Перед нашими очима перейшла ціла галерія визначних постатей наших київських і галицьких митрополитів. Не всі вони рівні природними даруваннями, не всі однакові ступнем чесноти та рівнем святости. Справді є між ними особистості такого великого формату, що справедливо повинні ввійти на сторінки всесвітньої історії, чи принайменше загальної історії Церкви, нпр. ідеолог Унії Й. Рутський, виховник клиру К. Жоховський, ініціатор Замоїського Синоду Л. Кішка, оба кардинали: М. Левицький і С. Сембратович й останньо Андрій Шептицький.

Одначе без уваги на всі різниці їх дарувань, їх праць і їх осягів, під одним аспектом усіх митрополитів вичислених у тій книжці, ми можемо назвати великими. Чому? Бо справді великою чинить людину не геній, навіть не чеснота, але ідея, якій вона служить і особиста посвята, з якою вона цій ідеї служить. А немає сумніву, що всі згадані тут митрополити служили великій ідеї: ідеї Божій, що в заповіті Божественного Спасителя була виражена словами: "щоб усі були одно" — ідеї св. Єдності української Церкви із Вселенською Церквою. Для тієї Божої ідеї ці віддані труженики працювали й трудилися, не раз і понад сили. Клич митрополита Рутського: "Умру, як віл у ярмі" стався життєвою девізою всіх наших митрополитів. Вони мусіли зачинати працю від основ, щоб дати правильне католицьке виховання своєму духовенству, щоб перевести відродження чернечого життя та оновити душу народу місіями, візитаціями, проповідуванням Божого слова, тощо.

Для тієї Божої ідеї наші митрополити мусіли боротися на два фронти. Польща спершу толерувала Унію як перехідний етап до наміченого облатинщення українсько-білоруської Церкви та спольщення Руси. Коли ж польська ерархія і шляхта спостерегли, що наша Церква, особливо під умілим проводом митрополита Рутського, стає окремою індивідуальністю, а навіть оборонною баштою національної окремішности, не тільки відмовили їй підтримки, але й хотіли її скасувати. Тому митрополити мусіли боронити З'єднання словом, пером, перед соймом, перед вельможами, а навіть перед королями. — Та ще тяжча була боротьба з нез'єдиненими. На

Післяслово

цьому другому фронті стояли такі борці як: всевладний князь К. Острозький, вимовний М. Смотрицький, палкий Й. Борецький, Петро Могила, Г. Четвертинський і т. п. На перший погляд ця борня була дуже нерівна. Але, як стверджує проф. М. Чубатий: "саме серед розгару релігійної боротьби з нез'єдиненими братами східній католицизм віднаходить в Україні своє історичне призначення в житті нації; він нав'язує до постійного гравітування київської митрополії до Риму і тим чином набирає прикмет власної індивідуальності. Східне християнство в Україні, з одного боку зберігаючи тісні зв'язки з Вселенською Католицькою Церквою та її головою, зв'язує український нарід із Заходом; із другого боку зберігаючи 600-літню традицію київської митрополичої провінції в ділянці церковного устрою, права, обряду та цілої релігійно-національної культури стає рідним і близьким... Саме тоді висунено плян створення в Києві власного патріархату, згідно зо старими традиціями східньої Церкви ще з часів перед церковним роздором... Ішло про велику річ: дати роз'єднаному українському народові найкращу розв'язку його церковної справи, що її пошукувано вже від часів св. Володимира, дати вселенському християнству слов'янський тип церковної культури, посередній між латинським Римом та грецькою Візантією" (М. Чубатий, *Тристаліття церковної унії на Україні*", у збірнику: "Унійний З'їзд у Львові", 1938, стор. 102 і 103).

Для ідеї св. Єдності наші митрополити не тільки працювали й боролися, але за неї вони й терпіли; терпіли від своїх нез'єдинених братів і від чужих (поляків), терпіли й фізично, почавши від митрополита М. Рагози (напад у Слуцьку) аж до сьогоднішнього митрополита Й. Сліпого, що не за що інше, а за св. Єдність мучиться не сибірській каторзі. Всі вони розуміли належно містику терпіння і знали, яку високу ціну воно має в надприродній калькуляції св. Єдності. Наші митрополити могли повторяти за св. Апостолом Павлом: "Тепер я радію в стражданнях моїх за вас і доповняю в моєму тілі те, що недостає стражданням Христовим за Його тіло — себто Церкву" (Колос. I, 24).

Не диво, що успіхи тих праць, боротьби й терпінь були велетенські. Під кінець XVIII століття з'єдинена українсько-білоруська Церква на просторах від Висли на заході по Двину та Дніпро на сході, нараховувала понад 12 мільйонів вірних.

Побачивши таку експанзію Унії, що була великою перешкодою в консолідації Росії, царі постановили собі за всяку ціну Унію знищити. Петро I, Катерина II, Микола I й Олександр II при допомозі таких апостатів як: Семашко, Лужинський, Жарський, Попель

Післяслово

і ін. доконали свого. На більшості своїх давніх просторів Берестейська Унія впала.

Але залишилася Галицька церковна провінція. Року 1807 відновлено тут Галицьку Митрополію і від тоді замість київських митрополитів, митрополити галицькі піднімають прапор боротьби за ту саму Божу ідею св. Єдності.

Галицькі митрополити почавши від Ангеловича аж до Сліпого даліше невтомно працюють, боряться і терплять за св. Єдність. Такі великі галицькі митрополити як: М. Левицький, С. Сембратович, а передовсім Андрій Шептицький уміли розпалити серед вірних полум'я справжнього ідеалізму, зуміли уділити духовенству й масам вірних цей релігійний патос, яким вони тепер живуть і з яким умирають на Рідних Землях за св. Єдність серед жорстоких переслідувань збоку атеїстичного большевізму. Тому цей період історії Унії можемо назвати геройським.

А у вільному світі немов у винагороду за наші велетенські страсти, Апостольська Столиця творить нам Канадійську Митрополію з осідком у Вінніпегу 1956 р., а згодом 1958 р. у Філадельфії. І нових митрополитів жде праця, боротьба та терпіння за св. Єдність.

У життєписах тих митрополитів маємо живий приклад того, чим і ми можемо причинитися до перемоги тієї Божої ідеї, щоб "було одне стадо й один пастир" (Ів. 10, 16).

ЧЕРГА МИТРОПОЛИТІВ

I. В КИЇВСЬКІЙ РУСІ:

Теопемпт	1036?-1051
Ларіон	1051-1054
Єфрем	1055-?
Георгій I	1072-1073
Іван I	1077-1089
Іван II	1089-1090
Николай	1097-1101
Никифор	1103-1121
Микита	1122-1126
Михайло (поперше)	1130-1145
Климент	1147-1154
Константин	1156-1158
Теодор	1161-1162
Іван	1164-1166
Константин	1167-?
Михайло (подруге)	1172-1182
Никифор	1182-1197
Гавриїл	?-?
Діонисій	?-?
Матей	1210-1220
Кирило I	1224-1233
Йосиф	1237-?
Кирило II	1249-1281
Максим	1283-1305
Петро	1308-1326
Теогност	1328-1353

II. МИТРОПОЛИТИ КИЇВСЬКІ І ВСІЄЇ РУСИ (В МОСКВІ):

Олексій	1354-1378
Михайло	1378-1379
Кипріян	1381-1382
Пімен	1382-1385

Черга Митрополитів

Дионисій	1385-1390
Кипріян II	1390-1406
Фотій	1408-1431
Герасим	1432-1435
Ісидор	1436-1441
Йона	1448-1461

III. МИТРОПОЛИТИ КИЇВСЬКІ (В ЛИТВІ)

Григорій II	1458-1472
Мисаїл Друцький	1475-1480
Симеон	1481-1488
Йона I	1489-1494
Макарій I	1495-1497
Йосиф I. Болгаринович	1498-1501
Йона II	1502-1507

IV. МИТРОПОЛИТИ КИЇВСЬКІ І ГАЛИЦЬКІ (В ЛИТВІ)

Некатолицькі:

Йосиф II Солтан	1507-1521
Йосиф III	1522-1534
Макарій II	1534-1556
Сильвестер	1556-1567
Йона III	1568-1577
Ілля	1577-1579
Онисифор Дівочка	1579-1588

Католицькі:

Михайло Рагоза	1588-1599
Іпатій Потій	1600-1613
Йосиф Велямин Рутський	1613-1637
Рафаїл Корсак	1637-1640
Антін Селява	1640-1655
Гавриїл Коленда	1655-1674
Кипріян Жоховський	1674-1693
Лев Шлюбич-Заленський	1694-1708
Юрій Винницький	1708-1713
Лев Кішка	1714-1728
Атанасій Шептицький	1729-1746

Черга Митрополитів

Флоріан Гребницький	1748-1762
Пилип Володкович	1762-1778
Лев Шептицький	1778-1779
Ясон Смогожевський	1780-1788
Теодосій Ростоцький	1788-1805
Іраклій Лісовський	1806-1809
Григорій Коханович	1809-1814
Йосафат Булгак	1817-1838

МИТРОПОЛИТИ ГАЛИЦЬКІ

Антін Ангелович	1807-1814
Михайло Левицький	1816-1858
Григорій Яхимович	1860-1863
Спиридон Литвинович	1864-1869
Йосиф Сембратович	1870-1882
Сильвестер Сембратович	1885-1898
Юліан Сас-Куїловський	1899-1900
Андрій Шептицький	1900-1944
Йосиф Сліпий	1944 досі

СПИСОК ІМЕН

(У цьому списку узято тільки імена осіб і місцевостей)

- Абенсберг-Травн** — 212
Абрикосов — 234
Август II, король — 71, 74, 75, 76, 89, 90, 91, 94, 97, 152, 153, 154
Август III, король — 92, 94, 100, 103
Австрія — 109, 112, 113, 125, 155, 161, 163, 164, 165, 174, 181, 184, 187, 188, 192, 216, 231
Алізір Степан — 196
Альтіері, кард. — 175
Амей — 234
Америка — 234
Аммани — 137
Ангелович Андрій — 160
Ангелович Антін — 157, 160-167, 169, 171, 172, 253
Ангелович Яків — 160
Англія — 234, 235
Андроник III, віз. цісар — 143
Андрусів — 51
Анжудович Йосиф — 71
Анна, віз. ціс. — 143, 144
Антоній, арх. минськ. — 207
Антоній, еп. гал. — 141
Антоній, митр. гал. — 145
Арецо Тома — 123, 126
Аркетті — 114, 125
Аркудій — 8, 10
Арнетт — 223
Артемій, еп. гал. — 141
Атанасій, еп. гал. — 141
Атанасій, нам. митр. — 148
Атанасій, патр. царг. — 142
Атос — 35

Баварія — 164, 234
Бадені — 211, 220
Балабан Гедеон — 2, 3, 149, 150

Балабан Данило — 151
Балабан Дионисій — 151
Балабан Ісая — 150
Балабан Марко Арсеній — 149
Балкани — 35
Бандіні, кард. — 29
Бар — 93
Барберіні — 35
Баторій Степан, король — 98, 150
Бачинський В. о. — 196
Бачинський Олександр о. — 209
Бельгія — 234
Бердичів — 105, 113
Березвеч — 51, 79, 133
Бережани — 173, 186
Берестя — 1, 2, 3, 8, 9, 10, 12, 25, 54, 103, 117, 126, 129, 134, 134-5, 150
Берло Арсеній — 94
Бескид — 205
Біла — 79, 92
Біла Русь — 17, 174
Білецький Андрій о. — 210
Білинський І. — 103
Білоцерква — 105
Білорусь — 17, 19, 23, 27, 30, 47, 94, 124, 126, 129, 133, 176, 233
Білосток — 93
Білянський Петро — 114, 120, 155, 156, 159, 161, 162
Битень — 23, 39, 51, 59, 69, 79, 97
Блещинський Й. — 164
Бобровський П. — 137
Богущ Сестшенцевич С. — 123
Бодуен Л. о. — 234
Бокса — 18, 19
Болгарія — 225, 244
Болехів — 214
Боргезе Сціпіон, кард. — 22, 23

Список імен

- Борецький Йов** — 17, 28, 29, 31, 252
Борискевич Іван — 181
Боруць — 25
Бохенський Іван — 175, 184, 187, 192
Боцян Йосиф, сп. — 7, 234, 246
Бравнсберг — 102
Братислава — 223
Брольницький Геден — 24
Брунсберг — 39, 51
Будинь — 171
Будка Никита, сп. — 236, 246, 248
Буковина — 166, 226, 231
Булгак Йосафат — 123, 129, 130, 131, 133-137
Булгак Йосиф — 133
Булгак Юрій — 102
Бульс О. — 229
Буцнів — 109, 155
Бучач — 93, 216

Вагилевич Й. — 174
Важинський Порфірій — 114, 118, 156, 157, 162, 163
Валединський Дионісій — 236
Валеріян о. — 32
Валява — 162
Варшава — 28, 29, 31, 33, 40, 41, 48, 60, 70, 82, 99, 103, 109, 115, 134, 152
Варшавське князівство — 164, 165
Вебер — 220
Велеград — 233, 240, 245
Велике Князівство Литовське — 38
Великий Атанасій о. — 43
Венедикт XIII, папа — 85
Венедикт XIV, папа — 92, 94, 98, 99, 100, 108, 154
Венедикт XV-й, папа — 234
Венеція — 223
Вергун П. — 248
Верховський — 234
Вестфалія — 234
Верхлейський — 189, 207
Виговський Йосиф — 75, 82
Видубицький монастир — 28

Вильно — 1, 4, 12, 13, 17, 19, 20, 24, 32, 33, 40, 41, 45, 46, 49, 62, 69, 77, 79, 80, 93, 97, 98, 99, 129, 130, 133, 136, 233
Винницький (Сас-) Антоній — 74, 151
Винницький (Сас-) Інокентій — 65, 66, 74, 80, 151, 152
Винницький Мартиніян — 74
Винницький (Сас-) Юрій — 74-77, 153
Висла — 252
Вислоцький — 206
Виссова — 205
Витебськ — 29, 46, 71, 93, 98
Витовт — 147
Вишенський Іван — 9
Вишневецький Михайло — 55, 57, 151
Відень — 51, 120, 156, 157, 160, 162, 163, 164, 165, 169, 172, 179, 180, 186, 187, 188, 189, 192, 193, 195, 198, 201, 202, 206, 208, 209, 210, 211, 219, 229
Відин — 215
Відоні — 52
Візантія — 252
Вільчек Бернард — 148
Вінніпег — 253
Вісконті — 35
Віттелескі Муцій — 18
Война А. — 27
Волинь — 1, 30, 32, 47, 67, 70, 104, 126, 144, 174, 176, 230, 244
Володава — 7
Володимир Волинський — 25, 31, 71, 72, 80, 87, 91, 102, 103, 106, 117, 154
Володимирія — 141, 142
Володимир над Клязмою — 142, 143
Володимир, св. — 252
Володислав IV-й король — 32, 40, 41, 55
Володкович Домінік — 102
Володкович Пилип — 100, 102-106, 108, 109, 115, 155
Володкович Тереза, Радвил — 102

Список імен

- Волчанський Єронім** — 94, 100
Волчанський Юрій — 94
Волянський Іван — 233
Вольтер — 104
Воцанці — 89
Вюрцбург — 18
- Гавриїл, митр. гал.** — 143
Галецкі О. — 5
Галицька Україна — 141
Галицько-Волинська Держава — 143
Галч — 141, 142, 143, 145, 146, 147
Галичина — 28, 32, 47, 67, 70, 76, 89, 104, 118, 119, 141, 142, 144, 145, 146, 147, 156, 161, 163, 164, 170, 174, 175, 176, 180, 181, 182, 187, 189, 191, 195, 201, 202, 206, 207, 214, 215, 216, 220, 229, 230, 231, 236, 237, 244, 246, 247
Галуцинський Теодосій о. — 243
Гандельсман — 216
Ганкевич Г. — 165
Гарасевич Михайло — 141, 157, 162, 162-3, 164, 165, 169
Гашицький Ісаак Яким — 148
Герасим, митр. київськ. — 147
Гербест — 8
Гермоген, єп. пол. — 3
Геронтій — єп. гал. — 141, 158
Геронтій, канд. на митр. — 143
Гинилевич Григорій — 181
Гнилички — 202, 208
Голгофта — 237
Головацький М. — 174
Головацький Яків — 181
Головня - Острожецький Теодор — 8
Головня Адріян — 129, 131
Голошко — 230
Голяндія — 234
Горбацький Гедеон — 115, 117, 125
Горбацький Я. — 134
Горбачевський Л. — 216
Гординський Ярослав — 187
Горлиці — 205
Городенка — 163, 174
- Городок** — 30
Гоппе — 189
Гошовський, канд. на нам. — 148
Грабар Ольга — 202, 208
Гребницька Анна, Коссовцова — 97
Гребницький Михайло — 97
Гребницький Флоріан — 82, 91, 97-100, 103, 112, 154
Грекович Антін — 28
Григорій II, митр. київськ. — 147
Григорій XIII, папа — 18
Григорій XIV-й, папа — 83
Григорій XV-й, папа — 35
Григорій XVI-й, папа — 179
Гринів — 160
Гуцульщина — 227
Гушалевич Іван — 178
- Гарампі, Нунц.** — 105
Гізель, Інноцентій — 151
Годєбський Теофіл — 82
Голіцин — 131
Голуховський — 188
Гонта — 105
Грімальді Єронім, Нунц. — 82, 83
Гродно — 134
Гродський Й. бр. — 229
- Данило, кор.** — 141
Двина — 252
Дадерко Йосиф — 130
Дембінський — 215
Дермань — 33, 40, 59
Дівочка Онисифор — 1
Дніпро — 252
Доброміль — 93, 223, 224
Долина — 164
Дольницький Ісидор о. — 175, 209
Доротей, єп. гал. — 141
Дорошенко, гетьман — 61
Дошниця — 205
Дрищів — 186
Друцький-Соколинський Лаврентій — 82
Дубецьк — 216
Дубно — 59, 92, 102, 154

Список імен

- Європа — 120, 129, 164, 214, 234
 Еспанія — 164
- Єлисавета, цариця — 94
 Єремія II, патр. царг. — 1, 8
 Єфрем, еп. гал. — 141
- Жабокрицький Денис — 71, 72, 75, 81
 Жарський — 252
 Желехівський Юстин — 195
 Желиборський Арсен — 42, 150, 151
 Желиборський Атанасій Адам — 151
 Жигмонт Август, король — 8, 17
 Жигмонт I, король — 7, 148
 Жигмонт III, король — 1, 3, 8, 27, 28, 32, 39, 40, 150
 Жидичин — 93, 131
 Жировиці — 25, 26, 29, 79, 94, 133, 135, 136
 Жиравський П. — 92
 Жовті Води — 47
 Жовчів — 150
 Жоховська Анна, Могильницька — 59
 Жоховський Кипріян — 55, 56, 59-67, 70, 72, 87, 152, 251
 Жоховський Олександр — 59
 Жуківський Й. — 198
- Завадський Антін — 82
 Заздрість — 242
 Закарпаття — 35, 208
 Заленська Ганна, Глинська — 60
 Заленський Лев, митр. київськ. — 69-72
 Заленський Франц — 69
 Залізняк Максим — 105
 Залозецький В. — 244
 Замойський, гр. — 215
 Замойський Ян — 8
 Замостя — 39, 82, 84, 91, 93, 98, 165
 Зарваниця — 109, 155, 237
 Західна Європа — 244
 Західна Україна — 74, 146, 242
 Зашківський Вартоломій — 12
- Заячківський Кость — 71
 Збараж — 47, 93
 Збірський Діонісій — 2
 Збоїська — 230
 Зборів — 47, 48
 Збудовський В'ячеслав — 216
 ЗДА — 236
 Здзюшинський Ю. — 166
 Зерчанинов Олексій — 232, 234
 Зінкевич — 93
 Значно Яворський Мелхиседек — 104, 105
 Зосим, еп. гал. — 141
 Зубрець — 216
- Йоасаф, нам. митр. — 148
 Йона, еп. гал. — 141
 Йона, митр. київськ. — 147
 Йона III, митр. київськ. — 149
 Йосиф, нам. митр. — 148
 Йосиф II, цісар — 155, 156, 161
- Іван Грізний — 17
 Іван, еп. гал. — 141
 Іван, еп. луцьк. — 146
 Іван Казимир, король — 48, 52, 54, 55
 Іван V-й, віз. цісар — 143
 Ігнатій, еп. гал. — 141
 Іллиной — 235
 Ілліч о. — 99
 Ілля, пр. — 35
 Ільницький І. о. — 217
 Інголі Франціск — 39
 Інокентій X, папа — 48
 Інокентій XI, папа — 62, 152
 Інокентій XII, папа — 70
 Інсбрук — 228, 233, 242
 Ісає, патр. царг. — 143
 Ісакович — 220
 Ісає, пр. — 247
 Ісидор, митр. київ. — 147, 176
 Італія — 180
 Іречек Йосиф — 183
- Казимир, король — 142, 143, 144, 145, 147
 Кайсевич Є. — 175
 Калекас Іван, віз. патр. — 143-4

Список імен

- Камілліс (де-) Йосиф** — 74
Камінський Петропій — 74
Канада — 229
Кантакузен Іван — 144
Карпати — 214
Катерина II, цариця — 103, 104, 105, 111, 113, 114, 115, 119, 120, 122, 125, 126, 134, 135, 252
Качковський — 118
Керенський — 233
Кизиківський Яків — 71
Київ — 28, 30, 31, 32, 46, 47, 71, 76, 118, 141, 191, 230, 239, 246, 248, 252
Київщина — 4, 26, 32
Кипріян, митр. лит. — 145, 146
Кисіль Адам — 31, 41
Кіріятт Амвросій о. — 113
Кіцький Кастан — 156
Кішка Лев — 8, 14, 76, 79-87, 89, 90, 91, 92, 141, 153, 154, 251
Кішка Христина — 79
Кішка Юрій — 79
Климент VIII-й, папа — 10, 13, 19, 114, 150, 158
Климент IX, папа — 56
Климент X, папа — 56
Климент XI, папа — 71, 74, 75, 82, 84
Климент XII, папа — 93
Климент XIII, папа — 109
Кнушевич Яків — 71
Коблччинський Теофан — 71
Кобрин — 25, 26, 40
Ковель — 79, 230
Коленда Гавриїл — 35, 48, 49, 51-57, 60, 62, 66, 70
Коленда Іван — 51
Коленда Марина — 51
Конашевич - Сагайдачний Петро, гетьман — 28
Коломійщина — 226
Кониський Юрій — 100, 104
Константинопіль — 196
Константин, митр. київськ. — 141
Конюшки Королівські — 214
Копистенський Михайло — 3, 14, 150
Корецький Богущ — 1
Коростенський Богумил — 215, 216
Корсак Катерина, Кисілева — 38
Корсак Рафаїл, митроп. київ. — 19, 20, 25, 26, 32, 33, 35, 38-43, 45, 150
Корсак Симеон — 38
Корсунь — 47
Корфу — 216
Корчак Глинський Венедикт, еп. — 69
Коршів — 237
Косів — 118
Косівщина — 226
Косма, еп. гал. — 141
Костелецький Іван — 165, 169
Коханович Григорій, митр. київ. — 129-131, 133, 135, 165
Коциловський Й., еп. — 248
Краків — 7, 8, 40, 55, 148, 174, 206, 223, 224
Краснобір — 25
Крассовський Іван — 126, 129, 130, 131, 136
Кревза Лев — 25
Крем'янець — 93
Крехів — 4, 93
Крехович Ігнатій — 146, 147
Кречетніков — 105
Кринос — 146, 147, 163
Криниця — 195, 205
Криницький — 206
Кристинопіль — 103, 224, 225
Кричев — 99
Крісляк — 18
Крупецький Атанасій — 14, 74
Кудрик Б. — 244
Куземський Михайло — 173, 183, 190, 199
Куїловська (Сас-) Катерина, Кущикевич — 214
Куїловський (Сас-) Венедикт — 214
Куїловський (Сас-) Лев, — 214
Куїловський Юліян (Сас-), митр. гал. — 214-220, 222, 226, 227
Кунцевич, св. Йосафат — 12, 17, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 33, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 49, 52,

Список імен

- 54, 55, 57, 59, 63, 71, 98, 137, 191, 193
- Купечів** — 87
- Курляндія** — 134
- Курськ** — 231
- Күшелічів Й.** — 79
- Кюлемборг** — 234
- Лаврів** — 74, 77, 93, 170
- Лакота Гр., сп.** — 248
- Ланчин** — 169
- Левинський С.** — 123, 129
- Левницький Йосиф** — 76, 82, 83, 102
- Левницький Михайло, митр. гал.**
— 165, 166, 169-176, 178, 179, 187, 188, 192, 251, 253
- Лев, кн. гал.** — 95, 142
- Лев XIII, папа** — 203, 205, 208, 210, 211, 212, 217, 219, 223, 224, 225, 226, 227
- Лемківщина** — 195
- Леопольд II, цар** — 156
- Лепкий О.** — 207
- Лепківський Йосиф** — 124
- Лисиничі** — 164
- Литва** — 39, 126, 134, 144, 174
- Литвинович Євгенія, Будовицьна**
— 186
- Литвинович Ілля** — 186
- Литвинович Спиридон, митр. гал.**
— 175, 178, 184, 186-193, 195, 197, 199, 200
- Лівобережжя** — 105
- Ліковський** — 25
- Лісовська Констанція, Лепківська**
— 124
- Лісовський Йосиф** — 124
- Лісовський Іраклій, митр.** — 112, 113, 114, 120, 122-127, 129, 131, 135, 163
- Літта Лаврентій** — 123, 126, 134, 135
- Ліщинський Ст.** — 71
- Ломницький Є. о.** — 210
- Лопадка - Осталовський Іван** 149
- Лосовський Никифор** — 48
- Лужинський** — 252
- Лукаріс Кирило** — 11, 30
- Лукашевич** — 1
- Луцкевич Іван** — 233
- Луцьк** — 61, 75, 93, 104, 126, 134, 233
- Любарт Димитрій** — 143, 144, 145
- Любичі** — 69
- Люблин** — 65, 66, 102, 152
- Любомирський Ксаверій** — 114
- Людвик, кор. уг.** — 145
- Лямбертіні** — 98
- Лянцельотті** — 27
- Лятишевський Ів., сп.** — 248
- Львів** — 2, 4, 31, 61, 66, 76, 77, 82, 90, 91, 92, 93, 95, 104, 108, 109, 111, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 161, 163, 164, 165, 167, 169, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 181, 182, 184, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 195, 196, 201, 206, 209, 210, 211, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 223, 225, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 235, 237, 239, 242, 243, 244, 245, 247, 248, 249, 252
- Макарій, митр.** — 141
- Максим, митр. київськ.** — 142
- Максимович** — 181, 190
- Мала Русь** — 146
- Малаховський** — 111, 220
- Малиновський Михайло о.** — 190, 195, 200
- Малицький М.** — 187
- Маріскотті** — 55
- Марія Тереза, ціс.** — 115, 160
- Марсілія** — 215
- Мартеллі** — 65, 152
- Мартушевич Яків** — 135, 136
- Мацейовський Б.** — 8
- Мелетій, сп. гал.** — 141
- Мелеч** — 108, 154
- Мерсіє, кард.** — 234
- Микола I, цар** — 136, 215, 252
- Миловання** — 237
- Минськ** — 1, 25, 26, 46, 49, 62, 66, 134
- Михайлович Григорій** — 25, 40
- Михайло, кн. твер.** — 143
- Мігуневич Полікарп о.** — 92

Список імен

- Мілянвський Інокентій** — 113
Міцкевич Адам — 216
Міцкевич В. Й. — 157
Млодовський А. — 105
Многогрiшний — 61
Могила Петро, митр. — 17, 30, 31, 32, 41, 42, 47, 56, 61, 66, 150, 252
Могилів — 93, 94
Могильницький Іван — 171, 173
Монреал — 216
Моравія — 69, 233
Мороховський Йоаким — 4, 25
Москва — 8, 14, 20, 28, 32, 48, 61, 62, 65, 72, 75, 76, 93, 94, 103, 104, 105, 119, 143, 145, 146, 147, 153, 211, 223, 232, 248, 249
Московщина — 17, 39, 51, 71, 75, 104, 231, 232, 233
Мстислав — 32
Мужилів — 186, 190
Мукачів — 74
Мушина — 195

Наддніпрянина — 47
Надрага О. — 244
Наполеон — 130, 164
Наумович Іван — 202, 208
Нелюбович-Тукальський — 65, 151
Нерлі — 56
Несвіж — 39
Нідеральтрайх — 234
Нижній Новгород — 230
Німеччина — 112, 180, 234
Ніфонт, сп. гал. — 141
Ніфонт, митр. гал. — 142
Новгородовичі — 23, 79
Новгородок — 17, 25, 46, 49, 62, 97, 135, 147, 148
Новосілки — 102

Огієнко І., митр. — 236
Огілевич Пахомій — 40, 48, 49
Одеса — 239
Одинець Кипріян — 130
Олександр VII-й, папа — 54
Олександр I, цар — 123, 126, 129, 133, 135, 136, 157
Олександр II, цар — 252
Олексій, сп. гал. — 141

Олексій, митр. київськ. — 145
Оломозц — 69
Ольга, кн. моск. — 144
Ольгерд — 144
Ольшевський Іван — 71
Омар Паша — 215
Опольський Володислав — 145
Оранський Пахомій, сп. — 40, 48, 49

Ортинський Сотер — 224, 236
Орша — 124, 129, 135
Осмомисл Ярослав — 141
Оссолінський Юрій — 32, 40
Осталович (Лопадка-) Іван — 149
Острозький Константин, кн. — 1, 2, 3, 9, 10, 11, 12, 28, 150, 252
Острожецька Ганна — 9

Павликовський Ю. — 244
Павло св. ап. — 252
Павло V-й, папа — 13, 22, 25
Павло I, цар — 123, 126, 134
Палеолог Андроник — 142
Паллявічіні, нунц. — 62
Париж — 180, 216
Партеній, патр. царг. — 42
Партицький Омелян — 178
Пастернак Я. — 244
Пац Домінік — 7
Пелеш Юліан, сп. — 25, 56, 86, 183, 193, 203, 205, 206, 207, 208, 210, 217, 218, 224, 226
Пельчицький Леонтій, сп. — 2.
Переґінсько — 152, 163
Перемишль — 61, 76, 77, 104, 114, 165, 171, 173, 189, 190, 195, 196, 198, 206, 215, 217, 226, 228
Переяслав — 94
Персія — 20
Петеленц — 223
Петербург — 100, 119, 120, 122, 123, 130, 134, 136, 137, 161
Петергоф — 137
Петро, арх. смол. — 232
Петро, митр. гал. і київський — 142, 143
Петро I, цар — 71, 72, 75, 76, 79, 81, 93, 94, 252

Список імен

- Петроград — 114, 122, 126, 231, 234
- Петрушевич Антін о. — 141, 192
- Печерська Лавра — 4, 70
- Печерський, св. Теодосій — 22
- Пешкевич Сильвестер — 75, 98
- Пинськ — 40, 48, 134, 245
- Пігас Мелетій — 11, 13, 150
- Підберізці — 178, 190
- Підгайці — 186, 190
- Підляшша — 49, 118
- Пій II, папа — 147
- Пій VI-й, папа — 115, 123, 125, 126, 134
- Пій VII-й, папа — 130, 157, 158
- Пій VIII-й, папа — 135
- Пій IX, папа — 175, 178, 179, 186, 188, 190, 195, 197, 198, 199, 207, 216
- Пій X, папа — 232
- Пій XI, папа — 234
- Пій XII, папа — 240
- Пінінський — 220
- Пінятеллі, нунц. — 54
- Плетенський Василь, нам. митр. — 148
- Подбереський Адріан — 39
- Поділля — 156
- Покуття — 169
- Полоцьк — 24, 25, 29, 46, 49, 52, 54, 55, 56, 63, 66, 70, 71, 72, 79, 80, 81, 93, 98, 111, 112, 113, 122, 124, 125, 126, 127, 136, 137
- Полянський Тома, сп. — 189, 190, 195, 196, 197, 198
- Полянський Ю. — 244
- Польща — 7, 29, 32, 33, 48, 51, 61, 65, 71, 72, 75, 81, 82, 83, 93, 104, 105, 109, 112, 113, 114, 119, 120, 124, 125, 126, 134, 144, 147, 149, 155, 180, 188, 214, 231
- Понятовський, Станіслав Август, кор. — 103, 104, 111, 118, 194
- Попель — 252
- Попов Рафаїл, сп. болг. — 196
- Посіч — 237
- Потій Ганна, Лощан — 7
- Потій Іван — 9
- Потій Іпатій, митр. київ. — 2, 3, 4, 5, 7-15, 16, 19, 20, 21, 24, 52, 57, 66, 80, 89, 150
- Потій Лев — 7
- Потій Петро — 9, 10
- Потій Христофор — 9
- Потоцький, гр. 18 ст. — 104
- Потоцький Фелікс — 56
- Потьомкін Г. — 125, 126
- Почаїв — 71, 93
- Почапівський Єремія — 25
- Правобережжя — 104, 105
- Прага — 18, 39, 181, 245
- Прилбичі — 222, 224
- Прокопович Теофан — 70, 71
- Прокопчук — 222
- Прусія (Східня) — 39, 51
- Пряшів — 215
- Пструцький Мисаїл — 147
- Пузина Атанасій — 41
- Пилявці — 47
- Пужира Ісидор — 144
- П'ясецький П. — 47
- Рагоза Михайло, митр. київ. — 1-5, 7, 10, 150, 252
- Радивил Єронім — 99
- Радивил Станіслав — 14
- Радивил Чорний — 7, 8
- Радомишль — 109, 115, 155
- Райзах — 175
- Раковичі — 74
- Раймсгейт — 235
- Рило Максиміліян — 99, 103, 105, 109, 111, 113, 114, 117, 118, 125, 156, 157, 161
- Рим — 1, 3, 9, 10, 11, 12, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 59, 60, 62, 63, 66, 69, 70, 71, 75, 79, 80, 83, 91, 94, 98, 99, 100, 108, 111, 115, 117, 120, 130, 131, 133, 137, 141, 147, 152, 154, 156, 157, 174, 175, 176, 182, 189, 191, 193, 196, 199, 200, 202, 203, 206, 208, 209, 210, 211, 215, 217, 218, 219, 222, 225, 228, 233, 240, 242, 243, 246, 249, 252

Список імен

- Рогатин — 90, 237
 Рогатинщина — 91
 Рожанка — 7
 Рожецький — 164
 Роман, митр. лит. — 144
 Росія — 100, 103, 105, 112, 113, 118, 119, 120, 123, 126, 127, 129, 130, 134, 156, 163, 164, 165, 191, 232, 234, 239, 252
 Росович — 248
 Ростоцька Анна — 117
 Ростоцький Казимир — 117
 Ростоцький Теодосій, митр. кнів. — 115, 117-120, 122, 123, 126, 134, 141, 156, 157, 161, 162, 163
 Рубікон — 3
 Рудки — 214
 Рудницький С. — 99
 Рудницький Теодосій — 97
 Рґїні Лелій, нунц. — 21
 Рґмунія — 244
 Рґм янцев — 105
 Рґпневський Степан — 76
 Рґсь — 1, 30, 81, 112, 143, 144, 146, 251
 Рґське Село — 216, 217, 220
 Рґсь-Україна — 8, 34
 Рґта — 17
 Рґтський Йосиф-Велямин, митр. кнів. — 12, 13, 14, 17-36, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 49, 62, 66, 76, 87, 89, 118, 137, 150, 229, 239, 240, 251
 Рґтський Фелікс Велямин — 17
 Садковський Віктор — 119
 Саківч Касіян — 26
 Саксонія — 72
 Самбір — 76, 77, 80, 173, 214
 Самойлович — 61
 Сандеччина — 205
 Сандомир — 164
 Сантакроче А., нунц. — 70
 Сапіга Йосиф — 93, 94, 97, 104
 Сапіга Лев, канц. — 8, 20
 Сапіга Лев, марш. сойму — 188
 Сарчинський — 9
 Саскачеван — 229
 Свистельницький Андрій — 147, 148
 Свистельницький Євстахій — 151
 Свистельницький Єремія — 56
 Северолі, нунц. — 130
 Сегедин — 215
 Селецький К. — 210
 Селява Антоній, митр. кнів. — 25, 43, 45-49, 52, 70
 Сембратович Анна, Вислоцька — 205
 Сембратович Антоній — 205
 Сембратович Є. — 196
 Сембратович Йосиф, митр. гал. — 184, 191, 195-203, 205, 206, 207, 208, 210
 Сембратович Сильвестер, митр. гал. — 184, 201, 203, 205-212, 214, 218, 219, 239, 251, 253
 Сембратович Теодор — 205
 Сембратович Юліян — 206
 Семигород — 156
 Сенечоля — 164
 Сибір — 242, 249
 Симеон, кн. моск. — 144
 Симеон Павло — 20
 Сиротинський Кирило, сп. — 135, 136
 Сікора Яків — 148
 Сімашко (Семашко) Йосиф — 136, 137, 252
 Сінчило Самуїл — 12, 20
 Сінявський А. — 90
 Скалат — 202
 Скарбек Іван — 76, 153
 Скарга П. о. — 8, 12, 13
 Сянутів — 230
 Скородинський Николай — 156, 157, 162, 163
 Скрутень Йосафат о. — 36, 234
 Скумин-Тишкевич Теодор — 1
 Сліпий Анастасія, Дичковська — 242
 Сліпий Йосиф, митр. гал. — 239, 242-249, 252, 253
 Сліпий Іван — 242
 Словіта — 206, 229, 237
 Слуцьк — 4, 5, 252

Список імен

- Смогожевська Розалія, Тишкевич — 111
- Смогожевський Карло — 111
- Смогожевський Ясон, митр. київ. — 100, 111-115, 118, 155
- Смогорів — 111
- Смотрицький Мелетій — 17, 29, 30, 40, 46, 252
- Снігурський Й. — 195, 215
- Снятин — 163, 174
- Собіський, Іван III, кор. — 60, 65, 151, 152
- Соловійов Володимир — 223, 231
- Спаський монастир над Ратою — 142
- Стадіон гр. — 181
- Станимирська Марта, Ангелович — 160
- Станимирський Микола — 160
- Станиславів — 173, 174, 209, 217, 219, 226, 227, 228
- Стецький, єп. — 118
- Столипін — 233
- Стоян — 233
- Стратин — 149, 150
- Страшевичі — 77, 162
- Стрий — 164
- Струна — 100, 127
- Ступницький Іван — 198, 207, 217
- Суздаль — 231
- Суліковський — 149
- Сулятицький Аврелій — 136
- Супрасль — 49, 52, 56, 66, 69, 79, 84, 93, 134
- Сучава — 166
- Суша Яків, єп. — 35, 53, 54, 56, 59, 65
- Сян — 182
- Сянік — 195
- Тарнів — 205
- Темешвар — 215
- Теогност, митр. київськ. — 143, 144
- Теодор, митр. гал. — 143, 144
- Теодор Студит, св. — 230
- Теофан IV-й, патр. — 28, 29
- Теребовля — 93, 152
- Терлецький Іполит — 216
- Терлецький Кирило, єп. — 2, 3, 5, 9, 10, 14, 150
- Терлецький Методій, єп. — 48
- Тернопіль — 173, 242
- Тессаровський Єремія — 28, 150
- Тешер — 229
- Тикотина — 49
- Тиліч — 206
- Тимковський Казимир — 76
- Тисовський І. о. — 229
- Ткачук Д. о. — 224
- Товмач — 237
- Торокань — 117, 131, 134
- Торонський Олексій о. — 205
- Торрес (де-), нунц. — 48
- Трифон, єп. — 232
- Тукальський (Нелюбович-) Йосиф — 65, 151
- Тупека Іван — 13
- Тур Никифор — 4
- Туреччина — 215
- Туркевич Лев — 209, 220
- Тучапський Макарій — 148, 149
- Угорщина — 156, 157, 164, 214, 215
- Узов — 232
- Україна — 7, 8, 9, 27, 28, 30, 47, 51, 61, 94, 109, 114, 115, 119, 126, 136, 150, 155, 203, 223, 231, 232, 236, 237, 239, 252
- Умань — 93, 105, 106
- Унів — 89, 90, 92, 152, 154, 163, 174, 179, 223, 230
- Урбан VIII-й, папа — 25, 26, 27, 28, 29, 32, 35, 46, 49, 76, 83, 93
- Урмань — 186
- Усач — 124
- Устрицький Єронім, єп. — 82
- Фальчінеллі, нунц. — 189, 191
- Федорович-Сумеретникович Петро — 12
- Фердинанд, цісар — 179, 199
- Филип — 83
- Фйодоров Леонід, екзарх — 234
- Філотей, патр. царг. — 142, 144
- Філадельфія — 253
- Філяс Пл. о. — 224, 225
- Флоринка — 205, 206

Список імен

- Фотій, митр. київськ.** — 146, 147
Фотій, патр. царг. — 242
Фрайбург — 228
Франц I, цісар — 157, 160, 164, 165, 169, 171
Франц Йосиф, цісар — 189, 191, 199, 202.
Франція — 163, 234
Фридрих Август, сакс. кор. — 165
- Ханенко** — 61
Хмельницький Богдан, гетьман — 47, 48, 49, 51
Хмельницький Юрій, гетьман — 61
Холм — 93, 102, 103, 118, 208
Холмщина — 48, 79, 119, 236, 244
Хомишин Гр., сп. — 248, 249
Хорватія — 156
Хребтович Богуринський Мелетій — 9
Хруцький Сергій — 236
- Цамвлак Григорій, митр. гал.** — 147
Царгород — 1, 61, 142, 143, 144, 146, 147, 150, 215
Ціпановський Я. — 173
Ціхановський Фердинанд, сп. — 165
- Чарнецький Н., сп.** — 246, 248
Чарторійський Адам — 216
Чарторійський Юрій — 14
Чарторійський (18 ст.) — 97
Черлюнчакевич — 206
Чернівці — 166, 186, 222
Четвертинський Гедеон, митр. — 61, 151, 252
Чехія — 214
Чехович К. — 220, 244
Чехословачина — 244
Чубатий М. — 244, 252
Чуперкович, сп. — 232
- Шанковський А.** — 187
Шаргород — 93
Шашкевич Г. о. — 197
Шашкевич Маркіян о. — 174
- Швайцарія** — 246, 247
Шварценберг — 175
Шевтонь — 234
Шенбрун — 164
Шептицька, Антонія, Вишпольська — 89
Шептицька Єлисавета, Хроновська — 108
Шептицька Софія, Фредро — 222
Шептицький Андрій, митр. гал. — 36, 220, 222-240, 242, 243, 244, 246, 247, 248, 251, 253
Шептицький Атанасій, митр. гал. — 82, 87, 89-95, 97, 109, 111, 153, 154, 222, 233
Шептицький Атанасій, сп. пер. — 222
Шептицький Варлаам, сп. — 75, 89, 90, 152, 153, 222
Шептицький Іван — 222
Шептицький Казимир Климентій о. — 230, 239
Шептицький Лев — 95, 99, 105, 106, 108-109, 111, 154, 155, 156, 160, 222, 233
Шептицький Олексій — 89
Шептицький Пилип — 108
Шереметєв — 120, 156
Шлеск — 164
Шпонрінг Юліян о. — 157, 161
Шпитковський — 222
Шумла — 215
Шумлянський Йосиф, сп. — 65, 66, 70, 75, 90, 151, 152
Шумлянський Кирило — 75
Шумлянський Онупрій — 99
- Щавницький М.** — 161
- Югославія** — 244
Юзичинський А. — 173
Юрій I, кн. гал. — 95, 142
Юрій II (Болеслав Тройденович), кн. гал. — 143
- Яворів** — 89, 222
Яворівський Лев — 129, 135, 136
Яворський — 60
Ягайло Володислав — 146

Список імен

Ядвига — 146
Якобіні, нунц. — 199
Якубинський А. — 99
Ясло — 205
Яхимович Григорій, мнтр. гал. —

173, 174, 175, 178-184, 186, 188,
189, 191, 192, 193, 199, 206, 216
Яхимович Іван — 178
Яхимович Марія, Гарасевич, 178
Яхторів — 237

p. Joanikij OSBM
Roma, 23.02.2021

З М І С Т :

Передмоза	V
Вступ — о. А. Великий ЧСВВ	VII

Київські Митрополити

Михайло Рагоза	1
Іпатій Потій	7
Йосиф Велямин Рутський	17
Рафаїл Корсак	38
Антоній Селява	45
Гавриїл Коленда	51
Кипріян Жоховський	59
Лев Заленський	69
Юрій Винницький	74
Лев Кішка	79
Атанасій Шептицький	89
Флоріян Гребницький	96
Пилип Володкович	102
Лев Шептицький	108
Ясон Смогожевський	111
Теодосій Ростоцький	117
Іраклій Лісовський	122
Григорій Коханович	129
Йосафат Булгак	133

Галицькі Митрополити

Галицька Митрополія	141
Антін Ангелович	160
Михайло Левицький	168
Григорій Яхимович	178
Спиридон Литвинович	186
Йосиф Сембратович	195
Сильвестер Сембратович	205
Юліян Сас-Куїловський	214
Андрій Шептицький	222
Йосиф Сліпий	242
Після Слово	251
Черга Митрополитів	255
Список імен	258

